

OIKEUS

1 / 2025

JULKAISIJAT:

Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry &
Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys

Oikeus 1 / 2025

54. vuosikerta

PÄÄKIRJOITUS

Anna Hurmerinta-Haanpää

Tiedelehden toimittaminen valetiedon aikakaudella –
oppeja Euroopan tiede-editorien järjestön konferenssista 1

Matti Tolvanen

Vuoden 2024 paras artikkeli 4

KOLUMNIT

Tuukka Brunila – Aura Kostiainen

Kohti uutta normaalia 5

ARTIKKELIT

Jobanna Vanto – Anne Ahvesalo-Kausi – Lauri Salonen

Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä lainvalmistelu
sääntelykaappauksen kontekstissa – tapaus marjalaki 9

Jaakko Tiinanen

Suomalainen yliopistolaitos – kielellisten
oikeuksien villi länsi? 36

Sanna S. Lehtinen

Kamppailu tulevaisuuden tilasta:
ekofeministisen metodologian näkökulmia
ilmasto- ja ympäristöliikkeeseen 58

Petra Järvinen

Lapsen oikeus terveyteen
koronarokotusasetusten valmistelussa 77

KESKUSTELUA

Jani Hannonen

Hyväksikäyttäjä vai ihmiskaupan uhri?
Oikeustieteellistä tutkimusta teatterin keinoin
– Akateeminen vartti 3 103

Matti Mikkola

Hyvinvointivaltio väistyy –
rapautuvatko TSS-oikeudet? 111

Oikeudellinen elämä 126

Ohjeita kirjoittajille 130

Toimituksen yhteystiedot 133

O I K E U S

1 / 2025

Viideskymmenesneljäs vuosikerta.
Julkaisijat: Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry &
Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys
Päätoimittaja:
Anna Hurmerinta-Haanpää

Tiedelehden toimittaminen valetiedon aikakaudella – oppeja Euroopan tiedeeditorien järjestön konferenssista

Osallistuin toukokuun puolivälissä Suomen tiedekustantajien liiton järjestämälle matkalle EASE:n (The European Association of Science Editors) 18. vuosikokoukseen ja konferenssiin. Konferenssin teemana oli tieteellinen toimittaminen valetiedon aikakaudella. Konferenssin teemat kattoivat valetiedon erilaiset muodot, kuten tarkoituksellisesti väärän tiedon levittämisen eli disinformaation, misinformaation eli sellaisen väärän tiedon levittämisen, jonka todenperäisyyteen levittäjä itse uskoo, sekä malinformaationa tunnetun, asiayhteydestään irrotetun mutta sinällään totuudellisen tiedon, levittämisen.¹

Konferenssissa oli sekä suurten kansainvälisten tiedekustantajien että pienten, Oikeus-lehden kaltaisten julkaisujen edustajia, ja käsitellyt teemat kattoivat tieteellisen tiedon laadun varmistamisen aina tutkimuksen suunnitteluprosessista metadatan keräämiseen ja vertaisarviointiprosessiin sekä jo julkaistujen artikkelien mahdolliseen takaisinvetoon saakka. Konferenssissa esiteltiin myös erilaisia teknologisia apuvälineitä tutkimustiedon integriteetin varmistamiseksi. Suurin osa esitellyistä apuvälineistä oli sekä hinnaltaan että resurssivaatimuksiltaan sellaisia, että pienin resurssien pyörivä lehti ei voi ottaa niitä käyttöön, mutta esiteltiin konferenssissa myös joitain ilmaisia tai verrattain edullisia työkaluja tutkimustiedon laadun varmistamiseksi.

Konferenssissa pyrtyi osin melko dystooppinen kuva tieteellisen julkaisemisen nykytilasta ja tulevaisuudesta väärin esitellyine tutkimustuloksineen, tekaistuine kuvineen, tietynlaisista tutkimustuloksista taloudellisesti hyötyvine tutkijoineen sekä saalistajalehtineen. Kaikki edellä mainitut ongelmat korostuvat kansainvälisessä julkaisutoiminnassa, jossa artikkelikäsitelmät

¹ Näin myös Linna, Tuula, Mikä tekee tieteestä tiedettä? Mene ja tiedä. 14.5.2025. Saatavilla: <https://menejatieda.fi/kysymyksiä-tieteestä/mikä-tekee-tieteestä-tiedettä/>.

tuksia tarjoavia tutkijoita samoin kuin vasta perustettujen julkaisujen taustoja voi olla vaikea jäljittää.

Valetieto suomalaisessa oikeus- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ei ole juuri puhuttanut. Yhtäältä alamme saattaa suojata melko pienet tutkijapiirit, jolloin esimerkiksi tieteellisen lehden päätoimittaja todennäköisesti ainakin tietää (jollei tunne) suurimman osan lehteen käsikirjoituksia tarjoavista henkilöistä. Vaikka tämä ei tietenkään yksin takaa tarjottujen kirjoitusten sisältämän tiedon luotettavuutta, se on yksi luotettavuutta vahvistava tekijä: kirjoittaja kärsisi nopeasti suurta mainehaittaa, jos artikkeli jouduttaisiin esimerkiksi vetämään myöhemmin pois julkaisusta sen sisältämän epäluotettavan tiedon vuoksi. Toisaalta oikeus- ja yhteiskuntatieteissä tieto ymmärretään eri tavalla kuin matemaattis-luonnontieteissä, ja näin ollen tieteelliseen tietoon liittyvät kysymykset eivät yleensä ole joko-tai -muotoisia.²

Konferenssi herätteli pohtimaan myös Oikeus-lehden käytäntöjä sen välittämän tieteellisen tiedon laadun varmistamiseksi. Ensimmäisenä portinvartijana lehdelle tarjotuissa käsikirjoituksissa toimii päätoimittaja, sen jälkeen vertaisarvioijat, ja lopuksi vielä lehden toimitussihteeri. Päätoimittajan tehtävänä on muun muassa tarkistaa käsikirjoituksen kirjoittajatiedot sekä plagiointiin ja tekoälyn käyttöön liittyvät asiat. Vertaisarvioinnissa korostuu tiedon sisällöllisen laadun arviointi. Konferenssissa esitettiin kiinnostavia ajatuksia avoimesta vertaisarvioinnista. Ajatuksena avoimessa vertaisarvioinnissa on, että niin kirjoittajien kuin vertaisarvioijienkin nimet ovat kaikkien osapuolten tiedossa jo silloin, kun käsikirjoitus lähetetään vertaisarviointiin. On tietenkin selvää, että avoimeen vertaisarviointiin liittyy haasteita esimerkiksi jo aiemmin mainitun pienen tieteellisen piirin vuoksi. Aiheesta olisi kuitenkin hyvä herättää keskustelua niin oikeus- ja yhteiskuntatieteellisten julkaisujen välillä kuin laajemminkin suomalaisella tiedejulkaisemisen kentällä.

Tämä Oikeus-lehden numero on päätoimittajakauteni ensimmäinen. On etuoikeus olla mukana toimittamassa alamme johtavaa kansallista julkaisua yhdessä vasta valitun, aktiivisen toimituskunnan sekä todella pitkän linjan ammattilaisten, toimitussihteeri *Pasi Mustosen* sekä taittaja *Pekka Sirkiän* kanssa.

Oikeus-lehti on kokenut viime vuonna merkittävän muodonmuutoksen, kun sen paperinen julkaiseminen lopetettiin ja siirryttiin avoimeen sähköiseen julkaisemiseen Journal.fi-alustalla. Myös toimitusprosessi hoidetaan nykyään lähes kokonaan Journal.fi:n kautta. Toivottavasti sähköiseen toimitusprosessiin ja julkaisemiseen siirtyminen jouhevoittaa tulevaisuudessa lehden toimituskäytäntöjä sekä takaa lehden tieteellisesti laadukkaiden artikkelien saatavuuden entistä suuremmalle yleisölle. Myös muita kehitysaskelaita on otettu lehden kirjoittaja- ja lukijakunnan kasvattamiseksi: lehti julkaisee tulevaisuudessa myös englanninkielisiä artikkeleita, kun niillä on kosketuspinta Suomeen (esimerkiksi artikkeli käsittelee Suomea tai joku kirjoittajista toimii Suomessa). Englanninkielisissä artikkeleissa kielentarkastus on vapaaehtoinen, mutta se voi auttaa varmistamaan, että tekstin akateeminen sisältö on päätoimittaja(i)lle ja arvioitsijoille ymmärrettävää. Kielentarkastuksen kustannuksista vastaa kirjoittaja itse. Jatkossa myös mahdollistetaan yksittäisten artikkeleiden julkaiseminen ennen koko numeron ilmestymistä.

2 Esim. Hyttinen, Tatu, Rikosenormatiivisen osaamisen parantaminen edistämällä opiskelijoiden tietoteoreettisia valmiuksia. *Lakimies* 2/2019, s. 139–168; Linna, Tuula, Mikä tekee tieteestä tiedettä? Mene ja tiedä. 14.5.2025. Saatavilla: <https://menejatieda.fi/kysymyksiä-tieteestä/mikä-tekee-tieteestä-tiedettä/>.

mistä, mutta kuitenkin siten, että ne tulevat osaksi myöhemmin ilmestyvää lehden numeroa (ns. FirstView-artikkelit). Lopuksi lehden viestintään panostetaan entistä enemmän tulevaisuudessa, ja sähköistä julkaisemista kehitetään edelleen.

Tässä numerossa on neljä tutkimusartikkelia, yksi kolumni ja kaksi keskustelunavausta, jotka kaikki käsittelevät tärkeitä perus- ja ihmisoikeuksiin sekä kestäväyyteen liittyviä ajankohtaisia kysymyksiä. Lisäksi lehdessä on *Matti Tolvasen* perustelut hänen valitsemalleen, vuoden 2024 parhaalle Oikeus-lehdessä ilmestyneelle artikkelille.

Jobanna Vanto, *Anne Alvesalo-Kuusi* ja *Lauri Salonen* soveltavat Oikeus-lehden 3/2021-numerossakin käsiteltyä sääntelykaappausteoriaa ns. marjalain (487/2021) valmistelua koskevasa tutkimuksessaan. *Jaakko Tiinanen* tutkii artikkelissaan kansallis- ja vähemmistökielten asemaa yliopistojen kielisääntelyssä. *Sanna S. Lehtinen* pohtii kriittistä ympäristöoikeusteoreettista lähestymistapaa edustavassa artikkelissaan, minkälaisia välineitä ekofeministinen lähestymistapa voi tarjota ylisukupolvisten oikeuksien ja niihin liittyvien ajankohtaisten liikkeiden, kuten Fridays for Future, Extinction Rebellion ja Stop Ecocide, esittämien vaatimusten hahmottamiseksi. *Petra Järvinen* analysoi artikkelissaan, miten ja millä tavoin lapsen oikeus terveyteen on huomioitu koronarokotusasetuksen ja sitä muuttavien asetusten valmistelu- ja taustamateriaaleissa. Tämän numeron kolumnissa *Tuukka Brunila* ja *Aura Kostiainen* kysyvät, onko ns. kääntänytyslaki (482/2024) vain yksittäinen ad hoc -valtuutuslaki, vai olemmeko palaamassa takaisin poikkeus- ja valtuuslakien aikaan. *Jani Hannonen* kertoo Keskustelu-palstalla kokemuksestaan oikeustieteellisen tutkimuksen popularisoinnista teatterin keinoin. *Matti Mikkola* esittää keskustelunavauksessaan syvän huolen nykyisestä oikeusvaltiokehityksestä perus- ja ihmisoikeuksien, erityisesti TSS-oikeuksien kannalta. Lopuksi Oikeudellinen elämä -palstalla kerrotaan aiempaan tapaan ajankohtaisia uutisia oikeuselämän eri osa-alueilta ja päivitetään julkaisijayhdistysten kuulumiset.

Kokonaisuutena lehti tarjoaa hienon kattauksen kriittisiä huomioita oikeusjärjestelmämme ja yhteiskuntamme nykytilasta. Lukuiloa!

Anna Hurmerinta-Haanpää

Vuoden 2024 paras artikkeli

Valintani:

Jussi Jaakkola: Yksilön suvereniteetti ja oikeuden legitimitetti konstitutionaalisen taloustieteen tutkimusperinteessä (Oikeus 2–3/2024, s. 103–121)

Perustelut:

Ensinnäkin aihe on ajankohtainen, ajankohtaisempi kuin julkaisuajankohtanaan. Tämän kevään aikana on herännyt perusteltu keskustelu siitä, onko EU jo markkinoiden yksityiskohtaisella sääntelyllä heikentänyt liiaksi yritysten kilpailukykyä suhteessa kilpaileviin ryhmittymiin (USA, Kiina).

Peruskysymys on se, pitääkö valtiosäännöllä ja perustuslailla ensi sijassa säännellä sääntelijän valtaa. Tämä on perinteinen valtiosääntöoikeudessa omaksuttu näkemys. Siltä on viime vuosikymmeninä vienyttä tilaa luonnonoikeuteen perustuva perusoikeusajattelu, johon liittyy ajatus siitä, että perusoikeudet toteutuvat parhaiten muun muassa markkinoita demokraattisella päätöksenteolla yksityiskohtaisesti sääntelemällä. Artikkelissa analysoitu yksilölähtöinen teoria haastaa vallitsevan opinkappaleen, perustellusti.

Politiikan ja markkinoiden oikeutus perustuu artikkelissa edustetun teorian mukaan siihen, että ne yhteiskunnallisina järjestelyinä mahdollistavat yksilön tahdon ilmaisemisen. Kirjoittaja lainaten kaiken keskiössä on individualismi ja yksilön (oletettu) suostumus suvereniteettinsa rajoittamiseen. Suuntauksen kokoavana lähtökohtana on normatiivinen individualismi ja yksilön suvereniteetti: yhteiskunnan pitäisi kaikilla osa-alueilla rakentua yksilöiden suostumukselle. Lähtökohta määrittelee tutkimusperinteen suhdetta sekä markkinatalouteen että politiikkaan. Kirjoituksessa on mielenkiintoisia havaintoja teorian yhteydestä esimerkiksi verkopilpailuun yksilön individualistista määräämisvaltaa lisäävänä tekijänä.

Artikkelissa on erinomaisesti hahmotettu oikeuden ja talouden suhdetta ja paikannettu aihepiiri taitavasti yleiseen aatehistoriaan. Artikkelin lähdeaineisto on vakuuttava. Kirjoittaja osoittaa laajan ja monipuolisen lukeneisuutensa. Kirjoitus on teoreettisesti korkeatasoinen, mutta ei vaikealukuinen. Lukijan on helppo seurata kirjoittajan päättelyä. Kirjoitus osoittaa, että teoreettisesti mutkikkaasta asiastakin voi kirjoittaa lukijaystävällisesti. Tämä on hyvin olennaista, jotta oikeustieteellinen ja oikeusteoreettinen keskustelu saavuttaisi mahdollisimman laajan lukijapiirin, jolla käytännön tasolla toimivien juristien keskuudessa.

Kirjoittaja perustelee teesinsä oikeustieteelliselle tutkimukselle ominaisella täsmällisyydellä. Artikkelin johtopäätökset perustuvat lähdeaineistoon.

Artikkeli herättää ajatuksia ja toivottavasti myös keskustelua. Kirjoittajan näkökulma on tuore ja mielenkiintoinen, riippumatta siitä, onko lukija valmis omaksumaan kirjoituksessa omaksuttua individualismia korostavaa talouden ja politiikan sääntelyn mallia.

Matti Toivanen

Kohti uutta normaalia?

Tuukka Brunila Aura Kostainen

”**E**mme ole sodassa, muttei tämä oikein rauhakaan ole.” Näin luonnehti geopolittista tilannetta Ruotsin pääministeri *Ulf Kristersson* tämän vuoden tammikuussa. Lausahdus liittyi Itämeren alueen kiristyneeseen tilanteeseen, jossa lyhyen ajan sisällä on rikkoutunut useita merenalaisen infrastruktuurin rakenteita.

Itämeri ei ole ainoa paikka, jossa geopolittisen tilanteen kriisiytyminen on havaittavissa. Venäjä on käynyt hyökkäyssotaa Ukrainassa jo yli kolme vuotta. Suomessa on huolestuttu Venäjän rajan yli saapuvista turvapaikanhakijoista niin pitkälle, että asiasta on säädetty Suomen uuden perustuslain aikana ensimmäinen tietoisesti kansainvälisten

sopimusten ydinnormien ja perustuslain ehdottomien ja täsmällisten kieltojen vastainen kotooperäinen poikkeuslaki. Samalla erilaiseen hybridivaikuttamiseen reagoidaan jatkuvasti niin lainsäädäntöä muuttamalla kuin muunkinlaisella varautumisella. Turvallisuusviranomaisten toimivaltuuksissa kehitys on kulkenut kasvavaan suuntaan jo pidempään, mutta nykyisen hallituksen aikana tahti on kiihtynyt.

Epävakaassa turvallisuusympäristössä ihmisten turvallisuudentunne ymmärrettävästi järkkyy, jolloin turvaa haetaan herkästi perinteiseltä suunnalta: puolustusvoimista, poliisista ja rajavartiolaitosviranomaisilta, joihin Suomessa luotetaan poikkeuksellisen paljon.¹ Samalla hyväksytään tavallista helpommin, tai jopa toivotaan, ratkaisuja, jotka rajoittavat yksilöiden vapauksia ja oikeuksia tai mahdollistavat ihmisiin kohdistuvaa valvontaa ja pakkokeinoja. Tämä näkyy erityisesti toimeenpanovaltaa käyttävien viranomaisten toimivaltuuksien kasvuna. Ennen kuin huomataankaan, on aikaisemmin mahdolliseksi ajatellusta tilanteesta tullut uusi normaali.

¹ Suomalaisten korkean luottamuksen ns. kovan turvallisuuden instituutioihin on arveltu liittyvän historiallisiin kokemuksiin: itsenäistymiseen ja sen jälkeisiin levottomuuksiin, toisen maailmansodan sotakokemuksiin sekä kylmään sotaan, joka piti sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden kysymykset politiikan keskiössä. Kekkonen, Jukka, Miksi luotamme poliisiin? Näkökulmia keskusteluun yhteiskunnallisten instituutioiden legitimitetistä. Teoksessa Tapani Lohi (toim.), Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus. Juhlajulkaisu Vesa Majamaa 1945–28/12/2005. Edita 2006, s. 172.

Tätä kirjoittaessa esimerkiksi Suomen Venäjän-vastainen maaraja on ollut kiinni yli vuoden, valtioneuvoston yksin tekemällä päätöksellä.

Perustuslaillisissa järjestyksissä poikkeusvaltuudet pyritään erottamaan normaalista edellyttämällä poikkeusolojen muodollista julistamista ja ajallista rajaamista. Ajatuksena on, että vaikka perustuslaillisen järjestelmän on joustettava tilanteissa, jotka uhkaavat yhteiskunnan olemassaoloa, ei poikkeustila kuitenkaan ole täysin perustuslaillisten normien ulkopuolella. Vaarana on, että jos poikkeustilaa ei selvästi erotella normaalioloista, niin poikkeustoimista tulee osa normaalioloja, mikä uhkaksi koko perustuslaillista järjestystä.

Poikkeustilateoriaa voidaan tarkastella *Kaarlo Tuoria* seuraten erottelemalla valtiosääntöisiin ja ulkovaltiosääntöisiin teorioihin. Valtiosääntöisissä teorioissa poikkeuksellisista toimivaltuuksista säännellään kirjoitetussa valtiosäännössä tai ainakin perustuslainsäätämisyjärjestyksessä, ulkovaltiosääntöisissä puolestaan toimivaltuuksia pidetään valtiosäännön tai laajemmin oikeusjärjestyksen mukaisina ylipositiivisten oikeusperiaatteiden nojalla.² Kumpikaan teoria ei siis väitä, että poikkeustila olisi täysi poikkeus normeihin. Ero syntyy pikemminkin siitä, minkälaisista normeista on kyse. Osa ulkovaltiosääntöisistä teoreetikoista argumentoi Weimarin aikaisen äärikonservatiivisen ja myöhemmin kansallissosialistisen valtiosääntöoikeustieteilijän *Carl Schmittin* tavoin, että nämä normit ovat puhtaan poliittisia.³ Tällaisessa lähestymistavassa on kuitenkin vaarana, että lainsäädäntövallalla ja tuomiovallalla ei ole kykyä valvoa ja tuomita poikkeusvaltuuksien mahdollista väärinkäyttöä. Tästä syystä esimerkiksi Venetsian toimikunta suosittelee oikeusvarmuuden ja -turvan suojelemiseksi säätämään lailla mahdollisimman tarkkaan poikkeusolojen aikaisista toimista.⁴

Poikkeusolot eivät kuitenkaan enää ole erityisen poikkeuksellisia. Poikkeusolojen erottelu normaalioloista on niin tutkimuksessa kuin käytännössä toisinaan vaikeaa, sillä erilaiset kriisit saattavat kestää ajallisesti hyvin pitkän. Nykyään poikkeusolojen katsotaankin olevan ajallisesti vaikeaselkoisia. Tilanteita, joissa ei olla selvästi normaalioloissa, muttei ole kuitenkaan siirrytty poikkeusoloihin, kutsutaan harmaaksi alueeksi (*grey zone*).

Pahimmassa tapauksessa muodostuu tilanne, jossa normaali- ja poikkeusolojen välinen erottelu hämärtyy. Tällöin kriisit ikään kuin normalistuvat, niiden hallinnasta tulee yhä enemmän tavanomaista lainsäädäntöä koskeva kysymys ja niistä tulee osa jokapäiväistä arkea. Esimerkiksi *John Ferejohn* ja *Pasquale Pasquino* ovat todenneet, että nykyisten poikkeusolojen alun ja lopun määrittämisen hankaluus saattaa johtaa vaatimukseen kehittää sellainen poikkeusolojärjestelmä, joka toimii normaalin järjestelmän rinnalla.⁵

Poikkeusolojen ajallinen epämääräinen luonne on usein näkynyt kasvaneena poikkeuslainsäädäntönä myös normaaliolojen aikana. Varsinkin terrorismin ja hybridi-vaikuttamisen tapauksissa valtiot ovat pyrkineet poikkeusolojen julistamisen sijaan turvautumaan väliaikaiseen

2 Tuori, Kaarlo, Hätätilaoikeus teoriassa ja käytännössä. Teoksessa Lukeeko hätä lakia? Toim. Kaarlo Tuori – Martin Scheinin, Helsingin yliopisto. Helsinki 1988, s. 6.

3 Posner, Eric A. – Vermeule, Adrian, *The executive unbound: after the Madisonian republic*. Oxford University Press. New York 2010.

4 Venice Commission, *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on Law-Making Procedures and the Quality of the Law*, CDL-PI(2021)003. Council of Europe. Strasbourg 2021, s. 7.

5 Ferejohn, John – Pasquino, Pasquale, *The Law of the Exception: A Typology of Emergency Powers*, *International Journal of Constitutional Law* 2, nro 2 (2004): s. 228, <https://doi.org/10.1093/icon/2.2.210>.

poikkeuslainsäädäntöön.⁶ Vaikka tällaisella toimintatavalla olisikin hyvät tarkoitusperät, eli väliaikaisen poikkeuslainsäädännön avulla välttyttäisiin oikeudellisesti raskaalta poikkeusolojen julistamiselta, uhkana on, että poikkeuslainsäädäntö säilytetään tarkoitettua pidempään, ja raja normaalin ja poikkeuksen välillä hämärtyy entisestään.⁷

Suomessa poikkeuslainsäädännöllä on pitkät perinteet, ja tällaiseen lainsäädäntöön turvaututtiin 1900-luvun kuluessa usein, jopa rutinoituneesti. Kriitikot huomauttivat, että hallitusmuodon kansalaisten yleisiä oikeuksia koskeva luku oli mahdollista poikkeuslaeilla nakertaa ontoksi ja että oli hyvin vaikeaa seurata, miltä osin perusoikeudet olivat käytännössä voimassa. Poikkeuslakeihin turvaututtiin varsinkin kriisien, kuten talvi- ja jatkosotien yhteydessä, ja niillä oli taipumusta pitkittyä ja normalisoitua. Esimerkiksi vuonna 1939 säädetty toinen tasavallan suojelulaki oli voimassa vuoteen 1947, jolloin se raukesi Pariisin rauhansopimuksen voimaantulon yhteydessä. Vuonna 1941 säädettyä ns. taloudellista valtalakia jatkettiin määräajaksi kerrallaan aina vuoteen 1955 asti, jolloin sen päättyminen johti yleislakkoon.

Poikkeuslakien käyttö jatkui sotien jälkeenkin. Ns. valtuuslaeilla, joissa toimeenpanovalle annettiin valtuuksia rajoittaa perusoikeuksia asetuksilla tai valtioneuvoston päätöksillä, säänneltiin erityisesti taloutta taloudellisten suhdanteiden heitellessä ja esimerkiksi hyvinvointivaltion työmarkkinapolitiikkaa rakennettaessa.

Poikkeus- ja valtuuslakeihin kohdistuva arvostelu voimistui ihmisoikeuskehityksen vahvistuessa ja yhteiskunnan demokratisoituessa. Uusi 1970- ja 1980-luvuilla esiin astunut valtiosääntötutkijoiden sukupolvi suhtautui poikkeuslakeihin hyvin kriittisesti, ja myös perustuslakivaliokunta otti niihin kielteisen kannan. Kehitys huipentui perusoikeusuudistukseen ja uuden perustuslain säätämiseen, joiden yhteydessä valiokunta linjasi esimerkiksi poikkeuslakien välttämisen periaatteesta (PeVM 10/1998) sekä perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä (PeVM 25/1994), joiden täyttyessä perusoikeuksia voitaisiin rajoittaa tavallisella lailla turvautumatta poikkeuslakimenettelyyn.

1980-luvun lopusta lähtien poikkeusoloista on pyritty säätämään tarkasti etukäteen lailla. Tämä näkyi erityisesti kylmän sodan päättyessä säädetyissä valmiuslaissa ja puolustustilalaissa, joiden esitöissä korostettiin eduskunnan asemaa ja normaaliolojen ensisijaisuutta. Samalla on korostettu tarvetta ylläpitää erottelua normaali- ja poikkeusolojen välillä.⁸ Käytäntönä on ollut, että poikkeusvaltuuksia käytetään vain, kun se on tilanteen vakavuuden kannalta välttämätöntä,⁹ ja poikkeustoimet on rajattu vain poikkeusoloihin.¹⁰ Lisäksi eduskunnalla on ollut jo vuoden 1930 tasavallan suojelulaista lähtien mahdollisuus päättää, että valtioneuvoston anta-

6 Lepsius, Oliver, Freiheit, Sicherheit und Terror: Die Rechtslage in Deutschland, *Leviathan* 32, nro 1 (2004): s. 64–88, <https://doi.org/10.1007/s11578-004-0004-x>; Brunila, Tuukka, Legal resilience and legislative emergency preparation in Finland, *Retfærd* 183, nro 1 (2025): s. 9–25.

7 Esimerkiksi Pohjois-Irlannin poliittisesta epävakaudesta johtuneet vuonna 1973 säädetyt poikkeuslait pysyivät voimassa kaksikymmentä vuotta. Ks. esim. Neocleous, Mark, The Problem with Normality: Taking Exception to “Permanent Emergency”, *Alternatives: Global, Local, Political* 31, nro 2 (2006): s. 200, <https://doi.org/10.1177/030437540603100204>.

8 Salminen, Janne, Finsk krishantering i fredstid — beredskapslagen tillämpas för första gången, *Svensk Juristtidning*, nro 10 (2020): s. 1116–29.

9 HE 3/2008 vp, s. 1; HE 63/2022 vp, s. 7; PeVM 9/2022 vp, s. 5. Pandemian aikaisesta perustuslakivaliokunnan välttämättömyyttä koskevasta arvioinnista ks. Brunila, Tuukka – Salminen, Janne – Värttö, Mikko, Oikeuden resilienssi poikkeuksellisissa oloissa – perustuslakivaliokunnan rooli oikeuden ylläpitämisessä covid-19-pandemian aikana, *Lakimies*, nro 7–8 (2023): s. 1011–36.

10 HE 63/2022 vp, s. 7.

mat asetukset tai päätökset on kumottava. Tätä ns. jälkitarkastusoikeutta vahvistettiin sekä valmiuslaissa että puolustustilalaissa, ja se kirjattiin myös perustuslain 23 §:ään vuonna 2012 tulleen uudistuksen myötä.

Vuosi sitten säädetty laki väliaikaisista toimenpiteistä välineellistetyn maahantulon torjumiseksi (482/2024) on kuitenkin muodostanut irtioton perustuslakiuudistusten yhteydessä omaksutuista periaatteista. Alun perin vuodeksi säädetyn poikkeuslain voimassaoloa on nyt jatkettu vuoden 2026 loppuun. Ns. rajaturvallisuuslaissa tai käännytyslaissa rikotaan kolmea keskeistä oppia, joista kaksi on vielä kirjattu perustuslain kirjaimen: poikkeuslakien välttämisen periaatetta, kansainvälisen oikeuden ehdottomien normien kunnioittamista ja perusoikeuksien rajoittamiseen liittyviä ehdottomia ja täsmällisiä kieltoja. Nyt ajatuksena näyttäisi olevan se, että välttyäksemme käyttämästä valmiuslakia on parempi säätää poikkeuslailla poikkeusvaltuuksista, joiden avulla perusoikeuksiin voidaan puuttua jo normaalioloissa.¹¹ Huomionarvoista on myös, että eduskunnalla ei ole näihin rajalain nojalla annettuihin valtioneuvoston päätöksiin ns. jälkitarkastusoikeutta eli toimivaltaa päättää päätösten kumoamisesta.¹²

Olemmeko palanneet takaisin poikkeuslakien ja valtuuslakien aikaan? Vaikka yhdestä tilapäisestä ns. ad hoc -valtuuslaista ei vielä voida tehdä päätelmiä koko perustuslakiuudistusten yhteydessä omaksuttujen periaatteiden kariutumisesta, on olemassa riski, että tämäntyyppiset tilapäiset järjestelyt jäävät pysyviksi ja muodostavat pitkiä jälkiä valtiosääntötraditioon. Tästä on olemassa lukuisia esimerkkejä kotimaisessa valtiosääntöhistoriassa. On myös todennäköistä, että epävakaa geopoliittinen tilanne jatkuu ja mahdollisesti jopa pahenee. Silloin on toivottavaa, että oikeusvaltiosta ei muodostu kriisin ensimmäistä uhria.

11 HE 53/2024 vp, s. 5-6. Voidaan myös ajatella, että viime hallituksen päätös Rajavartiolain (578/2005) muuttamisesta (698/2022) pyrki vastaamaan hybridiuhkiin vastaavalla tavalla (joskin tavanomaisen lainsäädännön puitteissa) juuri normaalioloissa (HE 93/2022 vp, s. 5).

12 Lain voimassaoloaikaa jatkettaessa hallintovaliokunta sai perustuslakivaliokunnalta tehtäväksi selvittää eduskunnan vaikutusmahdollisuuksien riittävyttä. Valiokunta tuli kuitenkin siihen tulokseen, että nyt voimassa olevassa laissa oleva eduskunnan valiokunnille annettava selvitys ja näiden mahdollisuus antaa asiasta lausuntoja ja mietintö on riittävä eduskunnan osallistumisen muoto. Ks. HaVM 14/2025 vp.

Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä lainvalmistelu sääntelykaappauksen kontekstissa – tapaus marjalaki

Johanna Vanto – Anne Alvesalo-Kuusi – Lauri Salonen

Tiivistelmä – Artikkelissa tunnistamme marjalakiin (laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta 487/2021) liittyviä sääntelykaappaukselle altistavia tekijöitä ja kontekstualisoimme sen avulla lainvalmistelua koskevan laadullisen analyysin. Sääntelykaappaus viittaa ilmiöön, jossa sääntelijä suosii sääntelyn kohteena olevan vaikutusvaltaisen osapuolen taloudellisia etuja yleisen edun kustannuksella. Sääntelykaappauksen riskiä lisäsi erityisesti elinkeinoalan vaikutusvalta, joka oli suurta verrattuna marjanpoimijoiden vaikutusvaltaan. Lainvalmisteluaineiston avulla tutkimme, millaiseksi sääntelykaappaukselle altis marjalaki lainvalmisteluprosessin aikana muotoutui: kuinka ja keiden toimijoiden lausunnot vaikuttivat lainvalmisteluun aina luonnosvaiheesta lain ja esitöiden lopulliseen sisältöön ja muotoiluun asti? Suurin osa lausunnonantajista oli suomalaisia viranomaisia ja elinkeinoelämän edustajia, jotka vetosivat lausunnoissaan taloudellisiin seikkoihin. Marjanpoimijoita välillisestikään edustavat tahot olivat marginaalisia. Näiden esittämät huolet marjanpoimijoiden asemasta oli lainvalmistelussa usein joko sivuutettu tai huomioitu kursorisesti. Marjanpoimijoita ei kuultu. Esitämme, että sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävämpi lainvalmistelu edellyttää sääntelykaappaukselle altistavien tekijöiden huomioimista ja niiden osallisuuden vahvistamista lainvalmistelussa, jotka ovat sääntelyn vaikutuspiirissä.

Asiasanat: sääntelykaappaus, lainvalmistelu, marjanpoimijat, kausityö

1. Johdanto

Euroopan unionin (EU) jäsenvaltioiden kaltaisissa länsimaissa paikalliset asukkaat eivät tyyllisesti pidä kausiluonteista työtä houkuttelevana vaihtoehtona.¹ Työ on huonosti palkattua, lyhytaikaista, fyysisesti raskasta sekä usein myös yksinäistä ja vaarallista.² Kausityövoimalle on kuitenkin kysyntää ja tällaisista syistä ulkomainen työvoima, kuten kolmansista maista tulevat kausityöntekijät, on keskeinen osa EU:n työmarkkinoita.³ Kausityövoimalla tarkoitetaan ulkomaalaista työvoimaa, jonka työ on *”luonteeltaan sesonkiriippuvaista ja suoritetaan vain osan vuodesta”*.⁴ Suomessa esimerkiksi marjanviljely ja luonnonmarjojen poiminta tukeutuvat käytännössä ulkomaalaisiin poimijoihin.⁵ Luonnonmarjojen teollinen talteenotto on vuodesta 2005 lähtien ollut pitkälti Thaimaasta tulevien poimijoiden varassa.⁶ Luonnonmarjojen poimijoiden oikeudellinen asema oli kuitenkin pitkään sääntelemätön, eivätkä poimijat ole pääsääntöisesti olleet esimerkiksi työsuhteessa marja-alan yrityksiin.⁷ Poimijat ovat myös joutuneet ihmiskaupparikosten uhriksi.⁸

1 Euroopan komissio (2010), 379, Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityötä varten, s. 2–3.

2 Woolfson ym. 2011, s. 9; Herzfeld Olsson 2018, s. 150.

3 De Lange – Rijken 2018, s. 10.

4 Kansainvälinen työjärjestö ILO 2010, s. 85.

5 Ks. esim. Ovaska ym. 2011, s. 55.

6 HE 42/2021 vp, s. 3.

7 HE 42/2021 vp, s. 5.

8 Keski-Suomen käräjäoikeuden tuomio 19.1.2018 nro 18/100182, ks. KKO 2022:2.

Vuonna 2021 voimaan tulleen niin kutsutun marjalain (laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta 487/2021) yhtenä keskeisenä tavoitteena oli parantaa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellista asemaa. Marjanpoiminta-alalla on kuitenkin ollut laajoja ihmiskaupparikosepäilyjä myös lain voimaantulon jälkeen.⁹ Keväällä 2024 ulkoministeriö (UM) päätti rikosepäilyjen vuoksi keskeyttää luonnonmarjanpoimijoiden Schengen-viisumihakemusten vastaanoton Thaimaassa.¹⁰ Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) mukaan ”*marjanpoimijoiden maahantuloon tarvitaan kestävä ratkaisu satokaudesta 2025 eteenpäin*”.¹¹ Hallituksen ministerityöryhmä on linjannut, että jatkossa pääväylä luonnonmarjanpoimintaan olisi työsuhteinen kausityö.¹²

Sisäministeriön julkaiseman raportin mukaan lainsäädännön kestävyydelle ei ole yksiselitteistä määritelmää, mutta se voidaan ymmärtää tietynlaiseksi pysyvyydeksi. Kestävä lainsäädäntö luo ”johtonukaisuutta, oikeusvarmuutta ja vakautta yhteiskuntaan”. Kestävä lainsäädäntö perustuu asianmukaiseen tilannekuvaan sekä perus- ja ihmisoikeusherkkien sääntelytilanteiden tunnistamiseen ja sen vaikutuksia arvioidaan perusteellisesti niin ennalta kuin jälkikäteen.¹³ Yhä uudet ihmiskauppaepäilyt marjalain voimaantulon jälkeen ja niihin liittyvät yhteiskunnalle kalliiksi käyvät oikeusprosessit¹⁴, yhä uudet lakihankkeet samasta teemasta ja viisumihakemusten vastaanoton keskeyttäminen alleviivaavat, ettei marjanpoimintasääntely ole ollut sosiaalisesti tai taloudellisesti kestävä.¹⁵ Luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisen aseman sääntelyyn liittyvää tutkimusta on Suomessa kuitenkin julkaistu verrattain vähän.¹⁶ TEM on vuonna 2022 julkaissut selvityksen marjalain vaikuttavuudesta¹⁷ ja vuonna 2024 selvityksen eri sääntelyvaihtoehtojen taloudellisista vaikutuksista.¹⁸

Heikoimmassa asemassa olevat työntekijät ovat usein myös heikoimmin edustettuina poliittisessa toiminnassa.¹⁹ Kaikilla lainvalmistelun kohteena olevilla ei myöskään välttämättä edes ole tahoja, joka edustaisi heidän intressejään tai mahdollisuuksia osallistua itse tiedontuottamiseen lainvalmistelussa. Ulkomaalaiset poimijat ovat olleet yhteiskunnallisessa päätöksenteossa lähtökohtaisesti heikommassa asemassa, sillä he ovat työskennelleet maassa kausiluonteisesti turistiviisumilla, vailla edes työsuhteeseen kuuluvia oikeuksia. Suomessa esimerkiksi

9 Syyttäjälaitos, Syytteet nostettu törkeästä ihmiskaupasta marjanpoiminta-asiassa. Tiedote 31.1.2024, <https://syyttajalaitos.fi/-/syytteet-nostettu-torkeasta-ihmiskaupasta-marjanpoiminta-asiassa> (luettu 3.12.2024); Syyttäjälaitos, Syytteet nostettu törkeästä ihmiskaupasta marjanpoiminta-asiassa. Tiedote 26.2.2024, <https://syyttajalaitos.fi/-/syytteet-nostettu-torkeasta-ihmiskaupasta-marjanpoiminta-asiassa-1> (luettu 3.12.2024).

10 Ulkoministeriö, Ulkoministeriö keskeyttää luonnonmarjanpoimijoiden viisumihakemusten vastaanoton Thaimaassa. Tiedote 15.3.2024, https://um.fi/ajankohtaista/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/ulkoministerio-keskeyttaa-luonnonmarjanpoimijoiden-viisumihakemusten-vastaanoton-thaimaassa/35732 (luettu 3.12.2024).

11 Työ- ja elinkeinoministeriö, Selvitys: ulkomaisten luonnonmarjanpoimijoiden aseman parantaminen vaatii sääntelyn muuttamista. Tiedote 6.5.2024, <https://tem.fi/-/selvitys-ulkomaisten-luonnonmarjanpoimijoiden-aseman-parantaminen-vaatii-saantelyn-muuttamista> (luettu 3.12.2024).

12 Työ- ja elinkeinoministeriö, Jatkossa ulkomaisten luonnonmarjanpoimijoiden pääväylä Suomeen on työsuhteinen kausityö. Tiedote 15.5.2024, <https://tem.fi/-/jatkossa-luonnonmarjanpoimijoiden-paavayla-suomeen-on-tyosuhteinen-kausityo> (luettu 3.12.2024).

13 Alitalo ym. 2023, s. 62–63.

14 Yle, Suomelle kallis lasku marja-alan ihmiskaupasta: oikeuskulut voivat nousta useisiin miljooniin euroihin. Uutinen 22.9.2024, <https://yle.fi/a/74-20109547> (luettu 3.12.2024).

15 Ks. sääntelyn sosiaalisesta ja taloudellisesta kestävyydestä esim. Paukku 2021.

16 Ks. kuitenkin esim. Rantanen – Valkonen 2011; Wallin 2014; Seikkula 2024.

17 Työ- ja elinkeinoministeriö, Selvitys luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta annetun lain vaikutavuudesta, selvitys VN/23842/2022, 22.12.2022.

18 Busk – Heimonen – Määttä – Norkio –Vaahtoniemi 2024.

19 Mantouvalou 2023, s. 118.

erilaisilla taloudellisilla eturyhmillä, elinkeinoelämällä ja suurimmilla järjestöillä on sen sijaan havaittu olevan yhteiskunnallisessa päätöksenteossa etuoikeutettu asema.²⁰

Artikkelissa lähestymme näitä epäsuhtaisuuksia sääntelykaappauksen näkökulmasta. Sääntelykaappauksella viittaamme ilmiöön, jossa sääntelijä alkaa suosia sääntelyn kohteena olevan vaikutusvaltaisen osapuolen taloudellisia etuja yleisen edun kustannuksella.²¹ Tutkimuskirjallisuudessa sääntelykaappausta lähestytään ehkä tyypillisimmin tilastollisesti ja usein yksittäisen lain valmistelua laajempien kokonaisuuksien kautta.²² Tavoitteena on usein testata teoriaa eli tutkia sitä, missä määrin sääntelykaappausta on tapahtunut, esimerkiksi tiettyä teollisuudenalaa koskevassa sääntelyssä. Tässä artikkelissa lähestymistapamme on toisenlainen. Tunnistamalla marjalakiin liittyviä sääntelykaappaukselle altistavia tekijöitä kontekstualisoimme lainvalmistelua koskevan laadullisen analyysin. Hyödynnämme tässä tarkoituksessa soveltuvin osin *Paukun* ja *Markuksen* (2021) erittelyä sääntelykaappaukselle altistavista tekijöistä. Laadullisen tapaustutkimuksen avulla valotamme kysymystä siitä, millaiseksi sääntelykaappaukselle altis sääntely lainvalmisteluprosessin aikana muotoutui. Kuinka ja keiden toimijoiden lausunnot vaikuttivat lainvalmisteluun aina luonnosvaiheesta lain ja esitöiden lopulliseen sisältöön ja muotoiluun asti?

Artikkelimme tuottaa uutta tietoa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisen aseman sääntelystä, vallankäytöstä marjalain sääntelyprosessissa ja siitä, millaisena sääntelykaappaukselle altis lainvalmistelu voi näyttäytyä käytännössä. Lisäksi artikkelimme valottaa, miten sääntelykaappausteorian avulla voidaan kontekstualisoida lainvalmisteluaineiston laadullista analyysia. Havaitimme, että sääntelykaappauksen riskiä lisäsi erityisesti elinkeinoalan vaikutusvalta, joka oli suurta verrattuna marjanpoimijoiden vaikutusvaltaan. Suurin osa lausunnonantajista oli suomalaisia viranomaisia ja elinkeinoelämän edustajia, jotka vetosivat lausunnoissaan taloudellisiin seikkoihin. Marjanpoimijoita välillisestikään edustavat tahot ovat marginaalissa. Näiden esittämät huolet marjanpoimijoiden asemasta on lainvalmistelussa usein joko sivuutettu tai huomioitu kursorisesti. Marjanpoimijoita ei kuultu. Suositamme, että lainvalmistelussa tunnistetaan sääntelykaappaukselle altistavat tekijät jo varhaisessa vaiheessa ja kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että kaikkia sääntelyn vaikutuspiirissä olevia ryhmiä kuullaan. Tämä on erityisen tärkeää hankkeissa, joissa intressiryhmien välillä on vallan epätasapainoa.

Artikkelissa käymme ensin läpi marjalain taustaa ja lainvalmisteluprosessia. Toiseksi selvitämme, minkälaisia sääntelykaappaukselle altistavia tekijöitä marjalakihanke kokonaisuutena sisälsi. Kolmanneksi kuvaamme artikkelissa käytetyn aineiston ja menetelmät. Neljänneksi erittelemme marjalain valmistelussa kuultuja sidosryhmiä ja esitämme lainvalmistelua koskevan analyysin tulokset. Lopuksi johtopäätösluvussa pohdimme lainvalmisteluaineistosta tehtyjen havaintojen perusteella, kuinka sääntelykaappaukselle alttiiden lakihankkeiden yhteydessä tulisi huomioida sääntelyn kohteena olevien ryhmien mahdollisuus vaikuttaa lain sisältöön.

20 Vesa – Kantola 2016; Vesa – Kantola – Skorkjær Binderkrantz 2018.

21 Stigler 1971.

22 Ks. esim. Cingano – Pinotti 2013; Igan – Mishra 2014; Gmeiner 2019.

2. Tutkimuksen tausta

2.1. Marjalain valmistelu

Ennen marjalakia ulkomaalaisten marjanpoimijoiden oikeudellinen asema oli sääntelemätön. Alalla ryhdyttiin kuitenkin vuodesta 2014 alkaen soveltamaan aiesopimusmenettelyä, jolla pyrittiin tasapuolistamaan yritysten kilpailutilannetta ja parantamaan kerääjien olosuhteita ja ansiomahdollisuuksia.²³ Aiesopimusmenettelyllä viranomaiset ja alan yritykset sopivat toiminnan perusstandardeista, joiden johdosta yritykset sitoutuivat muun muassa perehdyttämään poimijoita sekä takaamaan poimijoille riittävän tasoisen majoituksen ja ruokahuollon.²⁴ Lisäksi sovittiin, ettei poimijoilta saisi veloittaa muita kuin kohtuullisia rekrytointi- ja välinevuokarakustannuksia. Menettelyllä ei kuitenkaan puututtu poimijoiden työoikeudelliseen asemaan.²⁵ Aiesopimusmenettely voidaan nähdä eräänlaisena pehmeänä sääntelynä (engl. *soft law*). Menettely ei varsinaisesti lain tavoin velvoittanut yrityksiä muuttamaan käytäntöjään.²⁶

Alan sääntelemättömyyden korjaamiseksi eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta pyysi vuonna 2014 TEM:iä yhteistyössä UM:n kanssa kehittämään kerääjien oikeudellista asemaa.²⁷ Lisäksi vuonna 2013 ulkoministeri ja työministeri olivat asettaneet selvitysmiehen pohtimaan kerääjien aseman parantamista ja alan edellytysten turvaamista.²⁸ Projektista valmistui 2014 selvitysmies *Wallinin* raportti: ”*Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi*”. Raportissa tarkasteltiin kerääjien olosuhteita sekä esitettiin suositus säännellä poimijoiden asemaa joko työsuhteisuuden avulla tai vaihtoehtoisesti erillislailla.²⁹ Näin ei kuitenkaan tapahtunut välittömästi, eivätkä alan ongelmat ratkenneet aiesopimusmenettelyllä. Esimerkiksi vuonna 2018 Keski-Suomen käräjäoikeus tuomitsi alan toimijan ihmiskaupparikoksesta.³⁰

Aiesopimusmenettelyn heikon velvoittavuuden vuoksi alalle oli siis huomattava tarve luoda lainsäädäntöä.³¹ Marjalakihankkeen taustalla oli pääministeri *Marinin* hallitusohjelman linjaus, että ulkomaalaisten ei-työsuhteisten kausityöntekijöiden asema turvataan lainsäädännön keinoin. Lisäksi esitys liittyi hallitusohjelman linjaukseen ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäytön torjunnasta.³² Lakia valmisteltiin TEM:ssä. Lainvalmistelun esivalmistelussa ja perusvalmistelussa arvioitiin lain tarvetta ja vaikutuksia sekä lopulta valmisteltiin luonnos hallituksen esitykseksi. Kyseiseen vaiheeseen osallistettiin myös muita ministeriöitä ja alan toimijoita.³³ Perusvalmistelun pohjalta syntyneestä hallituksen esityksen luonnoksesta pyydettiin sidosryhmiltä lausuntoja. Kyseiset lausunnot ovat osa artikkelin aineistoa.

23 Ulkoministeriö, Metsämarjanpoiminnan aiesopimus parantaa alan toimintatapoja. TEM:n ja UM:n tiedote 18.12.2014, https://um.fi/tiedotteet/-/asset_publisher/ued5t2wDmr1C/content/metsamarjanpoiminnan-aiesopimus-parantaa-alan-toimintatapoja (luettu 3.12.2024).

24 Ibid.

25 Ibid.

26 Martin – Prokkola 2017, s. 151.

27 HE 42/2021 vp, s.3.

28 HE 42/2021 vp, s.6.

29 Wallin 2014, s. 34–37.

30 Keski-Suomen käräjäoikeuden tuomio 19.1.2018 nro 18/100182.

31 HE 42/2021 vp, s.3.

32 HE 42/2021 vp, s.3.

33 HE 42/2021 vp, s.4.

Kuulemisen tarkoituksena on kartoittaa sidosryhmien ja kansalaisten näkemyksiä hankkeesta sekä edistää lainvalmistelun laatua ja avoimuutta.³⁴ Marjalain kuulemismenettelyssä käytettiin lausuntopyyntökuulemista, joka on yleisin kuulemisen muoto. Käytännössä lausuntopyyntö lähetettiin keskeisille tiedossa olleille sidosryhmille ja julkaistiin lausuntopalvelu.fi -sivustolla suomeksi.³⁵ Näin ollen kuulemiseen osallistuminen edellytti esimerkiksi tietoa lausuntokierroksen olemassaolosta, lausuntopalvelu.fi -järjestelmän tuntemusta ja suomen kielen taitoa. Marjalakia koskeva hallituksen esityksen luonnos oli lausuntokierroksella vuoden 2021 alussa.³⁶ Lausuntopalautteen perusteella tehtiin lausuntotiivistelmä ja muokattiin hallituksen esitystä jatkovalmistelussa, jonka tuloksena syntyi lopullinen hallituksen esitys.³⁷ Eduskunnassa marjalakia koskevaa hallituksen esitystä käsiteltiin kahdessa eri istunnossa. Lisäksi lakiesitys käsiteltiin eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnassa, jossa kuultiin asiantuntijoita ja viranomaisia lain merkityksen ja kokonaiskuvan ymmärtämiseksi.³⁸ Nämä asiantuntijalausunnot ovat myös osa tämän artikkelin aineistoa. Marjalaki tuli voimaan kesäkuussa 2021.³⁹ Eduskunta edellytti lisäksi hallitusta seuraamaan lain vaikuttavuutta ja antamaan selvityksen työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle vuoden 2022 loppuun mennessä.⁴⁰

2.2. Sääntelykaappaus lainvalmistelussa

Suomessa lainvalmistelun prosessiopas ohjeistuksineen rakentuu rationaalisen lainvalmistelun ideaaliin, jonka noudattamisen uskotaan johtavan yleistä etua palvelemaan lopputulokseen. Rationaalista mallia on kuitenkin kritisoitu, koska lainvalmistelun todellisuus ei vastaa ideaalia, vaan siihen vaikuttavat eri ryhmien intressit, valta-asetelmat ja institutionaaliset tekijät.⁴¹ *Stiglerin*⁴² kehittämällä sääntelykaappausta koskevalla teorialla (engl. *regulatory capture*) tarkoitetaan ilmiötä tai prosessia, jossa ”sääntelijä päätyy tukemaan sääntelyn kohteena olevan vaikutusvaltaisen tahon taloudellisia intressejä yleisen edun sijaan”.⁴³ Sääntelykaappaus voi ilmetä erilaisissa muodoissa, kuten elinkeinoelämälle hyödyllisenä sääntelynä, sääntelyn puutteena tai tehottomana sääntelynä.⁴⁴ Sääntelykaappaus ei ole välttämättä kokonaisvaltaista, vaan se voi olla myös asteittaista tai koskea vain osia tietyistä sääntelykokonaisuudesta.⁴⁵ Sääntelykaappauksen riskiä⁴⁶ lisäävät ensinnäkin sääntelyn aiheeseen liittyvät tekijät, kuten erityisasiantuntemusta edellyttävä tai kapea-alainen aihe taikka sääntely, joka ei kosketa merkittävästi suurta yleisöä⁴⁷ tai jossa sääntely on tärkeää intressiryhmän toimijoille. Toiseksi riskiä lisää intressiryhmän vaikutusvalta, esimerkiksi intressiryhmän suuri taloudellinen tai poliittinen merkitys taikka vahvasti

34 Säädösvalmistelun kuulemisopas, 1.2 luku.

35 HE 42/2021 vp, s.4.

36 Lakihanke ulkomaalaisten luonnontuotteiden kerääjien oikeusasemasta säätämiseksi, TEM129/00/2020.

37 HE 42/2021 vp, s. 17.

38 Valiokunnan mietintö TyVM 5/2021 vp - HE 42/2021 vp.

39 Lakihanke ulkomaalaisten luonnontuotteiden kerääjien oikeusasemasta säätämiseksi, TEM129/00/2020.

40 Valiokunnan mietintö TyVM 5/2021 vp - HE 42/2021 vp.

41 Kriittikistä kootusti ks. Pakarinen 2012.

42 Stigler 1971.

43 Rantala – Alasuutari 2021, s. 67; ks. myös esim. Carpenter – Moss 2013, s. 13.

44 Paukku – Markus 2021, s. 344.

45 Baxter 2011, s. 176; Carpenter – Moss 2013, s. 11.

46 Ks. sääntelykaappauksen riskitekijöistä kootusti Paukku – Markus 2021.

47 Ks. esim. Dür – Bernhagen 2015; Kluger Rasmussen 2015.

etujärjestöihin organisoitunut ryhmä.⁴⁸ Kolmanneksi sääntelykaappaus saattaa liittyä yleisen edun valvontaan liittyviin puutteisiin, kuten kansalaisjärjestöjen ja muiden vastavoimien heikkoon organisoitumiseen tai heikkoihin kontakteihin.⁴⁹ Yleistä etua ei välttämättä ole lainsäädäntöprosessin aikana tunnistettu tai määritelty, ja usein on olemassa erilaisia käsityksiä sen merkityssisällöstä.⁵⁰ Elinkeinoelämän tyypillinen vaikutustapa onkin pyrkimys vakuuttaa lainlaatijat siitä, että tietynlainen sääntely palvelisi yleistä etua. Informaation epäsymmetria voi johtaa siihen, että sääntelijä päätyy ratkaisuihin, jotka heijastavat erityisintressejä. Lainlaatijat saattavat omaksua tietyn intressiryhmän arvot, näkemykset ja käyttämän kielen ja samastavat yleisen edun tietyn ryhmän etuun.⁵¹ Neljänneksi sääntelykaappauksen riskiä lisäävät sääntelijään liittyvät tekijät. Esimerkiksi sääntelijän heikko osaaminen, korruptio ja muunlaiset sidokset intressiryhmän ja sääntelijän välillä saattavat altistaa sääntelykaappaukselle.⁵²

Suomessa marjanpoiminta-alaan kohdistuvaan sääntelyyn liittyy useita sääntelykaappauksen riskitekijöitä. Sääntelykaappauksen riskitekijänä voi olla sääntelyn aihe. Keskeisinä sääntelyn kohteina ovat yhtäältä marjanpoiminta-alan yritykset ja toisaalta ulkomaalaiset, tyypillisesti Thaimaasta tulevat marjanpoimijat. Eittämättä kysymyksessä on pikemminkin arvoherkkä kuin erityisen tekninen sääntelyn kohde. Aihepiiri on myös herättänyt runsaasti mediahuomiota. Sääntely ei kuitenkaan sinänsä kosketa suurta yleisöä – kuin ehkä välillisesti esimerkiksi marjojen hintojen kautta. Sääntely on marja-alan yritysten kannalta erittäin tärkeää, koska niiden edellytykset hyödyntää raaka-ainetta eli luonnontuotteita Suomen metsistä riippuvat täysin työvoiman saatavuudesta ja ehdoista. Lisäksi marjanpoiminta-alan yritysten sekä marjateollisuutta ja elinkeinoelämää laajemmin edustavien intressiryhmien vaikutusvalta on suurta verrattuna marjanpoimijoiden vaikutusvaltaan. Esimerkiksi ihmiskaupan torjuntaan ja rikosuhrien auttamiseen liittyvät julkisen ja kolmannen sektorin toimijat saattavat osaltaan toimia vastavoimana elinkeinoelämän intressiryhmille, mutta luonnonmarjanpoimijoilta puuttuu oma järjestäytynyt etujärjestö, joka edistäisi heidän intressejään laajemmin. Suomessa kausiluonteisesti työskentelevien poimijoiden heikko organisoituminen ja marjanpoiminta-alan intressiryhmien suuri vaikutusvalta luovat sääntelyn taustalle hyvin epäsymmetrisen asetelman, jossa yleisen edun huomioiminen lainvalmistelussa saattaa olla puutteellista tai vinoutunutta.

Lisäksi marjalain valmistelusta vastannut TEM:n hallitusneuvos tuomittiin lokakuussa 2024 törkeästä lahjuksen ottamisesta ja virkavelvollisuuden rikkomisesta vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.⁵³ Tuomio ei liity suoraan lainvalmisteluun, vaan yrityksille myönnettyihin poimijakiintiöihin, mutta viittaa korruptioherkkiin sidoksiin marja-alan elinkeinonharjoittajien ja lainvalmistelijan välillä.

Vaikka lainvalmisteluoppaat heijastavat lainvalmistelun kulttuuria, jossa arvostetaan läpinäkyvyyttä ja erilaisten sidosryhmien osallisuuden vahvistamista, tämän korostaminen ei kuitenkaan ole välttämättä johtanut sidosryhmien vaikutusvallan kasvuun lainvalmistelussa.⁵⁴

48 Ks. esim. Kluger Rasmussen 2015; Mahoney 2007.

49 Ks. esim. Levine – Forrence 1990; Berman 2021.

50 Thaw 2014, s. 336.

51 Paukku – Markus 2021, s. 349; Devaux 2018, s. 465.

52 Ks. esim. Fazekas – Tóth 2016.

53 Yle, Yle tapasi pettynään Olli Soraisen – ”Tuomio on kohtuuton”, sanoo ehdolliseen vankeuteen tuomittu hallitusneuvos. Uutinen 31.10.2024, <https://yle.fi/a/74-20121274> (luettu 25.11.2024).

54 Helminen – Alvesalo 2017, s. 6.

Kaikki ryhmät, joiden elämää sääntely koskee, eivät välttämättä edes pääse lainvalmistelussa ääneen. Suomen perustuslain 2.2 §:n mukaan *yksilöllä* on oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Vaikuttamisoikeutta ei siten ole rajattu esimerkiksi vain Suomen kansalaisille. Tätä osallistumis- ja vaikuttamisoikeutta täydentää perustuslain 14.4 §:n säännös, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Käytännössä ulkomaalaisen kausityöntekijän mahdollisuudet osallistua lainvalmistelun tietopohjan tuottamiseen ovat kuitenkin monin tavoin heikot. Tavanomaisesti lainvalmisteluprosessiin osallistuminen edellyttää esimerkiksi tietoa, että (itseä koskeva) lakihanke on ylipäätään vireillä, uskoa omiin vaikuttamismahdollisuuksiin, lainvalmistelijoiden käyttämien tyypillisesti sähköisten osallistumiskanavien tuntemusta sekä varsin korkeatasoista suomen kielen taitoa.

3. Aineisto ja menetelmät

Valitsimme lähestymistavaksi marjalakia koskevan tapaustutkimuksen. Artikkelimme tavoitteena on tuottaa tietoa aiemmin vähän tutkitusta aihepiiristä, ulkomaalaisia marjanpoimijoita koskevasta sääntelystä ja siitä, minkälaisen vaiheiden kautta marjalaki sai lopullisen muotonsa. Lisäksi hyödynnämme sääntelykaappausteoriaa lainvalmistelua koskevan laadullisen tapaustutkimuksen kontekstualisoinnissa.

Analysoimalla marjalakia koskevaa lainvalmisteluaineistoa selvitämme, millaisia marjalain valmistelussa kuullut sidosryhmät olivat ja keitä ne edustivat sekä kuinka ja keiden toimijoiden lausunnot vaikuttivat lainvalmisteluun aina luonnosvaiheesta lain ja esitöiden lopulliseen sisältöön ja muotoiluun asti. Aineistoon sisältyvät hallituksen esityksen ja lakiesityksen eri versiot sekä TEM:n lisäselvitykset lainvalmisteluprosessissa. Lisäksi aineistoon sisältyvät lausunnot lausuntokierroksella ja valiokuntakuulemisten yhteydessä (n=56). Koostimme asiakirja-aineiston Lakitutka-verkkosovelluksen⁵⁵ avulla. Tarkistimme Lausuntopalvelu.fi-sivustolta⁵⁶, puuttuuko aineistosta vielä lausuntoja ja täydensimme sitä yhteensä viidellä lausunnonla.

Lausunnonantajat luokiteltiin edustamiensa sidosryhmien mukaan julkisen sektorin, yksityissektorin ja kolmannen sektorin toimijoihin. Luvussa 4 aineistoa tarkastellaan näiden luokkien mukaan. Lausuntokierroksella lausunnonantajia oli yhteensä 32, joista julkisen sektorin toimijoita oli yli puolet (n=18).⁵⁷ Suurin osa lausunnon antaneista julkisen sektorin toimijoista oli ministeriöitä ja virastoja. Seuraavaksi eniten oli kolmannen sektorin toimijoita (n=7), joista viisi oli elinkeinoelämää edustavia järjestöjä, yksi työntekijöitä ja yksi rikosuhreja edustava järjestö. Yksityissektorin toimijoita, luonnonmarjojen keruualalla toimivia yrityksiä, oli lausunnonantajissa kolme. Elinkeinoelämä oli siten tavalla tai toisella edustettuna yhteensä kah-

55 Lakitutka, HANKE HE 42/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta sekä Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n muuttamisesta, <https://lakitutka.fi/asiakirjat/hallituksen-esitykset/he42-2021?highlight=HE%2042/2021&lang=fi> (luettu 3.12.2024).

56 Lausuntopalvelu.fi, Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi jokamiehenoikeuden nojalla luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta. Lausuntopyyntönumeron diaarinumero: VN/28915/2020, <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=45dbd052-8bc3-4205-b5d1-72485d020ab0> (luettu 3.12.2024).

57 Lausuntopyyntöön vastasi lisäksi Ahvenanmaan maakuntahallitus, joka ilmoitti, ettei sillä ole asiassa lausuttavaa. Tästä syystä kyseistä lausuntoa ei sisällytetä analyysiin.

deksan lausunnonantajan taholta. Lisäksi lausunnonantajissa oli yksi kriminaalipoliittiseksi asiantuntijaorganisaatioksi, yksi maaseutupoliittiseksi asiantuntijaverkostoksi, yksi maaseutuhallinnon yhteistyöalueeksi sekä yksi yksityishenkilöksi määriteltävä taho.

Valiokuntakuulemisten yhteydessä annettiin yhteensä 24 lausuntoa. Lausuntoja saatiin yhtä paljon julkisen (n=10) ja kolmannen sektorin toimijoilta (n=10). Suurin osa lausunnon antaneista julkisen sektorin toimijoista oli jälleen ministeriöitä ja virastoja. Lausunnon antaneista kolmannen sektorin toimijoista viisi edustaa elinkeinoelämää, neljä työntekijöitä ja yksi toimija rikosuhreja. Yksityissektorin toimijoita oli lausunnonantajissa yksi luonnonmarjojen keruualalla toimiva yritys. Lisäksi lausunnonantajissa oli yksi kriminaalipoliittiseksi asiantuntijaorganisaatioksi määriteltävä taho sekä kaksi tutkijataustaista yksityistä lausunnonantajaa.

Marjanpoimijoiden intressit ovat lausunnonantajien joukossa heikosti suoraan edustettuina. Marjanpoimijoilta ei ollut yhtään lausuntoa kummassakaan lausuntokokonaisuudessa (lausuntokierros ja valiokuntakuuleminen). Myöskään poimijoiden intressejä edustavia tahoja ei lausunnonantajissa varsinaisesti ole. Työntekijäpuolta edustavia järjestöjä on lausunnonantajissa neljä, mutta koska marjalaki ei edellytä työsuhdetta ja koska suurin osa poimijoista on ennen vuoden 2024 poimintakautta tullut Suomeen turistiviisumilla (ei työntekijän oleskeluluvalla), ei näiden järjestöjen voida tulkita suoranaisesti edustavan poimijoiden intressejä. Työntekijäjärjestöt myös ylipäättään lähtökohtaisesti edustavat *järjestäytyneiden* työntekijöiden intressejä, vaikka niiden asema lainvalmistelussa voidaan ymmärtää laajemminkin. Lausunnonantajissa on kaksi julkisen ja yksi kolmannen sektorin toimija, joiden tehtäviin kuuluu esimerkiksi rikosuhrien tai erityisesti ihmiskaupan uhrien auttaminen ja ihmiskaupparaportointi. Näiden voidaan ajatella edustavan marjanpoimijoiden intressejä siltä osin kuin poimijat ovat riskissä joutua esimerkiksi työperäisen hyväksikäytön uhreiksi. Lisäksi Thaimaasta tulevien marjanpoimijoiden etuja lähtömaansa kansalaisina voi osaltaan edustaa myös lausunnon antanut Thaimaan Suomen-suurlähetystö.

Koodasimme ensin hallituksen esityksen eri versioihin sisältyvän vaikutustenarvioinnin aineistolähtöisesti neljään teemaan: luonnontuotteiden kerääjiin, yrityksiin ja julkiseen talouteen kohdistuviin vaikutuksiin sekä muihin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Jaottelun pohjana käytimme marjalakia koskevaan hallituksen esitykseen sisältyvän vaikutustenarvioinnin otsikointia. Luonnontuotteiden kerääjiin kohdistuvia erilaisia vaikutuksia tunnistimme yhteensä kuusi, yrityksiin kohdistuvia vaikutuksia seitsemän, julkiseen talouteen kohdistuvia vaikutuksia yhden sekä muita yhteiskunnallisia vaikutuksia kolme. Seuraavaksi koodasimme lausunnonaineiston ja jaottelimme lausunnonantajien tunnistamat vaikutukset kahteen pääluokkaan: 1) hallituksen esityksessä mainittuja vaikutuksia koskevat huomiot ja 2) muut vaikutuksia koskevat huomiot. Muut vaikutuksia koskevat huomiot sisälsivät esimerkiksi uuden lain tarpeellisuuden liittyviä yleisempiä huomioita, lain soveltamisalaan ja sääntelyn ongelmiin liittyviä huomioita, sääntelyvaihtoehtojen vaikutusten arviointia, elinkeinoelämän huolia uuteen lakiin liittyen sekä lain arvioituja vaikutuksia Suomen maakuvaan ja maineeseen. Tuomme myös analyysissä esiin, mitkä vaikutukset huomioitiin missäkin lainvalmistelun vaiheessa ja lopullisessa lakitekstissä.

Lopulta yhdistimme ja tiivistimme hallituksen esitysversioiden ja lausuntoaineiston arviot marjalain vaikutuksista neljään keskeiseen teemaan, joita ovat: 1) marjanpoimijoiden toimijuus ja haavoittuvuus, 2) marjanpoimijoiden ja marjayritysten oikeudellinen asema, 3) valvonta- ja seuraamusjärjestelmä ja 4) marja-alan kasvu ja sen sivuvaikutukset. Seuraavassa luvussa kuvaamme tarkemmin näiden neljän temaattisen kokonaisuuden sisältöä.

4. Tulokset

4.1. Marjanpoimijoiden toimijuus ja haavoittuvuus

Tässä ensimmäisessä temaattisessa alaluvussa tarkastelemme lainvalmisteluaineistoaineistoon sisältyviä näkökulmia marjanpoimijoiden toimijuuteen ja haavoittuvuuteen. Monet niin viranomais- kuin elinkeinoelämätaustaiset lausunnonantajat pitivät tarpeellisena, että poimijoiden oikeuksista ja luonnontuotekeruualan toimijoiden velvollisuuksista säädetään laintasoisesti.⁵⁸ Toisaalta muutamat lausunnonantajat toivat esiin toisenlaisiakin sääntelyratkaisuja: osa esimerkiksi piti poimijoiden työsuhteisuutta parempana sääntelyvaihtoehdona kuin marjalakia.⁵⁹ Muutama lausunnonantaja puolestaan kyseenalaisti marjalain kaltaisen erillislain sääntelyratkaisuna ja peräänkuulutti yhdenmukaista sääntelyä, jolla voitaisiin parantaa ulkomaisen työvoiman asemaa ja olosuhteita.⁶⁰ Useat lausunnonantajat totesivat uuden lain vahvistavan poimijoiden oikeudellista asemaa.⁶¹ Lausunnonantajia, jotka katsoivat, ettei laki toisi merkittävää muutosta nykytilanteeseen oli kaksi.⁶² Aiesopimusmenettelyä parempana pitäviä lausunnonantajia ei ollut, mutta osa kaipasi aiesopimusmenettelystä joitakin yksittäisiä elementtejä. Esimerkiksi muutama lausunnonantaja esitti lakiin aiesopimuksiin kirjattua mainintaa poimijoiden 30 euron minimipäivänsiosta.⁶³

Lakimuutoksen taustalla olevasta poimijoiden erityisen suojan tarpeesta huolimatta poimijat esitetään molemmissa hallituksen esityksen versioissa riippumattomina ja itseohjautuvina yrittäjämäisinä toimijoina, jotka kykenevät tekemään oman hyötynsä maksimoivia ratkaisuja. Hallituksen esityksessä korostetaan, että poimijalla *”olisi edelleen oikeus myydä keräämänsä luonnontuotteet taholle, joka maksaa niistä parhaan hinnan”*. Esityksessä myös todetaan, että poimijat *”voisivat edelleen myös vaihtaa majoitusta, päättää itse maahantulosta ja maastalähdöstä sekä keräämisen aikatauluttamisesta”*.⁶⁴ Lisäksi hallituksen esitys heijastaa käsitystä, että poimijat kykenevät aktiivisesti nostamaan tilannettaan koskevat epäkohdat esille suomalaisten viranomaisten kanssa – kunhan pääsy viranomaisten yhteystietoihin on turvattu:

58 Maaseutupolitiikan Osaaminen ja työllisyys -verkosto (OTE-verkosto), Arctic International Oy, Polarica Marjahankinta Oy, Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry, Rikosuhripäivystys, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK ry), Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, ulkoministeriö, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto jne.

59 Esim. Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, STTK ry ja Teollisuusliitto ry.

60 Esim. sosiaali- ja terveysministeriö ja STTK ry.

61 Esim. Pirkanmaan TE-toimisto, Polarica Marjahankinta Oy, Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen Yrittäjät ry, ulkoministeriö ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto.

62 Keski-Suomen TE-toimisto ja Pohjois-Suomen aluehallintovirasto.

63 Esim. ulkoministeriö ja Rikosuhripäivystys.

64 HE 42/2021 vp, s. 12.

”Kerääjien riski joutua hyväksikäytön kohteeksi pieneni myös siksi, että kerääjillä olisi tiedossa viranomaistahot, joiden puoleen kääntyä ongelmatilanteessa ja antaa palautetta. Nämä tiedot tulisi luonnontuotekeruualan toimijan pitää kerääjien nähtävillä.”⁶⁵

Valiokuntakuulemisten yhteydessä lausunnon antanut oikeustieteilijä kyseenalaisti, miten viranomaistahojä koskevien tietojen esillä pitäminen voisi estää poimijoiden joutumisen hyväksikäytön kohteeksi. Oikeustieteilijä viittasi siihen, että useassa työlaissa säädetään nähtävänäpitovelvoitteesta. Tämän velvoitteen ei lausunnonantajan mukaan ollut koskaan katsottu estävän esimerkiksi työsyrintää. Lausunnonantaja katsoi, että hyväksikäytön kohteeksi joutumista tulisi pyrkiä estämään muunlaisilla säännöksillä.⁶⁶ Useat lausunnonantajat kiinnittivät myös huomiota siihen, miten hallituksen esityksessä ei tarkastella ulkomaalaisen marjanpoimijan tosiasiallisia edellytyksiä toteuttaa oikeuksiaan esimerkiksi valita marjojen ostaja, vaihtaa majoitusta, päättää aikatauluistaan tai kääntyä ongelmatilanteissa suomalaisten viranomaisten puoleen. Lausuntokierroksen (LK) lausunnossaan Rikosuhripäivystys totesi, että Euroopan unionin ulkopuolelta tuleva, usein suomen tai englannin kieltä osaamaton poimija on riippuvaisessa asemassa suhteessa ostajaan, joka vastaa tämän asunnosta, ruoasta ja ansioista.⁶⁷ Valiokuntakuulemisten (VL) yhteydessä annetussa lausunnossaan Rikosuhripäivystys kyseenalaisti todellisuuspohjan sille, että poimijalla olisi oikeus päättää itse maahantulosta ja maastalähdöstä etenkin tilanteissa, joissa *”paluulippu kotimaahan on ostettu tietyille päiville eikä sitä voi aikaistaa”*. Rikosuhripäivystys huomautti, että monissa tapauksissa poimijalla on maksettavanaan matkajärjestelyistä aiheutuneet kulut, jotka voivat olla *”paikalliseen tulotasoon nähden mittavat”*.⁶⁸ Myös yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto toi lausunnossaan (LK) esiin, että:

”Lainmuutoksesta huolimatta kerääjien asema on edelleen haavoittuva. Luonnontuotteita kerätään usein maaseudulla, kerääjien tukikohtiin ei välttämättä ole mitään julkista liikennettä ja siten mahdollisuus myydä kerätyt tuotteet toiselle ostajalle voi olla lähinnä teoreettinen.”⁶⁹

Neljä lausunnonantajaa (VL) kiinnitti huomiota poimijoille suomen kielen taidon puuttumisesta aiheutuviin ongelmiin: STTK ry katsoi, että poimijoilla on harvoin riittävä kielitaito tiedon hankkimiseksi esimerkiksi työnsä *”asianmukaisesta hinnoittelusta”*.⁷⁰ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry puolestaan huomautti, miten *”[u]lkomailta saapuva kielitaidoton luonnonmarjanpoimija ei ole selvillä sosiaalilainsäädännön tuomasta turvasta tai siitä, miten yrittäjääsemassa oleva voisi vakuuttaa itsensä”*.⁷¹ Rikosuhripäivystys näki suurena riskinä, etteivät vaikeimmissa asemassa olevat poimijat uskalla esimerkiksi kielitaidon puutteen vuoksi olla viranomaisiin yhteydessä.⁷² Myös HEUNI huomautti, ettei poimijoilta voida kielitaidottomuuden vuoksi vieraassa maassa odottaa *”ongelmien herätessä suurta oma-aloitteisuutta”*.⁷³

⁶⁵ HE 42/2021 vp, s. 12.

⁶⁶ Jaana Paanetoja, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

⁶⁷ Rikosuhripäivystys, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

⁶⁸ Rikosuhripäivystys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

⁶⁹ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

⁷⁰ STTK ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

⁷¹ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

⁷² Rikosuhripäivystys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

⁷³ HEUNI – YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

Vaikka lausunnoissa esitettiin poimijoiden haavoittuvuuteen liittyviä huolia ja epäilyksiä ulkomaalaisen marjanpoimijan tosiasiallisista edellytyksistä toteuttaa oikeuksiaan (esim. valita marjojen ostaja, vaihtaa majoitusta, päättää aikatauluistaan tai kääntyä ongelmatilanteissa suomalaisten viranomaisten puoleen), hallituksen esityksessä korostettiin poimijan riippumattomuutta ja itseohjautuvuutta. Hallituksen esitykseen sisältyvässä vaikutustenarvioinnissa⁷⁴ poimijoiden haavoittuvasta asemasta vaiettiin. Lopulliseen lakiesitykseenkään ei tehty tähän liittyviä muutoksia.

4.2. Marjanpoimijoiden ja marjayritysten oikeudellinen asema

Tässä toisessa temaattisessa alaluvussa tarkastelemme lainvalmisteluaineistoon sisältyviä näkökulmia marjanpoimijoiden ja marjayritysten oikeudellisesta asemasta. Hallituksen esityksessä korostetaan, että uuden lain myötä ”kerääjien oikeudellinen asema vahvistuisi merkittävästi” ja että Suomessa olisi ”selkeä vastuutabo – luonnontuotekeruualan toimija – koskien kerääjän olosubteita ja kohtelua”.⁷⁵ Lausunnoissa nostetaan kuitenkin esiin, että poimijan asema sijoittuisi yrittäjyyden ja työntekijyyden välimaastoon. Tämä tekisi poimijoiden asemasta epäselvän, huomautettiin esimerkiksi Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry:n lausunnossa.⁷⁶ Keski-Suomen työ- ja elinkeinotoimisto (TE-toimisto) toteaa lausunnossaan, että

”[y]htäältä kerääjälle tulee nykyistä laajemmat oikeudet päättää työskentelynsä ajasta, paikasta ja keräämiensä luonnontuotteiden myynnistä. Toisaalta kerääjän Suomeen kutsuneen yrityksen velvollisuudet voidaan tulkita työnantajan direktio-oikeuteen kuuluviksi seikoiksi.”⁷⁷

Muutama lausunnonantaja otti kantaa poimijoiden työsuhteisuuden puolesta. Perusteluihin työsuhteisuudelle esimerkiksi MTK ry esitti suomalaisen järjestelmän yksinkertaistamisen,⁷⁸ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry puolestaan työlaainsäädännön poimijoille tuoman turvan sekä lakisäätöiset ennaltaehkäisevän työterveyshuollon palvelut.⁷⁹ Sosiaali- ja terveysministeriö⁸⁰ sekä STTK ry⁸¹ toivat esiin tasapuolisuuden laajemmin liittyvän näkökulman. Lausunnonantajat eivät nähneet erillisen luonnontuotealaa koskevan lainsäädännön luomista perusteltuna. Sosiaali- ja terveysministeriö huomautti lausunnossaan suhtautuvansa

”...pidättyvästi vain joidenkin hyvin tarkkaan rajattujen toimialojen tai yrittäjä- tai työntekijäryhmien erillisääntelyyn. Ulkomaisen työvoiman oikeudellisen aseman parantamisessa tulisi pyrkiä sellaiseen yhdenmukaiseen sääntelyyn, jolla voitaisiin parantaa kaiken ulkomaisen työvoiman asemaa ja olosubteita. Tämä on tärkeää myös sen johdosta, että kaikkia toimialoja kohdeltaisiin lainsäädännössä yhdenmukaisesti.”⁸²

74 HE 42/2021 vp, s. 11 al.

75 HE 42/2021 vp, s. 12.

76 Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 2.2.2021.

77 Keski-Suomen TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 26.1.2021.

78 Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 2.2.2021.

79 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 29.1.2021.

80 Sosiaali- ja terveysministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

81 STTK ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

82 Sosiaali- ja terveysministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

Toisaalta muutama lausunnonantaja otti kantaa poimijoiden työsuhteisuutta vastaan. Esimerkiksi Pohjois-Suomen aluehallintovirasto perusteli kielteistä kantaansa poimijoiden työsuhteisuuteen heidän ansiomahdollisuuksiensa pienenemisellä (mm. työaikalain ja yleissitovan työehtosopimuksen noudattamisen sekä maksettavien ansioiden veronalaisuuden myötä) sekä sillä, että poiminta siirtyisi ulkomailta lähetetyille työntekijöille, ”*kuten Ruotsissa on käynyt*”.⁸³ Arktiset Aromit ry puolestaan piti palkka- ja työehtojen valvontaa työsuhteessa ”*käytännössä mahdottomana*”.⁸⁴ Lapin TE-toimiston lausunnossa marjanpoimijoiden mahdollisen työsuhteisuuden nähtiin jopa uhkaavan jokamiehenoikeuksia⁸⁵:

*”Lakiehdotuksessa (...) kerääjät eivät edelleenkaan olisi työsuhteisia toisin kuin keruun tukihenkilöt ovat jo nyt olleet. Tämä on tärkeää mm. luonnontuotteiden keruun [säilymiseksi] jokamiehen oikeuteen kuuluvana asiana.”*⁸⁶

Hallituksen esityksessä arvioidaan työsuhteisuuden vaikutuksia poimijoiden asemaan. Esitys nostaa esiin pääasiassa lausunnoissakin mainittuja työsuhteisuuden *kielteisiä* vaikutuksia. Ensinnäkin hallituksen esityksessä huomautetaan, että jos työsopimus olisi maahantulon edellytys, työsopimusta ei voitaisi edellyttää Suomeen viisumivapaasti tai muulla perusteella tulevilta. Tämä jakaisi luonnontuotteita keräävät ulkomaalaiset hallituksen esityksen mukaan oikeuksiltaan ja velvollisuuksiltaan kahteen erilaiseen ryhmään. Työsuhteessa olevia koskeva tuloverovelvollisuus esitetään seikkana, joka huonontaa poimijoiden asemaa: viisumivapaasti tulevat työntekijät olisivat hallituksen esityksen mukaan ”*itsenäisiä ja tuloverosta vapautettuja*”, kun taas viisumivelvolliset olisivat ”*työsuhteisia ja tuloverovelvollisia*”. Toiseksi hallituksen esityksessä huomautetaan, ettei työntekijöiden lähettämistä ulkomailta olisi mahdollista estää. Hallituksen esityksessä katsotaan, että lähetettyjen työntekijöiden palkka- ja muiden työehtojen valvonta olisi Suomessa vaikeaa.⁸⁷ Työsuhteisuutta vastaan puhuvat seikat nousivat siis hallituksen esityksen vaikutusarvioinnissa esille, kun taas työsuhteisuutta puoltavista seikoista pitkälti vaiettiin. Lausunnonantajien esittämät huolet ohitettiin sillä, että marjalaki on tarkoitettu väliaikaiseksi ja työsuhteisuudesta päätetään toisessa kontekstissa. Hallituksen esityksessä todetaan, ettei työsuhteisuuteen liittyviä esityksiä ”*ole huomioitu, koska selvitys luonnontuotteiden keruun mahdolliseksi työsuhteistamiseksi on käynnissä*”.⁸⁸

Lausunnoissa marjalain havaittiin jättävän alan yritysten harkinnan varaan sellaisia poimijoiden ansioihin ja olosuhteisiin vaikuttavia asioita, joista oli aiemmin sovittu yksityiskohtaisemmin. Kuten Arctic International Oy tuo lausunnossaan esiin, aiesopimusmenettelyssä oli sovittu ”*poimijoiden majoitusolosuhteista ja muista ehdoista tarkasti, mutta ehdotetussa [marja]laisissa*

83 Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

84 Arktiset Aromit ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

85 Eri viranomaiset, kuten Metsähallitus, ovat tasa-arvoisen kielenkäytön edistämiseksi vähitellen siirtyneet käyttämään jokamiehenoikeuksista muotoa jokaisenoikeudet. Tässä artikkelissa käytetään selvyden vuoksi kuitenkin alkuperäisteksteissä käytettyä muotoa jokamiehenoikeudet. (Metsähallitus, Metsähallitus edistää tasa-arvoa: jokamiehenoikeudet ovat nyt jokaisenoikeudet. Tiedote 26.6.2023, <https://www.metsa.fi/tiedotteet/metsahallitus-edistaa-tasa-arvoa-jokamiehenoikeudet-ovat-nyt-jokaisenoikeudet/> (luettu 3.12.2024).)

86 Lapin TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 12.1.2021.

87 HE 42/2021 vp, s. 15 al.

88 HE 42/2021 vp, s. 17.

vain yleisillä viittauksilla esimerkiksi terveydensuojelulakiin”.⁸⁹ Lausunnonantaja tosin näki tämän yleisluontoisuuden ongelmana, joka liittyy ensisijaisesti yritysten kilpailumahdollisuuksien tasapuolisuuteen pikemminkin kuin poimijoiden asemaan. UM toi lausunnossaan esiin, että toisin kuin aiesopimuksessa, lakiesityksessä ei ole mainintaa kutsujayritysten velvollisuudesta huolehtia, että marjanpoimijoilla on mahdollisuus ansaita vähintään 30 euroa poimintapäivää kohden. Ministeriö ehdotti, että tästä mainittaisiin selkeästi lakitekstissä.⁹⁰ Hallituksen esityksessä todetaan, että myös Thaimaan suurlähetystö oli esittänyt minimipalkan määrittelemistä. Hallituksen esityksessä tyydytään kuitenkin toteamaan minimipalkkaa koskevista ehdotuksista, että *”[a]siasta on säädetty [Euroopan unionin] viisumisäännöstössä, joten esitystä ei voitu huomioi- da”*.⁹¹

Hallituksen esityksen mukaan *”alan yritykset olisivat nykyistä tarkemmin velvoitettuja toimimaan yhdenmukaisesti, joten [laki]ehdotus tasapuolistaisi yritysten toimintaedellytyksiä”*.⁹² Vielä lausunto- kierroksen yhteydessä poimijoiden oikeudellisen aseman sijaan useita elinkeinoelämätaustaisia lausunnonantajia kuitenkin mietitytti enemmänkin marja-alan yritysten oikeusturva ja tasa- puolinen kohtelu. Arctic International Oy oli huolissaan, ettei marjalain (5 §) mukaiseen TE- toimiston päätökseen luonnontuotekeruualan toimijan luotettavuudesta voisi hakea muu- tosta, koska kyseessä ei olisi muutoksenhakukelpoinen päätös.⁹³ Huolten hälventämiseksi lopulliseen lakiesitykseen lisättiin muutoksenhakua koskeva 12 §, jonka mukaan TE-toimis- ton päätökseen luonnontuotekeruualan toimijan luotettavuudesta saa vaatia oikaisua. Lisäksi lausunnonantajien huoli kohdistui siihen, että marjalaissa säädetty velvollisuudet koskisivat eri tavalla marjanpoimijan kutsunutta ostajaa ja sellaista ostajaa, joka ei ole itse kutsunut mar- janpoimijaa maahan. Arctic International Oy,⁹⁴ Marja Bothnia Berries Oy⁹⁵ ja Polarica Marja- hankinta Oy⁹⁶ kiinnittivät huomiota siihen, että kerääjän maahan kutsunut taho järjestää mar- janpoimijalle majoituksen, ruoan, keruuvälineet ja ajoneuvon, mutta toinen taho voisi lau- sunnonantajien tulkinnan mukaan ostaa poimitut marjat ilman *”minkäänlaisia velvoitteita tai kuluja”*. Arctic International Oy uumoili, että tällainen ostaja voisi *”niin sanotusti kaapata muiden ostajien kutsumia kerääjiä tarjoamalla heille parempaa hintaa luonnontuotteista tai muilla keinoin suos- tutella kerääjät myymään kerätyt luonnontuotteet juuri hänelle”*. Yritys huomautti lakiluonnoksen olevan *”hyvin keskeneräinen”* ja ettei *”edellä mainittu tasapuolisuus ja yritysten yleinen oikeusturva vie- läkään totundu”*.⁹⁷ Lainvalmistelussa kuultiin yritysten tasapuoliseen kohteluun liittyvät huolet. Lopullista lakiesitystä (2.2 §) muokattiin siten, että lakia sovelletaan *luonnontuotekeruualan toimi- jaan*, jolla laissa tarkoitetaan

”...sitä, joka viisumia haettaessa kutsuu kerääjän maahan sekä sitä, joka ei ole kutsunut kerääjää maahan, mutta joka itse tai jonka lukuun muu taho järjestää kerääjälle majoit-uksen, keruuvälineet ja -varusteet tai ajoneuvot pääasiallisena tarkoituksenaan saada ostetuksi kerääjältä tämän keräämiä luonnontuotteita.”

89 Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

90 Ulkoministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021.

91 HE 42/2021 vp, s. 18.

92 HE 42/2021 vp, s. 12.

93 Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

94 Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

95 Marja Bothnia Berries Oy Ltd, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

96 Polarica Marjahankinta Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021.

97 Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

Poimijoiden oikeudelliseen asemaan liittyvät ratkaisut pysyivät pitkälti muuttumattomina marjalain valmisteluprosessissa. Huolimatta siitä, että useat lausunnonantajat toivat sääntelyvaihtoehtona esiin poimijoiden työsuhteisuuteen perustuvan mallin ja myös siihen liittyviä puoltavia näkökantoja, hallituksen esityksen vaikutustenarvioinnissa nostettiin esiin pääasiasa työsuhteisuuden kielteisiä vaikutuksia poimijoiden asemaan. Lisäksi lausunnonantajat huomauttivat, että poimijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavista seikoista, kuten majoitusolosuhteista tai päiväkohtaisten ansioiden vähimmäismäärästä, oli sovittu aiesopimusmenettelyn aikana tarkemmin kuin miten niistä marjalaissa säänneltäisiin. Nämä huomiot ohitettiin vaikutustenarvioinnissa ja lopullisessa lakiesityksessä. Samalla elinkeinoelämätaustaisten lausunnonantajien huolet liittyen marja-alan yritysten oikeusturvaan ja tasapuoliseen kohteluun otettiin lakiesityksessä huomioon esimerkiksi muokkaamalla muutoksenhakua ja lain soveltamisalaa kuuluvia tahoja koskevia pykäläiä. Lopullisessa hallituksen esityksessä todetaankin, että ”[l]ausunnonantajien mukaan esitys ei kohtelisi alan yrityksiä epätasapuolisesti”.⁹⁸

4.3. Valvonta- ja seuraamusjärjestelmä

Tässä kolmannessa temaattisessa alaluvussa tarkastelemme lainvalmisteluaineistoon sisältyviä näkökulmia marjalakiin liittyvään valvontajärjestelmään ja seuraamuksiin lakia rikkoville marja-alan toimijoille. Hallituksen esityksessä korostetaan seuraamuksia, joita uusi laintason sääntely tuo säännöksiä rikkovalle luonnontuotekeruualan toimijalle.⁹⁹ Myös Lapin ELY-keskuksen lausunnossa (LK) todetaan, ettei aiempaan aiesopimusmenettelyyn sisältynyt ”suoraa sanktiota, jolla voitaisiin puuttua väärinkäytöksiin tai selviin puutteisiin”.¹⁰⁰ Hallituksen esityksessä esimerkiksi painotetaan, että ”[l]uonnontuotekeruualan toimija, joka ei noudata ehdotetun lain säännöksiä, joutuisi korjaamaan toimintaansa työsuojeluviranomaisen toimintaohjeen perusteella”.¹⁰¹

Kuitenkin esimerkiksi Rikosuhripäivystys huomautti, ettei lakiesityksestä ilmene selvästi, mitä keinoja valvovilla viranomaisilla on velvoittaa ostaja korjaamaan havaitut puutteet ja korvaamaan laiminlyönneistä aiheutuneet vahingot poimijalle. Rikosuhripäivystys kiinnitti huomiota siihen, ettei toimintaohje vaikuta ”jo tapahtuneisiin laiminlyönteihin”, vaan velvoittaa korjaamaan tulevaa toimintaa.¹⁰² Pohjois-Suomen aluehallintovirasto puolestaan muistutti, että työsuojeluviranomainen voi lakiesityksen mukaan ainoastaan antaa yrittäjälle *toimintaohjeen*, muttei jälkivalvottavaa *kehotusta*. Aluehallintovirasto totesi lausunnossaan, että työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain (44/2006) 13.3 §:n mukainen kehotusluettelo on tyhjentävä, eikä se siten kattaisi marjalain mukaisia tilanteita.¹⁰³ Työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain mukainen toimintaohje voidaan työsuojelutarkastuksessa antaa vähäisemmistä puutteista. Suuremmista puutteista voidaan sen sijaan antaa kehoitus, jonka noudattamista tarkastaja valvoo (14 §) ja voi tarvittaessa tehostaa joko uhkasakolla tai työnkeskeyttämis- tai lopettamisuhalla (15 §). Marjanpoimintaa koskevaan sääntelyyn omak-

98 HE 42/2021 vp, s. 12.

99 HE 42/2021 vp, s. 12.

100 Lapin ELY-keskus, asia VN/28915/2020, lausunto, 21.1.2021.

101 HE 42/2021 vp, s. 12.

102 Rikosuhripäivystys, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

103 Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

suttiin siten lausunnoissa esiin tuoduista näkökohdista huolimatta työsuojelutarkastajan lievin mahdollinen työkalu.

Hallituksen esityksessä painotetaan toisaalta myös lakimuutoksen vähäisiä vaikutuksia esimerkiksi viranomaisten resurssienkäyttöön. Hallituksen esityksessä korostetaan, ettei ehdotus vaikuttaisi valtion talousarvioon ja että lakiin liittyvä valvonta voidaan kattaa työsuojeluviranomaiselle ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisemiseen jo kohdennetusta lisäresurssista.¹⁰⁴ Muutamissa lausunnoissa esitettiin kuitenkin huoli työsuojeluviranomaisen rajallisista resurssista. Ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisemiseen kohdennettuun lisäresurssiin viitaten Pohjois-Suomen aluehallintovirasto totesi, että

”[L]isäresurssit saatiin työsuojeluviranomaisen käsityksen mukaan ensisijaisesti siksi, että työsuojeluviranomaisella olisi paremmat mahdollisuudet valvoa ulkomaisen työvoiman käyttöä (...). Resurssit on jaettu ja ne eivät kohdistuneet luonnontuotteiden keräämisen valvontaan. Jakoperusteena ei ollut luonnontuotteiden kerääminen, joten lisäresurssista ei voida irrottaa 4–5 henkilötyövuotta esitetyn lain valvontaan.”¹⁰⁵

Lisäksi sosiaali- ja terveysministeriö huomautti, että *”[u]lkomaisen työvoiman käyttö on lisääntynyt viime vuosina huomattavasti, mutta työsuojeluviranomaisen valvontaresurssija ei ole merkittävästi lisääntynyt”*. Myös ministeriö vastusti valvontatehtävien kattamista yksinomaan ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisemiseen tarkoitettua lisäresurssista.¹⁰⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto esitti, että uudelle valvontatehtävälle tulisi osoittaa oma resurssinsa.¹⁰⁷ Valvontaresurssien riittävyyttä koskevaan kritiikkiin vastattiin hallituksen esityksessä, että *”[p]yryvän lisäresurssin mahdollisuutta selvitetään jatkossa”*.¹⁰⁸ Lausunnoissa esitetyistä näkemyksistä huolimatta resurssien säästämistä koskeva argumentaatio piti siten pintansa lainvalmistelussa, eikä työsuojeluviranomaisen resurssien riittävyyttä uuteen valvontatehtävään problematisoitu.

Hallituksen esityksessä myös painotetaan, että *”tärkeimmässä tapauksessa työsuojeluviranomaisen tulisi ilmoittaa asia poliisille”*.¹⁰⁹ Marjalain 10 §:ään sisältyykin rangaistussäännös, jonka mukaan lakiin sisältyviä velvollisuuksia toistuvasti laiminlyönyt toimija on tuomittava sakkoon. Lausunnossaan (LK) Pohjois-Suomen aluehallintovirasto kuitenkin ehdotti, että sakkorangaistuksen sijasta tai rinnalla tehokkaampi työkalu voisi olla laiminlyöntimaksu.¹¹⁰ Laiminlyöntimaksu sisältyy esimerkiksi tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä annettuun lakiin (1233/2006; nk. tilaajavastuulaki). Laiminlyöntimaksun määrää aluehallintovirasto ja maksu voi korotettuna olla enimmillään 65 000 euroa. Laiminlyöntimaksun käyttöä sanktiona ei marjalakia koskevassa hallituksen esityksessä kuitenkaan lopultakaan tarkasteltu.

Lisäksi lausunnonantajat kiinnittivät huomiota poimijoiden tosiasiallisiin mahdollisuuksiin viedä asiansa eteenpäin rikos- tai siviiliasiana. Rikosuhripäivystys huomautti, ettei Suomen

104 HE 42/2021 vp, s. 13.

105 Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

106 Sosiaali- ja terveysministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

107 Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

108 HE 42/2021 vp, s. 17.

109 HE 42/2021 vp, s. 12.

poliisi voi esitutkinnassa kuulla Euroopan unionin ulkopuolella oleskelevaa asianomistajaa ”teknisiä apuvälineitä hyväksikäyttäen tämän kotimaasta käsin”.¹¹¹ Rikosuhripäivystys toi myös esiin, että vaikka poimijalla olisi mahdollisuus saada oikeusapulain (257/2002) mukaista oikeusapua, oikeusprosessiin voi liittyä kuluriski, mikä ”nostaa huomattavasti kynnystä hakea palkka-saatavia oikeusteitse”. Jos poimija on jo palannut kotimaahansa, avustajan löytäminen ja oikeusavun hakeminen on käytännössä vaikeaa.¹¹²

Vaikka aiesopimusmenettelyyn ei sisällynytkään ”suoraa sanktiota”, siihen sisältynyt poimijakiintiöiden menetys saattoi olla yritykselle vielä sakkorangaistustakin tuntuvampi seuraamus. Arctic International Oy:n lausunnosta (LK) välittyy helpotus marjalain tuomista muutoksista aiesopimusmenettelyyn verrattuna:

”Aiesopimuksen mukaan poimijoita kutsuva toimija saattoi menettää osan poimijakiintiöstään tai kiintiön kokonaan seuraavalle poimintakaudelle, mikäli kutsujan havaittiin rikkoneen tai laiminlyöneen aiesopimuksessa säädettyjä ehtoja. (...) Poimijakiintiön menettäminen kokonaan tai vain osaksi on kuitenkin ollut kutsujina ja ostajina toimiville yrityksille varsin tuntuva ja ankara rangaistus, koska rangaistuksella on ollut välitön vaikutus yrityksen raaka-aineen saantiin ja talteenottoon seuraavana poimintakautena. Vastaavaa menettelyä (...) ei ilmeisesti ole tarkoitus sisällyttää uuteen lakiin.”¹¹³

Marjalakiin sisällytettiin sen sijaan luonnontuotekeruualan toimijan luotettavuutta koskeva 5 §, jonka 1-kohdan mukaan toimijaa ei pidetä luotettavana, jos toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana elinkeinotoiminnassaan toistuvasti osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta marjalain säännöksistä. Jos TE-toimisto arvioi, ettei toimija ole laissa tarkoitettulla tavalla luotettava, se ei voi toimia luonnontuotekeruualan toimijana. Marjalain mukainen kolmen vuoden tarkastelu-aika merkitsi kuitenkin liudennusta verrattuna aiesopimusmenettelyyn, jossa yritys saattoi menettää poimijakiintiönsä jo seuraavalla poimintakaudella.

Vaikka hallituksen esityksessä siis korostetaan seuraamuksia, joita sääntely tuo lakia rikkovalle luonnontuotekeruualan toimijalle, monet lausunnonantajat huomauttivat niiden olevan lieviä jopa aiesopimusmenettelyyn sisältyneisiin seuraamuksiin verrattuna. Lisäksi lausunnoissa tuotiin esiin valvontaviranomaisten käytettävissä olevien keinojen köykäisyys esimerkiksi tilaajavastuulakiin sisältyvään laiminlyöntimaksuun verrattuna. Esitetystä kriittistä huolimatta marjalakiin sisällytetyt seuraamukset säilyivät lievinä läpi lainvalmisteluprosessin.

4.4. Marja-alan kasvu ja sen sivuvaikutukset

Tässä neljännessä temaattisessa alaluvussa tarkastelemme lainvalmisteluaineistoon sisältyviä näkökulmia marja-alan kasvuun ja sen sivuvaikutuksiin. Keskeistä hallituksen esityksessä on myös kasvun korostaminen ja usko siihen, että marjalain myötä ”[L]uonnontuotealan yritysten kasvun ja kansainvälisen kilpailukyyn edellytykset paranisivat”. Esimerkiksi kerääjien määrän uu-

110 Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

111 Rikosuhripäivystys, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021.

112 Rikosuhripäivystys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

113 Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

moillaan lisääntyvän marjalain myötä ”suuntaa-antavasti” 5–10 prosenttia vuodessa. Hallituksen esityksessä arvioidaan, että ”[m]arjaraaka-aineen lisäänti mahdollistaisi yrityksille uusien tuotteiden kehittämisen ja tuotteiden jalostusasteen nostamisen.”¹¹⁴ Lakimuutoksen tavoitteeksi määritellään, että:

”...jalokjalostusta tehtäisiin nykyistä enemmän Suomessa ja jalostuksen tuottama lisäarvo saataisiin jäämään Suomeen. Tällä tavoin saataisiin harvaanasutuille alueille lisää työtä, yrityksiä ja toimeentuloa.”¹¹⁵

Hallituksen esityksessä huomautetaan, että luonnonmarjoja ja muita luonnontuotteita käytetään elintarviketeollisuudessa laajasti raaka-aineena, joten niiden talteenotto koskee laajempaa yrityskenttää kuin vain luonnontuotekeruualan toimijoita. Lakimuutoksen myötä kaavailtu luonnontuotteiden keruun lisääntyminen toisi hallituksen esityksen mukaan Suomeen työpaikkoja myös laajemmin.¹¹⁶ Valiokuntakuulemisten yhteydessä lausunnon antanut oikeustieteilijä kuitenkin kyseenalaisti kasvupuheen todeten, ettei esityksessä ole mitään selvitystä siitä, että ”asetettujen tavoitteiden toteutuminen johtaisi Suomen luonnontuotealan kehittymiseen ja kasvuun sekä lisäksi sen kansainvälisen kilpailukyyn edellytyksiä”.¹¹⁷

Hallituksen esityksessä korostetaan, miten marjalaki kasvattaisi myös marjanpoimijoiden ansioita, ”[k]oska maksun periminen rekrytoinnista sekä Suomeen ja Suomesta pois matkustamiseen liittyvistä palveluista kiellettäisiin”. Hallituksen esityksessä todetaan kerääjien ansioiden olleen ”hienoisessa noususuunnassa” jo ennen lain säätämistä ja ansiokehityksen arvioidaan lainmuutoksen myötä nopeutuvan.¹¹⁸ Lakiluonnoksessa¹¹⁹ kerääjän ansioita koskevan 6 §:n 6 kohdan mukaan kerääjän Suomeen kutsuneella ostajalla on

”...velvollisuus huolehtia siitä, että ostajan kulloinkin voimassa olevat luonnontuotteiden sisäänostohinnat ovat kerääjän tiedossa ja että ne eivät muutu keräyspäivän aikana alaspäin.”¹²⁰

Lausunnonaan (LK) Pohjois-Suomen aluehallintovirasto huomautti työsuojeluviranomaiselle olevan ”epäselvää, mistä voidaan varmistaa kulloisenkin päivän hinta ja miten se määräytyy esimerkiksi eri maantieteellisillä alueilla”.¹²¹ Lausuntokierroksen jälkeen lakiesitystä muutettiin siten, että sisäänostohintojen tulisi olla kerääjän tiedossa jo ennen kerääjän Suomeen saapumista.¹²² Lausunnonantajista esimerkiksi HEUNI ja Teollisuusliitto ry kannattivat sisäänostohintojen ja muiden kulujen mahdollisimman suurta läpinäkyvyyttä.

Elinkeinoelämää edustavat lausunnonantajat olivat kuitenkin huolissaan marjalain myötä seuraavista markkinaehtoisuuden ja sopimusvapauden rajoituksista. Jo lausuntokierroksella esimerkiksi Elinkeinoelämän Keskusliitto EK esitti huolen, että

114 HE 42/2021 vp, s. 12–13.

115 HE 42/2021 vp, s. 13.

116 HE 42/2021 vp, s. 14.

117 Jaana Paanetoja, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

118 HE 42/2021 vp, s. 12.

119 HE-luonnos 28.12.2020, s. 21.

120 Alleiviivaukset kirjoittajien.

”...lakiesitykseen sisältyy sääntelyä asioista, jotka määräytyvät tyypillisesti markkinaehtoisesti ja toimijoiden keskinäisen sopimuksen perusteella. Tämä koskee erityisesti tuotteiden hinnan määrittymistä.”¹²³

Valiokuntakuulemisten yhteydessä Elintarviketeollisuusliitto ry huomautti, että *”[k]erääjälle annettava tieto luonnontuotteiden sisäänostohinnoista ennen marjanpoimintakautta ei voi olla sitova eikä täsmällinen, vaan arvio ja perustua edellisten vuosien hintatasoon ja arvioon tulevan kauden hintatasosta.”¹²⁴* Arctic International Oy ehdotti, että lainkohtaa voitaisiin muuttaa siten, että toimijoiden tulisi ilmoittaa kerääjille sisäänostohintojen vaihteluväli tai aiempina vuosina toteutuneet sisäänostohinnat.¹²⁵

Valiokuntakäsittelyn aikana lakiesityksen sanamuotoa muokattiin loppujen lopuksi niin että toimijalla on velvollisuus huolehtia, että luonnontuotekeruualan toimijan voimassa olevat *vähimmäisostohinnat* ovat kerääjän tiedossa jo ennen kerääjän Suomeen saapumista. TEM perusteli valiokuntakuulemisten yhteydessä antamassaan lisäselvityksessä muutosta sillä, että *”[l]uonnontuotteiden ostohinnat voivat muuttua keruukauden aikana markkinatilanteen mukaan”* ja ettei *”ole perusteltua edellyttää, että kutsujalla olisi mahdollisuus ennakoida tätä vaihtelua.”¹²⁶* Elinkeinoelämän kannattama markkinaehtoisuus nousi siten lopulta lainvalmistelussa vahvempaan asemaan ja hintojen läpinäkyvyys osittain väistyi. Kerääjien ansioita turvaava sääntely liudentui siten, että poimijalla on ainoastaan oikeus saada tietää luonnontuotteiden ostohintojen vaihteluvälin alaraja – ei kiinteää ostohintaa – ennen Suomeen tuloaan. Tämä muutos osaltaan lisäsi poimijoiden aseman epävarmuutta.

Osa lausunnonantajista esitti myös näkökantoja marjanpoiminta-alan kasvua vastaan. Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden oikeudellisen aseman ja kohtelun sijaan lausunnonantajien huoli liittyi pikemminkin suomalaisten intresseihin. Lausuntokierroksella muutama lausunnonantaja esitti huolensa jokamiehenoikeuksien ja kaupallisen luonnontuotekeruutoiminnan yhteensopivuudesta. Lausunnonantajien kritiikki liittyi – toisinaan moralisoivaan sävyyn – esimerkiksi maanomistajien ja paikallisten asukkaiden kokemuksiin häiriöihin sekä muihin negatiivisiin kokemuksiin ja ristiriitaisiin poimijoiden kanssa (neljä lausuntoa),¹²⁷ hyviin tapoihin, roskaamiseen, liikennesääntöjen noudattamiseen, (suomalaiseen) poimintakulttuuriin ja *”luonnon arvostamiseen”* (kaksi lausuntoa)¹²⁸ sekä häiriöihin metsänhoidolle ja tulevien vuosien marjasadoille (kaksi lausuntoa).¹²⁹ Marjanpoimijat esitettiin paikoin toiseuttavasti hallitsemattoman luonnonvoiman kaltaisena uhkana. Lausunnoissaan Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry muistuttaa, että *”organisoitu massiivinen ulkomaisten marjanpoimijoiden tulo Suomen metsiin herättää myös vastustusta”*.¹³⁰ Lausunnoissa korostuvat kulttuurierot

121 Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

122 HE-luonnos 22.3.2021.

123 Elinkeinoelämän keskusliitto EK, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

124 Elintarviketeollisuusliitto ry / Luonnontuoteteollisuusyhdistys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

125 Arctic International Oy, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021.

126 TEM:n lisäselvitys 2021.

127 Maaseutupoliitikan Osaaminen ja työllisyys -verkosto (OTE-verkosto), ympäristöministeriö, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, Keski-Suomen ELY-keskus.

128 Lapin ELY-keskus, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry.

129 Keski-Suomen ELY-keskus, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry.

”paikallisten asukkaiden” ja ”kerääjien” välillä sekä ”paikallisten tapojen ja sääntöjen” opettaminen yksisuuntaisesti niitä osaamattomille ulkomaalaisille marjanpoimijoille.

Jokamiehenoikeudesta huolestuneiden lausunnonantajien näkemykset otettiin lopullisessa lakiesityksessä ainakin osittain huomioon. Ensinnäkin lain nimi muutettiin siten, että lakiluonnoksen nimi ”laki jokamiehenoikeuden nojalla”¹³¹ luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta” muokattiin muotoon ”laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta”. Toiseksi ympäristöministeriö oli lausunnossaan huomauttanut olevan ”tulkinnanvaraista, sisältyykö esitettyyn kerääjän Suomeen kutsuneen ostajan perehdytysvelvollisuuteen myös jokamiehenoikeuksilla [toimimista] koskevista edellytyksistä ja reunaehdoista objeistaminen”. Ministeriö ehdotti, että tästä olisi tarkoituksenmukaista säätää selkeästi.¹³² Lopullisessa laissa (6 §:n 1 d-kohta) siitä, että luonnontuotekeruualan toimijalla on velvollisuus perehdyttää kerääjä jokamiehenoikeuksiin, mainitaan erikseen. Kolmanneksi hallituksen esitykseen kirjattiin miltei sanatarkasti MTK ry:n ehdottama kuvaus jokamiehenoikeuksien ja kaupallisen keruutoiminnan suhteesta:

”Jokamiehenoikeudet eivät ole riippuvaisia oikeuden käyttötarkoituksesta, vaan oleellista on se, ettei toiminnasta aiheudu vähäistä suurempaa haittaa. Kaupallinen toiminta ei automaattisesti tarkoita sitä, että vähäistä suuremman haitan kynnyks ylittyy. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset ratkaisevat, voiko toimintaa harjoittaa jokamiehenoikeudella vai tarvitaanko siihen maanomistajan suostumus. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset johtuvat muun muassa kerääjäryhmän koosta, paikallisista luonnonolosuhteista, toiminnan luonteesta, luonnontuotteiden keräämisen menetelmistä, toiminnan säännöllisyydestä ja kestosta.”¹³³

Hallituksen esityksessä painotetaan uuden sääntelyn kasvattavan niin luonnontuotealan yrityksiä ja harvaanasuttujen seutujen elinvoimaisuutta kuin marjanpoimijoiden ansioita. Lausuntomenettelyssä esitetyt alan kasvuun liittyvät huolet maanomistajien ja ”paikallisten asukkaiden” oikeuksista ja jokamiehenoikeudesta otettiin myös lakiesityksen muotoilussa eri tavoin huomioon. Samalla marjanpoimijoiden ansioita turvaava sääntelyä kuitenkin liudennettiin lainvalmisteluprosessin aikana – pitkälti myötäillen elinkeinoelämän edustajien lausunnossaan tekemiä ehdotuksia.

5. Keskustelua ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa kävimme ensin läpi marjalain taustaa ja lainvalmisteluprosessia. Marjalain valmisteluun sisältyneeseen kuulemiseen osallistuminen edellytti esimerkiksi tietoa lausunto-kerroksen olemassaolosta, lausuntopalvelu.fi -järjestelmän tuntemusta ja suomen kielen taitoa. Nämä ovat kaikki tekijöitä, jotka ovat heikentäneet ulkomaalaisten marjanpoimijoiden mahdollisuuksia kertoa näkemyksistään lainvalmistelussa. Toiseksi selvitimme, minkälaisia

130 Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 2.2.2021.

131 Alleviivaus kirjoittajien.

132 Ympäristöministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021.

133 HE 42/2021 vp, s. 4. Vrt. Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 2.2.2021.

sääntelykaappaukselle altistavia tekijöitä marjalakihanke kokonaisuutena sisälsi. Suomessa marjanpoiminta-alaan kohdistuvaan sääntelyyn liittyy useita sääntelykaappaukselle altistavia tekijöitä. Yksi tekijä on sääntelyn kohde, joka ei juuri kosketa suurta yleisöä, vaan lähinnä marjanpoiminta-alan yrityksiä ja ulkomaalaisia marjanpoimijoita. Toinen tekijä on se, että marjanpoiminta-alan yritysten sekä marjateollisuutta ja elinkeinoelämää laajemmin edustavien intressiryhmien vaikutusvalta on suurta verrattuna marjanpoimijoiden vaikutusvaltaan. Esimerkiksi ihmiskaupan torjuntaan ja rikosuhrien auttamiseen liittyvät julkisen ja kolmannen sektorin toimijat saattavat osaltaan toimia vastavoimana elinkeinoelämän intressiryhmille, mutta ulkomaalaisilta luonnonmarjanpoimijoilta puuttuu oma järjestäytynyt taho, joka edistäisi heidän intressejään laajemmin. Suomessa kausiluonteisesti työskentelevien poimijoiden heikko organisoituminen ja marjanpoiminta-alan intressiryhmien suuri vaikutusvalta luovat sääntelyn taustalle hyvin epäsymmetrisen asetelman, jossa yleisen edun huomioiminen lainvalmistelussa saattaa olla puutteellista tai vinoutunutta. Kolmas sääntelykaappaukselle altistava tekijä on ollut korruptioherkät sidokset marja-alan elinkeinonharjoittajien ja lainvalmistelijan välillä.

Kolmanneksi lainvalmisteluaineiston avulla tutkimme, kuinka ja keiden toimijoiden lausunnot vaikuttivat lainvalmisteluun aina luonnosvaiheesta lain ja esitöiden lopulliseen sisältöön ja muotoiluun asti. Suurin osa lausunnonantajista oli julkisen sektorin ja elinkeinoelämän toimijoita. Marjanpoimijoilta ei ollut yhtään lausuntoa kummassakaan lausunnotkokonaisuudessa. Myöskään poimijoiden intressejä suoraan edustavia tahoja ei lausunnonantajissa ollut, mikäli tällaisiksi ei tulkita esimerkiksi ammattiliittoja (luonnontuotteiden kerääjiä ei kuitenkaan vielä marjalainkaan myötä katsottu työsuhteisiksi) tai ihmiskauppakysymyksiin erikoistuneita toimijoita.

Useat lausunnotmenettelyssä tehdyt huomiot poimijoiden haavoittuvasta asemasta ohitettiin lainvalmistelussa. Sen sijaan vaikutusarvioinnissa tuotettiin kuvaa marjanpoimijasta riippumattomana ja itseohjautuvana yrittäjämäisenä toimijana, joka kykenee tekemään oman hyötynsä maksimoivia ratkaisuja. Lainvalmistelussa sivuutettiin lausunnonantajien kritiikki, joka kohdistui siihen, että ulkomaalaisen marjanpoimijan oikeudellinen asema uudessa lainsäädännössä on epämääräinen. Lausunnonantajien esittämät toiveet marjanpoimijoiden työsuhteisuudesta tai marjanpoimijoiden asemaan vaikuttavien säännösten täsmentämisestä jätettiin pitkälti huomiotta. Lainvalmistelussa esimerkiksi luodettiin marjanpoimijoiden ansioita turvaavaa sääntelyä. Samalla elinkeinoelämätaustaisten lausunnonantajien huolet liittyen marja-alan yritysten oikeusturvaan ja tasapuoliseen kohteluun otettiin lakiesityksessä huomioon. Lainvalmistelussa esimerkiksi muokattiin muutoksenhakua ja lain soveltamisalaan kuuluvia tahoja koskevia pykäläi yritysten toivomalla tavalla. Monet lausunnonantajat myös huomauttivat, että marjalain mahdollistamat valvontakeinot ja valvonnan rahoitus ovat heikkoja sekä lain rikkomisesta yrityksille koituvat seuraamukset lieviä. Esitetystä kriittisestä huolimatta valvontakeinojen valikoimaan tai seuraamuksiin ei tullut muutoksia. Sääntelyä on lainvalmistelussa muovattu painottamaan yritysten toivomia ja yritysten intressejä edustavia muutoksia. Hallituksen esityksessä keskeisiksi tavoitteiksi määriteltiin kerääjien, luonnontuotealan yritysten ja kuluttajien etujen edistäminen. Näiden tavoitteiden toteutumisen uskottiin edistävän yleistä etua niiden mahdollistaessa Suomen luonnontuotealan kehittymisen, kasvun ja kan-

sainvälisen kilpailukyvyyn edellytyksien lisääntymisen. Marjanpoimijoiden oikeusaseman parantaminen määriteltiin näin välineeksi parantaa yhteisen kakun kasvattamista.

Artikkelissa valitun lähestymistavan puutteena voidaan nähdä, ettei asiakirjoista aina näy poliittisen ohjauksen, lobbaajien tai eri intressien kamppailun vaikutus valmisteluun ja lopullisiin ratkaisuihin.¹³⁴ Vaihtoehtoinen tai täydentävä aineisto olisi siten voinut muodostua lainvalmisteluprosessiin osallistuneiden haastatteluista, jotka olisivat voineet avata lisää sitä, mistä marjalain valmistelussa oli kysymys. Käytännön ongelmana haastatteluiden suorittamisessa oli tutkimuksen toteuttamishetkellä kuitenkin se, että marjalain valmistelusta vastannut TEM:n hallitusneuvos oli ollut virasta pidätettynä ja epäiltynä (ja sittemmin tuomittuna) törkeästä lahjuksen ottamisesta ja virkavelvollisuuden rikkomisesta liittyen marja-alaan.¹³⁵ Emme nähneet tutkimushaastattelua tutkimuseettisesti mielekkäänä tai välttämättä edes mahdollisena lähestymistapana tilanteessa, jossa yksi keskeisimmistä mahdollisista informanteista oli hyvin poikkeuksellisen rikostutinnan keskiössä. Lisäksi emme voi varmuudella tietää, onko lainvalmistelija ollut esimerkiksi marjanpoimijoiden kanssa jonkinlaisessa vuorovaikutuksessa muodollisen lainvalmistelun kehysten ulkopuolella. Lainvalmistelun luonne näin ollen asettaa tutkimukselle omat rajoitteensa.

Entä kuinka sääntelykaappaukselle alttiiden lakihankkeiden yhteydessä tulisi huomioida sääntelyn kohteena olevien ryhmien mahdollisuus vaikuttaa lain sisältöön? Ulkomaalaiset marjanpoimijat eivät olleet osallisina marjalain valmistelussa, joten heidän omat näkemyksensä heitä koskevasta laista eivät päässeet kuuluville. Kuten Baxter tuo esiin, tutkijat ovat esittäneet yhtenä ratkaisuna sääntelyn vinoutumiseen heikommassa asemassa olevien ryhmien osallisuuden vahvistamista sääntelyn valmistelussa.¹³⁶ Tapa, jolla esimerkiksi lausunnotonnetely on toteutettu, voi vaikuttaa sen kohteena olevien tosiasiallisiin mahdollisuuksiin osallistua. Marjalain valmistelussa kuulemisessa käytetty lähestymistapa on ollut ”perinteinen”: kirjallinen, sähköinen ja suomenkielinen. Monille marjalain kohteena olevista poimijoista osallistuminen tiedontuottamiseen lainvalmistelussa olisi luultavasti ollut mahdotonta näistä syistä. Tämänkaltaisen kohderyhmän osallisuuden vahvistaminen lainvalmistelussa edellyttää lainvalmistelijoilta erityisiä toimenpiteitä, kuten aktiivisempaa tiedottamista kohderyhmälle, mahdollisimman ymmärrettäviä ja helposti lähestyttäviä asiakirjoja sekä suullisen kuulemistilaisuuden ja tulkauksen järjestämistä.¹³⁷ Kestävän lainsäädännön tuottaminen edellyttää asianmukaista tilannekuvausta. Tätä ei voida saavuttaa epätasapainoisella lainvalmistelulla, jossa ohitetaan heidät, joita säädettävä laki koskee. Suositamme, että lainvalmistelussa tunnistetaan sääntelykaappaukselle altistavat tekijät jo varhaisessa vaiheessa ja kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että kaikkia sääntelyn vaikutuspiirissä olevia ryhmiä kuullaan.

Kesällä 2024 TEM lähetti lausuntokierrokselle esityksen luonnontuotteiden keruun lisäämiseksi kausityöasetuksen soveltamisalaan.¹³⁸ Eduskunta hyväksyi lakimuutoksen tammikuus-

134 Rantala – Alasuutari 2021, s. 69.

135 Yle, Yle tapasi pettyneen Olli Soraisen – ”Tuomio on kohtuuton”, sanoo ehdolliseen vankeuteen tuomittu hallitusneuvos. Uutinen 31.10.2024, <https://yle.fi/a/74-20121274> (luettu 25.11.2024).

136 Baxter 2011, s. 191.

137 Alitalo – Vanto – Peltoniemi – Alvesalo-Kuusi 2023.

138 Lausuntopalvelu.fi, Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten annetun lain 1 ja 24 §:in muuttamisesta, Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/14933/2024, <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposald=d7aca726-579b-432e-96ce-f4894ecb6ef3> (luettu 3.12.2024).

sa 2025¹³⁹ ja se tulee hallituksen esityksen mukaisesti voimaan siten, että marjanpoimijat voivat hakea kausityöhön oikeuttavia lupia jo satokaudella 2025.¹⁴⁰ Lakimuutoksen myötä poimijoista tulee selkeämmin työsuhteisia työntekijöitä. Jatkossa tarvitaankin tutkimusta siitä, millaisia (ja kenen) näkökulmia tässä säädösvalmistelussa tuotiin esiin, millaiset näkemykset vaikuttivat lainvalmistelun lopputulokseen sekä miten poimijoiden mahdollinen työsuhteisuus vaikuttaa heidän asemaansa. Sääntelykaappausteorian avulla voidaan kontekstualisoida lainvalmistelua koskevaa laadullista tutkimusta tunnistamalla tarkastelun kohteena olevaan lakiin liittyvät sääntelykaappaukselle altistavat tekijät. Ymmärrys sääntelyn kontekstista tarjoaa välineitä tunnistaa lainvalmistelussa ilmeneviä jännitteitä, jotka voivat osaltaan selittää lainvalmistelun lopputulosta.

Abstract in English

SOCIALLY AND ECONOMICALLY SUSTAINABLE LAW-DRAFTING IN THE CONTEXT OF REGULATORY CAPTURE – CASE “BERRY ACT”

We identify factors relating to the Finnish “Berry Act”, or Act on the Legal Status of Foreign Wild Produce Pickers (487/2021), that expose it to regulatory capture and use this information to contextualise a qualitative analysis of the legislative drafting process. Using legislative preparatory materials, we examine how the Berry Act took shape during the legislative drafting process: how and whose statements influenced the drafting from the initial draft stage to the final content and wording of the law and its preparatory works. We argue that sustainable law-drafting requires addressing factors that expose legislation to regulatory capture and strengthening the participation of those affected by the regulation in the drafting process.

Keywords: regulatory capture, law-drafting, berry pickers, seasonal work

Lähteet

KIRJALLISUUS

- Alitalo, Oona – Pirjatanniemi, Elina – Rytönen, István, Kestävän lainsäädännön valmistelu: tapaus ulkomaalaislaki. Sisäministeriön julkaisuja 2023:3. Helsinki: Sisäministeriö.
- Alitalo, Oona – Vanto, Johanna – Peltoniemi, Nea – Alvesalo-Kuusi, Anne, Turvapaikanhakijat tiedontuottajiksi lainvalmisteluun: Alakäisenä oleskelulupaa hakeneiden kuulemispilotti, Poliitikkasuosituksia 22.3.2023, Suomen Akatemian rahoittama tutkimushanke SILE – Lainsäädännön vaikutukset hiljaisiin toimijoihin: riittämättömästi tietoperustasta osallistaviin ratkaisuihin, https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/tiedon-kayttajalle/politiikkasuositukset/politiikkasuositukset/23_03_turvapaikanhakijat-tiedontuottajiksi-lainvalmisteluun.pdf (luettu 3.12.2024).
- Baxter, Lawrence G., Capture in Financial Regulation: Can We Channel It toward the Common Good. 21 *Cornell Journal of Law and Public Policy* 1/2011, s. 175–200.
- Berman, Ayelet, Between Participation and Capture in International Rule-Making: The WHO Framework of Engagement with Non-State Actors. 32 *European Journal of International Law* 1/2021, s. 227–254.
- Busk, Henna – Heimonen, Raija – Määttä, Kalle – Norkio, Antti – Vaahtoniemi, Saara, Luonnonmarjanpoimintaa koskeva selvitys: Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuuden ja elinkeinonharjoittamisen taloudellisia vaikutuksia arvioiva selvitys. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 19/2024.
- Carpenter, Daniel – Moss, David A., Introduction, s. 1–22 teoksessa Daniel Carpenter – David A. Moss (toim.), *Preventing Regulatory Capture: Special Interest Influence and How to Limit it*. Cambridge: Cambridge University Press 2013.

139 Eduskunta, Asian käsittelytiedot HE 169/2024 vp, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kasittelytiedot/Valtiopaivaasia/Sivut/HE_169+2024.aspx (luettu 28.1.2025).

140 HE 169/2024 vp, s. 33.

- Cingano, Federico – Pinotti, Paolo, Politicians at work: The private returns and social costs of political connections. 11 *Journal of the European Economic Association* 2/2013, s. 433–465.
- Cole, Rosanna, Inter-Rater Reliability Methods in Qualitative Case Study Research. *Sociological Methods & Research* 2023, s. 1–32, DOI: 10.1177/00491241231156971.
- De Lange, Tesseltje – Rijken, Conny (toim.), *Towards a Decent Labour Market for Low-Waged Migrant Workers*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2018.
- Devaux, Caroline, Towards a legal theory of capture. 24 *European Law Journal* 6/2018, s. 458–473.
- Dür, Andreas – Bernhagen, Patrick, Interest Group Success in the European Union: When (and Why) Does Business Lose? 48 *Comparative Political Studies* 8/2015, s. 951–983.
- Fazekas, Mihály – Tóth, István János, From Corruption to State Capture: A New Analytical Framework with Empirical Applications from Hungary. 69 *Political Research Quarterly* 2/2016, 320–334.
- Finér, Lauri, Who generated the loopholes? A case study of corporate tax advisors' regulatory capture over anti-tax avoidance legislation in Finland. *Nordic Tax Journal* 1/2021, s. 1–26, <https://doi.org/10.2478/ntaxj-2021-0005>.
- Gmeiner, Robert, Regulatory capture in the US petroleum refining industry. 46 *Journal of Industrial and Business Economics* 4/2019, s. 459–498.
- Helminen, Maija – Alvesalo, Anne, Advocating the 'Good' Criminal Justice System. The Involvement and Ideas of Civil Society Organisations in Formulating Finnish Criminal Policy. 40 *Retfaerd* 2/2017, s. 3–23.
- Herzfeld Olsson, Petra, *Towards Protection of Vulnerable Labour Migrants in Sweden: The Case of the Thai Berry Pickers*, s. 149–168 teoksessa Tesseltje De Lange – Conny Rijken (toim.), *Towards a Decent Labour Market for Low-Waged Migrant Workers*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2018.
- Igan, Deniz – Mishra, Prachi, Wall Street, Capitol Hill, and K Street: Political Influence and Financial Regulation. 57 *The Journal of Law and Economics* 4, s. 1063–1084.
- Kluger Rasmussen, Maja, The Battle for Influence: The Politics of Business Lobbying in the European Parliament. 53 *JCMS* 2/2015, s. 365–382.
- Mahoney, Christine, Lobbying Success in the United States and the European Union. 27 *Journal of Public Policy* 1/2007, s. 35–56.
- Mantouvalou, Virginia, *Structural Injustice and Workers' Rights*. Oxford: Oxford University Press 2023.
- Martin, Lauren – Prokkola, Eeva-Kaisa, Making labour mobile: Borders, precarity, and the competitive state in Finnish migration politics. 60 *Political Geography* 2017, s. 143–153.
- Niemivuo, Matti, *Lainvalmistelu: oikeudelliset perusteet ja käytäntö*. Helsinki: Kauppakamari 2020.
- Ovaska, Ulla – Leppälä, Jarkko – Mattila, Tiina – Sinisalo, Alina, Ulkomainen kausityövoima maatioilla. *Maaseudun uusi aika: maaseutututkimuksen ja politiikan aikakauslehti* 2/2011, s. 55–59.
- Pakarinen, Auri, *Tapaustutkimuksia lainvalmistelun kehittämisestä ja sääntelyn toimivuudesta*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2012.
- Paukku, Eelis – Markus, Jaakko, Sääntelykaappauksen teoria – eräs näkökulma lainvalmisteluun. 50 *Oikeus* 3/2021, s. 340–362.
- Paukku, Eelis, Sustainability and a basic principle for legislation: a case study about law making in Finland. *Visions for Sustainability* 15/2021, s. 80–94.
- Rantala, Kati – Alasuutari, Noora, *Lainsäädäntötutkimus: esimerkkinä lainvalmistelun analyysi*, s. 65–83 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), *Empiirinen oikeustutkimus*. Helsinki: Gaudeamus 2021.
- Rantanen, Pekka – Valkonen, Jarno, *Ulkomaalaiset metsämarjapojimat Suomessa*. Euroopan unionin ulkorajarahasto 15.12.2011, https://um.fi/documents/35732/48132/tutkimus_ulkomaalaiset_mets%C3%A4marjanpoijimat_pdf.pdf/029fc29d-9326-1e60-df39-70c6c368b44d?t=1559996628707 (luettu 3.12.2024).
- Seikkula, Minna, Socio-Legal Production of the Tourist-Seasonal Labourer for the Finnish Berry Industry. 12 *Social Inclusion* 2/2024, <https://doi.org/10.17645/si.7845>.
- Stigler, George, The theory of economic regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science* 1/1971, s. 3–21.

Thaw, David, Enlightened regulatory capture. 89 *Washington Law Review* 2/2014, s. 329–377.

Vesa, Juh – Kantola, Anu, Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 59/2016, https://tietokayttoon.fi/documents/10616/2009122/59_Kuka+p%C3%A4%C3%A4see+mukaan_Miten+j%C3%A4rjest%C3%B6jen+%C3%A4%C3%A4ni+kuuluu+lakien+valmistelussa/0eb41bfb-5c4e-439a-b898-e313d9f2570c?version=1.1 (luettu 3.12.2024).

Vesa, Juh – Kantola, Anu – Skorkjar Binderkrantz, Anne, A Stronghold of Routine Corporatism? The Involvement of Interest Groups in Policy Making in Finland. 41 *Scandinavian Political Studies* 4/2018, s. 239–331.

Wallin, Markku, Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi. Työ- ja elinkeinoministeriö 28.2.2014.

Woolfson, Charles – Thörnqvist, Christer – Herzfeld Olsson, Petra, Forced Labour in Sweden? The Case of Migrant Berry Pickers. A Report to the Council of Baltic Sea States Task Force on Trafficking in Human Beings: Forced Labour Exploitation and Counter Trafficking in the Baltic Sea Region. Linköping: Linköping University Electronic Press 2011.

VIRALLISLÄHTEET

Euroopan komissio, 379, Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityötä varten. 2010.

Finlex, Lainvalmistelun prosessiopas.

Finlex, Säädösvalmistelun kuulemisopas.

HE 42/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta sekä Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n muuttamisesta.

HE 169/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten annetun lain 1 ja 24 §:n muuttamisesta.

HE luonnos 28.12.2020. Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi jokamiehenoikeuden nojalla luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta.

HE luonnos 22.3.2021. Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta sekä laiksi Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n muuttamisesta.

Kansainvälinen työjärjestö ILO, International Labour Migration. A rights-based approach. Geneve 2010.

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta, Mietintö TyVM 5/2021 vp- HE 42/2021 vp, 15.6.2021.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), Lakihanke ulkomaalaisten luonnontuotteiden kerääjien oikeusasemasta säätämiseksi, TEM129/00/2020.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM:n lisäselvitys 2021), TEM:n lisäselvitys HE 42/2021 vp työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle tarkennuksena valiokuntaneuvos Marjaana Kinnusen toteamaan epätarkkuuteen 6 §:n osalta.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), Selvitys luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta annetun lain vaikuttavuudesta. Selvitys VN/23842/2022, 22.12.2022.

Ulkoministeriö (UM), Aiesopimus viisumivollisten maiden kansalaisten metsämarjanpoimintaan liittyvistä toimintatavoista, 18.12.2014, <https://um.fi/documents/35732/48132/aiesopimus> (luettu 3.12.2024).

OIKEUSTAPAUKSET

Keski-Suomen käräjäoikeuden tuomio 19.1.2018 nro 18/100182.

KKO 2022:2.

Liite 1

LUETTELO LAUSUNNONANTAJISTA

Lausuntokierroksella työ- ja elinkeinoministeriölle annetut lausunnot:

- 1) Arctic International Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 2) Arktiset Aromit ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 3) Elinkeinoelämän keskusliitto EK, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 4) Elintarviketeollisuusliitto ry / Luonnontuoteteollisuusyhdistys, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 5) HEUNI – YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 6) Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, asia VN/28915/2020, lausunto, 14.1.2021
- 7) Keski-Suomen ELY-keskus, maaseutuyksikkö, asia VN/28915/2020, lausunto, 13.1.2021
- 8) Keski-Suomen TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 26.1.2021
- 9) Lapin ELY-keskus, asia VN/28915/2020, lausunto, 21.1.2021
- 10) Lapin TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 12.1.2021
- 11) Työ- ja elinkeinoministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 22.1.2021
- 12) Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 2.2.2021
- 13) Maahanmuuttovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 29.1.2021
- 14) Maaseutupolitiikan Osaaminen ja työllisyys -verkosto (OTE-verkosto), asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 15) Marja Bothnia Berries Oy Ltd, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 16) Matti Hankonen, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 17) Oikeusministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021
- 18) Pirkanmaan TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 19) Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021
- 20) Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 21) Polarica Marjahankinta Oy, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021
- 22) Rikosuhripäivystys, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021
- 23) Ruokavirasto, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021
- 24) Sisäministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 11.2.2021
- 25) Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 3.2.2021
- 26) Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 29.1.2021
- 27) Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 28) Thaimaan suurlähetystö, asia VN/28915/2020, lausunto, 15.2.2021

- 29) Tunturi-Lapin Yhteistoiminta-alue, maaseutuhallinto, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021
- 30) Ulkoministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 4.2.2021
- 31) Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 32) Ympäristöministeriö, asia VN/28915/2020, lausunto, 5.2.2021
- 33) Ålands landskapsregering, asia VN/28915/2020, lausunto, 19.2.2021

Valiokuntakuulemisten yhteydessä eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle annetut lausunnot:

- 1) Akava ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 2) Arctic International Oy, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 3) Arktiset Aromit ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 4) Elinkeinoelämän keskusliitto EK, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 5) Elintarviketeollisuusliitto ry / Luonnontuoteteollisuusyhdistys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 6) HEUNI – YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 7) Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 20.4.2021
- 8) Jaana Paanetoja, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 9) Oikeusministeriö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 22.4.2021
- 10) Pekka Rantanen, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 11) Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 22.4.2021
- 12) Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 22.4.2021
- 13) Rikosuhripäivystys, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 14) Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 15) Sosiaali- ja terveysministeriö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 21.4.2021

- 16) STTK ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 17) Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 18) Suomen Yrittäjät ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 19) Teollisuusliitto ry, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 27.4.2021
- 20) Thaimaan suurlähetystö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 6.5.2021
- 21) Ulkoministeriö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 21.4.2021
- 22) Verohallinto / Harmaan talouden selvitysyksikkö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 15.4.2021
- 23) Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 26.4.2021
- 24) Ympäristöministeriö, lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan asiantuntijakuulemiseen, 21.4.2021

Suomalainen yliopistolaitos – kielellisten oikeuksien villi länsi?*

Jaakko Tiinanen

Tiivistelmä – Suomalaisen oikeusjärjestyksen syvärakenteen osana on kansalliskielten, suomen ja ruotsin, yhtäläinen vahva asema kaikessa julkisessa toiminnassa. Yliopistoilla ja niissä tehtävällä tutkimuksella on keskeinen vaikutus kielten kehitykseen ja elinvoimaan. Kielipolitiikan tutkimuksessa on havaittu, että englannin kieli on alkanut syrjäyttää kansalliskieliä tutkimuksen ja ylimmän opetuksen kentällä. Artikkelissa tarkastellaan Suomen yliopistojen kielisääntelyä lainopillisesta näkökulmasta. Kyseinen sääntely on viitteellistä, epäyhtenäistä ja jättää tulkinnallista tilaa yliopistojen itsehallinnolle. Vaikuttaisi siltä, ettei yliopistojen kielisääntelyn kokonaisuus ei enää turvaa kansalliskielten, suomen ja ruotsin, asemaa ylimmässä opetuksessa ja tutkimuksessa, eikä myöskään huomioi vähemmistökieliä riittävästi.

Asiasanat: yliopistot, kielelliset oikeudet, kansalliskielet, vähemmistökielet, kielipolitiikka

1. Johdanto

Suomessa on käyty vuoden 2010 alusta voimaan tulleen uuden yliopistolain (558/2009, YOL) myötä runsaasti kriittistä keskustelua. Keskustelu on keskittynyt erityisesti syvään hallinnolliseen murrokseen: siihen, että yliopistoista tuli valtion virastojen sijaan itsenäisiä julkisoikeudellisia laitoksia tai säätiöitä ja samalla niin henkilöstön palvelussuhdelaji muuttui julkisoikeudellisesta yksityisoikeudelliseksi kuin rahoitusmallikin muuttui merkittävästi.¹ Oikeusdogmaattisiakin ääniä suomalaisessa yliopisto-oikeudellisessa keskustelussa on kuultu: juuri ennen uuden yliopistolain voimaantuloa ilmestyi kaksi lainopillista yleisesitystä.²

Yliopistot ovat läpeensä kielellisiä instituutioita: tutkimusta tehdään, opetusta annetaan ja yhteiskunnallista vuorovaikutusta käydään kielellä. Johtuen tieteen erityisestä roolista yhteiskunnassa kehkeytyvät uudet käsitteet ja konseptit nimenomaan yliopistoissa: tätä kautta yliopistoissa käytetyllä kielellä voi olla huomattavia vaikutuksia eri kielten käsitteelliselle varannolle. Tämän lisäksi yliopistoilla on keskeinen rooli asiantuntijoiden kouluttajana eri yhteiskuntaelämän aloille kaava-arkkitehdeistä tuomareihin ja sosiaalityöntekijöistä opettajiin. Yliopistokoulutuksen kielellä onkin samalla merkittävä välillinen vaikutus siihen, millä kielillä julkishallinnon eri aloilla voidaan toimia ja turvata asiakkaiden kielelliset oikeudet.³

Kansainvälisesti aiheesta on käyty vilkasta keskustelua englannin kielen käytön laajentuessa ja samalla viedessä Euroopassa kasvavassa määrin alaa muilta tieteen kieliltä.⁴ Taustasyysksi on paikannettu EU:n Bologna-prosessi, jonka seurauksena yliopisto-opiskelijoiden liikkuvuus on

* Kiitän Svenska litteratursällskapet i Finlandia tutkimukseni mahdollistamisesta sekä Toomas Kotkasta, Pauli Rautiaista ja anonyymejä vertaisarvioitsijoita hyödyllisestä palautteesta.

1 Esim. Tomperi 2009 ja Heinonen et al. 2016. Oikeustieteellisestä kriitikistä mm. Pohjolainen 2008.

2 Mäenpää 2009 ja Tarmo Miettinen et al. 2009.

3 Tätä kytköstä ja teemaa on ansiokkaasti avattu oikeustieteellistä koulutusta edellyttävien ammattien näkökulmasta Suomen oikeustieteellisen koulutuksen kielivalintoja koskevassa artikkelissa (Suksi 2012).

4 Wilkinson – Gabriëls 2021 ja Hultgren et al. 2014.

merkittävästi lisääntynyt ja kilpailussa menestyäkseen yliopistoissa on kasvavassa määrin siirtynyt opetuskielinä paikallisista tieteen kielistä englannin kieleen.⁵ Kysymyksellä on ollut vaikutuksia korkeakoulutuksen sosiaaliseen saavutettavuuteen: on näyttöä siitä, että englanninkieli-
sestä opetuksesta hyötyvät eniten ylimpiin sosiaaliryhmiin kuuluvat opiskelijat.⁶ Huolta on herättänyt myös episteeminen yksikielisyys: englannin kielen syrjäyttäessä muut kansainväliset tieteen kielet ymmärrys anglofonisen maailman ulkopuolisesta tieteellisestä keskustelusta ka-
toaa.⁷

Suomalaisetkin kielipolitiikan tutkijat ovat antaneet panoksensa keskusteluun.⁸ Lisäksi aiheesta on julkaistu OKM:n selvitys.⁹ Se on myös ollut useana vuonna pinnalla Kielipolitiikan vuosi -julkaisuissa.¹⁰ Kielipolitiikan tutkijoiden tilannekuva on Suomen osalta sama kuin muuallakin Euroopassa: englannin kieli on nopeasti vahvistunut suhteessa kansalliskieliin, suomeen ja erityisesti ruotsiin, ylimmän opetuksen ja tieteen kielenä.¹¹ Merkillepantavaa on ollut muutoksen voimakkuus: Aalto-yliopiston järjestämästä kauppatieteen maisteriopetuksesta jopa lähes 95% annetaan englannin kielellä, ja suomen kielellä järjestettävä opetus painottuu pääaineita tukeviin tietotekniikan ja yritysjuridiikan opintoihin.¹² Kyse ei ole vain yhdestä yliopistosta: Helsingin yliopiston maisteriohjelmista jo yli puolet on englanninkielisiä.¹³ Suomessa valitun mallin, jossa englanninkielisten koulutusohjelmien opetus on yksikielisen englanninkielistä, eikä työmarkkinoiden edellyttämä kansalliskielten taito harjaannu opintojen aikana, on katsottu osaltaan vaikeuttavan kansainvälisten opiskelijoiden kiinnittymistä suomalaisille työmarkkinoille.¹⁴ Englannin kielen käytön trendi näkyy myös muussa yliopisto-organisaatioiden toiminnassa: kasvava osa esimerkiksi Helsingin yliopiston yksiköiden hallinnollisista asiakirjoista ja ohjeista laaditaan vain englannin kielellä.¹⁵

Oikeustieteellisestä näkökulmasta kiinnostavaa on, ettei yliopistojen kielisääntelyssä ole tapahtunut mitään merkillepantavia muutoksia vuonna 2009 säädetyn yliopistolain voimassaoloaikana¹⁶: vaikuttaisikin siltä, että toiminnan merkittävät muutokset ovat tapahtuneet irrallaan lainsäädännöstä. Oikeustieteen tutkijat eivät ole Suomessa vielä tarttuneet aiheeseen.

Oikeustieteilijöiden panoksen puute on heijastunut aiempaan keskusteluun laadullisesti: useissa julkaisuissa oikeustilaa sivutessa oikeuslähteiden keskinäisten suhteiden jäsentäminen jää epäselväksi. OKM:lle toteutettuun tuoreeseen raporttiin on päässyt jopa pujahtamaan oikeusjärjestyksen vallitsevaa sisältöä koskeva suoranainen olennainen asiavirhe: siinä väitettiin kielilakia (423/2003, KieliL) sovelletun yliopistoihin vuoden 2010 alusta voimaan astuneeseen

5 Le Lièvre 2021, s. 97-120 ja Hultgren et al. 2014, s. 4-5.

6 Murphy – Zuaro 2021, s. 168.

7 Kuteeva 2020, s. 38-40.

8 Taina Saarinen on julkaissut aiheesta sekä useita artikkeleita että monografian (2020a). Lisäksi maininnanarvoinen Lindström – Sylvén 2014.

9 Saarikivi – Koskinen 2023.

10 Suomi akateemisena kielenä oli erityisen vahvasti esillä vuoden 2018 julkaisussa (Räsänen 2019, s. 22-26), ja sitä on sivuttu myös vuosien 2019-2022 julkaisuissa.

11 Laitinen et al. 2023, s. 52-59 ja Lindström – Sylvén 2014, s. 161-162.

12 OKV/2967/10/2021, s. 2 ja 9.

13 Saarikivi – Koskinen 2023, s. 57.

14 Saarinen 2020a, s. 105-106.

15 Solin 2022, s. 300-301.

16 Aiemmassa yliopistolainsäädännössä kielisääntelyn määrä on ollut nykyistä suurempi ja lainsäädännön kehityslinjana on ollut vapausasteiden lisääntyminen: artikkelin laajuus ei kuitenkaan mahdollista laajempaa oikeushistoriallista tarkastelua, vaikkakin muutoksia sivutaan jäljempänä siltä osin, kun ne ovat relevantteja nykyisen lainsäädännön tulkinnan kannalta.

YOL:n uudistukseen asti, vaikka tosiasiaa Kielil. 3.3 § on sulkenut yliopistot lain yleisen soveltamisalan ulkopuolelle jo silloinkin, kun yliopistot olivat osa valtiota.¹⁷

Tarjoan artikkelissa aiemmasta keskustelusta puuttuneen oikeusdogmaattisen puheenvuoron selvittämällä, millä tavoin voimassa oleva sääntely raamittaa yliopistojen kielellistä toimintaa erityisesti suhteessa kansalliskieliin. Vastatakseni tähän kysymykseen tyydyttävästi käsittelen osakysymyksinä ilmiön sijoittumisen oikeusjärjestykseen, erityisesti suhteessa valtiosääntöön, sekä erittelen yliopistoihin sovellettavan kielisääntelyn eri ulottuvuuksien sisällön ja alan. Lopuksi esitän ajatuksia siitä, miten sääntelyä tulisi jatkossa kirkastaa ja saattaa harmoniaan perusoikeussääntelyn kanssa. Toivoakseni voimassa olevan oikeustilan systemaattinen kuvaus palvelee mahdollisuuksia käydä aiheesta laadukasta tieteiden välistä vuoropuhelua.

Johtuen siitä, että näkökulmani on normatiivinen – oikeutta sisältä päin katsova – rinnastan tarkastelussani täysimääräisesti suomen ja ruotsin kielet, sillä niiden oikeudellinen asema kansalliskielinä on keskenään täysin yhdenvertainen.¹⁸ Empiirisen tutkimuksen näkökulmasta asia näyttäytyisi toisessa valossa: yhtäältä ruotsin kieli on Suomen kontekstissa vähäisemmän puhujamäärän vuoksi haavoittuvampi¹⁹ ja toisaalta ruotsi on muiden pohjoismaisten kielten tapaan myös kansainvälinen tieteen kieli.

2. Sääntelyn rakenne

2.1. Valtiosääntöinen runko

Valtion pääkieli tai -kielet – käytettiinpä niistä sitten nimitystä virallinen kieli tai kansalliskieli – mielletään kuuluviksi valtiosuvereenisuuden ydinalueelle. Tämän seurauksena niihin ei kohdistu kansainvälisoikeudellista sääntelyä, toisin kuin alkuperäiskansaoikeuksiin tai vähemmistökielten suojaan.²⁰ Tämän lisäksi yliopistolaitos on myös sellainen koulutus- ja tiedeinstituutio, jonka toimintaa ja hallinnollista asemaa ei ole lähdetty sääntelemään valtiorajat ylittävästi, vaikka niin valtiosopimuksia²¹ kuin EU-sääntelyä²² onkin esimerkiksi yliopistotutkintojen tunnustamiseen liittyen. Käsittelmäni oikeudellinen kysymys on hyvin puhtaasti kansallinen.

Yliopistojen kielisääntelyn taustalla vaikuttavat kaksi valtiosääntöistä periaatetta. Perustuslain (731/1999, PL) 17.2 §:n mukaisesti julkisen vallan tulee huolehtia kansalliskielten, suomen ja ruotsin, käyttäjien sivistyksellisistä tarpeista yhtäläisten perusteiden mukaan. Määräys on kansalliskieliä koskevalta osaltaan ollut olennaisesti samansisältöinen jo Suomen itsenäisyyden alkuaikojen aikaisesta hallitusmuodosta asti: perusoikeus uudistuksen yhteydessä tapahtunut keskeisin muutos on ollut se, että velvoite kansalliskieliryhmien sivistyksellisten ja

17 Tilanne on itse asiassa ollut tämä jo vuoden 1922 kielilaista (148/1922) lukien, jossa sinäkin yliopistot jätettiin ulkopuolelle.

18 Kahden kansalliskielen järjestelmän taustasta ja systematiikasta ks. laajemmin Suksi 2014.

19 Lindström ja Sylvén (2014) katsovat englannin jo tosiasiaa nouseen kaksikielisessä Helsingin yliopistossa ruotsia merkittävämmäksi.

20 Esimerkiksi Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva peruskirja (SopS 23/1998) ja Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (SopS 2/1998).

21 Esimerkiksi yleissopimus korkea-asteen koulutusta koskevien tutkintojen tunnustamisesta Euroopan alueella (SopS 10/2004) ja maailmanlaajuinen yleissopimus korkeakoulututkintojen tunnustamisesta (SopS 80/2023).

22 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2005/36/EY, annettu 7 päivänä syyskuuta 2005, ammattipätevyyden tunnustamisesta.

yhteiskunnallisten tarpeiden huomioimisesta laajennettiin koko julkiselle vallalle,²³ joka luonnollisesti kattaa myös sittemmin valtionhallinnosta irtautuneen yliopistolaitoksen. Sivistyksellisiä oikeuksia koskevan erityismääräyksen lisäksi yliopistohallinnossa tapahtuvassa hallinnollisessa päätöksenteossa tulee huomioitavaksi oikeus käyttää hallintomenettelyssä omaa kieltä (PL 17.2 § ensimmäinen virke).

Toinen keskeinen valtiosääntöinen periaate on yliopistojen itsehallinto, joka on erikseen nostettu esille PL 123.1 §:ssä ja toteuttaa osaltaan PL 16.3 §:n mukaista tieteen ja ylimmän opetuksen vapautta, joka lukeutuu perusoikeuksiin.²⁴ Keskeisenä aspektina on – tutkimusaiheiden valinnan vapauden ohella – yliopistojen laaja vapaus päättää opetuksensa sisällöstä ja toteutustavasta.²⁵ Itsehallinnosta johtuu muun ohella se, että tietyistä yliopistojen toimintaa koskevista ydinasioista – kuten niiden kielisuhteista – tulee säätää laintasoisesti.²⁶

Merkillepantavaa on, että nämä perustuslain määräykset säätelevät lähtökohtaisesti keskenään eri relaatioita: ensimmäinen jokaisen Suomen lainkäyttöpiiriin kuuluvan luonnollisen henkilön ja julkisen vallan välistä suhdetta ja toinen puolestaan ennen muuta valtion ja itsehallinnollisen yliopistolaitoksen välistä suhdetta, olkoonkin, että sille voidaan tunnistaa myös yksilöllinen ulottuvuus yksittäisen tieteentekijän ja julkisen vallan välisessä relaatioissa.²⁷

Kahden keskenään jännitteisessä suhteessa olevan perusoikeusmääräyksen välisen tasapainon löytäminen vaatii punnintaa, jota ylimmät laillisuusvalvojatkin ovat ratkaisuisaan toistuvasti tehneet. Tilaa tulkinnalle on ollut omiaan jättämään tavanomaisen lainsäädännön niukuus. Yliopistot on rajattu julkishallinnossa sovellettavien kielellisten oikeuksien yleislakien, niin kielilain (423/2003, KieliL) kuin julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta annetun lain (424/2003, KielitaitoL), soveltamisalan ulkopuolelle (KieliL3.3 § ja KielitaitoL 1.2 §), pois lukien jälkimmäisen tavoiteluontoiset väljät 2-4 § ja 8 §. Vastaavasti yliopistolain oma kielisääntely on sängen viitteellistä. Tehty ratkaisu on erilainen kuin ammattikorkeakoulujen kohdalla: niihin sovelletaan opetus- ja tutkintokieltä koskevaa erityissääntelyä täydentävästi kielilain säännöksiä koko laajuudessaan niiden hoitaessa hallintotehtävää (KieliL25 §), vaikka niiden kohdalla onkin tehty poikkeus kielitaitolain soveltamisesta (KielitaitoL 1.2 §).

Yksittäisen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun perusteluissa otetaan esille mahdollisuus, että yliopistolain viitteellisen kielisääntelyn tulkinnan tukea voitaisiin hakea kielilain kentältä, koska kielilain yleisperusteluissa on tuotu esille sen sisältävän säännöksen kielellisistä vähimmäisoikeuksista, joita ei tulisi erityislainsäädännössä vähentää.²⁸ Johtuen siitä, että kielilain esitöissä niin suoraan todetaan, että yliopistojen erityisen itsehallinnon takia niitä koskeva kielisääntely tulisi jättää yksinomaan yliopistolainsäädännön varaan,²⁹ en kuitenkaan itse ole taipuvainen yhtymään tulkintaan, vaikka näkisinkin sen kielellisten oikeuksien toteutumista edistävänä.

23 HE 309/1993 vp, s. 20 ja 65.

24 Määräysten keskinäinen yhteys ilmenee esitöistä selvästi (HE 309/1993 vp, s. 64-65 ja HE 11/1998 vp, s. 177-178).

25 Tuori 2009.

26 PeVL 3/1997 vp, s. 1-2, ja PeVL 11/2009 vp, s. 2-3. Lailla säätämisen velvoitteista säätöyliopistoissa ks. myös PeVL 18/2009.

27 HE 309/1993, s. 64. Aiheesta lähemmin Miettinen 2001.

28 EOAK/2511/2019, s. 2.

29 HE 92/2002 vp, s. 66.

2.2. Yliopistolain kielisääntely

Yliopistolain kielisääntely jakautuu luontevasti neljään kokonaisuuteen: opetusta koskeviin ja hallintoa koskeviin kielisäännöksiin, henkilöstön kielellisiin kelpoisuusvaatimuksiin sekä vähemmän käytetyn kansalliskielen, ruotsin, asemaa turvaaviin erityissäännöksiin. Käsittelemme niitä kaikkia kohta lähemmin. Ennen tätä käyn kuitenkin lyhyesti läpi yliopistojen kielisääntelyn aukkoja.

Tutkimuksen teon ja tieteellisen julkaisemisen kielestä ei ole määräyksiä, mitä voidaan pitää tieteen vapauden kannalta perusteltuna.³⁰ Kielilain 35 §:n kaltaista yleistä velvoitetta Suomen kielellisen kulttuuriperinnön vaalimisesta ja kansalliskielten käytön edistämisestä yliopistoissa ei ole annettu,³¹ eikä myöskään yliopiston toiminnassa käytettävistä työkielistä ole säädetty.³²

Vaikka kotimaisten saamen kielten opetusta ja tutkimusta – joka osin tapahtuu mainituilla kielillä – harjoitetaankin yliopistoissa,³³ eivät yliopistot kuulu saamen kielilain (1086/2003) soveltamisalaan eikä yliopistolain erityiskielisääntelyssä ole huomioitu mitenkään kotimaisia saamen kieliä, vaan ne rinnastuvat ”muihin” kieliin kuin suomeen ja ruotsiin. Käytännössä saamen kielen ja kulttuurin tutkimuksen ja opetuksen erityistehtävä on huomioitu Oulun yliopiston rahoituksessa,³⁴ minkä lisäksi Lapin ja Oulun yliopistoissa on saamenkielentaitoisen henkilökunnan saatavuuden turvaamiseksi tietyillä aloilla otettu käyttöön YOL 36.3 §:n mukaisia kielikiintiöitä saamen kielen taitoisille henkilöille³⁵. Oulun yliopistolla ei ole myöskään mitään sisäistä ohjetta tai linjausta, joka koskisi saamen kielten asemaa yliopiston toiminnassa, eikä saamen kieliä mainita nimeltä kertaakaan yliopiston kielipolitiikassa.³⁶

Sen sijaan viittomakielilain (359/2015, ViittomaKL) soveltamisala kattaa myös yliopistot: julkisoikeudelliset yliopistot itsenäisinä julkisoikeudellisia laitoksina (ViittomaKL 3.2 § ja YOL 1.3 §) ja säätiöyliopistotkin siltä osin kuin ne hoitavat julkista hallintotehtävää (ViittomaKL 3.3 § ja YOL 1.3 §). Näin ollen lain ainoa konkreettinen vaatimus, velvoite edistää suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien kielellisiä oikeuksia (ViittomaKL 3.1 §), koskee myös yliopistoja. Käytännössä viittomakielten edistäminen näkyy lähinnä Jyväskylän yliopiston toteuttamana opetuksena, joka on huomioitu erityistehtävärahoituksessa.³⁷

30 Mäenpää menee jopa niin pitkälle, että toteaa tutkimuksessa käytettävää kieltä olevan ”mahdotonta” säädellä oikeusnormeilla (Mäenpää 2009, s. 333).

31 Olkoonkin, että Helsingin yliopiston osana toimivan (YOL 70 §) Kansalliskirjaston säädetyn tehtäväkentän keskiössä on kirjallisen kulttuuriperinnön säilyttäminen (kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetussa laissa (1433/2007) ja Åbo Akademin osalta säädetään, että sen tulee toiminnassaan ottaa huomioon Suomen kaksikielisyys (YOL 79.1 §)

32 Vrt. Kielil. 26 §:n määräys valtion viranomaisten työkielestä.

33 OKM:n julkaisuja 2021:25, s. 11-12.

34 Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Oulun yliopiston välinen sopimus vuosille 2021-24, s. 4.

35 OKM:n julkaisuja 2021:25, s. 54-55, 64.

36 Yliopiston kirjaamosta saatu tieto.

37 Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Jyväskylän yliopiston välinen sopimus vuosille 2021-24, s. 6.

3. Opetus- ja tutkintokieli

3.1. Opetus- ja tutkintokielten sääntelyn kokonaisuus

1990-luvun loppupuolelta lähtien Suomen koulutuslainsäädäntö on uusittu rakenteellisesti siten, että kutakin koulutusmuotoa koskevat säännökset on koottu yhdeksi yhtenäiseksi laiksi ja samalla yksityiskohtainen sääntely liittyen yksittäisen koulutusorganisaation hallintoon on jätetty yleislakien ja/tai itsehallinnon varaan: yliopistot, joita koskevia lakeja oli jokaiselle omansa, olivat yksi suurimmista muutoksen kohteista.³⁸ Opetus- ja tutkintokielestä erityislainsäädännössä annettavat määräykset ovat kuitenkin edelleen leimallisia koko suomalaiselle koulutuslainsäädännölle: jo KielilL 4 §:stä ilmenee, että näistä säädetään joka koulutusmuodon osalta erikseen. Terminologisesti perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa säädetään opetuskielestä (perusopetuslain (1998/628, POL) 10 § ja lukiolain (714/2018, LukioL) 14 §), ja tutkintotoivoitteisten koulutusmuotojen osalta sekä opetus- että tutkintokielestä (ammattillisesta koulutuksesta annetun lain (531/2017, AmmKL) 24 §, ammattikorkeakoululain (932/2014, AmKL) 8.3 § ja YOL 11 §).³⁹ Korkeakoululaitoksen, sekä yliopistojen että ammattikorkeakoulujen, erityispiirteenä on erillisestä hallintokielestä erityislainsäädännössä säätäminen, johon palaan jäljempänä.

Lukiokoulutuksessa, ammatillisessa koulutuksessa ja ammattikorkeakoulutuksessa opetus- ja tutkintokielestä määrääminen tapahtuu opetus- ja kulttuuriministeriön antamalla järjestämisluvalla (LukioL 3-4 § ja 14 § sekä AmmKL 22-24 §) tai valtioneuvoston myöntämällä toimiluvalla (AmmKL 8 §) – samalla instrumentilla valtio myös määrää ammatillisen koulutuksen ja ammattikorkeakoulutuksen tapauksessa, minkä alojen koulutusta kyseinen oppilaitos saa antaa.⁴⁰ Perusopetuksen osalta kunnilla on valta päättää käyttämistään opetuskielistä (POL 4.1 § ja 10 §) huomioiden kansalliskieliryhmien oikeuden omankieliseen opetukseen (POL 4.4 §), mutta kaikki ei-kunnalliset peruskoulut tarvitsevat valtioneuvoston luvan, jossa määrätään opetuskielistä (POL 7 §). Keskeinen ero yliopistojen ja muiden koulutusalan toimijoiden sääntelyssä liittyy yliopistojen erityiseen itsehallintoon, jonka vuoksi yliopistojen kielijaotuksesta tulee säätää lain tasolla.⁴¹

³⁸ Lahtinen – Lankinen 2022, s. 52-54.

³⁹ Taustalla se, ettei perusopetuksessa tai lukiokoulutuksessa tule suoritettavaksi tutkinto vaan oppimäärä (POL 9 § ja LukioL 10 §). Lukiokoulutuksen jälkeen suoritettavan ylioppilastutkinnon tutkintokieleksi on säädetty lukion opetuskieli (ylioppilastutkinnosta annettu laki, 502/2019, 1.2 §), mutta rajoitus ei sanamuotonsa perusteella koske ammatillisen koulutuksen perusteella ylioppilastutkintoa suorittavia.

⁴⁰ Todettakoon, että yliopistojen kohdalla koulutusalojen sääntelyyn käytettävä instrumentti (YOL 7.3 §:n mukainen valtioneuvoston asetus yliopistojen tutkinnoista) ei mahdollista opetuskielten rajaamista.

⁴¹ PeVL 3/1997 vp, s. 1-2 ja PeVL 11/2009, s. 8.

Koulutusmuoto	Laissa mainitut opetus- ja/tai tutkintokielet	Säätelytapa	Kielivalinnoista päättää lain puitteissa	Kaksikielisyys sallittu?
Perusopetus	suomi, ruotsi, saame, viittomakieli, romani, tietyn edellytyksin vieras kieli	Kuntien osalta itsehallinnon varassa (huomioiden kansalliskieliryhmien tarpeet ja saamelaisten kotiseutualueella saamelaiset), yksityisillä järjestämislupa	Kunta itsehallinnon nojalla tai valtioneuvosto	Ei
Lukiokoulutus	suomi, ruotsi, saame, viittomakieli, romani, tietyn edellytyksin järjestämislain mukainen muu kieli	järjestämislupa	opetus- ja kulttuuriministeriö	Ei ⁴²
Ammatillinen koulutus	Koulutusluvassa määrätään velvoittavasti suomi, ruotsi tai saame – myös kaksikielisyys mahdollista. Määrätyn kielen lisäksi saa antaa toisella kotimaisella kielellä, saamen kielellä, romanikielellä, viittomakielellä tai vieraalla kielellä.	järjestämislupa	opetus- ja kulttuuriministeriö	Kyllä
Ammattikorkeakoulutus	Toimiluvassa määrätään joko suomi tai ruotsi. Ammattikorkeakoulu voi päättää, että tämän lisäksi opetus- ja tutkintokielenä käytetään jotain muuta kieltä.	toimilupa (tutkintokielen osalta)	valtioneuvosto (tutkintokielen osalta) ja ammattikorkeakoulu (muun kielen käytön osalta)	Ei
Yliopistot	Tutkintokieli (joko suomi, ruotsi tai suomi ja ruotsi) määrätään suoraan laissa. Lisäksi voi	yliopiston sisäiset normit (esimerkiksi johtosäännöt ja opetussuunnitelma	yliopisto itsehallintonsa nojalla	Kyllä

42 Poikkeuksena poliisiammattikorkeakoulu, jota koskevassa erityislaissa säädetään suomen ja ruotsin asemasta tutkintokielenä (poliisiammattikorkeakoulusta annetun lain, 1164/2013, 17.1 §).

3.2. Yliopistoja koskevan sääntelyn tarkempi sisältö

Yliopiston opetustoimintaa koskee YOL 11 §, jonka 1 momentissa määrätään kunkin yliopiston opetus- ja tutkintokielenä ja jonka 2 momentissa määritellään mahdollisuus käyttää säädettyjen opetus- ja tutkintokielen lisäksi muutakin kieltä opetus- ja tutkintokielenä sekä opintosuorituksen kielenä. Oikeudellisesti kiinnostavaa on näiden kahden määräyksen suhde: se, missä määrin yliopistojen tulee järjestää opetusta säädettyillä opetus- ja tutkintokiellään. Aikana, jolloin yliopistoista oli säädetty niiden omilla laeilla, opetuskieliasäntely oli selvästi seikkaperäisempää: esimerkiksi Helsingin yliopistosta annetussa laissa (854/1991, HYOL) linjattiin, että opettaja antaa opetuksensa aina lähtökohtaisesti suomen kielellä (HYOL 27.2 §:n ensimmäinen virke) – poikkeuksena olivat ruotsinkielistä opetusta varten perustetut opetus-tehtävät (HYOL 27.2 §:n toinen virke), minkä lisäksi opetuksen tarkoituksenmukaisen järjestelyn sitä edellyttäessä opetuskielenä voitiin käyttää vierasta kieltä ja ulkomaalaistaustainen opettaja voitiin oikeuttaa pitämään opetuksensa yksinomaan vieraalla kielellä (HYOL 27.4 §).

Kun yliopistolait 90-luvun lopussa yhdistettiin, valittiin nykyisenkaltainen viitteellisempi tapa säännellä opetuskieliä: lain esitöiden mukaan tavoitteena oli kuitenkin säilyttää yliopistojen opetus- ja tutkintokielet asiallisesti ennallaan.⁴³ 2000-luvun lainsäädäntömuutokset ovat liittyneet ennen muuta tutkintokielen vapautumiseen opetuskielten rinnalla: vuoden 1998 yliopistolain (645/1997, VYOL) 9.3 § antoi yliopistoille vapauden käyttää lakisääteisen tutkintokielen ohella muita opetuksen ja opintosuoritusten kieliä. Vuonna 2004 tehdyllä 9 §:n muutoksella (715/2004) vapautta muiden kielten käyttöön ulotettiin valtioneuvoston asetuksella asetettavissa raameissa myös tutkintokieliin (uusi 9.3 §) ja nykyisen YOL 11.2 §:n mukaisesti myös muut tutkintokielet ovat vastaavalla tavalla yliopiston harkinnassa kuin opetuksen ja opintosuoritustenkin kielet. Tämän ohella 1998 yliopistolain (645/1997, VYOL) 9.3 §:n ja nykyisen YOL 11.2 §:n erona on sana ”lisäksi” nykyisen sanatarakan muotoilun kuuluessa ”Yliopisto voi päättää *lisäksi* muun kielen kuin opetus- ja tutkintokielenä käyttämisestä opetuksessa ja opintosuorituksissa.” Esitöiden perusteella lisäyksellä ei vaikuteta tavoitellun erityistä sisällöllistä muutosta,⁴⁴ joskin apulaisoikeuskansleri on tulkinnut muutoksen entisestään korostavan sitä, että opintojen tulee olla suoritettavissa lakisääteisillä tutkintokiellillä.⁴⁵

Olli Mäenpää on tulkinnut säännöstä tuoreeltaan lain säätämisen jälkeen julkaistussa teoksessaan niin, että yliopistojen tulee turvata perustutkintojen suoritettavuus ja opetus virallisilla opetus- ja tutkintokiellillä.⁴⁶ Kannanotto on perusteluiltaan valitettavan niukka, eikä Mäenpää tarkemmin avaa tulkintansa perusteita, kuten sitä, miksi hän rajaa sen koskemaan vain perustutkintoja, vaikka yliopistolain opetus- ja tutkintokieltä koskevat määräykset tulevat sovellettaviksi myös jatkotutkintoihin taikka sitä, tulisiko kaikki perustutkinnot pystyä suorittamaan lakisääteisillä tutkintokiellillä. Hän ei myöskään viittaa tältä osin lain sanamuodon ohella mihinkään muihin lähteisiin.

43 HE 263/1996 vp, s. 12.

44 HE 7/2009 vp, s. 58.

45 OKV/1001/1/2009, s. 4.

46 Mäenpää 2009, s. 352.

Ylimmät laillisuusvalvojat ovat ottaneet opetuskieltä koskevan säännöksen tulkintaan useasti kantaa. Vuosien 2010–2023 aikana ylimmät laillisuusvalvojat ovat käsitelleet 14 opetuskieltä koskevaa kanteluasiaa, joista oikeuskanslerinvirastossa on käsitelty 13 ja eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa yksi.⁴⁷ Kahdeksan on johtanut täysimittaiseen tutkimiseen ja varsinaisen päätöksen antamiseen: tällöin seurauksena useimmissa tapauksissa ollut huomion kiinnittäminen lain noudattamiseen (5/8), ja lopuissakin saatetaan yliopiston tietoon käsitys oikeasta lain tulkinnasta. Ratkaisuiden perusteluissa näkyy lainsäädännön viitteellisyys ja esitöiden niukkuus: YOL 11 §:n sanamuodon ohella nojataan PL 16 ja 17 §:ään, yllä kuvattuihin Mäenpään oikeuskirjallisuudessa esittämiin näkemyksiin sekä vähäisessä määrin myös reaaliin ja oikeushistoriallisiinkin argumentteihin.

Kantavana punaisena lankana ratkaisukäytännössä on ollut yliopistojen autonomian kunnioittaminen: sellaiseen yliopiston akateemisen harkintaan ulottuvaan arviointiin, jossa olisi otettu kantaa säädetyillä tutkintokiellillä annettavan opetuksen tarkkaan määrään tai toteutustapaan, ei olla yhdessäkään ratkaisussa lähdetty. Toistuvana linjana on kuitenkin ollut se, ettei vieraiden kielten käyttö saa laajuudeltaan syrjäyttää kansalliskielten käyttöä sekä se, että opiskelijoiden oikeudet käyttää virallisia opetus- ja tutkintokieliä vieraskielisessä opetuksessa tulee määritellä ja niistä tulee tiedottaa selkeästi.⁴⁸ Vuonna 2023 annetussa uusimmassa, jo vuonna 2014 samasta asiasta moitteita osakseen saanutta Aalto-yliopistoa koskien annetussa, ratkaisussa ilmaistiin nimenomaisesti, että yliopistolain mukaan suomenkieliseen koulutukseen otetulla opiskelijalla on oltava halutessaan mahdollisuus suorittaa sekä kandidaatin että maisterin tutkinnot siten, että valtaosa opetuksesta on tarjolla suomeksi – kaikkien tiettyyn tutkintoon johtavien koulutusohjelmien tai pääaineiden osalta opetuksen ei kuitenkaan tarvitsisi välttämättä olla tarjolla pääosin suomen kielellä.⁴⁹ Kyseinen ratkaisu koski tutkintokieleltään yksikielistä Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulua:⁵⁰ on kuitenkin niin kansalliskielten yleisen yhdenvertaisuuden (PL 17 §) kuin YOL 11 §:n sanamuodonkin perusteella ilmeistä, että vastaavasti tutkintokieleltään ruotsinkielisissä yliopistoissa opintojen on oltava suoritettavissa siten, että pääosa opetuksesta on tarjolla ruotsin kielellä.

Käytännössä tämän linjauksen laajemman soveltamisen kannalta haasteelliseksi osoittautuu se, mitä lopulta tulee pitää yhtenä tutkintona. Ratkaisua tarkastellen vaikuttaa siltä, että Aalto-yliopiston kohdalla tarkasteltavana tutkintona olisi ollut kauppatieteen maisterin tutkinto, ja linjaus soveltunee sellaisenaan oikeus- ja lääketieteen kaltaisille aloille. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa on entisen Filosofisen tiedekunnan perintönä edelleen mahdollista suorittaa filosofian maisterin tutkinto pääaineena niin suomen kieli tai estetiikka kuin tilastotiede tai kemiakin: suppeasti tulkiten vaatimus täyttyisi, mikäli yksikin näistä ohjelmista olisi tarjolla pääosin suomenkielisen ja toinen pääosin ruotsinkielisen opetuksen kera. Kansalliskie-

47 Kyseistä kantelua ei otettu laajemmin tutkittavaksi.

48 Tämä on todettu niin apulaisoikeuskanslerin asioissa OKV/1001/1/2009, OKV/727/2013 ja OKV/136/1/2013 antamissa ratkaisuissa.

49 OKV/2967/10/2021, s. 10.

50 Aalto-yliopiston perustamisen yhteydessä opetus- ja tutkintokielet säilytettiin samoina kuin sen edeltäjäyliopistoissa (YOL 11.1 §): tämän seurauksena Teknillisen korkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun opetuksen opetus- ja tutkintokielet ovat suomi ja ruotsi entisen Kauppakorkeakoulun opetus- ja tutkintokielen ollessa yksinomaan suomi (VYOL 9.1 §). Perustuslakivaliokunta asetti tämän kirjaamisen lakiin edellytykseksi yliopistolain käsittelemälle tavanomaisessa lainsäätämisyjärjestyksessä (PeVL 11/2009, s. 4 ja 8).

liryhmien sivistyksellisten oikeuksien turvaamisen kannalta tällaista yleistä tulkintaa ei voitane pitää mahdollisena. Yksi mahdollinen tulkinta on sitoa tutkinnon tarkastelu tässä yhteydessä yliopistojen tutkinnoista annetun valtioneuvoston asetuksen (794/2004) liitteen (viimeisin versio VNA 1295/2019 ohessa) mukaiseen koulutusvastuujaoitteluun, joka on oppiartovatasoa tarkempi erotellessaan toisistaan mm. humanistiset ja luonnontieteelliset alat.

Oikeustilaa on myös selkiyttänyt se, millaista argumentaatiota ratkaisuisissa on päämäärätietoisesti torjuttu. Ensinnäkään sille, että muissa Suomen yliopistoissa yhä olisi mahdollista opiskella samaa alaa kansalliskielillä, ei voida antaa merkitystä arvioitaessa yhden yliopiston opetuskielilinjauksia vaan jokaisen yliopiston tulee turvata opetus lakisääteisillä tutkintokieliään.⁵¹ Samoin on linjattu, ettei jatko-opintoja voida tarkastella irrallaan yliopistolain kielisääntelyn vaatimuksissa, vaan yliopistojen tulee huolehtia myös tohtoriopintojen suoritettavuudesta lakisääteisillä tutkintokieliillä.⁵²

Kiinnostava erityiskysymys liittyy siihen, missä määrin vieraskieliseen opetukseen osallistuvilla opiskelijoilla on oikeus käyttää lakisääteisiä opetus- ja tutkintokieliä opintosuoritustensa kielenä. Tähän liittyen ei ole muodostunut ylimpien laillisuusvalvojien käytäntöä, koska asiaan liittyvät kantelut olivat sen verran pistemäisiä eikä ratkaisussakaan ole lähdetty asiaa laajemmin linjaamaan. Tulkinnallinen tila on synnyttänyt variaatiota yliopistojen linjauksiin: Oulun yliopistossa opiskelijalla on subjektiivinen oikeus käyttää arvioitavassa opintosuorituksessa opetuskielestä riippumatta suomen kieltä, lukuun ottamatta vieraan kielen opintoja,⁵³ kun taas Lappeenrannan-Lahden teknillisessä yliopistossa vierailla kielillä opetettavien kurssien suoritukset pitää tehdä opetuskielellä.⁵⁴ Eräänlaista välimallia edustaa Helsingin yliopisto, jossa lakisääteisten opetus- ja tutkintokielten suomen ja ruotsin käyttäminen opintosuorituksissa on sallittua ”ellei kuulusteltavan aineen laatu tai opetuksen luonne edellytä muuta”.⁵⁵

4. Hallintokieli

4.1. Mikä on hallintokieli?

Yliopiston hallintotoimintaa koskevaan kielisääntelyyn lukeutuvat yliopistolain 35.2 §, jossa määrätään kullekin yliopistolle hallintokieli ja yliopistolain 35.3 §, jossa määritellään jokaiselle oikeus käyttää omassa hallintoasiassaan suomea tai ruotsia sekä saada toimituskirjat kyseisellä kielellä. Merkillepantavaa on, että kaksikielisille yliopistoille – Helsingin yliopistolle, Taideyliopistolle ja Aalto-yliopistolle – on määrätty hallintokieleksi vain suomi, poikkeuksena Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Social- och kommunalhögskolan, jonka hallintokielenä on ruotsi.

51 OKV/727/2013, s. 4 ja OKV/136/1/2013, s. 5.

52 OKV/1437/1/2018, s. 2-5. Kyseinen ratkaisu annettiin koskien yksikielistä Turun yliopistoa ja siksi siinä puhutaan vain suomen kielestä: katson kuitenkin edellä kuvatuin perustein ilmeiseksi, että sama linja soveltuu molempiin kansalliskielisiin.

53 Oulun yliopiston koulutuksen johtosääntö, hyväksytty hallituksessa 24.2.2022, 18.2 §.

54 Lappeenrannan-Lahden teknillisen yliopiston tutkintosääntö, vararehtori hyväksynyt 15.6.2023, 4 §. Kurssin opettajalla on mahdollisuus antaa tehdä suoritukset myös suomen kielellä, muttei velvollisuutta.

55 Helsingin yliopiston tutkinto- ja oikeusturvajohtosääntö, yliopiston hallitus hyväksynyt alun perin 15.4.2015 ja viimeisimmän muutoksen 26.4.2023, 32 §. Helsingin yliopiston erityispiirteensä on, että mikäli oikeus vastaamiseen suomeksi tai ruotsiksi syntyy, on myös oikeus saada tehtävät ao. kielellä.

Hallintokielelle ei ole olemassa legaalmääritelmää, mistä syystä sen merkityksen kattavuuteen liittyy väistämättä jonkin verran tulkinnallista avoimuutta.⁵⁶ Se esiintyy lainsäädännössä vain ja ainoastaan yliopisto- ja ammattikorkeakoululakien yhteydessä.⁵⁷ Koska termillä hallintokieli korvattiin vanhan yliopistolain 17 §:n termi virkakieli ilman, että lain esitöissä annettaisiin ymmärtää tällä tarkoitettua aikaansaada sisällöllistä muutosta, hallintokielen sisältöä ymmärrettäessä voidaan käyttää virkakielelle annettua merkitystä. Virkakieli oli vanhan kielilain (148/1922, VKieliL) myötä läpi Suomen kielilainsäädännön vakiintunut termi, josta luovuttiin vasta nykyisen KieliL myötä: ensin yleislaissa ja pikkuhiljaa vaiheittain erityislainsäädännössä.

Virkakieli oli viranomaisen sisäisen toiminnan ja päätöksenteon kieli: sillä oletusarvoisesti kokouset pidettiin, pidettiin monijäsenisten toimielinten pöytäkirjaa ja viestittiin sisäisesti. Virkakielestä oli syytä erottaa yksilöasiassa käytettävä käsittelykieli, joka saattoi useissa tapauksessa olla asianosaisen kieli, vaikkei kyseinen kieli olisikaan ollut viranomaisen pääasiallinen virkakieli.⁵⁸ Uudessa kielilaissa virkakielen käsite on korvattu termillä ”työkieli”.⁵⁹ Esitöiden niukkuuden vuoksi epäselväksi jää,⁶⁰ miksi yliopistolain säätämisen yhteydessä päädyttiin poikkeamaan tästä termivalinnasta: mahdollisesti taustalla on ollut tarkoitus korostaa yliopistojen vapautta määrittellä itse kielensä muissa tilanteissa kuin hallintotehtäviä hoidettaessa.

Edellä esitettyä taustaa vasten vaikuttaa ilmeiseltä, että yliopistoilla on lainsäädännön puitteissa käytännössä huomattava valta määrittellä ne päivittävät työkielensä, joita käytetään muuten kuin hallintotoiminnassa. Hallintoiminnan ala on kuitenkin syytä ymmärtää laajasti: sen on katsottava kattavan opinto-oikeuksien myöntämisen ja sisäisiä normeja koskevan päätöksenteon ohella myös esimerkiksi henkilökunnan rekrytointiin liittyvän prosessin.⁶¹

4.2. Miten muut kielet suhtautuvat hallintokieleen?

Tätä taustaa vasten keskeistä on, että hallintokielellä on itsehallinnollisessa organisaatiossa – kuten yliopistossa – keskeinen funktio yhteisöllisen itsehallinnon toteutumisen välineenä: mikäli yliopistoyhteisön jäsen haluaa vaikuttaa tai ottaa osaa päätöksentekoon liittyen esimerkiksi talousarvioon, opetussuunnitelmaan ja sisäisiin normeihin, on lain turvaama mahdollisuus tähän käytännössä vain hallintokielellä. Yliopistohallinnon lähtökohtaista yksikielisyttä korostaa entisestään se, että toisin kuin on laita monijäsenisten toimielinten kohdalla valtion viranomaisissa sekä kaksikielisissä kunnissa ja hyvinvointialueilla (KieliL 28 §), ei kaksikielisenkään yliopiston monijäsenisen toimielimen jäsenellä ole lakisääteistä oikeutta käyttää omaa kieltään, suomea tai ruotsia, yliopiston hallintoelinten kokouksissa. Sellainen tilanne, jossa

56 Sekavuutta lisää osaltaan se, että termillä on ollut ennen muuta kielipoliittista käyttöä: haluttaessa vahvistaa kuntien elävää kaksikielisyttä on mm. puhuttu ”kahden hallintokielen mallista” ja julkaistu empiriseen oikeustutkimukseen perustunut selvitys (Henriksson 2012).

57 Lisäksi termi ”förvaltningspråk” esiintyy valtioneuvoston ruotsin kielen lautakunnasta annetussa valtioneuvoston (1037/2000) asetuksen ruotsinkielisessä versiossa: tässä yhteydessä merkitys on kuitenkin erilainen, ja sillä viitataan laajemmin hallinnollisen ruotsin kielen edistämiseen.

58 HE 92/2002 vp, s. 33-34.

59 HE 92/2002 vp, s. 94.

60 Esitöiden niukkuus on tältä osin ominaista niin YOL:n esitöille (HE 7/2009 vp, s. 66) kuin AmkL:n esitöillekin (HE 26/2014 vp, s. 34).

61 Täälliseen tulkintaan on päädyttävä EOAK 20/2/09, 523/2/09 ja 1337/2/09, s. 2 perusteella. Ratkaisu on analoginen kunta-sektorin työsuhteisen tehtävän valintaprosessin ymmärryksen kanssa, ks. Harjula – Prättälä 2015, s. 602-603.

toimielimeen valittu kaksikielisen yliopistoyhteisön ruotsinkielinen jäsen joutuu osallistumaan päätöksentekoon suomenkielisten aineistojen pohjalta ilman mahdollisuutta ilmaista keskustelussa kantaansa äidinkiellellään, on sinänsä lainmukainen. Yksilöasiassa hallinnon asiakkaana jokaisella toki on oikeus käyttää omaa kieltään, suomea tai ruotsia, mutta ylivoimainen valtaosa yksilön asemaan keskeisesti vaikuttavista päätöksistä on luonteeltaan muita kuin yksilöpäätöksiä.

Yliopistoilla on mahdollisuus itsehallintonsa puitteissa tarjota lakisäateistä parempaakin kielellisten oikeuksien suoja. Kaksikielisistä yliopistoista Taideyliopisto⁶² tai Aalto-yliopisto eivät ole johtosäännöissään linjanneet, että ruotsinkielisillä yliopistoyhteisön jäsenillä olisi oikeuksia osallistua yliopiston hallintoon ruotsin kielellä: molemmat johtosäännöt kuitenkin sallivat toimielimen harkinnan mukaan muunkin kuin suomen kielen käytön, joskin Aalto-yliopistossa tämä on mahdollista vain ”kansainvälisen toiminnan ja kansainvälisen henkilökunnan palveluiden ja osallistamisen edellytysten järjestämiseksi”.⁶³ Sen sijaan Helsingin yliopisto on linjannut, että sen hallintoelinten jäsenillä on oikeus käyttää kokouksissa niin halutessaan suomen tai ruotsin kieltä.⁶⁴ Vielä huomattavasti pidemmälle Helsingissä on menty englanninkielisten yliopistoyhteisön jäsenten kielellisten oikeuksien ja tarpeiden huomioinnista: yliopiston toimielinten kielellisiä käytäntöjä valmistellut työryhmä on ehdottanut kaikkien yliopiston toimielinten siirtymistä siihen, että kokousaineistot laaditaan kyseisen toimielimen hallintokielellä sekä englanniksi,⁶⁵ ja suositus on toteutettu laajasti läpi yliopiston. Sen sijaan sitä, että kokousasiakirjat olisivat jossakin laajuudessa saatavilla sillä kansalliskielellä, joka ei ole kyseisen toimielimen hallintokieli, ei ole nähty tarpeelliseksi: nykyisellään tiedekuntaneuvoston valitulla Ahvenanmaalla peruskoulunsa ja lukionsa käyneellä opiskelijaedustajalla ei olekaan samanlaista mahdollisuutta saada esityslistaa jollakin sujuvasti hallitsemallaan kielellä kuin brittiläisellä vieraillevalla tutkijalla.

Taustalla on tunnistettavissa Helsingin yliopiston kieliperiaatteisiin auki kirjattu kielitaitonormi ”Lähtökohtana on, että suomenkieliset ymmärtävät ruotsia ja ruotsinkieliset suomea ja kaikki englantia, vaikka eivät aina puhukaan ko. kieltä sujuvasti”.⁶⁶ Lähtökohdalle ei ole löydetävissä minkäänlaista tukea Suomen kielisääntelystä: paitsi, että kansalliskielten erityisasema suhteessa kaikkiin muihin kieliin on eksplikoitu niin perustuslaissa, kielilaissa, yliopistolaissa kuin lukuisissa muissakin erityislaeissa,⁶⁷ ei englannin kielen erityisasemalle suhteessa muihin vieraisiin kieliin ole paikannettavissa normitukea. Kaikilla koulujärjestelmän tasoilla – niin perusopetuksessa⁶⁸, lukiokoulutuksessa⁶⁹ kuin yliopistoissakin⁷⁰ – säädetään velvoitteesta

62 Taideyliopiston johtosääntö, hyväksytty yliopiston hallituksessa 16.12.2021, 7 §.

63 Aalto-yliopiston johtosääntö, hyväksytty yliopiston hallituksessa 26.11.2019, 3.2 §.

64 Helsingin yliopiston johtosääntö, yliopiston hallitus on hyväksynyt alun perin 15.4.2015 ja viimeisimmät muutokset 26.1.2022, 16 §.

65 Helsingin yliopiston toimielinten kielikäytännöt -työryhmän loppuraportti 1.4.2022.

66 Helsingin yliopiston kieliperiaatteet, rehtorin päätös 25.9.2014, s. 7. Ortaen huomioon, että kyseinen kielitaitolinjaus ei vaikuta asiakirjan lähiluvulla perustuvan mihinkään selvitykseen vaan kielipoliittiseen lähtökohdanasetantaan, on sitä syytä pitää luonteeltaan normatiivisena kannanottona.

67 Vuonna 2014 kansalliskieltä koskevia lakeja ja asetuksia oli yhteensä yli 200 (Suksi 2014, s. 332).

68 Perusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (422/2012) 6-8 §.

69 Lukiolaissa tarkoitettun koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (942/2014) 9-11 §.

70 Yliopistojen tutkinnoista annetun valtioneuvoston asetuksen (794/2004) 6.2 §.

vähintään yhden vieraan kielen taidon hankkimiseen linjaamatta millään tavoin, että juuri englannin tulisi jollakin tavoin lukeutua opittaviin vieraisiin kieliin.

Voidaan perustellusti kysyä, kuuluuko yliopiston itsehallintoon niin laaja vapaus päättää hallintokielestään, että tämä voi tosiasiallisesti syrjäyttää yliopiston hallintotoiminnasta sellaisia henkilöitä, jotka eivät hallitse jotakin tiettyä vierasta kieltä. Asiasta on olemassa vain kaksi ylimmän laillisuusvalvojan kannanottoa aikavälillä 2009–2023. Ensimmäinen koski rekrytointia: siinä oikeusasiamies linjasi, että yliopiston rekrytointi-ilmoitukset tulee aina julkaista myös yliopiston hallintokielellä: pelkän englannin kielen käyttö ei ole hyväksyttävää sillä perusteella, että tehtävässä menestyminen edellyttäisi englannin kielen taitoa.⁷¹ Toisessa tapauksessa oikeusasiamies katsoi, että tutkintokieliltään kaksikielinen yliopisto menetteli virheellisesti, kun se käytti verkkosivuillaan tohtoriopinto-oikeuden hakulomakkeen teknisestä virheestä tiedottaessaan ajallisesti ensin suomea, sitten englantia ja vasta lopuksi ruotsia – suomen ja ruotsin kielten käytön tulisi olla keskenään tasapuolista ja vierasta kieltä, englantia, käyttää vasta niiden jälkeen.⁷² Tämän lisäksi menettely, jossa hakijoille viestittiin virheestä vain englanniksi kansalliskielet sivuuttaen, oli lainvastainen.⁷³ Yliopisto perusteli pitäneensä englannin kieltä kaikkien hakijoiden ymmärtämänä kielenä, mutta vastaanottajien oletettu vieraan kielen taito ei ollut lainmukainen peruste olla käyttämättä kansalliskieliä.

Tämän lisäksi eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa on ollut vireillä kolme yliopiston hallintokieltä koskenutta kanteluasiaa, jotka eivät antaneet aihetta jatkotoimenpiteisiin johtuen siitä, että yliopisto oli itse korjannut menettelyään kantelun tultua vireille. Yksi koski tilannetta, jossa yliopisto oli kuullut menettelytapaohjeen uudistamisessa yliopistoyhteisöä vain englanniksi⁷⁴ (kanteluasian tultua vireille yliopisto käänsi asiakirjan suomeksi ja aloitti kuulemisen uudelleen), toinen tapausta, jossa kaksikielinen yliopisto ei ollut tiedottanut suomen- ja ruotsinkielisille opiskelijoille, että näillä on mahdollisuus saada ohjausta omalla kielellään⁷⁵ sekä kolmas tilannetta, jossa yliopisto oli lähettänyt ilmoitusviestin teknisen virheen takia englanniksi henkilölle, joka oli ilmoittanut asiointikielekseen kansalliskielen.⁷⁶

Kullekin yliopistolle määrätyn yhden hallintokielen voidaan katsoa edustavan eräänlaista hallinnollista *lingua francaa* – koko yliopistoyhteisön jakamaa kieltä, jolla itsehallintoa harjoitetaan. Oikeusasiamiehen käsiteltäväksi tulleiden kanteluiden ja lähemmässä tarkastelussa olleiden Helsingin yliopiston kielten käyttöä koskevien sisäisten normien perusteella vaikuttaisi kuitenkin siltä, että ainakin joidenkin yliopistojen reaaliseksi sisäiseksi *lingua francaksi* olisi vakiintunut lainsäätäjän tahdosta riippumatta englannin kieli. Empiirisessä tutkimuksessa on havaittu, että merkittävä osa Helsingin yliopiston hallinnollisista dokumenteista tuotetaan jo nykyisellään vain englanniksi ilman, että niitä edes käännettäisiin hallintokielelle.⁷⁷

71 EOAK 20/2/09, 523/2/09 ja 1337/2/09.

72 EOAK/2511/2019, s. 5-6.

73 EOAK/2511/2019, s. 6.

74 EOAK/7506/2020.

75 EOAK/7626/2021.

76 EOAK/3410/2021.

77 Solin 2022, s. 300-301.

5. Kielelliset kelpoisuusvaatimukset

YOL pitää sisällään henkilöstön kielellisiä kelpoisuusvaatimuksia. Laintasoisia säännöksiä on ainoastaan Åbo Akademin osalta: sen henkilökunnalta edellytetään erinomaista ruotsin kielen taitoa ja suomen kielen ymmärtämisen taitoa (YOL 78.1 §) sekä opiskelijoilta ruotsinkielisiin yliopisto-opintoihin riittävää ruotsin kielen taitoa (YOL 79 §) – molempiin liittyen yliopistolle on tietyissä rajoissa säädetty mahdollisuus päättää poikkeuksista. Kaikkien muiden yliopistojen, myös Suomen toisen yksikielisen ruotsinkielisen yliopiston Svenska Handelshögskolanin, henkilöstön kielitaidosta säädetään YOL 35.1 §:n nojalla asetuksella: yliopistoista annettussa valtioneuvoston asetuksessa (770/2009, YOA) edellytetään, että opetus- ja tutkimushenkilökuntaan kuuluvan on hallittava se kieli – suomi tai ruotsi – jolla hänen on annettava opetusta (YOA 1.1 §), minkä lisäksi kaksikielisten yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilökunnalta edellytetään myös vähintään tyydyttävää sen kansalliskielen, jolla hän ei anna opetusta, taitoa, ellei yliopisto johtosäännön perusteella myönnä tästä vapautusta (YOA 1.2 §).

Åbo Akademin henkilökunnan kielitaitovaatimus muistuttaa muuta julkishallinnon kielisääntelyä vastatessaan asiallisesti yksikielisen valtion viranomaisen henkilöstön kielitaitovaatimuksia (KielitaitoL 6.1 §) ja yksikielisen kirkon viranomaisen henkilöstön kielitaitovaatimuksia (kirkkojärjestyksen (657/2023) 4.1 §). YOA 1.1 §:n huomattavasti väljempi vaatimus ei sekään toki ole aivan aintulaatuinen: vastaavaa sääntelyä ”riittävästä opetuskielen taidosta” käytetään opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa asetuksessa (986/1998, OpetKelpA) kansalaisopistojen ja taideoppilaitosten rehtoreiden (OpetKelpA 3.2 §), vieraskielistä opetusta antavien peruskoulujen opettajien (OpetKelpA 9.2 §) sekä muiden lukiokoulutuksen (OpetKelpA 12 §) ja ammatillisen koulutuksen opettajien (OpetKelpA 17 §) kuin äidinkielenopettajien kohdalla.⁷⁸ Sitä, mistä syystä Åbo Akademin henkilöstölle on päätetty asettaa kaikkia muita yliopistoja tiukempi kielitaitovaatimus, voitaneen perustella ennen muuta vaikiintuneella oikeustilalla: hallituksen esityksen perusteluissa esille nostetaan Åbo Akademin lakisääteinen (YOL 76.1 §) erityistehtävä maan ainoana ruotsinkielisenä monialaisena yliopistona.⁷⁹ Nykyoikeustilasta käsin on oikeussystemaattisesti hankala ymmärtää, mikseivät muiden ruotsinkielistä opetusta antavien yliopistojen – ennen muuta täysin ruotsinkielisen Handelshögskolanin – opiskelijat olisi yhtä perustellusti oikeutettuja kielellisiä oikeuksia turvaaviin kelpoisuusvaatimuksiin.

Oman juonteensa kielellisiä kelpoisuusvaatimuksia koskevaan sääntelyyn muodostaa laaja poikkeuksen myöntämismahdollisuus, johon YOA 1.2 § antaa mahdollisuuden, kunhan määräys vapauttamisesta vain annetaan yliopiston johtosäännössä. Esimerkiksi Helsingin yliopiston johtosäännön 32.4 §⁸⁰ linjaa, että kielellisestä kelpoisuusvaatimuksesta voidaan ilman hakemusta vapauttaa niin kaikki ulkomaalaiset, ei-syntyperäiset Suomen kansalaiset kuin nekin, jotka eivät ole saaneet koulusivistystään suomen tai ruotsin kielellä – ja myös Turun yliopiston johtosääntö 29.2 §⁸¹ mahdollistaa tämän ei-syntyperäisten kansalaisten ja ulkoma-

⁷⁸ Erona on, ettei näistä kielellisistä kelpoisuusvaatimuksista voida myöntää erivapautta oppilaitoksen itsensä toimesta vaan päätösvalta on AVI:lla tai OPH:lla. Erivapaussääntely on kelpoisuusasetuksen sijaan kunkin koulutusmuodon lainsäädännössä: esim. perusopetuslain (1998/628) 37.2 §:ssä ja vapaasta sivistystyöstä annetussa laissa (632/1998).

⁷⁹ HE 7/2009 vp, s. 79-80.

⁸⁰ Helsingin yliopiston johtosääntö, 26.1.2022 tehdyin muutoksin voimaan tullut versio.

⁸¹ Turun yliopiston johtosääntö, 16.12.2022 tehdyin muutoksin voimaan tullut versio.

laisten osalta. Näin ollen yliopistojen on käytännössä mahdollista laajasti sivuuttaa määräys rekrytoinneissaan.

Johtuen siitä, että yliopisto-organisaatioiden johdon kielitaidosta ei ole säädetty, yliopisto voi itsehallintonsa nojalla päättää vapaasti näiden tehtävien kielitaitovaatimuksista. Kannellaessa siitä, että kaksikielisen yliopiston erillisenä laitoksena toimivan kielikeskuksen johtajalta edellytettiin sujuvaa englannin kielen taitoa muttei lainkaan yliopiston hallinto- tai tutkintokielen taitoa, kantelijalle vastattiin oikeusasiamiehen toimeksiannosta, ettei kantelu anna aihetta epäillä lainvastaista menettelyä, koska tällaisen tehtävän kielellisistä kelpoisuusvaatimuksista ei ole säädetty.⁸²

6. Ruotsin kielen erityiset suojaäännökset

Neljännän kategorian muodostavat sellaiset erityisäännökset, joilla pyritään turvaamaan vähemmän käytetyn kansalliskielen, ruotsin, asemaa. Laajana, kaikkia ruotsin- ja kaksikielisiä yliopistoja koskevana määräyksenä on tavoiteluontoinen YOL 12 §, jossa niille asetetaan kansallinen vastuu ruotsin kieltä taitavien henkilöiden kouluttamisesta, ja kaksikielisten yliopistojen kannalta tärkeä YOL 36.3 §, joka mahdollistaa eri valintaperusteiden soveltamisen kielitaidon perusteella oikeasuhteisessa laajuudessa. Johtuen siitä, että YOL 36.3 §:n soveltaminen on ollut lukuisia kertoja ylimpien laillisuusvalvojen arvioitavana, sen tulkintadoktriini on huomattavan vakiintunut.

Lisäksi voidaan mainita YOL 92 §, jossa kaikki tutkintokielenään ruotsia käyttävät yliopistot veloitetaan nimeämään edustajansa ruotsinkielistä korkea-asteen koulutusta koordinoivaan neuvottelukuntaan. Tämän lisäksi Helsingin yliopistoa koskien on määräys ruotsinkielisten oppituolien vähimmäismäärästä, ruotsinkielisen opetuksen yhteensovittamisesta vastaavasta lautakunnasta, jolle ei kuitenkaan ole vahvistettu suoranaista päätösvaltaa, ja siitä, että rehtoraatissa tulee olla yksi ruotsinkielisen oppituolin haltija (YOL 28 §). Åbo Akademitä koskee määräys (YOL 76 §) ruotsinkielisen väestön koulutus- ja tutkimustarpeiden tyydyttämisestä sekä maan kaksikielisyyden huomioonottamisesta. Tämän erityispainotuksen on havaittu heijastuneen jopa henkilökunnan ammatilliseen itseymmärrykseen: siinä, missä Suomen monialaisimman kaksikielisen yliopiston Helsingin yliopiston henkilökunta ei priorisoinut kansalliskielikysymystä kovin korkealle, Åbo Akademin henkilökunta kokee sen hyvin olennaiseksi.⁸³

7. Rahoitussääntely yliopistojen toimintakielten kannalta⁸⁴

Kaikki yliopistoihin kohdistuva ohjaus ei ole luonteeltaan pelkkää normiohjausta:⁸⁵ yliopistolain 49 §:n mukainen yliopistojen rahoitusjärjestelmä on aivan keskeinen keino, jonka avulla opetus- ja kulttuuriministeriö pystyy suuntaamaan yliopistojen toimintaa haluamaansa suuntaan. Perusrahoituksen kriteereistä säädetään lain tasolla niin viitteellisesti (”toiminnan laajuus,

⁸² EOAK/1426/2022.

⁸³ Saarinen 2020b, s. 103-104.

⁸⁴ Tarkastelu tapahtunut artikkelikäsitteilykirjoituksen kirjoitusajankohdan, alkukevään 2024, tilanteessa.

⁸⁵ Yliopistojen ohjausjärjestelmästä laajemmin ks. Miettinen – Muukkonen – Myrsky – Pohjolainen 2009, s. 66-89.

laatu ja vaikuttavuus sekä koulutuksen ja tiedepolitiikan tavoitteet”), että ministeriölle jää huomattava harkintavaltia sovellettavista kriteereistä ja niiden keskinäisistä painoarvoista. Perusrahoituksen opetus- ja tutkimuskriteereistä, joiden mukaan määräytyy 76 % perusrahoituksesta, säädetään karkealla otsikkotasolla YOA 6 §:ssa ja tarkemmin painoarvojen kera erillisellä asetuksella (Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä, 119/2019, YORahA⁸⁶). Merkillepantavaa on, että yksikään näistä kriteereistä ei ole eksplisiittisesti sitoutunut kieleen: vaikka opetuksen järjestäminen molemmilla kansalliskielillä onkin resurssi-intensiivisempää kuin sen järjestäminen vain toisella kansalliskielellä, perusrahoitusmalli ei mitenkään huomioi tätä kustannuseroa, vaikka se huomioikin kattavasti alojen väliset kustannuserot (YORahA 1 §), eikä myöskään esimerkiksi julkaisemiseen ruotsin kielellä kannusteta (YORahA 2 §).

Yliopistorahoituksen suuri trendi on ollut tieteellisten julkaisujen painoarvon kasvattaminen: vuonna 2010 niiden perusteella jaettiin 1,7 % yliopistojen perusrahoituksesta,⁸⁷ kun nykyisin painoarvo on ollut peräti 14 %⁸⁸. Keskeinen kriteeri julkaisujen painoarvojen määrittelyssä on Tieteellisten seurain valtuuskunnan ylläpitämä julkaisufoorumien tasoluokitusjärjestelmä, jonka mukaan tietyn julkaisun painoarvo voi vaihdella nelikymmenkertaisesti: ylimpään tasoluokkaan (3) luokitetun julkaisun painokerroin on 4 ja kokonaan luokittelemattoman julkaisun 0,1 (YORahA 2.3 §). Lähempi tutustuminen mainittuun luokitteluun osoittaa, ettei yhdelläkään tieteenalalla – edes suomen tai ruotsin kielen tutkimuksessa, joissa globaali valtakieli on kiistatta suomi/ruotsi – ole myönnetty ylintä luokitusta yhdellekään suomen- tai ruotsinkieliselle tieteelliselle julkaisulle – sen sijaan tämä luokitus on myönnetty yhteensä 1 261 englanninkieliselle julkaisulle.⁸⁹ Syntyykin vaikutelma, että rahoitusjärjestelmä on omiaan suosimaan julkaisemista muilla kuin kansallisilla kielillä. Empiirinen tutkimus on osoittanut, että nykyinen rahoitusjärjestelmä on vähentänyt humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen tutkijoiden keskuudessa niin julkaisemista kotimaisilla kielillä kuin myös monografiamuodossa.⁹⁰

Tämä on omiaan tuottamaan tutkijalle tietyn eettisen jännitteen julkaisukieltä valitessa: kirjoittaessani lainopillista tutkimusartikkelia suomalaisten yliopistojen kielisääntelystä, voin valitsemalla kieleksi suomen ansaita Helsingin yliopistolle enintään 3 rahoituspistettä saadessani artikkelini julkaistuksi jommassakummassa korkeimmin luokitetussa suomenkielisessä oikeustieteellisessä aikakauskirjassa, Lakimiehessä tai Oikeudessa – sen sijaan, jos julkaisisin artikkelini ruotsiksi, voisin ansaita vain enintään yhden pisteen, koska korkeimmin luokiteltu ruotsinkielinen oikeustieteellinen aikakauskirja JFT on arvioitu vain tasolle 1.⁹¹ Luopumalla suomalaisesta aiheesta ja julkaisemalla sen sijaan yhdysvaltalaisesta yliopistokielisääntelyä koskevan artikkelin esimerkiksi Yale Law Journalissa, voisin ansaita kotiyliopistolleni peräti 4 pistettä.

86 Olen huomionut myös ne kyseisen asetuksen muutokset, jotka annettu yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä annetun opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksen 1 §:n ja liitteen muuttamisesta annetun opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksen (1129/2020) avulla.

87 Seuri – Vartiainen 2018, s. 111.

88 YORahA liite 1.

89 <https://jfp.csc.fi/>, luettu 28.2.2024. Kaikki mainitut englanninkieliset julkaisut eivät ole pelkästään globaaleihin teemoihin profiloituneita, vaan mukana on myös suurten englanninkielisten maiden kansallisiin tutkimusaiheisiin liittyen julkaisevia.

90 Mathies et al 2020.

91 Todettakoon, ettei yhdellekään riikinruotsalaisellekaan oikeustieteelliselle julkaisulle ole vahvistettu tämän korkeampaa tasoluokkaa.

Lienee selvää, että vaikka eri julkaisujen julkaisukynnyksen korkeudella onkin luonnollisesti eroa ja näin ollen eri foorumeilla julkaistujen artikkeleiden keskimääräinen taso vaihtelee, ei ole siinänsä estettä julkaista ruotsiksi yhtä laadukasta lainopillista tutkimusta kuin suomeksikin, eikä ole myöskään estettä julkaista yhtä laadukasta tutkimusta Suomen oikeudesta kuin Yhdysvaltain oikeudesta. Tutkimusrahoituksen elementeistä myös ulkomainen rahoitus, jonka määrän pohjalta määräytyy tällä hetkellä 6 % kansallisesta perusrahoituksesta, voi osaltaan ohjata vieraskieliseen julkaisemiseen – tosin johtuen siitä, että kategoriaan sisältyy myös pohjoismainen rahoitus, se saattaa osaltaan kannustaa myös julkaisemiseen pohjoismaisilla kielillä (YORahA 2 § ja Liite 1).⁹²

Toinen kielinäkökulmasta merkillepantava rahoitusjärjestelmän elementti on YOA 7 §:n mukainen strateginen ja erityistehtävärahoitus, jota jaetaan ministeriön melko vapaasti määrittämien painopisteiden mukaan. Käytännössä keskeinen rooli myönnössä on yliopistojen ja OKM:n solmimilla sopimuksilla (YOL 48.1 §): merkillepantavaa on, että siltä osin kuin yliopisto ja ministeriö eivät pääse neuvotteluissa yksimielisyyteen, rahoituksen pohjana olevat tavoitteet sanelee ministeriö (YOL 48.2 §).

Tämän rahoituskokonaisuuden kokonaispainoarvo on tällä hetkellä 24 % koko yliopistojen perusrahoituksesta (YOA 5 §), joskin valmisteilla on sen pienentäminen 19 %:iin.⁹³ Tämän kokonaisuuden alla on kaksi eri rahoitusmuotoa: 9 % painoarvolla myönnettävä rahoitus yliopistojen valtakunnallisiin erityistehtäviin ja 15 % painoarvolla niiden strategiseen uudistumiseen. Erityistehtävärahoituksella katetaan monenlaisia verrattain pysyväisluonteisia tehtäviä Kansalliskirjaston, yliopistollisen eläinsairaalan ja Svenska social- och kommunalhögskolanin ylläpitämisestä⁹⁴ edempänä mainittuihin saamen kielten ja suomalaisen viittomakielten tutkimukseen ja opetukseen⁹⁵. Strategisen uudistumisen rahoituksella puolestaan tuetaan kirjavaa joukkoa erilaisia yliopistojen strategisia toimenpiteitä: Helsingin yliopiston osalta seurantaindikaattoreiksi tavoitteina on sovittu kaudelle 2021-24 muun ohella ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osuuden kasvattaminen niin professorikunnasta (tavoite 18,2 % vuonna 2024) kuin maisteriopiskelijoistakin (tavoite 10 % vuonna 2024).⁹⁶

Tämän ministeriön ”käsiohjauksella” vaikutus suhteessa kansalliskielten asemaan yliopistokoulutuksessa vaikuttaisi olevan käytännössä kahdenlainen: osana erityistehtävärahoitusta on kyllä huomioitu ruotsin kielen ja kotoperäisten vähemmistökielten asemaa, mutta toisaalta strategisten kansainvälistymistavoitteiden osalta osa tavoitemäärittämisistä on sellaisia, jotka voivat lisätä painopistettä kansalliskielten sivuuttamiselle – esimerkiksi ulkomaalaistaustaisten professoreiden määrän kasvattaminen yhdessä sen kanssa, että yliopistoissa vaikuttaa olevan tapana varsin matalalla kynnyksellä vapauttaa heidät opetus- ja hallintokielen taitoa

92 Siinänsä kiinnostava kansainvälisen tutkimusrahoituksen jakokriteerien kokonaisuus rajautuu tämän artikkelin kysymyksenasettelun ulkopuolelle.

93 Luonnos 23.1.2024 asetukseksi yliopistoista annetun valtioneuvoston asetuksen muuttamiseksi, julkaistu <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposallid=bffe1b1-711e-422b-be4c-2bab54655038>, luettu 27.2.2024. Aikomuksena on pienentää strategisen uudistumisen rahoitusosuutta ja säilyttää erityistehtävärahoituksen taso ennallaan.

94 Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Helsingin yliopiston välinen sopimus liitteinen vuosille 2021-24, s. 4 ja 20-24 (Kansalliskirjaston osalta).

95 Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Oulun yliopiston välinen sopimus vuosille 2021-24, s. 4 ja Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Jyväskylän yliopiston välinen sopimus vuosille 2021-24, s. 6.

96 Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Helsingin yliopiston välinen sopimus liitteinen vuosille 2021-24, s. 3.

koskevista vaatimuksista, voi olla omiaan johtamaan lakisäätteisten tutkinto- ja hallintokielten käyttöalan kapeutumiseen. Sitäkään, että ruotsinkielisen yliopistokoulutuksen aiheuttamia lisäkustannuksia ei ole huomioitu asetustasolla vaan ne on jätetty ministeriön kokonaisharkinnan varaan, ei voitane pitää varauksettoman tyydyttävänä ratkaisuna.

8. Lopuksi

Suomen yliopistojen kielisäätelyn kokonaisuus jättää tulkitsijalleen erittäin paljon vapausasteita. Taustalla on niin yliopistojen rajaaminen kielellisten oikeuksien yleislainsäädännön ulkopuolelle, avainkäsitteiden – kuten opetus- ja tutkintokielen – määritelmien puuttuminen kuin myös muulle oikeusjärjestykselle vieraan termin, hallintokielen, käyttäminen. Ratkaisu toteuttaa erittäin laajasti yliopistojen itsehallintoa. Samalla se kuitenkin jättää kansalliskieliryhmien jäsenten kielellisten oikeuksien toteutumisen pitkälti kunkin yliopiston hyväntahtoisuuden varaan. Siltäkään osin kuin valtiovallalla on ollut pyrkimyksiä rahoitusohjauksen keinoin vaikuttaa yliopistojen kielellisiin ratkaisuihin, ei ole ollut havaittavissa erityisen johdonmukaisia pyrkimyksiä edistää kansalliskielten käyttöä tutkimuksessa ja ylimmässä opetuksessa.

Niin empiirisen kielipolitiikan tutkimuksen tulosten kuin kanteluiden tapahtumankuvaustenkin perusteella monien yliopistojen reaalin kielitodellisuus on erkaantunut kauas lainsäädännön taustalta vaikuttavasta kansalliskielidualismista. Käytännössä vieras kieli, englanti, on lainsäätäjän tahdosta riippumatta muodostunut kaksikielisissä yliopistoissa ruotsia tärkeämmäksi tieteen ja ylimmän opetuksen kieleksi, ja myös suomen kielen asema on paikoitellen jäänyt sitä heikommaksi.

Nähdäkseni nykyinen oikeustila ei enää perustuslain 17.2 §:ssä edellytetyllä tavalla turvaa suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisiä oikeuksia. Yliopistojen kouluttaessa laajasti asiantuntijoita julkisen vallan palvelukseen ja tieteen luodessa eri hallinnon aloille uutta relevanttia käsitteistöä tilanne voi välillisesti vaikeuttaa myös hallinnon asiakkaiden kielellisten oikeuksien turvaamista.

Yliopistolainsäädännön kielisäätelyn avainkäsitteiden avaaminen määritelmien edistää merkittävästi sääntelyn selkeyttä. Samassa yhteydessä olisi mahdollista myös kirkastaa laillisuusvalvontakäytännössä ilmi tulleita tulkinnanvaraisuuksia, kuten sitä, missä laajuudessa lainsäätäjä on tarkoittanut lakisäätteisiä opetus- ja tutkintokieliä vähintään käytettävän suhteessa vieraisiin kieliin, sekä sitä, missä kaikissa käyttöyhteyksissä laissa säädettyä hallintokieltä tulisi ainakin käyttää. Yksi vaihtoehto selkeyttämiseen olisi toimia yliopistolainsäädännössä samoin kuin kirkkolainsäädännössä eli viitata erityislainsäädännössä soveltuvalta osin kielellisten oikeuksiin yleislakiin kielilakiin.

Erityisen itsehallinnon omaavan evankelis-luterilaisen kirkon (PL 76 §)⁹⁷ osalta (KieliL 3.3 §) kielisäätely on jätetty tapahtuvaksi erityislainsäädännön keinoin. Tässä on kuitenkin hyödynnetty viittausta: kirkkolain (652/2023, KirkkoL) 2:7:n mukaisesti kielilaki tulee sovellettavaksi hyvin laajasti kirkon viranomaisiin, mikä lisäksi kirkon erityiskielisäätely (KirkkoL 2:5-

⁹⁷ Ojanen – Scheinin 2020. Ulkoisesti tarkastellen määräys käsittelee vain kirkon hallintomuodosta säättämistä, mutta se luo valtiösääntöiset edellytykset kirkkolain (1054/1993) erityiselle säättämisyksikölle, jossa kirkolliskokouksella on suuri rooli.

10) linjaa seurakuntien ja kirkon alue- sekä keskushallinnon kielellisestä toiminnasta pitkälti samoin kuin on laita kuntien ja valtionhallinnon kohdalla. Tämän lisäksi kirkkojärjestyksen (657/2023, KirkkoJ) 3 ja 4 §:n virkojen kielellisiä kelpoisuusvaatimuksia koskeva sääntely vastaa pääasiallisesti kielitaitolain 6.1 §:n valtion viranomaisia koskevaa sääntelyä.

Analogioita silmällä pitäen on toki syytä huomata kirkkolain erityisasema: koska sen muuttamiseen on de facto valtuus vain kirkon oman hallintoelimen, kirkolliskokouksen, päätöksellä (KirkkoL 1:5), se on tosiasiaa kirkon itsehallinnon käyttämisen tulos. Näin ollen KirkkoL:n kunnianhimoinen kielisääntely on enemmän itsehallinnon käyttämisen tulos kuin rajoitus. Merkillepantavaa kuitenkin on, ettei julkiselle vallalle – edes evankelis-luterilaisen kirkon tapauksessa – ole säädetty erillistä velvoitetta uskonnonharjoittamiseen liittyvien kielellisten oikeuksien turvaamiseen vrt. sivistyksellisten oikeuksien, joihin ylin opetus selkeästi kuuluu, turvaamiseen.

Käytännön mahdollisuuksia kielellisten oikeuksien toteuttamiseen yliopisto-organisaatioissa rajaa kasvavassa määrin se, ettei yllä kuvatusti yliopistoihin kohdistu – Åbo Akademit lukuun ottamatta – lainkaan lain tasoista kielellistä kelpoisuusvaatimussääntelyä. Siltä osin kuin asetustasoista sääntelyä on, se on viitteellistä ja poikkeamisen edellytykset on asetettu huomattavan matalalle. Tilanteessa, jossa ulkomaalaistaustaisen osuus opetus- ja tutkimushenkilökunnassa kasvaa huomattavan nopeasti ja samanaikaisesti heidät on tavanomaista vapauttaa kokonaan opetus-, tutkinto- ja hallintokielen taidosta, mahdollisuudet tosiasiaa turvata toiminta säädetyillä kielillä voivat heiketä. Yliopistojen itsehallinnon kannalta parempi ratkaisu lienee kuitenkin enemmän säädellä kielellisiä palveluvelvoitteita riittävän yksityiskohtaisesti, jolloin yliopistot voivat asettaa kielelliset kelpoisuusvaatimukset niitä vasten, kuin asettaa laintasoisia kelpoisuusvaatimuksia – vastaavalla tavalla toimitaan nykyisin myös kuntien kanssa.

Vain hyvin vähäisessä määrin yliopistojen itsehallintoa rajoittava keino vahvistaa kielellisten oikeuksien suojaa olisi sisällyttää yliopistolakiin kielilain 35 §:n kaltainen tavoitesäännös, jolla asetettaisiin niille kaikkia muita viranomaisia vastaava velvoite Suomen kielellisen kulttuuriperinnön vaalimiseen. Toinen keino olisi kehittää yliopistojen rahoitusjärjestelmää siihen suuntaan, että se kannustaisi niin tieteelliseen julkaisemiseen kuin monipuoliseen opetuksen järjestämiseenkin englannin kielen ohella myös kansalliskielillä. Nämä kaksi kytkeytyvät elimellisesti toisiinsa, koska käytännössä laadukkaan tutkimukseen perustuvan yliopisto-opetuksen antaminen sellaisella kielellä, jolla ei enää julkaista tutkimusta ja pidetä sitä kautta yllä ajantasaista termistöä, ei ole mahdollista.

Harkinnanarvoista olisi myös perustuslain 17.3 §:ssä mainittujen vähemmistökielten huomioiminen jollakin tavalla yliopistolainsäädännössä – esimerkiksi siten, että Oulun yliopistolle annettu kotimaisten saamen kielten sekä Jyväskylän yliopistolle annettu suomalaisen viittomakielen tutkimuksen ja opetuksen erityistehtävä nostettaisiin lain tai valtioneuvoston asetuksen tasolle. Nykyisellään nämä erityistehtävät – samoin kuin ruotsinkieliseen opetukseen liittyvien erityistehtävien lisärahoitus – ovat puhtaasti ministeriön hallituskausi kerrallaan harjoittaman harkinnan varassa.

Yksilöiden oikeuksiinpääsyn näkökulmasta yliopistojenkin kohdalla on havaittavissa kielellisten oikeuksien klassinen kipupiste eli tehokkaiden oikeusturvakeinojen puute.⁹⁸ Ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuisa havaittujen epäkohtien tehosteeksi ei ole mahdollista asettaa uhkasakkoa tai muutakaan hallinnollista pakkokeinoa, ja tapauksissa, joissa on kyse suuren itsehallinnollisen organisaation laajamittaisesta laiminlyönnistä, on rikosoikeudellisen virkavastuunkin realisoituminen kaukaa haettua. Johtuen siitä, että vastaavia ongelmia on havaittavissa myös muualla julkishallinnossa määräyksiltään selkeästi yksiselitteisemmän KieliL:n soveltamisalallakin,⁹⁹ on kuitenkin todennäköistä, ettei pelkkä yliopistolain kielimääräysten selkeyttäminen täysin ratkaise tätä ongelmaa.

Abstract in English

FINNISH UNIVERSITIES – WILD WEST OF LINGUISTIC RIGHTS?

Universities and the research conducted in them have a central impact on the development and vitality of languages. In language policy research, it has been observed that English has begun to replace the national languages in the field of research and higher education. The article examines the language regulation in Finnish universities from a doctrinal legal perspective. This regulation is indicative, inconsistent and leaves interpretive space for university autonomy. The language regulation of universities no longer secures the position of the two national languages, Finnish and Swedish, in higher education and research.

Keywords: universities, linguistic rights, national languages, minority languages, language policy

Lähteet

KIRJALLISUUS

- Harjula, Heikki – Prättälä, Kari, *Kuntalaki: tausta ja tulkinnat*. Talentum 2015.
- Heinonen, Visa – Kekkonen, Jukka – Lehto, Veli-Pekka – Patomaaki, Heikki, *Uusi yliopistolaki 2020*. Into Kustannus 2016.
- Henriksson, Linnéa, *Kaksi hallintokieltä*. Kuntaliitto 2012.
- Hultgren, Anna Kristina – Gredersen, Fran – Thøgersen, Jacob (toim.), *English in Nordic universities: Ideologies and practices*. John Benjamins Publishing Company 2014.
- Hultgren, Anna Kristina – Gredersen, Fran – Thøgersen, Jacob, *Introduction*, s. 1-25 teoksessa Hultgren, Anna Kristina – Gredersen, Fran – Thøgersen, Jacob (toim.), *English in Nordic universities: Ideologies and practices*. John Benjamins Publishing Company 2014.
- Kuteeva, Maria, *If Not English, Then What? Unpacking Language Hierarchies*, s. 27-55 teoksessa Kuteeva, Maria – Kaufhold, K. – Hynninen, Niina (toim.) *Language Perceptions and Practices in Multilingual Universities*. Palgrave Macmillan 2020.
- Lahtinen, Matti – Lankinen, Timo, *Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä*. Tietosanoma 2022.
- Laitinen, Mikko – Leppänen, Sirpa – Rautionaho, Paula – Backman, Sara, *Englanti Suomen kansalliskielten rinnalla: Kohti joustavaa monikielisyttä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:59*.
- Le Lièvre, Françoise, *An ambivalent picture: The Englishization of higher education in France*, s. 97-120 teoksessa Wilkinson – Gabriëls 2021.

98 Esimerkiksi apulaisoikeuskanslerin Aalto-yliopistolle vuonna 2014 antamat moitteet eivät johtaneet tunnistettujen epäkohtien korjaamiseen vuoteen 2023 mennessä. Ongelmasta laajemmin mm. Henriksson 2012, s. 40.

99 Sarja 2015, s. 50.

- Lindström, Jan – Sylvén, Jenny, Local majority and minority languages and English in the university : The University of Helsinki in a Nordic comparison, s. 147-164 teoksessa Hultgren – Gredersen – Thøgersen 2014.
- Mathies, Charles – Kivistö, Jussi – Birnbaum, Matthew, Following the money? Performance-based funding and the changing publication patterns of Finnish academics. *Higher Education*, 2020, 79(1), s. 21-37.
- Murphy, Amanda – Zuaro, Beatrice, Internationalization vs Englishization in Italian higher education, s. 163-188 teoksessa Wilkinson – Gabriëls 2021.
- Miettinen, Tarmo, Tieteen vapaus: julkisoikeudellinen tutkimus tieteenharjoittajan itsemääräämisoikeudesta, tieteen itsekontrollista ja yliopiston itsehallinnosta. Kauppakaari 2001.
- Miettinen, Tarmo – Muukkonen, Matti – Myrsky, Matti – Pohjolainen, Teuvo, Uusi yliopistolainsäädäntö. Lakimiesliiton kustannus 2009.
- Mäenpää, Olli, Yliopistolaki. WSOYpro 2009.
- Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin, III/7. Uskonnon ja omantunnon vapaus/Kirkko ja valtio/Kirkon itsehallinto teoksessa Pekka Hallberg et al., Perusoikeudet. WSOYpro, päivittyvä verkkoaineisto, päivitetty viimeksi 6.10.2020.
- Pohjolainen, Teuvo, Yliopistojen organisoiminen ja perustuslaki teoksessa Juhlakirja Pentti Arajärvi. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja nro 20, 2008, s. 127–141.
- Räsänen, Matti, Kielipolitiikan vuosi 2018. Kotus 2019.
- Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisyöryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25.
- Saarikivi, Janne – Koskinen, Jani, Monikielisiä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 24/2023.
- Saarinen, Taina, Higher Education, Language and New Nationalism in Finland. Springer 2020. (Saarinen 2020a)
- Saarinen, Taina, Tensions on Finnish Constitutional Bilingualism in Neo-nationalist Times: Constructions of Swedish in Monolingual and Bilingual Contexts, s. 85-111 teoksessa Kuteeva, Maria – Kaufhold, K. – Hynninen, Niina (toim.) Language Perceptions and Practices in Multilingual Universities. Palgrave Macmillan, 2020. (Saarinen 2020b)
- Sarja, Mikko, Kielellisten oikeuksien toteutumisen haasteita eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnan näkökulmasta. Edilex 2015/32.
- Seuri, Allan – Vartiainen, Hannu, Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys, s. 100-131 aikakausjulkaisussa Kansantaloudellinen aikakauskirja – 114. vsk. – 1/2018, s. 111.
- Solin, Anna, Määräyspatteristo vai krumeluuriteksti – kielipoliittiset dokumentit yliopistojen hallintoehkilöstön näkökulmasta, s. 288-306 julkaisussa Seppälä, Tanja – Lesonen, Sirkku – Ikkänen, Päivi – D'hondt, Sigurd (toim.), Kieli, muutos ja yhteiskunta – Language, Change and Society: AFinLAN vuosikirja 2022.
- Suksi, Markku, Implementing Linguistic Rights in Finland through Legal Education in Finnish and Swedish, s. 101-132 teoksessa Xabier Arzoz (toim.), Bilingual Higher Education in the Legal Context: Group Rights, State Policies and Globalisation. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012.
- Suksi, Markku, Kahden kansalliskielen järjestelmä: tausta ja rakenteet. Oikeus 3/2014, s. 332–345.
- Tomperi, Tuukka (toim.), Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta. Vastapaino 2009.
- Tuori, Kaarlo, III/12 Sivistykselliset oikeudet/Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus, teoksessa Hallberg, Pekka et al., Perusoikeudet. WSOYpro, päivittyvä verkkoaineisto, päivitetty viimeksi 1.8.2009.
- Wilkinson, M. Robert – Gabriëls, René (toim.), The Englishization of Higher Education in Europe. Amsterdam University Press 2021.

VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT

- HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 263/1996 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle yliopistolaiksi ja laiksi yliopistolain voimaannpanosta.
- HE 11/1998 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 92/2002 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi kielifaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 7/2009 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

HE 26/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle ammattikorkeakoululaiksi ja laiksi yliopistolain 49 §:n muuttamisesta.

PeVL 3/1997 vp, Perustusvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä yliopistolaiksi 263/1996 vp.

PeVL 11/2009, Perustusvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi 7/2009 vp.

PeVL 18/2009, Perustusvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi 7/2009 vp.

LAILLISUUSVALVONTARATKAISUT

EOAK 20/2/09, 523/2/09 ja 1337/2/09, Eduskunnan oikeusasiamiehen yhteinen päätös, annettu 26.8.2011.

EOAK/2511/2019, Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös, annettu 9.10.2020.

EOAK/7506/2020, Esittelijäneuvoksen vastaus kantelijalle, 21.10.2021.

EOAK/3410/2021, Esittelijäneuvoksen vastaus kantelijalle asiassa, 10.5.2022.

EOAK/7626/2021, Esittelijäneuvoksen vastaus kantelijalle, 18.5.2022.

EOAK/1426/2022, Esittelijäneuvoksen vastaus kantelijalle, 29.3.2022.

OKV/1001/1/2009, Apulaisoikeuskanslerin päätös, annettu 25.11.2010.

OKV/136/1/2013, Apulaisoikeuskanslerin päätös, annettu 12.11.2013.

OKV/1437/1/2018, Apulaisoikeuskanslerin päätös asiassa, annettu 3.10.2019.

OKV/727/2013 Apulaisoikeuskanslerin päätös, annettu 12.11.2013.

OKV/2967/10/2021, Apulaisoikeuskanslerin päätös, annettu 5.5.2023.

Kamppailu tulevaisuuden tilasta: ekofeministisen metodologian näkökulmia ilmasto- ja ympäristöliikkeeseen

Sanna S. Lehtinen¹

Tiivistelmä – Kriittistä ympäristöoikeusteoreettista lähestymistapaa edustavassa artikkelissa tarkastellaan ekofeministisesti orientoituneen metodologisen lähestymistavan mahdollisuuksia selittää ja analysoida tämänhetkisiä kansainvälisiä ilmasto- ja ympäristöliikkeitä, joista tarkastelun kohteina ovat Fridays for Future, Extinction Rebellion ja Stop Ecocide. Artikkelissa havainnollistetaan, kuinka päivitetty ja uudelleen muotoiltu ekofeministinen metodologia sisältää ja tunnistaa luonnon sortamiseen liittyvän intersektionaalisen ja posthumanistisen diskurssin, ja kuinka se heijastelee tulevien sukupolvien tilan puolesta esitettyjä vaatimuksia. Artikkelissa pohditaan, minkälaisia välineitä ekofeministinen lähestymistapa voi tarjota ylisukupolvisten oikeuksien ja niihin liittyvien ajankohtaisten liikkeiden esittämien vaatimusten hahmottamiseksi. Artikkelissa tunnistetaan, että ekofeminismin yhdessä kriittisen ympäristöoikeuden kanssa oikeusajattelulle tuottamat keskeiset metodiset hyödyt ja havainnot liittyvät perinteisen tila-aikajärjestyksen ylittävien oikeussuhteiden intersektionaalisuuden hahmottamiseen, oikeusjärjestelmässä vallitsevien dualismien osoittamiseen ja korjaamiseen kumppanuuteen perustuvalla luontosuhteella ja ympäristöön kohdistuvan väkivallan ymmärtämiseen ylisukupolvisena, tulevien sukupolvien oikeuksia loukkaavana luonnontuhontana.

Asiasanat: ekofeminismi, kriittinen ympäristöoikeus, tulevat sukupolvet, ilmastoliike, ekokriisi

1. Johdanto

Ilmaston kuumeneminen, elonkirjon köyhtyminen ja ympäristön liikakäyttö kytkeytyvät ihmisoikeuksiin, feministisiin kysymyksiin ja intersektionaalisuuteen, kuten eriarvoisuuteen suhteessa sukupuoleen, luokkaan, rotuun ja sukupolveen. Kun hurrikaani Katrina vuonna 2005 pyyhkäisi New Orleansin kaupungin yli Yhdysvaltain etelärannikolla, merkittävä osa uhreista oli mustia naisia ja heidän lapsiaan.² Katastrofi vaikuttaa edelleen aikuiseksi kasvaneen sukupolven kokemuksiin sosiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta.³ Nyt lähes kaksi vuosikymmentä myöhemmin Pakistanin tulvat, Afrikan sarven nälkäkriisi ja Australian maastopalot edustavat vain muutamia esimerkkejä siitä, kuinka ekokriisin kytkökset sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden eri muotoihin ovat entisestään moninaistuneet ja ylisukupolvistuneet.⁴

1 Kitiän Tiina ja Antti Herlinin säätöitä ja Suomen Kulttuurirahastoa tutkimukseni tukemisesta, anonyymejä vertaisarvioitsijoita hyödyllisestä palautteesta sekä Ida Koivistoa, Pauli Rautiaista ja Iina Järviä kommenteista ja kannustuksesta artikkelin kirjoitusprosessin aikana.

2 Ks. tarkemmin esim. Arffman 2022.

3 Dokumenttielokuvasssa Katrina Babies (2022) ohjaaja Edward Buckles Jr. haastattelee Katrinasta selviytyneitä mustia lapsia. Aikuisiksi kasvaneet lapset kuvailevat, kuinka heidän traumansa kodin, yhteisön ja elämäntavan menettämisestä hurrikaanin seurauksena on sivuutettu.

4 YK:n kehitysohjelman (UNDP 2023) mukaan ilmasto vaikutusten seurauksena rannikoiden tulvat kasvavat viisinkertaisiksi kuluhan vuosisadan aikana, mikä tarkoittaa yli 70 miljoonan ihmisen asuinalueita. UNICEF:n raportti The Coldest Year of the Rest of Their Lives (2022) ennustaa, että vuoteen 2050 mennessä lähes puolet Afrikan ja Aasian lapsista elää äärimmäisen korkeista lämpötiloista kärsivissä maissa. Australian hallinnon raportin (<https://soe.deceew.gov.au>) mukaan maastopalot ovat pahentaneet käynnissä olevaa sukupuuttokriisiä.

Kathleen Birrell ja *Daniel Matthews* esittävät, että oikeusteoreettisessa ajattelussa, jopa kriittisessä sellaisessa, on laiminlyöty ekokriisin oikeustieteelle ja oikeuskäytännölle tuottamat haasteet, koska ekokriisin tuottamia eriarvoistavia todellisuuksia ei ole huomioitu eikä käsitteellistetty riittävästi.⁵ Tässä artikkelissa tarkoituksena on osaltaan korjata laiminlyöntiä ekofeministisen näkökulman avulla. Feministinen oikeustiede on perinteisesti kohdistanut kritiikkinsä sellaisiin oikeuden ulosulkeviin ominaisuuksiin, jotka rakenteellisesti mahdollistavat ja ylläpitävät sortavia vallankäytön muotoja. Tässä artikkelissa sovelletaan ekofeminismia metodologisenä lähestymistapaa pohdittaessa uudenlaisia ja vaihtoehtoisia keinoja tutkia ja ymmärtää oikeutta ympäristöön *tilana*, jota on patriarkaalisten valtarakenteiden kautta pyritty hallitsemaan ja rajoittamaan läpi historian.⁶

Tilan käsite ymmärretään tässä artikkelissa mahdollisimman laajasti, maantieteilijä *Doreen Massey*n tulkintaa mukaillen. Siinä missä 'paikka' (*place*) edustaa tiettyä pistettä ajassa, 'tila' (*space*) on ajan ja paikan ylittävää ja läpäisevää.⁷ Esimerkiksi edellä mainittu hurrikaani Katrina ei vaikuttanut vain *paikkaan* silloisessa nykyhetkessä, vaan myös ylisukupolvisesti siihen tulevaisuuden *tilaan*, jossa nyt aikuiseksi kasvanut sukupolvi jälkeläisineen elää. *Ari Hirvonen* on kuvannut kaupunkitilaa poliittisen, taloudellisen ja oikeudellisen vallan ja kontrollin määrittelemäksi epätasa-arvon tilaksi.⁸ Tässä artikkelissa sellaista edustaa koko ihmisen asuttama planeetta, jonka epätasa-arvon tilan purkamista ilmastoaktivistit ja -liikkeet vaativat. Näitä vaatimuksia lähestytään tässä artikkelissa ekofeministisen metodologian avulla.

Ekofeministinen lähestymistapa voi tarjota vaihtoehdon sellaiselle aikamme hegemoniselle yhteiskunnalliselle paradigmatte, joka sortaa paitsi naisia, myös luontoa, alkuperäiskansoja, vähemmistöjä, lapsia, nuoria ja tulevia sukupolvia. Esimerkiksi Fridays for Future (FFF) ja Suomessa Elokapiinana tunnettu Extinction Rebellion (XR) kiinnittävät vaatimuksensa ympäristön ja ilmaston suojelun lisäksi sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja intersektionaalisiin arvoihin. Stop Ecocide -kampanjan (SE) takana vaikuttava liike puolestaan ajaa luontoon kohdistuvan väkivallan, luonnontuhonnan kansainvälistä kriminalisointia. Viime vuosina ilmastoaktivistit ovat siirtyneet myös oikeussaleihin, kun strategisen litigaation hyödyntäminen ilmastoliikkeen piirissä on lisääntynyt.⁹ Kuten kasvava ilmastokanteiden määrä osoittaa, ilmasto- ja ekokriisin seurausten ehkäisemiseen liittyvien toimien laiminlyöntiä voidaan pitää erityisesti lasten ja nuorten tulevaisuuteen ratkaisevasti vaikuttavana ylisukupolvisena ihmisoikeusloukkauksena.¹⁰ Aiheen ajankohtaisuudesta huolimatta sitä on tutkittu verrattain vähän, etenkin Suomessa.¹¹

5 Birrell – Matthews 2020a; 2020b.

6 Pyrkimyksellä hallita ja rajoittaa tiloja, joissa naiset saavat liikkua, työskennellä, juoda alkoholia tai ylipäätään elää ja olla olemassa, on pitkä historia. Tarkemmin johdantona feminismin suhteesta tilaan ks. esim. Delap 2020.

7 Massey 2005.

8 Hirvonen 2011.

9 Strategisella litigaatiolla tarkoitetaan sopivien yksittäistapausten etsimistä oikeuskanteiden nostamista varten uudenlaisen lain-tulkinnan ja sitä kautta laajemman yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseksi. Ks. esim. Heiskanen 2019; Rautiainen 2020.

10 Columbian yliopiston ilmasto-oikeuden tutkimuskeskus Sabin Centerin ylläpitämässä tietokannassa (<https://climatecasechart.com/about>) on kirjoitushetkellä helmikuussa 2025 kaikkiaan 2 953 oikeuskannetta. Esimerkkeinä merkittävistä oikeustapauksista ks. esim. Alankomaiden korkeimman oikeuden ratkaisu niin kutsutussa Urgenda-tapauksessa (20.12.2019, ECLI:NL:HR:2019:2007) ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisu tapauksessa *KlimaSeniorinnen v. Sveitsi* (no. 53600/20).

11 Ks. Mutanen 2023.

Tässä artikkelissa esitetään, että kriittisesti orientoituneeseen (ympäristö) oikeusteoriaan yhdistetyn ekofeministisen metodologisen lähestymistavan avulla on mahdollista käsitteellistää ja täydentää esimerkiksi ihmisoikeuksiin ja luonnontuhontaan liittyviä kysymyksiä (post-) antroposeenin edellyttämällä tavalla.¹² Tätä havainnollistetaan analysoimalla ilmasto- ja ympäristöliikkeiden esittämiä vaatimuksia tulevien sukupolvien tilan puolesta suhteessa nykyisten sukupolvien siihen kohdistamaan riistoon. Artikkelissa jatketaan kriittiseen ympäristöoikeuteen kiinnittyvää kotimaista tieteellistä keskustelua¹³ vastaamalla erityisesti suuntauksen piirissä esitettyyn kutsuun muotoilla uudenlaisia ja vaihtoehtoisia metodologioita ympäristön lähestymiseksi oikeudellisenä tutkimuskohteena. Samalla artikkeli on uusi avaus ylisukupolvisten oikeuksien tutkimuksessa.

Kriittisellä ympäristöoikeudella tarkoitetaan tässä sellaista ympäristöoikeudellista lähestymis- ja ajattelutapaa, johon on suuntauksen keskeisen teoreetikon *Andreas Philippopoulos-Mihalopoulosin* mukaan sisäänkirjoitettu kolme periaatetta oikeuden ja ympäristön välisten suhteiden jäsentämiseksi ja kuvittelemiseksi uudella tavalla: Perinteisten oikeudellisten erottelujen kyseenalaistamiseksi tarvitaan ensinnäkin uusia metodeja. Haasteena on samanaikaisesti pyrkiä ekokriisin ratkaisujen välittömään edistämiseen sekä luovaan ajatteluun, joka ei noudata perinteisiä ongelmanratkaisun sääntöjä. Tämä vaatii radikaalia poikkiteollisuutta ja avoimuutta monitieteisille käsitteille ja käytännöille. Kaksi muuta periaatetta liittyvät oikeuden uusiin kieloppeihin ja perspektiiveihin.¹⁴

Artikkeli rakentuu kolmesta osasta. Se alkaa lyhyellä katsauksella ekofeminismin perinteeseen, minkä jälkeen esitellään ehdotus ekofeminismistä metodologisena lähestymistapana. Muotoiltua lähestymistapaa havainnollistetaan analysoimalla ilmasto- ja ympäristöliikkeiden vaatimuksia. Tarkastelun kohteina ovat FFF, XR ja SE. Lopuksi kootaan yhteen keskeiset havainnot liikkeiden vaatimuksista ja ekofeministisen lähestymistavan eduista niiden luennassa. Artikkelissa tutkitaan, minkälaisia oikeudellisia ulottuvuuksia liikkeiden vaatimukset sisältävät, ja kuinka niitä on mahdollista tulkita ekofeministisestä näkökulmasta.

2. Ekofeminismistä pääpiirteittäin

Ekofeministinen lähestymistapa edustaa kiteytettynä intersektionaalisia ympäristöön liittyviä diskursseja, joissa ihmisen ja luonnon välisessä alistamissuhteessa tunnustetaan samankaltaisia hierarkioita kuin sukupuoleen, rotuun, luokkaan, seksuaalisuuteen ja fyysisiin ominaisuuksiin perustuvassa rakenteellisessa epäoikeudenmukaisuudessa. Ekofeministisen suuntauksen ensiaskeleet ajoittuvat ympäristöliikkeen syntyyn, feminismiin toiseen aaltoon ja radikaaliin ekologiseen feministiseen ajatteluun. Ekofeminismin käsitettä käytti ensimmäisen kerran ranskalainen feministi *Françoise D'Eaubonne* teoksessa *Le féminisme ou la mort* (1974). Siinä hän esittää, että naisten sorron ja luonnon sorron välillä on suora yhteys eikä kummankaan vapau-

12 Postantroposeenin tutkimuksessa painotetaan, että sen sijaan, että keskusteltaisiin siitä, milloin ja miten antroposeeni alkoi, tulisi tarkastella myös sitä, miten antroposeeni päättyi ja mitä sen jälkeen tapahtuu. Ks. tarkemmin esim. Heikkurinen 2021, s. 96.

13 Uudenlaiset teoreettiset lähestymistavat tulevaisuuden ympäristöoikeuteen ovat viime vuosina alkaneet jalkautua myös kotimaiselle tutkimuskentälle. Ks. esim. Lehtinen 2021; Viljanen 2021.

14 Ks. tarkemmin Philippopoulos-Mihalopoulos 2017.

tuminen voi tapahtua ilman toista. D'Eaubonnen ohella vastaavia ajatuksia 1970-luvulla hahmottelivat muiden muassa *Mary Daly* ja *Carolyn Merchant*.¹⁵

Radikaalit ekofeministit saivat osakseen kritiikkiä jo aikalaisfeministeiltään. Esimerkiksi feministitutkija *Audre Lorde* nosti esille vuonna 1979 avoimessa kirjeessään Dalylle, kuinka tämän samana vuonna julkaistu teos *In Gyn/ecology: the Metaethics of Radical Feminism* keskittyy vain valkoisten naisten oikeuksiin ja jättää ulkopuolelle värilliset naiset.¹⁶ Silloinen radikaali suuntaus onkin teoreettisena perinteenä epäilyksettä vanhentunut kulttuurisidonnaisten ja ulossulkevien piirteidensä vuoksi.¹⁷ Soveltuakseen 2020-luvun ihmisoikeuksiin ja luonnontuhontaan liittyvien kysymysten, kuten käynnissä olevan ekokriisin, tarkasteluun ekofeministiseen lähestymistapaan on sisällytettävä intersektionaalinen diskursusi. *Kimberlé W. Crenshaw* nosti 1980-luvun lopussa esiin intersektionaalisuuden käsitteen suhteen feministiseen teoriaan osoittamalla, kuinka mustien naisten ja muiden marginalisoitujen ihmisten oikeudet jäävät näkyvämmiksi valkoisen ylivalan ja patriarkaatin dominoimassa oikeusjärjestelmässä.¹⁸ Intersektionaalista ajattelua oli kuitenkin harjoitettu myös tätä ennen.¹⁹ Esimerkiksi *Angela Davis* ja *bell hooks* käsittelevät samoja teemoja kirjoituksissaan jo 1980-luvun alussa.²⁰

Intersektionaalisesta feminismistä on nykyään useita tulkintoja sekä teoriana että metodologisena työkaluna. Ydinajatuksena on kuitenkin tutkia, kuinka erilaiset luokittelut kietoutuvat toisiinsa.²¹ Ekofeminismiin sisällytetyn intersektionaalisen lähestymistavan avulla voidaan analysoida ekokriisin ja valtarakenteiden suhteita tunnistamalla erilaisia ympäristöä sortavia diskursseja.²² Tällä tavoin saadaan tietoa siitä, kuinka esimerkiksi luonnontuhonnan vaikutukset kietoutuvat sukupuoleen, rotuun, yhteiskuntaluokkaan, muunlaisuuteen tai sukupuolveen. Ekofeminististä metodologiaa voidaan näin soveltaa paitsi sukupuolten välisten, myös sukupolvien välisten yhteiskunnallisten tila-aikahierarkioiden selittämisessä, oikeusjärjestyksen rakenteet mukaan lukien. Lähestymistavassa tunnistetaan, että juuri naiset, vähemmistöt, alkuperäiskansat²³ ja muunlaiset²⁴ ovat todennäköisimmin niiden joukossa, joihin ympäristön pilaantuminen vaikuttaa eniten, ja että yhteiskunnan reunalla olevat kokevat usein nämä vaikutukset ensimmäisinä ja ankarimmin.²⁵

Ihmisen ja luonnon välinen valtasuhde on ekofeministien mukaan seurausta yhteiskunnan rakenteellisista dualismeista. Länsimainen kulttuuri on täynnä kontrasteja ruumiin ja mielen, järjen ja tunteen, subjektin ja objektin, individuaalin ja universaalien, maskuliinin ja feminiinin sekä kulttuurin ja luonnon välillä. Kriittiset ekofeministit, kuten *Donna Haraway* ja *Val Plum-*

15 Gates 1996, s. 7–8; Mies – Shiva 2014, s. 13; Tong 2017, s. 172.

16 Lorde 2022, s. 98–105.

17 Gates 1996, s. 13; Oksala 2023, s. 47–61.

18 Ks. Crenshaw 1989; 1991.

19 Ks. esim. Fisher 2016.

20 Ks. Davis 1981; hooks 1984. Intersektionaalisuuden käsitteen historiasta ja kritiikistä, ks. esim. Hancock 2016.

21 Ks. tarkemmin esim. Lykke 2010, s. 49–52.

22 Ks. esim. Kemmerer 2020; Mallory 2013.

23 Ekofeminismissä ei tunnusteta vain alkuperäiskansojen haavoittuvaa asemaa, vaan myös se, että ekokriisin ratkaiseminen vaatii alkuperäiskansojen näkökulmaa tutkimuksessa ja lainsäädännössä. Ks. esim. Gaard 2014.

24 Esimerkiksi Carol J. Adams sisällyttää teoksessaan *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory* (1990) muunlaiset ekofeministiseen viitekehykseen tutkiessaan patriarkaatin ja lihansyönnin suhdetta.

25 Kings 2017.

wood, pitävät tällaisia kartesiolaisen dualismin²⁶ tuottamia jaotteluita keskeisimpänä syynä länsimaisen kulttuurin ekologisiin laiminlyönteihin ja väärinkäytöksiin. Dualismit syntyvät arvohierarkioista, joita ylläpidetään esimerkiksi seksuaalivähemmistöjen, alkuperäiskansojen tai luonnon alistamiseksi.²⁷ Pahimmillaan tämä johtaa myös tulevien sukupolvien sortamiseen, kun tässä hetkessä esimerkiksi luonnontuhonnan mahdollistavien yhteiskunnallisten rakenteiden seuraukset vaikuttavat tulevaisuuden elinympäristöihin.

Vaikka ekofeminismi nykyään eroaa varhaisista keskusteluistaan, on huomattava, että sen perinteessä esille nostetut ajattelijat ovat olleet ja ovat vieläkin suurelta osin länsimaisia. Ekofeminististä tutkimusta on kuitenkin tehty esimerkiksi Etelä-Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa.²⁸ Yksi ekofeministisen ajattelun pioneereista, intialainen tutkija *Vandana Shiva*, esitti jo 1980-luvulla, että länsimainen patriarkaalinen ja kapitalistinen maailmankuva on suurelta osin vastuussa Intian ja globaalin etelän ympäristön pilaantumisesta.²⁹

Suomalaisessa tutkimuksessa ekofeminismin soveltamisesta löytyy muutamia tuoreita esimerkkejä ainakin filosofian, taloustieteen, kasvatustieteen ja nuorisotutkimuksen aloilta.³⁰ Pirstaloitumisesta³¹ ja marginalisoitumisesta huolimatta ekofeminismin voi nähdä sateenvarjona lähestymistavoille, jotka ovat peräisin samasta ympäristöllisestä feministisestä eetoksesta. Tässä artikkelissa eetoksen katsotaan perustuvan ennen kaikkea intersektionaalisuuteen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen suhteessa terveelliseen ympäristöön ja luonnon itseisarvoon.

Metodologisenä lähestymistapana ekofeminismi edustaa teorian ja käytännön monitieteistä yhdistelmää, joka soveltuu ympäristön, kansalaisuuden ja ihmisoikeuksien intersektionaalisuuden tarkasteluun.³² Tässä artikkelissa sitä käytetään metodologisenä lähestymistapana kriittisessä (ympäristö)oikeustutkimuksessa. Seuraavassa osiossa esitellään, mitä annettavaa lähestymistavalla on oikeusajattelulle ja -tutkimukselle, ja miksi nykyiset oikeusteoreettiset lähestymistavat ekokriisiin eivät riitä. Esiteltävä lähestymistapa perustuu kolmeen elementtiin, joilla oikeudellista ajattelua olisi hyödyllistä vahvistaa. Ne ovat 1) ylilullisten ja -ajallisten oikeussuhteiden intersektionaalisuuden ymmärtäminen, 2) oikeusjärjestelmässä vallitsevien dualismin osoittaminen ja niistä eroon pyrkiminen ja 3) luonnontuhonnan hahmottaminen ylisukupolvisena väkivaltana, joka loukkaa tulevien sukupolvien oikeuksia.

26 Kartesiolainen dualismi viittaa ranskalaiseen filosofiin René Descartesin (1596–1650), joka esitti mielen olevan ruumiista erillinen ei-fyysinen aine. Jo ennen Descartesia dualistista ajattelua harjoittivat esimerkiksi Platon (427–347 eaa.) ja Aristoteles (384–322 eaa.).

27 Gaard 2017, s. xxiv–xxv; Haraway 1991; Plumwood 1993.

28 Gaard 2017, xiv–xv. Ks. myös Schild 2019; Shiva 1988.

29 Shiva 1988, s. 219.

30 Ks. Aaltola 2020; Fransberg ym. 2021; Houtbeckers 2022; Hyvärinen – Koistinen – Koivunen 2021; Karhu 2022; Paavilainen 2022; Rosenberg 2020.

31 Kriittikin seurauksena jotkut ekofeministit ovat nimenneet lähestymistapansa uudelleen, mikä on osin johtanut suuntauksen pirstaloitumiseen. Ekofeminismistä käytettyjä muita termejä ovat esimerkiksi ekologinen feminismi (*ecological feminism*), ekologinen sukupuolentutkimus (*ecogender studies*), feministinen ekokritiikki (*feminist ecocriticism*) ja feministinen ympäristönsuojelu (*feminist environmentalism*). Banerjee – Bell 2007.

32 Mies – Shiva 2014, s. 13–14; Morrow 2016, s. 432–433; 2017, s. 291.

3. Ekofeminismi päivitettyinä metodologisena lähestymistapana

3.1. Ylitylallisten ja -ajallisten oikeussuhteiden intersektionaalisuus

Ekokriisi on ihmisoikeuskriisi, jonka vaikutukset eivät jakaudu tasaisesti tilassa ja ajassa, ja jota eri ihmisryhmien välinen epätasa-arvo entisestään syventää. Nykyisten ja tulevien sukupolvien välistä tilallis-ajallista epäoikeudenmukaisuutta ilmentää se, kuinka vähiten saastuttavat alueet kärsivät eniten ja ovat haavoittuvaisimpia ilmastovaikutuksille, kun samaan aikaan vauraat valtiot edelleen hyötyvät esimerkiksi fossiilitalouden kolonialismin seurauksena niille tuottamasta vauraudesta.³³ *Emily Jones* esittää, että osasyynä tähän on sortavia valtarakenteita ylläpitävä kansainvälisen oikeuden järjestelmä. Jones tarkastelee kansainvälistä oikeutta ja ympäristöoikeutta posthumanistisen feminismin teorioista käsin, joiden sisälle hän lukee myös kriittisesti orientoituneen feministisen ympäristöoikeustutkimuksen. Jonesin tutkimuksen lähtökohtana on, että kansainvälinen oikeus ei ole posthumanistinen instituutio huolimatta muodollisesta keskittymisestään näennäisesti posthumanistisen käsitteen, valtion, ympärille. Pohjimmiltaan moderni valtio on antroposentrinen käsite, joka on perustettu ajamaan tiettyjä etuja – etuja, jotka usein ovat yhtä kuin vallassa olevan (mies)eliitin edut.³⁴ Kuten jäljempänä kuvataan, nämä ovat rakenteita, joita myös aktivistit vaativat purettaviksi.

Nykyhetkessä käynnissä olevalla ekokriisillä on kauas tulevaisuuteen vaikuttavia seurauksia, joita voidaan tarkastella intersektionaalisesti myös suhteessa muunlajisuuteen. Kriisin seuraukset vahingoittavat ihmisten ohella muita eläinlajeja, niiden elinympäristöjä ja tulevaisuutta. Se, mitä eläinlajeja ja minkälaisia ympäristöjä tässä hetkessä alistetaan ja vahingoitetaan, on sidoksissa niiden arvoon ihmiselle. Elokuussa 2024 Suomussalmella esiin tullut uhanalaisten jokihelmisimpukoiden, kansankielisesti raakkujen, joukkotuho on tästä ajankohtainen esimerkki.³⁵ Tapahtuneen tiimoilta on keskusteltu muunlajisten oikeudesta niiden luonnolliseen elinympäristöön.³⁶ Ekofeministinen ajattelu tukee ajatusta tulevien sukupolvien käsitteen ymmärtämisestä mahdollisimman laajasti: nykyisten sukupolvien etuoikeutettu asema suhteessa tuleviin toiseuttaa tulevaisuuden sukupolvia, olipa kyse sitten esimerkiksi tulevaisuuden ihmisistä globaalien etelän alueella tai raakkujen ylläpitämisestä jokiekosysteemistä osana tulevaisuuden tilaa.

Keskustelu ympäristön oikeuksista, niiden loukkaamisesta ja kritiikki antroposentristä oikeusjärjestelmää kohtaan eivät ole uusia ilmiöitä. Jo vuonna 1972 *Christopher Stone* avasi kuu-luisassa artikkelissaan *Should Trees Have Standing? – Towards Legal Rights for Natural Objects* keskustelun siitä, pitäisikö puilla ja muilla luonnonvaroilla olla oikeuksia, ja sittemmin

33 Korttemäki 2020.

34 Jones 2023.

35 Arviolta jopa tuhansia raakkuja kuoli metsähakkuiden yhteydessä metsätyökoneiden ajettua niiden yli satoja kertoja. Ks. tarkemmin esim. Helsingin Sanomien uutinen Uhanalaisten raakkujen yli ajettiin ainakin 300 kertaa (23.8.2024), www.hs.fi/suomi/art-2000010649308.html.

36 Ks. Suomen eläinoikeusjuristit ry:n ehdotus eläinten perusoikeuksista koskien luonnonvaraisten eläinten oikeutta elää vapaudessa ja luonnollisessa elinympäristössään (3 S): www.elaintenvuoro.fi/suomen-elainoikeusjuristit/#ehdotus. Viitattu 27.9.2024.

luonnon ja eläinten oikeuksien tutkimuksesta on muodostunut, ellei oma oikeudenalansa, niin ainakin tutkimussuuntauksensa.³⁷ Myöskään ajatus soveltaa ekofeminismia (ympäristö) oikeuteen ei ole uusi, harvoin hyödynnetty tosin.³⁸ Tuoreinta ekofeminististä oikeustutkimusta edustavat ainakin *Karen Morrow*, *S. Marek Muller* ja *Nicholas F. Stump*.³⁹ Suomessa ekofeminististä lähestymistapaa ei ole oikeustieteellisessä tutkimuksessa tiettävästi toistaiseksi sovellettu, vaikka feminististä oikeustiedettä ja naisoikeutta on kotimaisella tutkimuskentällä harjoitettu 1980-luvulta alkaen.⁴⁰

Tässä esitelty ekofeministisen lähestymistavan ensimmäinen elementti kohtaa metodologisesti kriittisen ympäristöoikeuden kanssa, jossa keskeistä on nimenomaan oikeuden hahmottaminen (yli)tilallis-ajallisesti.⁴¹ Ihmisoikeustutkimuksen näkökulmasta elementti kiinnittyy käynnissä olevaan keskusteluun siitä, tulisiko puhua myös ympäristön ja eläinten ihmisoikeuksista tai kuinka ihmisoikeuksien käsitteen pitäisi kehittyä, jotta se edesauttaisi esimerkiksi ekokriisin ratkaisua ja muunlaajisten suojelua.⁴² Se, että ihminen on yksi laji muiden joukossa, sisältää vastuun muusta luonnosta. Seuraavaksi tarkastellaan, kuinka ylhäältä alas muodostetun valtasuhteen sijaan vastuu tulisi muodostaa horisontaalisin hoiva- ja kumppanuussuhtein.

3.2. Eron dualismeista

Ekofeministien mukaan ihmisen ja luonnon dualistinen ja vertikaalinen suhde on johtanut siihen, että ihmiskunta kykenee niin helposti ohittamaan luonnon ja muunlaajisten oikeudet. Dualismeihin pohjautuva ajattelu tuottaa toiseuttamista ja alistamista.⁴³ Yhtenä dualismeja ylläpitävistä rakenteista voidaan tarkastella oikeusjärjestelmää. Laki ja oikeusjärjestelmä on totuttu perinteisesti näkemään vertikaalisesti jäsentyvänä sääntöjen ja periaatteiden hierarkiana. Oikeustieteellisessä tutkimuksessa usein harjoitettu oikeusdogmatiikka eli lain rakenteita systematisoiva lainopillinen päättely tulee herkästi luoneeksi luokitteluja ja suljettuja järjestelmiä.⁴⁴ Juuri tällaisen lohkoajattelun ekofeminismi haastaa.

Kotimaisella tutkimuskentällä ekokriisiä on 2020-luvulla sivuttu enimmäkseen lainopillisen systemaattisesti, sääntelyteoreettisesti ja ennen kaikkea yksittäisten oikeudenalojen sisältä käsin.⁴⁵ Tulevien sukupolvien oikeusaseman osalta keskustelu kotimaisella oikeustieteen kentällä vaikuttaisi olevan vasta alkamassa.⁴⁶ Kestävyysoikeuden tutkimusalan kehittymisen ja vakiintumisen myötä on kuitenkin nostettu esille ekokriisin ratkaisemisen vaativan myös oikeustieteeltä systeemistä uudistumista ja poikkiteollista tutkimusta.⁴⁷ Vaikka oikeusdogmaattisella tutkimuksella on etuna, sen tarjoaman lainopillisen tarkastelun tuottama suppea näke-

37 Kurki 2022.

38 Ks. esim. Hughes 1995; Verchick 2004.

39 Ks. Morrow 2011; 2016; 2017; Muller 2020; Stump 2021.

40 Oikeus-lehti julkaisi ensimmäisen naisoikeuteen keskittyneen teemanumeron vuonna 1983. Oikeustieteen kentälle sijoittuvaa, oikeuden ja sukupuolen kysymyksiä tarkastelevaa tutkimusta kutsuttiin 1980- ja 1990-luvuilla Suomessa naisoikeudeksi. Samoin sukupuolentutkimus oli Suomessa vielä ennen 2010-lukua naistutkimusta.

41 Ks. esim. Lehtinen 2021.

42 Ks. esim. Halme-Tuomisaari – Rapin 2021; Kurki 2021.

43 Kings 2017, s. 70.

44 Ks. tarkemmin esim. Rautiainen – Koivisto 2018.

45 Esimerkkeinä eri oikeudenalojen lähestymistavoista ks. Mielityinen 2021; Romppanen ym. 2021; Salminen – Rajavuori 2021.

46 Kotkas 2025; Mutanen 2023.

47 Ks. esim. Paloniitty 2022; Romppanen – Huhta 2022; Soininen – Halonen – Similä 2021.

mys oikeudesta ja sen suhteesta ekokriisiin ei vastaa riittävän tehokkaasti kriisin luomiin viheliäisiin ongelmiin.⁴⁸ Ekokriisi on viheliäisenä ongelmana luonteeltaan transversaali; se ei välitä valtioiden rajoista eikä oikeudenalajaotteluista.⁴⁹

Kuinka dualismeista päästään eroon? Antroposentrinen maailmankuva, joka asettaa ihmisen myös oikeusjärjestelmässä luonnon yläpuolelle, tulisi *litistää*. 'Litistämisellä' viitataan tässä *Margaret Daviesin* horisontaalisesta oikeudesta käyttämään nimitykseen *flat law*.⁵⁰ Toisin sanoen hierarkkinen ja dualismeja ylläpitävä ympäristöoikeusajattelu, jossa ihmisellä on erilaisia ympäristöön kohdistuvia oikeuksia, vaatii litistämistä hierarkioita poistavalla tavalla. Tällöin elonkirjon turvaamiseksi ei riitä esimerkiksi vain antroposentrinen oikeus terveelliseen ympäristöön, vaan luonnolla tulisi olla oikeus voida hyvin omana entiteettinään, ei vain alisteisessa suhteessa ihmiseen. Dualismeista eroon pyrkiminen ei tarkoittaisi vertikaalisten oikeussuhteiden täyttämistä, vaan ensisijaisesti horisontaalista laintulkintaa luopumalla sellaisesta vallankäytöstä, joka mahdollistaa alempan asemaan toiseutettujen sorsion.

Vaikka horisontaalinen oikeusajattelu ja luontoa sortavien oikeudellisten rakenteiden litistämisen saattavat vaikuttaa radikaaleilta ajatuksilta, ne eivät ole uusia, vaan kohtaavat alkupeäräiskansojen perinteiseen tietoon perustuvan relationaalisuuden kanssa. Tällaiseen hoivaan ja kumppanuuteen perustuvaan luontosuhteeseen viitataan usein termillä 'kincentric'.⁵¹ Litistämisen ei tällöin tarkoita antroposentrisen maailmankuvan korvaamista ekosentrisellä, vaan luonnon, ihmisen ja kulttuurin ymmärtämistä yhdessä, toisistaan erottamattomina ympäristön osina ja kumppaneina. Kulttuurintutkijat kuvaavat tällaista suhdetta ekologiseksi kytkeytyneisyydeksi (*ecological connectivity*).⁵² Haraway puolestaan on vakiinnuttanut työssään luontokulttuurin (*natureculture*) käsitteen, jonka ydinsisältö on, että luontoa ei voida erottaa kulttuurista eikä ympäristöstä ihmisistä.⁵³

Luonto, kuten vaikkapa edellä mainittu raakku sen osana, huolehtii meistä ja tulevaisuudestamme monin tavoin.⁵⁴ Luonto tarjoaa hyvinvointia, suojaa, virkistystä sekä kulttuuria ja elämää itsessään. Oikeusajatteluun sovellettuna kinsentrinen kumppanuus ja ekologinen kytkeytyneisyys voidaan ymmärtää tässä esitellyn ekofeministisen lähestymistavan toisen elementin pohjalta siten, että suhde ihmisen ja luonnon välillä, sekä tässä hetkessä että suhteessa tuleviin sukupolviin, edellyttää dualismeista eroon pyrkimistä. Tämän toteuttamiseksi on tässä osiossa ehdotettu antroposentrisen maailmankuvaan perustuvien valtasuhteiden litistämistä myös oikeusajattelun tasolla.

3.3. Luonnontuhonta ylisukupolvisena väkivaltana

48 Viheliäisellä ongelmalla, ekokriisin tapauksessa superviheliäisellä ongelmalla, viitataan kompleksiseen ja arvokonfliktien leimaamaan ainutlaatuisen ongelmaan, johon ei ole valmista ratkaisumallia. Ks. esim. Levin 2012.

49 Ks. tarkemmin esim. Lehtinen 2021.

50 Davies 2008.

51 Toistaiseksi käsitteellä ei ole vakiintunutta suomenkielistä käännöstä. Ks. tarkemmin käsitteestä Salmón 2000.

52 Ks. tarkemmin Harrison 2013, s. 204–226.

53 Haraway 2008; 2016.

54 Raakku pitää jokien pohjasoran hapekkaana ja puhdistaa vettä suodattaessaan siitä ravintonsa. Jopa 280-vuotiaaksi elävä raakku voi puhdistaa elinaikanaan yli kaksi miljoonaa litraa vettä. Vainionpää ym. 2023, s. 9.

Tässä osiossa hahmoteltava ekofeministisen lähestymistavan kolmas elementti yhdistää kaksi aiempaa. Filosofin *Michel Serresin* ajattelua mukaillen, tuhoamalla luontoa, ihminen tuhoaa itseään.⁵⁵ Toisin sanoen nykyisen sukupolven nykyistä ympäristöä vahingoittava toiminta vahingoittaa myös tulevien sukupolvien tilaa. Tällaisen ekologisen väkivallan ajallinen laajuus ja monimutkaisuus luovat haasteita oikeustieteelle erityisesti silloin, kun yritetään hahmottaa, miten ja missä määrin olemme itse osallisia tai syyllisiä luonnontuhontaan. Luonnontuhonnan vaikutusten hahmottamiseksi sitä usein käsitteellistetään samaan tapaan kuin kansanmurhia ja muuta laajaa ihmisiin kohdistettua väkivaltaa.⁵⁶ Luonnontuhonnan estämiseksi Serres esitti jo 1990-luvulla *luontosopimusta*. Kansanmurhat estävä yhteiskuntasopimus ei riitä, vaan tarvitaan sopimus, joka estää vastaavalla tavalla luonnon hävittämisen.⁵⁷

Luonnontuhonnan vaikutukset saavat erilaisia kerrannaisvaikutuksia tilassa ja ajassa. Tulevat sukupolvet eivät ole homogeeninen ja kollektiivinen joukko, ja siksi heidän oikeuksiensa tosiasiallinen turvaaminen vaatii tulevien sukupolvien intersektionaalisen luonteen hahmottamista ja sen tunnistavan oikeudellisen diskurssin muotoilemista, kuten edellä on esitetty. Esimerkiksi globaalin pohjoisen ja globaalin etelän välinen tämänhetkinen alueellinen eriarvoisuus ja luonnontuhonta tuottavat eriarvoisuutta myös alueiden tuleville sukupolville. Kuten jo mainittu hurrikaani Katrina 2000-luvun alussa osoitti, ekokatastrofien intersektionaalinen ulottuvuus on ollut tunnistettavissa jo vuosikymmeniä sitten. Silti vasta maaliskuussa 2022 YK julkaisi raportin, jossa se ensimmäistä kertaa tunnustaa yhteyden ilmastohätätilan ja sukupuolten tasa-arvon välillä.⁵⁸ Morrow korostaakin ekofeminismin ydinajatusta seuraten, että ekokriisiin liittyvien monimutkaisten ongelmien ratkaisemiseksi on tunnistettava sukupuolten epätasa-arvon yhteys ympäristön riistoon.⁵⁹ Tässä hahmotellun lähestymistavan mukaisesti Morrow'n ehdotukseen on lisättävä *sukupolvien* välinen epäoikeudenmukaisuus: luonnon hyväksikäyttöä ei voida lopettaa ilman tulevien sukupolvien tilan ja oikeuksien alistamisen lopettamista ja toisinpäin. Seuraavaksi tarkastellaan, missä määrin ympäristö- ja ilmastoliikkeiden vaatimuksiin vastaaminen toteuttaisi kyseistä eetosta.

4. Vaatimus elinkelpoisesta planeetasta

Jo vuonna 1992 Rio de Janeirossa pidetyssä YK:n ympäristökokouksessa kansainvälisen ilmasto-oikeuden ottaessa ensiaskeleitaan lapset ja nuoret vaativat toimia ympäristö- ja ilmasto-oikeudenmukaisuuden puolesta samankaltaisella retoriikalla kuin ilmastoaktivisti *Greta Thunberg* ja muut nuoret ilmastovaikuttajat nykyään.⁶⁰ Myöskään kysymys luonnon itseisarvosta ei ole ollut kansainvälisoikeudellisesti sivuutettavissa enää vuoden 1992 jälkeen, jolloin biologista monimuotoisuutta koskeva Rion sopimus (SopS 78/1994) astui voimaan. Kiihtyvä ekokriisi on kuitenkin tehnyt ympäristöliikkeiden argumenteista ja ekofeministisestä ajatte-

55 Serres 1994.

56 Ks. esim. Crook – Short – South 2018, jossa tarkastellaan kansanmurhan ja luonnontuhonnan yhteyttä ja vaikutusta alkupe-
räiskansoihin: toisen tuhoaminen tuhoaa myös toista.

57 Serres 1994.

58 Raportti (E/CN.6/2022/1) on ladattavissa osoitteesta www.un.org/press/en/2022/wom2213.doc.htm.

59 Morrow 2016, s. 333.

60 Cullis-Suzuki 2019.

lusta ajankohtaisempaa kuin milloinkaan aiemmin. Tässä osiossa tulkitaan ajankohtaisten ilmasto- ja ympäristöliikkeiden vaatimuksia tulevien sukupolvien tilan puolesta edellä esitellystä ekofeministisen metodologian näkökulmasta.

Tarkasteltavat liikkeet, FFF, XR ja SE toimivat globaalisti, mutta niiden alueellinen aktiivisuus ja järjestäytyneisyys vaihtelevat. *Henri Lefebvren* tilantuottamisteorian mukaan toimijuuden kautta vaikutetaan tiloihin ja muodostetaan uusia tiloja.⁶¹ Viime vuosien protestiaalto on osoittanut, että liikkeiden kestävän tulevaisuuden puolesta esittämät vaatimukset eivät koske vain ekokriisin ekologisia, taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia. Ne haastavat myös demokratian nykytilan ja pohtivat, miten demokraattista päätöksentekoa ja yhteiskuntaa tulisi kehittää.⁶² Tässä tarkasteltavien liikkeiden vaatimusten ja toimijuuden lähtökohtana oleva tila on elinkel-poinen planeetta.

Ilmastoliikkeet pyrkivät tyypillisesti vaatimaan vastuuta poliittisella tasolla, ja ovat siten motivoituneita vaikuttamaan nimenomaan poliittisiin johtajiin, mistä FFF ei ole poikkeus.⁶³ FFF on Thunbergin Tukholmassa elokuussa 2018 aloittamasta koululakosta alkunsa saanut globaaliksi kasvanut nuorten ilmastoliike, joka vaatii julkiselta vallalta konkreettisia ja ripeitä ilmastotoikoja ja tutkijoiden kuuntelemista ilmasto-oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi.⁶⁴ Toisin kuin jäljempänä käsiteltävä XR, FFF ei vaadi kollektiivista vastuuta kaikilta, vaan nimenomaan valtaapitäviltä ja päättäjiltä.⁶⁵ FFF laati vuonna 2019 Sveitsin Lausannassa päättäjille kolme vaatimusta, jotka ovat maapallon keskilämpötilan nousun pysäyttäminen Pariisin ilmastopimuksen (SopS 76/2016) mukaiseen 1,5 asteeseen, ilmasto-oikeudenmukaisuuden turvaaminen ja tiedeyhteisön kuunteleminen.⁶⁶ Tuomalla yhteen vaatimukset terveellisestä planeetasta ja oikeudenmukaisuudesta sekä kohdistamalla kritiikkinsä nimenomaan nuoria ja tulevia sukupolvia sortavat rakenteet mahdollistaviin päättäjiin, liike ilmentää ekofeministiseen eetokseen kiinnittyviä ympäristöllisen intersektionaalisuuden lähtökohtia.

FFF:n ensimmäisessä vaatimuksessa vedotaan suoraan Pariisin ilmastopimuksen tavoitteisiin. Myös toiselle vaatimukselle ilmasto-oikeudenmukaisuudesta voidaan hakea oikeudellista perustaa sopimuksesta. Vaikka sopimusta on pidetty oikeudellisesti osin epäonnistuneena,⁶⁷ siinä avataan kuitenkin mahdollisuuksia ekofeministiseen luentaan. Sopimuksen johdannossa nostetaan esille elonkirjon haavoittuvuus ja sen turvaamisen merkitys sekä luonnon ja kulttuurin välinen kytkettyneisyys. Lisäksi johdannossa viitataan FFF:n vaatimaan ilmasto-oikeudenmukaisuuteen toteamalla, että sopimuksen osapuolet ”panevat merkille, että on tärkeää varmistaa kaikkien ekosysteemien, myös valtamerien ekosysteemien, toimintakyvyn säilyminen sekä luonnon monimuotoisuuden suojeleminen, jotka tietyissä kulttuureissa tunnetaan Äiti

61 Lefebvre esitteli teoriansa teoksessa *Production de l'espace* vuonna 1974. Lefebvren ajattelulla on ollut keskeinen rooli tilan käsitteen problematisoinnissa esimerkiksi suhteessa tiloja tuottavaan kapitalismiin, imperialismiin, kartografiaan, arkkitehtuuriin ja kaupunkisuunnitteluun. Tämän tilan teoreettisen käänteen myötä tila on alettu yhteiskuntatieteissä ymmärtää fyysisistä tilaa abstraktimmin, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuna ja kerrostuneena. Ks. tarkemmin Lefebvre 1991.

62 Buzogány – Scherhauser 2022.

63 Ks. esim. Thörn – Svenberg 2016.

64 Ilmastolakoissa usein kuultu iskulause ”Mitä me halutaan? Ilmastotoikoja! Milloin? Nyt! Milloin, milloin, milloin? Nyt, nyt, nyt!” kiteyttää tämän. Alkuperäisessä englanninkielisessä iskulauseessa vaaditaan ilmasto-oikeudenmukaisuutta: ”What do we want? Climate justice! When do we want it? Now!”

65 Huttunen 2021.

66 Ks. <https://fridaysforfuture.org/what-we-do/our-demands/>. Viitattu 18.3.2025.

67 Bodansky 2016.

Maana, ja panevat merkille, että ’ilmasto-oikeudenmukaisuuden’ käsite on tärkeä joillekin, kun toimitaan ilmastomuutoksen käsittelemiseksi”.

Vaikka johdannolla ei ole vastaava oikeudellista funktiota kuin varsinaisella sopimustekstilä, se voi vahvistaa ja kehittää siinä mainittujen käsitteiden tai ideoiden käyttöä, kuten FFF:n vaatimaa ilmasto-oikeudenmukaisuutta. Tästä syystä *Vilja Johanssonin* mukaan Pariisin ilmastosopimuksen johdannon viittaus esimerkiksi juuri ilmasto-oikeudenmukaisuuteen on merkittävä.⁶⁸ Luonnon ja kulttuurin kytkeytyneisyyden tunnustaminen sopimuksen johdannossa Äiti Maana ei myöskään luovuta Äiti Maalle oikeuksia, mutta voi luoda pohjaa sellaiselle oikeuden kielelle, joka kehittyessään voi vielä jonain päivänä mahdollistaa horisontaalisen lainkirjoituksen ja -tulkinnan. Tässä suhteessa Ecuador on ollut edelläkävijä jo vuodesta 2008, jolloin se sisällytti ainoana maailman valtiona perustuslakiinsa luonnon oikeudet.⁶⁹ Sitten esimerkiksi Bolivia on säätänyt Äiti Maan oikeuksia koskevan lain. Käytännössä lain toteuttaminen on ollut heikkoa, mutta edes paperilla se on pyrkimys litistää oikeuden rakenteita vähemmän antroposentrisiksi.⁷⁰ Tässä yhteydessä on mainittava, että luonnon nimeäminen ’Äiti Maaksi’ liittyy myös ekofeminismiin erityisesti 1990-luvulla kohdistettuun kritiikkiin. Suuntausta syytettiin aatteellisuudesta ja hengellisestä luontosuhteesta, jossa naisella on luontaisesti miestä biologisempi yhteys luontoon.⁷¹ Päivitetystä ekofeministisessä luennassa Äiti Maan tulisi ymmärtää edellä kuvatun kinsentrisen ihmisen ja luonnon kumppanuussuhteen kautta, jolla pyritään eroon myös sukupuolvia eriarvoistavista dualismeista ja valtarakenteista.

Pariisin ilmastosopimuksen johdannossa viitataan haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien oikeuksiin ja sukupuolvien väliseen oikeudenmukaisuuteen.⁷² Sopimuksessa on huomioitu myös ekokriisin paljastama tilallinen eriarvoisuus, esimerkiksi pienten saarivaltioiden kamppailu selviytymisestä.⁷³ Näistä viittauksista huolimatta kyse on kuitenkin siinä määrin yleisluontoisista ja suppeista ilmaisuista, jotka rajoittuvat lähinnä sopimuksen johdantotekstiin, ettei niitä voida pitää sukupuolvien välisen oikeudenmukaisuuden suorana ja täsmällisenä tunnustamisena. Pariisin ilmastosopimuksen painopiste on näin enemmänkin sukupuolvien *sisäisessä* oikeudenmukaisuudessa, eli vastuun oikeudenmukaisessa jakautumisessa nykyisten sukupuolvien kesken, kuin niinkään sukupuolvien *välisen* oikeuksien tai mahdollisten velvollisuuksien erityisessä huomioon ottamisessa.⁷⁴ Näin ollen sopimus voi tukea FFF:n vaatimusta tulevien sukupuolvien oikeuksien toteutumisesta ja tulevaisuuden elintilan turvaamisesta vain epäsuorasti, esimerkiksi suojaamalla nykyisten sukupuolvien ruokaturvaa tai luonnon monimuotoisuutta.

Tieteellisellä tiedolla on kenties kaikkein merkittävin rooli oikeudenaloista juuri ympäristö-oikeudessa. Kansainvälisen ympäristöoikeuden varovaisuusperiaate kuitenkin edellyttää val-

68 Johansson 2023, s. 239.

69 República del Ecuador, Constitución de 2008, artiklat 71–74.

70 Ks. tarkemmin Calzadilla – Kotzé 2018.

71 Gaard 2011; Merchant 2006, Oppermann 2013.

72 Sopimuksen johdannossa mainitaan ”alkuperäiskansojen, paikallisyhteisöjen, siirtolaisten, lasten, vammaisten henkilöiden ja haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeudet ja oikeus kehitykseen sekä sukupuolten tasa-arvo, naisten voimaannuttaminen ja sukupuolvien välinen oikeudenmukaisuus”.

73 Ks. Pariisin ilmastosopimuksen artiklat 4.6, 9.4, 9.9, 11.1 ja 13.3.

74 Lewis 2018.

tioilta toimia jo ennen tieteellistä varmuutta, kun vakava tai peruuttamaton seuraus ympäristölle on mahdollinen. Kun ekokriisin kohdalla kyse ei edes ole tieteellisestä epävarmuudesta, FFF:n kolmas vaatimus koskien tiedeyhteisön kuuntelemista on periaatteen näkökulmasta kiistaton. Esimerkiksi ratkaisussaan (9.4.2024) koskien tapausta *KlimaSeniorinnen v. Sveitsi* (no. 53600/20) EIT nosti ilmastovaikutusten osalta esille tieteellisen tiedon kiistattomuuden ja ylisukupolviset vaikutukset.⁷⁵ Kansainvälisen ympäristöoikeuden doktriinien asema ei kuitenkaan ole kaikkien periaatteidensa osalta vakiintunutta ja oikeudellisen vastuun osoittaminen on haastavaa, kuten meneillään oleva ilmastokanteiden trendi osoittaa.⁷⁶

Alun perin Isossa-Britanniassa vuonna 2018 syntyneen, samana vuonna myös Suomeen Elokapinana rantautuneen, XR-liikkeen vaatimusten juuret ovat kaikkein perustavanlaatuisimpien ihmisoikeuksien ytimessä ja massasukupuuton pysäyttämisessä. FFF:n tapaan myös XR esittää julkiselle vallalle kolme vaatimusta, Suomen Elokapina neljä.⁷⁷ Liike vaatii ensinnäkin valtioiden johdolta totuuden kertomista (*Tell the truth*). XR:n mukaan valtiot eivät tällä hetkellä viesti ekokriisistä riittävällä vakavuudella ja kiireellisyydellä. Suomessa liike vaatii hallitukselta ilmasto- ja ympäristöhätätilan julistamista ja säännöllistä kriisitiedotusta. Oikeudellisesti vaatimus kiinnittyy valtion tiedottamisvelvollisuuteen ja kansalaisten tiedonsaantioikeuksiin.⁷⁸

Vuime vuosina etenkin XR:n tieblokkimielenosoitukset ovat herättäneet keskustelua.⁷⁹ XR:n toinen vaatimus koskeekin suoraa toimintaa (*Act now*). Se vaatii aktiivisia ja välittömiä toimia hiilineutraaliuden saavuttamiseksi ja luonnon suojelemiseksi: yhteiskunnan tulisi omaksua paradigma, jossa elämä on pyhää ja kaikkien toimien tavoitteena on turvata sen tulevaisuus. Tästä vaatimuksesta on tunnistettavissa kaikkein selkeimmin ekofeministinen eetos, jossa luonnon sortamisen lopettaminen on avain kaiken muunkin sorron lopettamiseen, tulevien sukupolvien riisto mukaan lukien. Tällaiseen vaatimukseen vastaaminen edellyttää valtioilta niiden rajat ylittävän ekstraterritoriaalisen vastuun kantamista ja positiivisten toimintavelvoitteiden täyttämistä. Jälkimmäisellä tarkoitetaan ihmisoikeuksien aktiivista turvaamista ja edistämistä. Samankaltaisista vaatimuksista on kyse myös strategisessa litigaatiossa. Julkisen vallan lisäksi XR laajentaa tämän vaatimuksen kollektiivisesti kaikkiin kansalaisiin eikä vaatimus ole kaukaa haettu esimerkiksi Suomen perustuslain (731/1999) näkökulmasta, jonka 20 §:ssä säädetään ympäristöperusoikeudesta. Pykälän ensimmäisessä momentissa vastuun luonnosta, sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä todetaan kuuluvan *yhteisesti kaikille*. Vastaavia ympäristöperusoikeuden tunnustavia säännöksiä löytyy myös useiden muiden valtioiden lainsäädännöistä.⁸⁰

Kolmanneksi XR vaatii yhteiskunnallista muutosta demokratiaa laajentamalla (*Go beyond politics*), jolla se viittaa ennen kaikkea sellaiseen kansalaisyhteiskunnan systemiseen muutok-

75 Ks. erityisesti ratkaisun kohdat 410–420, 550–552.

76 Ks. esim. Koivurova 2014.

77 XR:n vaatimukset on lueteltu liikkeen kansainvälisellä sivustolla osoitteessa <https://rebellion.global/>. Maakohtaiset tavoitteet pohjaavat näihin globaalisti linjattuihin vaatimuksiin. Ks. esim. Suomen Elokapinan vaatimukset <https://elokapina.fi/our-demands/>. Viitattu 8.9.2024.

78 Kansainvälisistä ympäristöoikeudellisista instrumenteista esimerkiksi YK:n Euroopan talouskomission yleissopimus tiedon saatavuudesta, yleisön osallistumisesta päätöksentekoon sekä oikeuden saatavuudesta ympäristöasioissa (SopS 122/2004), Arhusin sopimus turvaa kansalaisten oikeuden informaatioon, yleisön oikeuden osallistua ympäristöä koskevaan päätöksentekoon ja muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeuden.

79 Ks. Rikander – Muukkonen 2020.

80 Boyd 2012.

seen ja suoraan demokratiaan, jossa kansalaiset otetaan aidosti mukaan ekokriisin ratkaisemiseen ja planeetan tulevaisuuden turvaamiseen. Tämän vaatimuksen toteuttamiseksi XR esittää ratkaisuksi ilmasto- ja ympäristöoikeuteen keskittyvää kansalaisfoorumia, jonka avulla kansalaiset voisivat tehdä poliittisia päätöksiä yhteisen hyvän nimissä, omat henkilökohtaiset intressinsä ylittäen.⁸¹ Kansalaisfoorumi toimisi näin myös ikään kuin tulevien sukupolvien edunvalvojana. Tämä vaatimus korjaisi toteutuessaan vallitsevaa yhteiskuntasopimusta kohti horisontaalisempaa ja inklusiivisempaa oikeutta ja Serres'n luontosopimusta ylisukupolvisen väkivallan ehkäisemiseksi.

Suomen Elokapinan esittämä neljäs vaatimus on oikeudenmukainen muutos. Siinä Suomen hallitukselta vaaditaan ulko- ja sisäpolitiikkaa, jossa etusijalle asetetaan kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat ja eniten ekokriisistä kärsivät ihmisyhteisöt. Tämäkin vaatimus edellyttää valta- ja oikeussuhteiden intersektionaalista hahmottamista: ekokriisin oikeudenmukainen ratkaiseminen vaatii ulossulkevien ja toiseuttavien rakenteiden purkamista.

Siinä missä FFF ja XR vetoavat vaatimuksissaan voimassa olevaan kansainväliseen oikeuteen, kuten ihmisoikeusregiimiin ja ilmastopöytäkirjoihin, SE kiinnittää vaatimuksensa suoraan uuden lainsäädännön luomiseen, ja liikkeen piirissä vaikuttaakin lukuisia oikeustieteilijöitä ja muita tutkijoita. Liikkeen vaatimuksena on, että kansainvälinen yhteisö tunnustaisi ja tunnustaisi luonnontuhonnan rikokseksi Haagin kansainvälisessä rikostuomioistuimessa. Käytännössä tämä tarkoittaisi luonnontuhonnan kriminalisointia vuonna 2002 voimaan tulleen Rooman perussääntöä (SopS 56/2002) nojalla. Sen 5.1 artiklan mukaan kansainvälinen rikostuomioistuin on toimivaltainen koko kansainvälistä yhteisöä koskevat neljässä vakavimmassa rikoksessa, joiksi luetaan joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan, sotarikokset ja hyökkäysrikos. Tähän luetteloon SE vaatii sisällytettäväksi myös luonnontuhonnan, jolla liikkeen laatiman määritelmän mukaan tarkoitetaan ”oikeudenvastaisia tai mielivaltaisia tekoja, jotka tehdään tietäen näiden tekojen aiheuttavan erittäin todennäköisesti vakavia ja joko laajamittaisia tai pitkäaikaisia ympäristövahinkoja”. Esimerkkejä tällaisista mahdollisista rikoksista edustavat muun muassa öljyvuodot, syvänmeren kaivostoiminta ja sademetsien hävittäminen.⁸² Kyse olisi siten niin laajamittaisesta luonnon vahingoittamisesta, että se ylittäisi esimerkiksi Suomen rikoslain (39/1889) 48 luvussa tarkoitettua vakavimman ympäristörikoksen, törkeän ympäristön turmelemisen (2 §).⁸³

Vaikka ympäristön- ja luonnonsuojelun kysymykset vaatisivat kansainväliseltä yhteisöltä aivan uudenlaista huomiota, ne ovat kansainvälisessä oikeudessa vasta tuloillaan.⁸⁴ Tällä hetkellä Rooman perussääntö sisältää vain yhden viittauksen ympäristön vahingoittamiseen. Artiklan 8.2 kohdassa (b)(iv) määritellään sotarikokseksi ”tahallinen hyökkäyksen aloittaminen tietoisena siitä, että hyökkäys aiheuttaa sellaisia ihmishenkien menetyksiä tai vammoja siviilihenkilöille tai vahinkoa siviilikohteille tai sellaisia laajamittaisia, pitkäaikaisia ja vakavia ympäristövahinkoja, jotka olisivat selvästi liiallisia verrattuna odotettavissa olevaan konkreettiseen ja välittömään yleiseen sotilaalliseen hyötyyn”. Mainitussa lainkohdassa ympäristön välinearvo määritetään

81 Reponen 2021, s. 172–173.

82 Higgins ym. 2013. Ks. myös www.stopecocide.earth/legal-definition.

83 Nuotio 2023, s. 634.

84 Nuotio 2021, s. 34–35.

suhteessa sille tuotetun vahingon kautta mahdollisesti saavutettavaan sotilaalliseen hyötyyn. Toistaiseksi ei myöskään ole olemassa tunnustettua kansainvälistä mekanismia, jolla arvioida ja korjata sodan ympäristötuhoja.⁸⁵ Keskustelu sodan ympäristövahingoista on viime aikoina noussut erityisen ajankohtaiseksi Ukrainan sodan vuoksi.⁸⁶ Esimerkiksi kesäkuussa 2023 Kahovkan padon räjäyttämisen aiheutti sekä välittömiä että pitkäaikaisia vahinkoja alueen ympäristölle, ihmisille ja muille eläimille.⁸⁷

Luonnontuhontaa ja siitä hyötymistä ei kuitenkaan tapahdu ainoastaan sodan aikana. SE:n lakimuutosaloite ilmentää tietoisuutta siitä, että luonnolla on itseisarvo kaikissa olosuhteissa. Sen tunnustamiseksi ihmisen yhdessä muiden lajien kanssa asuttaman planeetan hyvinvointi pitäisi asettaa kansainvälisessä lainsäädännössä etusijalle. SE:n vaatimuksissa kuvatut luonnontuhonnan muodot edustavat samoja luontoa alistavia ja riistäviä toimintoja, joita myös ekofeminismi tarkastelee. Ekokriisiä ei voida globaalisti ratkaista ilman, että haastetaan myös ne sortavat yhteiskuntasuhteet ja -rakenteet, jotka mahdollistavat luonnontuhonnan harjoittamisen. Ansoistaan huolimatta luonnontuhonta on kuitenkin määritelmänä haastava. Se saattaa väärinymmärrettyinä jopa vahvistaa ekofeminismin kritisoimaa dualismia siitä, että ympäristön hyvinvointi ja ihmisten hyvinvointi olisivat toisistaan erillisiä asioita.⁸⁸

Luonnontuhonta tulisikin ymmärtää ennen kaikkea holistisena käsitteenä, ekologisen yhteytyneisyyden kautta. Tässä hetkessä toteutettu luonnontuhonta kohdistuu aina samalla myös siihen tulevaisuuden luontoon, joka aiheutettujen pitkäaikaisten ympäristövahinkojen myötä on tulevaisuuden maapallolta tärvelty. Tämä ajatus vastaa intersektionaaliseksi ja ylisukupolvisiksi laajennettuna edellä esitettyä D'Eaubonnon alkuperäistä väitettä naisten sorron ja luonnon sorron välittömästä yhteydestä ja siitä, kuinka kummankaan vapauttaminen ei voi tapahtua ilman toisenkin vapautumista. Samoin tästä syystä intersektionaalisuuden tulisi olla välttämätön osa myös ekofeminististä ylisukupolvista ja tulevaisuusorientoitunutta oikeusajattelua. Kuten *A.E. Kings* tiivistää, ekokriisiä viheliäisenä ongelmana ei voida edes käsitellä tavalla, joka ei olisi intersektionaalinen.⁸⁹ Toisin sanoen ekokriisiä ei voida ratkaista, ellei huomioida intersektionaalisia ja ylityllisiä-ajallisia näkökulmia.

5. Lopuksi

Ekofeminististä viitekehystä sovellettaessa on tärkeää tunnistaa ja erottaa 1970-luvulla syntynyt ekofeministinen perinne ja se, mitä suuntaus nykyään edustaa. Varhaisen radikaalin ekofeminismin tärkein perintö on, että luontoa sortavia rakenteita ei voida tarkastella kiinnittämättä huomiota myös muuhun samojen valtarakenteiden ylläpitämään sortoon. Samalla tavalla kuin luontoa ja ihmisryhmiä on alistettu kolonialismiin ja imperialismiin nojaavilla valtakursseilla, kapitalistinen diskurssi hallitsee nyt ympäristöä tulevien sukupolvien oikeuksien kustan-

85 Hakala – van der Vet 2022.

86 Ks. esim. Nuotio 2023, s. 634–635; YK:n ympäristöohjelman raportti *The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review* (2022) osoitteessa www.unep.org/resources/report/environmental-impact-conflict-ukraine-preliminary-review.

87 Ks. esim. Vyshnevskiy ym. 2023. Yleisemmin sotilaallisen toiminnan vaikutuksista ympäristöön, ks. Tammi – Hast – Kotilainen 2024, s. 203–207.

88 Minkova 2021.

89 Kings 2017, s. 74.

nuksella, luonnon itseisarvon ohittaen. Tämän tulevia sukupolvia sortavan ja tulevaisuudelle kuuluvaa ympäristöä nykyhetkessä riistävän valtarakenteen paljastamista ja purkamista myös ilmasto- ja ympäristöliikkeet vaativat.

Tässä artikkelissa tarkasteltujen liikkeiden esittämien vaatimusten keskeiset oikeudelliset ulottuvuudet liittyvät ylisukupolviseen oikeudenmukaisuuteen, tiedonsaantioikeuksiin ja velvollisuuksiin luontoa kohtaan. Vaatimukset kiinnittyvät ennen kaikkea Pariisin ilmasopimukseen, mutta myös perus- ja ihmisoikeuksiin. SE pyrki vaikuttamaan luontoa alistaviin oikeudellisiin rakenteisiin vaatimalla niiden muuttamista kohti luonnon itseisarvon tunnistamista. Lisäksi se pyrkii osoittamaan ne toimijat, jotka syyllistyvät ympäristön vahingoittamiseen. Vaatimukset liittyvät osaltaan luonnontuhon tunnistamiseen ylisukupolvisena väkivaltana, mutta myös sellaisista dualismeista eroon pyrkimiseen, jotka arvottavat antroposentrisen kulttuurin luontoa tärkeämmäksi tai siitä erilliseksi.

FFF ja XR kohdistavat osan vaatimuksistaan tiedon käyttöön ja saavutettavuuteen. FFF painottaa, että julkisen vallan tulisi kuunnella tiedeyhteisöä päätöksenteossa, kun taas XR vaatii tiedon jakamista ja saavutettavuutta päättäjätasolta kaikille. Tässä suhteessa XR:n vaatimus edustaa enemmän horisontaalista käsitystä oikeudesta tietoon, kun taas FFF:n vaatimus nojaa malliin, jossa poliittiset päättäjät tekevät tulevaisuutta koskevat päätökset tutkijoita kuunnellen. XR:n vaatimuksena on yhteiskuntasopimus, jossa julkinen valta on vastuussa kansalaisten tiedottamisesta, mutta jossa tiedon pohjalta tehtävät päätökset tapahtuvat kansalaisfoorumien kautta. Vaatimukset kansalaisfoorumista ja ilmasto-oikeudenmukaisuudesta tunnistavat sen valta-aseman tuottaman vastuun, joka nykyisillä sukupolvilla on tulevasta. Kun yhdistetään esitetyt vaatimukset sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta ja luonnontuhon kriminalisoimisesta, saadaan ratkaistavaksi perustavanlaatuinen oikeudellinen kysymys siitä, kenelle ja kenen ympäristöä ekokriisiltä turvataan, ja mitä valitaan jättää turvaamatta.

Abstract in English

THE STRUGGLE FOR FUTURE SPACE: ECOFEMINIST LEGAL PERSPECTIVES ON CLIMATE AND ENVIRONMENTAL MOVEMENTS

In a critically oriented environmental law theory article, the possibilities of using ecofeminist legal methodology to explain and analyze current international climate and environmental movements are examined. The focus is on Fridays for Future, Extinction Rebellion, and Stop Ecocide. The article illustrates how updated ecofeminist methodological approach encompasses and identifies an intersectional and posthuman discourse related to the oppression of nature, reflecting demands made on behalf of future generations. The article deliberates on the tools that an ecofeminist approach can provide for understanding intergenerational rights and the demands presented by contemporary climate and environmental movements.

Keywords: ecofeminism, critical environmental law, future generations, climate movement, ecocrisis

Lähteet

- Aaltola, Elisa, Ihminen eläimenä ja osana luontoa, s. 263–283 teoksessa Vilma Hänninen – Elisa Aaltola (toim.) Ihminen kaleidoskoopissa: ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa. Gaudeamus 2020.
- Arffman, Atte, Hurrikaanien pitkät jäljet. Poliitikasta 14.10.2022. <https://poliitikasta.fi/hurrikaanien-pitkat-jaljet/>.
- Banerjee, Damayanti – Bell, Michael M., Ecogender: Locating Gender in Environmental Social Science. *Society & Natural Resources* 20(1) 2007, s. 3–19.
- Birrell, Kathleen – Matthews, Daniel, Laws for the Anthropocene: Orientations, Encounters, Imaginaries. *Law and Critique* 31(3) 2020, s. 233–238 (Birrell – Matthews 2020a).
- Birrell, Kathleen – Matthews, Daniel, Re-storying Laws for the Anthropocene: Rights, Obligations and an Ethics of Encounter. *Law and Critique* 31(3) 2020, s. 275–292 (Birrell – Matthews 2020b).
- Bodansky, Daniel, The Paris Climate Change Agreement: A New Hope? *The American Journal of International Law* 110(2) 2016, s. 288–319.
- Boyd, David R., *The Environmental Rights Revolution a Global Study of Constitutions, Human Rights, and the Environment*. UBC Press 2012.
- Buzogány, Aron – Scherhauser, Patrick, Framing Different Energy Futures? Comparing Fridays for Future and Extinction Rebellion in Germany. *Futures* (137) 2022, s. 1–10.
- Calzadilla, Paola Villavicencio – Kotzé, Louis J., Living in Harmony with Nature? A Critical Appraisal of the Rights of Mother Earth in Bolivia. *Transnational Environmental Law* 7(3) 2018, s. 397–424.
- Crenshaw, Kimberlé W., Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 1989, s. 139–167.
- Crenshaw, Kimberlé W., Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review* 43(6) 1991, s. 1241–1299.
- Crook, Martin – Short, Damien – South, Nigel, Ecocide, Genocide, Capitalism and Colonialism: Consequences for Indigenous Peoples and Global Ecosystems Environments. *Theoretical Criminology* 22(3) 2018, s. 298–317.
- Cullis-Suzuki, Severn, Introduction, s. 1–7 teoksessa Thomas Cottier ym. (toim.) *Intergenerational Equity: Environmental and Cultural Concerns*. Brill Nijhoff 2019.
- Davies, Margaret, Feminism and the Flat Law Theory. *Feminist Legal Studies* 16(3) 2008, s. 281–304.
- Davis, Angela Y. *Women, Race & Class*. Random House 1981.
- Delap, Lucy, *Feminisms. A Global History*. Penguin Random House 2020, s. 101–140.
- Fisher, S. D. E., Pauli Murray's Peter Pan: Perspectives from the Margins of Gender and Race in Jim Crow America. *Transgender Studies Quarterly* 3(1–2) 2016, s. 95–103.
- Fransberg, Malin ym., Tytöt ja pojat ympäristötoimijoina. Ekofeministisiä ja intersektionaalisia tulkintoja, s. 137–154 julkaisussa Tomi Kiilakoski (toim.) *Kestävää tekoa*. Nuorisobarometri 2021. Nuorisotutkimusseura 2021.
- Gaard, Greta, Living Interconnections with Animals and Nature, s. 1–12 teoksessa Greta Gaard (toim.), *Ecofeminism. Women, Animals, Nature*. Temple University Press 1993.
- Gaard, Greta, Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism. *Feminist Formations* 23(2) 2011, s. 26–53.
- Gaard, Greta, Indigenous Women, Feminism, and the Environmental Humanities. *Resilience: A Journal of the Environmental Humanities*, 1(3) 2014, s. 86–99.
- Gaard, Greta, *Critical Ecofeminism*. Lexington Books 2017.
- Gaard, Greta, Queering the Climate, s. 515–536 teoksessa Paul M. Pulé – Martin Hultman (toim.) *Men, Masculinities, and Earth. Contending with the (m)Anthropocene*. Springer 2021.

- Gates, Barbara T., A Root of Ecofeminism. *Ecoféminisme. Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 3(1) 1996, s. 7–16.
- Hakala, Emma – van der Vet, Freek, Ukrainan sodan ympäristötuhot uhkaavat jättää pitkän jäljen. Kehitys 1.6.2022. <https://kehityislehti.fi/ukrainan-sodan-ymparistotuhot-uhkaavat-jattaa-pitkan-jaljen/>.
- Halme-Tuomisaari, Miia – Rapin, Alina, “Minä olen joki, joki on minä” – Ympäristö, ihmisoikeudet ja ontologinen muutos. *Oikeus* 50(4) 2021, s. 559–569.
- Hancock, Ange-Marie, *Intersectionality: an Intellectual History*. Oxford University Press 2016.
- Haraway, Donna, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Taylor & Francis Group 1991.
- Haraway, Donna, *When Species Meet*. University of Minnesota Press 2008.
- Haraway, Donna, *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press 2016.
- Harrison, Rodney, *Heritage: Critical Approaches*. Routledge 2013.
- Heikkurinen, Pasi, A technological Experience Unfolding: Meaning for the Post-Anthropocene, s. 99–109 teoksessa Pasi Heikkurinen – Toni Ruuska (toim.), *Sustainability Beyond Technology: Philosophy, Critique, and Implications for Human Organization*. Oxford University Press 2021.
- Heiskanen, Heta-Elena, Lapin käräjäoikeuden ihmisoikeustuomiot turvaavat saamelaisten kalastusoikeudet. *Perustuslakiblogi* 12.3.2019.
- Higgins, Polly ym., Protecting the Planet: a Proposal for a Law of Ecocide. *Crime, Law, and Social Change* 59(3) 2013, s. 251–266.
- Hirvonen, Ari, Kiistojen kaupunki sääntöjen, hallinnoinnin ja vastarinnan tilana. *Oikeus* 3/2011, s. 293–312.
- Hooks, Bell, *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press 1984.
- Houtbeckers, Eeva, Ekofeministinen kohtuutus ja ekososiaaliset kriisit. *Politiittinen talous* 10(2) 2022, s. 66–88.
- Hughes, Elaine, Fishwives and Other Tails: Ecofeminism and Environmental Law. *Canadian Journal of Women and the Law* 8(2) 1995, s. 502–530.
- Huttunen, Janette, Young Rebels Who Do Not Want a Revolution: The Non-participatory Preferences of Fridays for Future Activists in Finland. *Frontiers in Political Science* (3) 2021, s. 1–11.
- Hyvärinen, Pieta – Koistinen, Aino-Kaisa – Kovanen, Tuija, Tuottavan hämmennyksen äärellä: näkökulmia feministiseen pedagogikkaan ympäristökrisisen aikakaudella. *Sukupuolentutkimus* 34(1) 2021, s. 6–18.
- Johansson, Vilja, Just Transition as an Evolving Concept in International Climate Law. *Journal of Environmental Law*, 35(2) 2023, s. 229–249.
- Jones, Emily, *Feminist Theory and International Law: Posthuman Perspectives*. Routledge 2023.
- Karhu, Sanna, “Näimme kaiken omin silmin”: teurastamot väkivallan ja vastuun häivyttäjinä, s. 301–326 teoksessa Taia Kaarlenkaski – Otto Latva (toim.), *Tunteva tuote: Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Vastapaino 2022.
- Kemmerer, Lisa, An Ecofeminist Analysis of Worldviews and Climate Change, s. 43–58 teoksessa Núria Almiron – Jordi Xifra (toim.), *Climate Change Denial and Public Relations*. Routledge 2020.
- Kings, A. E., Intersectionality and the Changing Face of Ecofeminism. *Ethics and the Environment* 22(1) 2017, s. 63–87.
- Koivurova, Timo, Kansainvälinen ympäristöoikeus, s. 159–174 teoksessa Lauri Hannikainen *Kansainvälisen oikeuden käsikirja*. Tietosanoma 2014.
- Kortetmäki, Teea, Ilmastokriisi ja rakenteellinen epäoikeudenmukaisuus, s. 85–103 teoksessa Simo Kyllönen – Markku Oksanen (toim.), *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Gaudemus 2020.
- Kotkas, Toomas, Tulevien sukupolvien oikeudet ja sosiaaliturvajärjestelmän taloudellinen kestävyys. *Lakimies* 1/2025, s. 75–96.
- Kurki, Visa, Legal Personhood and Animal Rights. *Journal of Animal Ethics* 11(1) 2021, s. 47–62.
- Kurki, Visa, Eläinoikeudesta oikeudenalana. *Lakimies* 1/2022, s. 178–181.
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space*. Blackwell Publishing 1991.

- Lehtinen, Sanna S., Repeämä lakimaisemassa: ilmastokriisi tilallis-ajallisena kaikkeuden konfliktina. *Oikeus* 50(4) 2021, s. 527–549.
- Levin, Kelly, Overcoming the Tragedy of Super Wicked Problems: Constraining Our Future Selves to Ameliorate Global Climate Change. *Policy Sciences* 45(2) 2012, s. 123–152.
- Lewis, Bridget, The Rights of Future Generations within the Post-Paris Climate Regime. *Transnational Environmental Law* 7(1) 2018, s. 69–87.
- Lorde, Audre, *Sister Outsider. Esseitä ja puheita*. Kosmos 2022.
- Lykke, Nina, *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Routledge 2010.
- Mallory, Chaone, Environmental Justice, Ecofeminism, and Power, s. 251–258 teoksessa Ricardo Rozzi ym. (toim.), *Linking Ecology and Ethics for a Changing World*. Springer 2013.
- Massey, Doreen, *For Space*. SAGE Publications 2005.
- Merchant, Carolyn, The Scientific Revolution and The Death of Nature. *Isis* 97(3) 2006, s. 513–533.
- Mielityinen, Sampo, Vahingonkorvausoikeus ja ilmastonmuutos. *Ympäristöjuridiikka* 4/2021 s. 102–119.
- Mies, Maria – Shiva, Vandana, Introduction: Why We Wrote this Book Together, s. 1–21 teoksessa Maria Mies – Vandana Shiva, *Ecofeminism*. Zed Books 2014.
- Minkova, Liana Georgieva, The Fifth International Crime: Reflections on the Definition of ‘Ecocide’. *Journal of Genocide Research* 2021, s. 1–22.
- Morrow, Karen, Perspectives on Environmental Law and the Law Relating to Sustainability: a Continuing Role for Ecofeminism?, s. 126–152 teoksessa Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos (toim.), *Law and Ecology: New Environmental Foundations*. Routledge 2011.
- Morrow, Karen, Ecofeminism and the Environment: International Law and Climate Change, s. 432–449 teoksessa Margaret Davies – Vanessa E. Munro (toim.), *The Ashgate Research Companion to Feminist Legal Theory*. Routledge 2016.
- Morrow, Karen, Ecofeminist Approaches to the Construction of Knowledge and Coalition Building – Offering a Way Forward for International Environmental Law and Policy, s. 289–315 teoksessa Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos – Victoria Brooks (toim.) *Research Methods in Environmental Law: a Handbook*. Edward Elgar Publishing 2017.
- Muller, S. Marek, *Impersonating Animals: Rhetoric, Ecofeminism, and Animal Rights Law*. Michigan State University Press 2020.
- Mutanen, Anu, Tulevien sukupolvien oikeuksien turvaaminen suomalaisessa valtiosääntöoikeudessa. *Lakimies* 7–8/2023, s. 1080–1108.
- Niemi, Hanna-Maria, Oikeus, ihmisarvo ja ilmastokriisi. *Oikeus* 1/2022, s. 59–79.
- Nuotio, Kimmo, Rikosoikeus kohtaa kestävän kehityksen haasteet. *Ympäristöjuridiikka* 4/2021, s. 25–48.
- Nuotio, Kimmo, Vena ”ja”n hyö ”kka”ys Ukrainaan – Vena ”ja”n ja Ukrainan oikeusvaltiokehityksen tiet eroavat. *Defensor Legis* 4-5/2023, s. 628–637.
- Oksala, Johanna, *Feminism, Capitalism, and Ecology*. Northwestern University Press 2023.
- Oppermann, Serpil, Feminist Ecocriticism. A Posthumanist Direction in Ecocritical Trajectory, s. 19–36 teoksessa Greta Gaard ym. (toim.), *International Perspectives in Feminist Ecocriticism*. Routledge 2013.
- Paavilainen, Aleks, Sosiaalisatiao ja varhaiskasvatustoiminta kapitaloosenn aikakaudella: ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki. *Kasvatus & Aika* 16(3) 2022, s. 9–24.
- Paloniitty, Tiina: Kestävyysoikeus: oikeudenala, temaattinen kokonaisuus vai jotain muuta? *Lakimies* 1/2022, s. 182–184.
- Philippopoulos-Mihalopoulos, Andreas, Critical Environmental Law as a Method in the Anthropocene, s. 131–155 teoksessa Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos – Victoria Brooks (toim.), *Research Methods in Environmental Law: a Handbook*. Edward Elgar Publishing 2017.
- Plumwood, Val, *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge 1993.

- Rautiainen, Pauli, Portugalilaiset lapset ja nuoret haastoivat Suomen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen ilmastonmuutoksen vastaisten toimien laiminlyönneistä. Perustuslakiblogi 4.9.2020. <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2020/09/04/pauli-rautiainen-portugalilaiset-lapset-ja-nuoret-haastoivat-suomen-euroopan-ihmisoikeustuomioistuimeen-ilmastonmuutoksen-vastaisten-toimien-laiminlyönneista/>.
- Rautiainen, Pauli – Koivisto, Ida, Oikeuden maailmaan kuvitelu ihminen ja hänen itsemääräämisoikeutensa rajat. Oikeus 47(4) 2018, s. 465–481.
- Reponen, Tuulia, Elokapinaa!, s. 164–194 teoksessa Teemu Vaarakallio (toim.) Viimeinen siirto. Suomalainen ympäristöliike nyt eli kuinka mahdollon tehdään. S&S 2021.
- Rikander, Henri – Muukkonen, Matti, Elokapinan jälkipyykkiä – poliisin toimivaltuuksien tarkastelu. Edilex-sarja 46/2020.
- Romppanen, Seita ym., Ilmastovaikutukset ympäristönsuojelulaissa. Ympäristöpolitiikan ja oikeuden vuosikirja XIV 2021, s. 217–257.
- Romppanen, Seita – Huhta, Kaisa, EU:n ilmasto- ja energiaoikeus kestävyysmurroksen vauhdittajina. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XV 2022, s. 50–78.
- Rosenberg, Mikko, Kasvatus monilajiseen empatiaan. Aikuiskasvatus 40(3) 2020, s. 176–186.
- Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko, Yritysten arvoketjupäästöjen hallinta, sääntely ja vastuu. Oikeus 4/2021, s. 481–502.
- Salmón, Enrique, Kincentric Ecology: Indigenous Perceptions of the Human-Nature Relationship. Ecological Applications, 10(5) 2000, s. 1327–1332.
- Schild, Verónica, Feminisms, the Environment and Capitalism: On the Necessary Ecological Dimension of a Critical Latin American Feminism. Journal of International Women's Studies 20(6) 2019, s. 23–43.
- Serres, Michel, Luontosopimus. Vastapaino 1994.
- Shiva, Vandana, Staying Alive. Women, Ecology and Survival in India. Zed Books 1988.
- Soininen, Niko – Halonen, Kirsi-Maria – Similä, Jukka, Kestävyysmurros vaatii poikkeuksellista tutkimusta. Ympäristöjuridiikka 4/2021 s. 3–5.
- Stump, Nicholas F., Remaking Appalachia: Ecosocialism, Ecofeminism, and Law. West Virginia University Press 2021.
- Tammi, Iida-Maria – Hast, Susanna – Kotilainen, Noora, Sota, ympäristö ja posthumanismi. Yli ihmisen kategorian, s. 197–210 teoksessa Susanna Hast – Noora Kotilainen (toim.) Sodan pauloissa. Militarismi suomalaisessa yhteiskunnassa. Gaudeamus 2024.
- Tong, Rosemarie, Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction. Taylor & Francis Group 2017.
- Thörn, Håkan – Svenberg, Sebastian, 'We Feel the Responsibility That You Shirk': Movement Institutionalization, the Politics of Responsibility and the Case of the Swedish Environmental Movement. Social Movement Studies 15(6) 2016, s. 593–609.
- UNDP, Climate change's impact on coastal flooding to increase 5-times over this century, putting over 70 million people in the path of expanding floodplains, according to new UNDP and CIL data. 28.11.2023. www.undp.org/press-releases/climate-changes-impact-coastal-flooding-increase-5-times-over-century-putting-over-70-million-people-path-expanding-floodplains.
- UNICEF, The Coldest Year of the Rest of their Lives: Protecting children from the Escalating Impacts of Heatwaves. UNICEF 2022.
- Vainionpää, Katja – Mäkinen, Lotta – Mäenpää, Eero – Pakkala, Jukka, Raakkuopas Satakuntaan ja Varsinais-Suomeen, Pirkanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset 2023.
- Verchick, Robert R. M., Feminist Theory and Environmental Justice, s. 63–77 teoksessa Rachel Stein (toim.) New Perspectives on Environmental Justice: Gender, Sexuality, and Activism. Rutgers University Press 2004.
- Viljanen, Mika, Antroposeenin varallisuusoikeus. Oikeus 4/2021, s. 503–526.
- Vyshnevskiy, Viktor ym., The Destruction of the Kakhovka Dam and its Consequences. Water International, 48(5) 2023, s. 631–647.
- Warren, Karen, The Power and the Promise of Ecological Feminism. Environmental Ethics 12(2) 1990, s. 125–144.

Lapsen oikeus terveyteen koronarokotusasetusten valmistelussa

Petra Järvinen¹

Tiivistelmä –Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, miten lapsen oikeus terveyteen on huomioitu koronarokotusasetuksen (VNa 1105/2020) ja sitä muuttavien asetusten valmistelu- ja taustamateriaaleissa, ja millä tavoin. Tutkimuksessa rakennettiin oikeudellinen viitekehys lapsen oikeuden terveyteen ympärille. Tämä viitekehys operationalisoitiin nelikentän avulla analyysirungoksi, jonka kautta analysoitiin säädösvalmistelun aikana syntyneitä valmistelu- ja taustamateriaaleja. Analyysissa selvitettiin, mitä lapsen oikeuden terveyteen osa-alueita punnittiin osana valmisteluprosessia, ja millaisia tekijöitä punninnassa painotettiin. Analyysissa havaittiin, että lapsen fyysisen terveyden osa-alue korostuu niin kollektiivisella kuin yksilölliselläkin tasolla psyykkisen terveyden osa-alueen jäädessä havaintojen osalta lähes olemattomaksi. Analyysin perusteella voidaan todeta, ettei säädösvalmistelussa ole kokonaisvaltaisesti huomioitu lapsen oikeutta terveyteen. Normatiiviseen viitekehykseen pohjautuvaa nelikenttää ehdotetaan tavaksi jäsentää lapsen oikeutta terveyteen niin säädösvalmistelussa kuin jälkikäitearvioinnissakin.

Asiasanat: lapsen oikeus terveyteen, covid-19-pandemia, koronarokotukset, lapsen oikeudet, säädösvalmistelu

1. Johdanto

Maailman terveysjärjestö WHO julisti covid-19-epidemian maailmanlaajuiseksi pandemiaksi 11.3.2020², aloittaen lääketieteellisuuden kilpajuoksun tehokkaan rokotteen markkinoille saattamiseksi. Suomessa vapaaehtoiset rokotukset covid-19-tautia vastaan aloitettiin pian ensimmäisten rokotteiden tultua markkinoille joulukuussa 2020.³

Koronapandemian hillitsemiseksi ja tartuntojen leviämisen estämiseksi ryhdyttiin ennennäkemättömiin rajoitustoimiin, joilla puututtiin laaja-alaisesti yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Rajoitustoimien tarkoituksena oli turvata väestön terveyttä sekä ylläpitää terveydenhuollon toimintakykyä.⁴ Epidemian leviämisen hillitsemiseksi asetettiin valmiuslain (1552/2011) ja tartuntatautilain (1227/2016) nojalla rajoituksia esimerkiksi hoivalaitoksissa vierailemiselle.⁵ Tämän lisäksi julistettiin vahva etätyösuositus ja koulut siirtyivät nopealla aikataululla etäopetukseen.⁶ Julkisia tiloja suljettiin.⁷

Rokotuskattavuus ja rajoitustoimista luopuminen liitettiin toisiinsa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. WHO katsoi turvallisen ja tehokkaan rokotteen kehittämisen toimivan keinona ylläpitää rajoitustoimien luomaa matalaa tarttuvuus- ja leviämistasoa. Laajan rokotuskattavuuden ajateltiin mahdollistavan porrastetun rajoitustoimista luopumisen

1 Tutkimusta on rahoittanut strategisen tutkimuksen neuvosto, joka toimii Suomen Akatemian yhteydessä, päätösnumerot 345950 ja 346002 (Oikeudenmukainen toimiminen pandemiasta? Perustuslailliset oikeudet, legitiimi hallinta ja saadut opit, JuRe).

2 WHO 2020a, pääjohtajan puhe 11.3.2020, avattu 8.5.2023. Covid-19-taudin aiheuttamaan pandemiaan viitataan myöhemmin tässä tekstissä termeillä ”koronapandemia” ja ”pandemia”.

3 Yle 27.12.2020.

4 Esim. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmä 2020, s. 8, 40; VNK/2020/57, s. 1.

5 VNK/2020/31. Lisäksi vierailukielloissa on nojattu sosiaali- ja terveysministeriön antamiin ohjeistuksiin, eivätkä ne ole perustuneet lakiin (Hautakorpi 2023, s. 63–65).

6 OKM/2020/16; M 4/2020 vp.

7 VNK/2020/31.

rokotteen luoman immuniteetin suojatessa yksilöä vakavalta tautimuodolta rajoitustoimien sijaan.⁸ Joulukuussa 2020 hyväksytyn Suomen ensimmäisen koronarokotusstrategian mukaan väestö oli tarkoitus suojata rokottamalla turvallisen ja tehokkaan rokotteen tultua markkinoille. Strategian mukaan rokotuksilla pyrittiin tautitaakan vähentämiseen, kuolemien ja eliniän menetysten estämiseen sekä terveydenhuollon kanto-kyvyn turvaamiseen⁹, luoden näin yhtäläiset tavoitteet koronarokotuksille ja rajoitustoimille.

Massarokotukset ovat paras tapa kasvattaa laumasuojaa nopeassa tahdissa. Normaalioloissa niiden avulla voidaan ennakkolisesti kontrolloida taudin leviämistä esimerkiksi uusien rokotteiden avulla. Epidemiatilanteessa massarokotusten avulla voidaan rajoittaa vakavien tautitapausten määrää, taudin leviämistä sekä kuolleisuutta.¹⁰ Koronaviruksen aiheuttaman taudin lapsille luoma tautitaakka on tutkimusten perusteella osoittautunut huomattavasti aikuisväestöä lievemmäksi.¹¹ Tästä huolimatta koronavirus sekä epidemian leviämisen hallitsemiseksi säädetyt rajoitustoimet vaikuttivat lapsiin ja lapsen oikeuksien toteutumiseen.¹² Lisäksi lapsella on oikeus suojautua tartuntataudeilta rokotuksin.¹³

Tässä tutkimuksessa selvitetään, *miten lapsen oikeus terveyteen on huomioitu valtioneuvoston vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun asetuksen (VNa 1105/2020) ja sitä muuttavien asetusten valmistelumateriaaleissa*¹⁴. Tähän tutkimustehtävään vastaamiseksi tutkimuksessa määritellään ensin lapsen oikeuden terveyteen normatiivinen sisältö. Tämän jälkeen säädösvalmistelun valmistelumateriaaleja analysoidaan oikeudellisen viitekehyyksen pohjalta operationalisoidun analyysirungon kautta.

Tutkimus asemoituu lapsioikeudellisen tutkimuksen kentälle.¹⁵ Kyseessä on oikeus-sosiologinen, säädösvalmisteluun kohdistuva empiirinen tutkimus.¹⁶ Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää normatiivinen sisältö lapsen oikeudelle terveyteen sekä myös ymmärtää, kuinka tätä oikeutta on käytännössä tulkittu osana säädösvalmistelua. Asetettuun tutkimustehtävään ei ole mahdollista saada vastausta ainoastaan voimassa olevaa sääntelyä tarkastelemalla, vaan lainopillisen tutkimuksen rinnalle vaaditaan myös empiirisiä tutkimusmenetelmiä käytännön tason tavoittamiseksi.

Luvussa 2 määritellään oikeudellinen viitekehys lapsen oikeudelle terveyteen. Normatiivisen sisällön määrittely tapahtuu oikeuslähteitä tulkittamalla ja systematisoimalla. Metodiltaan määrittelyprosessi vastaa lainopillista tutkimusmenetelmää, jossa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sopimusmääräyksiä, tuomioistuinten ratkaisuja, kan-

8 WHO 2020b, s. 5, 10; STM 2020a.

9 STM 2020a, s. 1

10 Martínón-Torres 2017, s. 4–12.

11 Oliveira ym. 2021; Smith ym. 2021, s. 185.

12 Lapsistrategian koronatyöryhmä 2021, s. 14–19, jossa saatavilla yhteenvetoa yleisistä vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin.

13 Doek 2018, s. 68–69.

14 Asetuksesta ja sitä muuttavista asetuksista käytetään myöhemmin nimitystä *koronarokotusasetus*.

15 Lapsioikeudesta esim. Hakalehto 2018, s. 12; Linnanmäki 2019, s. 77–79.

16 Alvesalo-Kuusi – Kumpulainen 2021, luku 2.4; Rantala – Alasuutari 2021, luku 4.1.

sallista sääntelyä ja oikeuskirjallisuutta yhdistämällä, systematisoimalla ja tulkitsemalla annetaan lapsen oikeudelle terveyteen normatiivinen sisältö.¹⁷

Luvussa 3 oikeudellinen viitekehys operationalisoidaan¹⁸ analyysirungoksi. Teoreettinen analyysirunko heijastelee lapsen oikeuden terveyteen normatiivista sisältöä saat- taen oikeudellisen käsitteen analysoitavaan muotoon. Kerätty aineisto analysoidaan teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin.¹⁹ Kerätty aineisto ja sen analyysi esitellään tarkemmin luvussa 3.3. (Tutkimuksessa käytetty aineisto ulottuu vuosille 2020-2023.)

Lapsen oikeutta terveyteen käsittelevä normatiivinen sisältö luo säädösvalmistelijal- le oikeudelliset reunaehdot, jotka muodostavat puitteet sille, miten lapsen oikeus ter- veyteen tulisi huomioida säädösvalmistelussa. Koska (lapsen) oikeus terveyteen ei ole sisällöltään yksiselitteinen, valmisteluaineiston empirisen analyysin keinoin on mahdol- lista selvittää, kuinka tämä oikeus on käytännön tasolla huomioitu, mitä sisältöjä se on saanut ja minkä osa-alueiden huomioinnissa säädösvalmistelijalla on mahdollisesti ollut puitteita. Tutkimuksen hypoteesina on, että laaja-alainen ja syvälinen punninta lapsen oikeudesta terveyteen näyttäytyy valmisteluaineistoissa ainoastaan vähäisissä määrin.

Havaintojen avulla osallistutaan edelleen ajankohtaiseen keskusteluun koronapan- demian opeista ja lapsen oikeuksien asemasta poikkeuksellisina aikoina. Tulkintasuosi- tusten avulla konkretisoidaan, kuinka moniolotteista lapsen oikeutta terveyteen voi- daan tulevaisuudessa jäsentää säädösvalmistelussa. Erityisesti tutkimuksella tuotetaan lisää oikeudellista ymmärrystä lapsen oikeudesta terveyteen, johon kohdistunut aiempi tutkimus on muutamaa kokooma- ja yleisteosta²⁰ lukuun ottamatta keskittynyt erityi- sesti terveydenhuoltoon ja lapsen potilasasemaan²¹.

Tutkimus on rajattu koskemaan lasten koronarokotuksia käsittelevien asetusten valmistelumateriaaleja. Esimerkiksi lukuisat tartuntatautilakiin ja perusopetuslakiin (628/ 1998) tehdyt muutokset on rajattu tutkimusaineiston ulkopuolelle, vaikka näiden sää- dösten valmistelumateriaaleja voidaankin hyödyntää laajemmassa lapsen oikeuksia pandemian aikana koskevassa tarkastelussa.

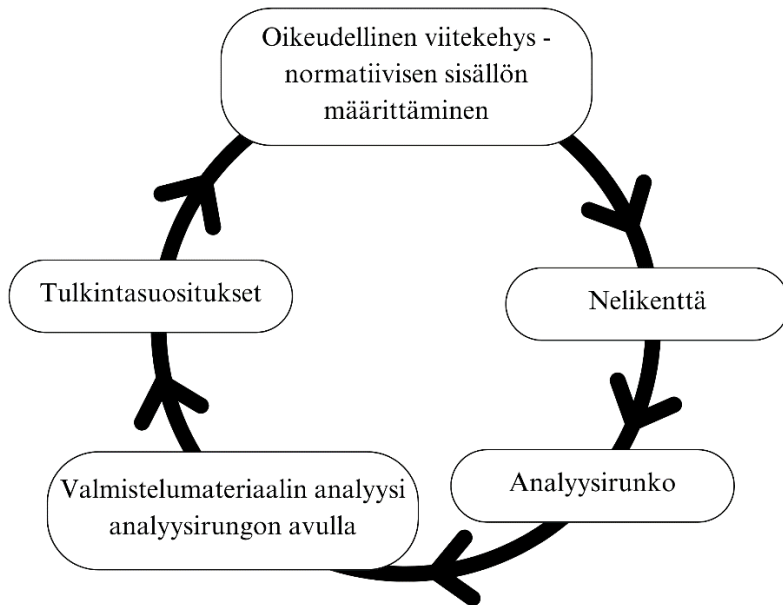
17 Rautiainen ym. 2023, luku 3.5.4; Alvesalo-Kuusi – Kumpula 2021, luku 2.4.

18 Termiä ”operationalisointi” käytetään useimmiten määrällisissä tutkimusmenetelmissä. Laadullisessa tutkimuksessa sanalla ei ole suoraa vastinparia. Lapsen oikeus terveyteen -käsitteen moniolotteisuuden vuoksi käytän operationalisointi-termiä kuvaamaan prosessia, jossa olen saattanut oikeudellisen ilmiön analyysin tukena käytettäväksi analyysirungoksi. Operationalisoinnista esim. Nieminen – Lähtenmäki 2021, luku 1.3.

19 Smith – Smith 2018, s. 85–87; Kuckartz 2014, luku 4.3.

20 Freeman 2006, Bustero – Hunt 2013, Eide – Eide 2006, Tobin 2019, Tobin 2012, Gostin 2014, Häusler 2019, Nolan 2019, Fenton-Glynn 2021.

21 Dorscheidt – Doek 2018, Hakalehto – Pahlman 2018, Helin 1994, Hakalehto 2018a, s. 20–57; Hakalehto 2018b. Itsemäärää- misoikeudesta esim. Daly 2018, Alderson 2018, Todres – Diaz 2017, Pollari – Lohiniva-Kerkelä 2013, Pahlman 2018, Pollari 2023, Spronk 2014, Donnelly – Kilkelly 2011. Uskonnollisista ympärileikkauksista esim. Johnsdotter – Mestre i Mestre 2017 ja lasten rokotuksista Helander 2018.

Kuvio 1. Tutkimusprosessin kuvaus. Ensinnäkin määritellään normatiivinen sisältö lapsen oikeudelle terveyteen, josta johdetaan nelikenttä ja analyysirunko. Koronarokotusasetusten valmistelumateriaalit analysoidaan tämän analyysirungon kautta. Analyysin perusteella esitän tulkintasuosituksia siitä, miten lapsen oikeus terveyteen voidaan tulevaisuudessa huomioida säädösvalmistelussa.

2. Lapsen oikeus terveyteen perus- ja ihmisoikeutena

2.1. Lapsen oikeus terveyteen ihmisoikeutena

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 59-60/1991, LOS) 1 artiklan mukaan lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä. Koen tarpeelliseksi korostaa tätä määritelmää, sillä myöhemmin käsiteltävissä koronarokotusasetusten valmistelumateriaaleissa 16 vuotta täyttäneitä ei ole aineiston perusteella tunnustettu lapsiksi, vaan lapsiin keskittyvä tarkastelu nousee esiin vasta nuorempien ikäryhmien kohdalla.²²

WHO:n perussäännössä (SopS 26 & 734/1948) todettiin ensimmäistä kertaa, että oikeus terveyteen on yksi ihmisen perustavanlaatuisimmista oikeuksista.²³ WHO:n

²² Esim. ensimmäinen koronarokotusasetus (1105/2020) mahdollisti sanamuotonsa mukaisesti 16 vuotta täyttäneiden rokottamisen, mutta aineistossa lasten asemaa ei ole käsitelty. Nimenomaisesti lapsiin liittyvää tarkastelua löytyy vasta seuraavan ikäluokan, 12–15-vuotiaiden, koronarokotuksia koskevan asetuksen taustamuistiosta ja säädösvalmistelun aikana syntyneistä materiaaleista (vrt. STM 2020b ja STM 2021c).

²³ WHO Constitution, johdanto: "The enjoyment of the highest attainable standard of health is one of the fundamental rights of every human being."; Meier – Murphy – Gostin 2020, s. 30.

määritelmän mukaan oikeus terveyteen tulee ymmärtää täydellisenä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena hyvinvointina, ei ainoastaan taudin tai raihnaisuuden puutteena.²⁴ Myöhemmin laaditut ihmisoikeussopimukset, kuten YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 6/1976, TSS-sopimus) sekä lapsen oikeuksien yleissopimus nojaavat tähän määritelmään.²⁵

TSS-sopimuksen 12 artiklassa säädetään jokaiselle kuuluvasta oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta ruumiin- ja mielenterveydestä. Artikla on eri ihmisoikeussopimuksia tarkasteltaessa kattavin oikeutta terveyteen käsittelevä säännös.²⁶ Lapsen oikeuksien kannalta oikeutta terveyteen laajentaa lapsen oikeuksien yleissopimus. LOS 6 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat lapselle oikeuden elämään ja takaavat tälle henkinjäämisen ja kehittymisen mahdollisuudet mahdollisimman täysimääräisinä. Sopimuksen 24 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta ja sairauden hoitamiseksi ja kuntouttamiseksi suunnatuista palveluista. Sopimusvaltioille asetetaan vaatimus ryhtyä toimenpiteisiin oikeuden täysimääräisen toteutumisen saavuttamiseksi.

Euroopan neuvoston uudistetun sosiaalisen peruskirjan (SopS 78 ja 80/2002, ESP) 11 artikla velvoittaa jäsenvaltiot toimimaan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa muun muassa tartunta- ja kansantautien sekä muiden sairauksien estämiseksi ja terveyden suojelemiseksi. Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990, 63/1999, EIS) ei sisällä nimenomaisia säännöksiä lapsen oikeuksista tai oikeudesta terveyteen. Nämä ovat kuitenkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännön kautta saaneet painoarvoa.²⁷ Oikeuden terveyteen tarkastelut ovat liittyneet oikeuden elämään (EIS 2 art.), kidutuksen kiellon (EIS 3 art.) sekä oikeuden nauttia yksityis- ja perhe-elämän suojaa (EIS 8 art.) yhteyteen.²⁸ Valtaosa terveyteen liittyvästä oikeuskäytännöstä on kuitenkin aineellisoikeudellisen arvioinnin sijasta keskittynyt proseduraalisiin seikkoihin.²⁹ Suuri jaosto antoi kuitenkin vuonna 2021 lapsen oikeuksia sekä oikeutta terveyteen käsittelevän ratkaisun tapauksessa Vavříčka ja muut v. Tsekki.³⁰ Tapauksessa EIT tarkasteli lasten pakollisia rokotusohjelmaan kuuluvia rokotuksia suhteessa yksityis- ja perhe-elämän suojaan ja yksilön ja väestön terveyden suojeluun.³¹

TSS-sopimuksen täytäntöönpanoa valvova TSS-komitea ja LOS:sta valvova lapsen oikeuksien komitea ovat antaneet yleiskommentit oikeudesta terveyteen.³² TSS-sopimuksen 12 artikla ja siitä annettu yleiskommentti ovat keskeisessä asemassa myös LOS 24 artiklan tulkinnan kannalta.³³ Oikeus terveyteen sisältää toisaalta vapauksia (*free-*

24 WHO Constitution, johdanto.

25 Terveyden käsitteen määrittelyyn ja oikeus terveyteen -käsitteeseen liittyvästä ongelmallisuudesta esim. Daniels 2008, s. 36–37; Durch – Bailey – Stoto 1997, s. 40.

26 E/C.12/2000/4, kohta 2.

27 Rautiainen ym. 2016, s. 48; Sormunen 2020, s. 747; Häusler 2019, s. 66.

28 Oikeuden elämään osalta esim. Mehmet Sentürk & Bekir Sentürk v. Turkki (13423/09, 9.4.2013) ja Dodov v. Bulgaria (59548/00, 17.1.2008); kidutuksen kiellostosta esim. Blokhin v. Venäjä (47152/06, 23.3.2016), oikeudesta nauttia yksityis- ja perhe-elämän suojaan esim. X v. Suomi (34806/04, 3.7.2012), Solomakhin v. Ukraina (24429/03, 15.3.2021).

29 Fenton-Glynn 2021, s. 190.

30 Vavříčka ja muut v. Tsekki 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 ja 43883/15, 8.4.2021, GC.

31 Vavříčka ja muut v. Tsekki, kohdat 272, 282, 284 ja 306.

32 E/C.12/2000/4; CRC/C/GC/15.

33 Eide – Eide 2006, s. 2.

doms), jotka antavat yksilölle vapauden määrätä itse omasta terveydestään luoden suojaa luvatonta puuttumista vastaan, ja toisaalta oikeuksia (*entitlements*) palveluihin, joiden avulla yksilön on mahdollista tavoitella parasta saavutettavissa olevaa terveydentilaa.³⁴ Lapsella on oikeus sellaisiin ikäänsä ja tarpeitaan vastaaviin kasvuolosuhteisiin ja palveluihin, jotka mahdollistavat parhaan saavutettavissa olevan terveydentilan tavoittelun.³⁵ Samanaikaisesti sopimusvaltion velvollisuutena on pidättäytyä suorilta loukkauksilta.³⁶

Oikeuden terveyteen suhde muihin ihmisoikeuksiin tulee ymmärtää vuorovaikutteisena. Näin oikeuden terveyteen mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen edesauttaa muiden ihmisoikeuksien toteutumista, ja muiden ihmisoikeuksien mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen edesauttaa oikeuden terveyteen toteutumista.³⁷ Lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksen muilla pääperiaatteilla, oikeudella syrjimättömyyteen (2 art.), oikeudella elämään ja kehitykseen (6 art.), oikeudella saada mielipiteensä huomioon otetuiksi (12 art.) sekä lapsen edun ensisijaisuuden periaatteella (3.1 art.) on painoarvoa lapsen oikeutta terveyteen tulkittaessa.³⁸ Myös muut ihmisoikeussopimukset, kuten YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehty yleissopimus (SopS 26–27/2016, CRPD) sekä kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 68/1986, naisten oikeuksien sopimus) tulee ottaa huomioon tulkittaessa lapsen oikeutta terveyteen.

Oikeus terveyteen ei tarkoita oikeutta olla terve, vaan kyseessä on oikeus käyttää erilaisia palveluita, joiden avulla yksilö voi tavoitella parhaan mahdollisen terveydentilan saavuttamista. Parhaan saavutettavissa olevan terveydentilan käsitteen avulla huomioidaan laaja-alaisesti niin erilaiset biologiset kuin sosioekonomiseen asemaan liittyvät tekijät sekä pääsy terveyttä edistäviin palveluihin.³⁹ Lasten näkökulmasta tämä vaatii palvelujärjestelmältä ja sitä koskevalta sääntelyltä tietoisuutta lasten erityisistä ja yksilöllisistä tarpeista.⁴⁰ Tähän sisältyy myös tietoisuus sopimusvaltioiden rajallisista resursseista, jotka osaltaan vaikuttavat terveystalouteen ja terveyteen liittyviin toimenpiteisiin.⁴¹

2.2. Lapsen oikeus terveyteen perusoikeuksien näkökulmasta

Oikeudesta terveyteen säättävät ihmisoikeussopimukset ovat dualistisen järjestelmän mukaisesti joko asetuksin tai laein saatettu osaksi Suomen sisäistä oikeusjärjestelmää. Tämän lisäksi oikeudella terveyteen on useita liittymäkohtia kansalliseen perustusla-

34 Gostin – Sirleaf – Friedman 2020, s. 48–49; E/C.12/2000/4, kohta 8.

35 Tobin 2019, s. 2; Eide – Eide 2006, s. 6–7.

36 Häusler 2019, s. 30.

37 Häusler 2019, s. 28; Yamin 2016, s. 55; Järvinen 2025, s. 37.

38 CRC/GC/C/2003/5; Doek 2018, s. 68–69.

39 E/C.12/2000/4, kohta 4 & 11; CRC/C/GC/15, kohta III.A; Eide – Eide 2006, s. 6; Hakalehto 2018, s. 352. Tarkemmin terveyteen vaikuttavista sosiaalisista määrittäjistä esim. Williams 2003.

40 Tobin 2019, s. 14; Järvinen 2025, s. 35–36.

41 Yamin 2016, s. 58; Tobin 2012, s. 121; Arras – Fenton 2009, s. 35.

kiimme (731/1999, PL), vaikka suoranaista säädöstä oikeudesta terveyteen laissa ei olekaan.

Perustuslaissa oikeus terveyteen kiinnittyy vahvimmin 7 §:n oikeudesta elämään säätävään säännökseen sekä sosiaaliturvaa koskevaan 19 §:n 3 momenttiin.⁴² PL 19.3 §:n säännöksen mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä väestön terveyttä ja tuettava perheen ja muiden lasten huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut tulee turvata jokaiselle. Kyseinen säännös sisältääkin kolme toisistaan erillistä, mutta vuorovaikutteista velvoitetta.⁴³ Perusoikeusuudistuksen yhteydessä perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien todettiin kuuluvan äänioikeutta lukuun ottamatta kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville henkilöille, myös lapsille.⁴⁴ PL 22 §:n mukainen perus- ja ihmisoikeuksien edistämismuoto puolestaan velvoittaa edistämään oikeuden terveyteen toteutumista.

Oikeus terveyteen edellyttää sopimusvaltioilta aktiivisia toimia toteutuakseen.⁴⁵ TSS-oikeuksia koskevilla sopimusmääräyksillä luodaan valtioille sekä toimeksiantoja kehittää kansallisia järjestelmiä että kieltoja heikentää saavutettua tasoa. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohdaksi on perusoikeusuudistuksen esitöissä otettu sellainen taso, joka luo yksilölle edellytykset toimia täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä.⁴⁶ Muiden perusoikeussäännösten on todettu vaikuttavan tulkintaan siitä, mitä terveyspalveluiden ”riittävällä tasolla” tarkoitetaan ja miten ne turvataan.⁴⁷ Luettuna yhdessä PL 22 §:n kanssa PL 19.3 § luo julkiselle vallalle velvollisuuden turvata momentissa säädettyjen perusoikeuksien aineellinen toteutuminen.

Sosiaalisia oikeuksia koskevat säännökset eivät ole ainoastaan ohjeellisia, vaan ne on tarkoitettu oikeudellisesti velvoittaviksi. PL 19.1 §:ää lukuun ottamatta säännöksillä ei kuitenkaan ole suoraa sovellettavuutta, vaan niiden velvoittavuus perustuu tulkinta-vaikutukselle, toimeksiannoille ja heikennyskielloille. PL 19.3 § luo toisaalta sosiaali- ja terveyspalveluiden riittävyyden osalta julkiselle vallalle turvaamisvelvoitteen ja toimeksiannon, jonka täyttämiseen riittävät tarkemmat, tavallisen lain tasoisina annetut säännökset. Toisaalta taas terveyden edistämismuotoisuus ei aseta yksilöitä vaatimuksia velvollisuuden täyttämiseksi, vaan se voidaan lainsäädännön lisäksi täyttää esimerkiksi kohdentamalla resursseja terveyttä edistäviin toimenpiteisiin yhteiskunnan eri osa-alueilla.⁴⁸

42 Oikeudella terveyteen on katsottu olevan liittymäkohtia myös PL 20.2 §:ään (oikeus terveelliseen ympäristöön) ja PL 19.4 §:ään (oikeus asuntoon). Erityisesti PL 19 §:n osalta on katsottu, että oikeudella terveyteen on rooli kaikkien pykälän momenttien tulkinnassa (Lind 2011, s. 73). Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa oikeus terveyteen on liitetty vahvimmin sosiaaliturvaa koskevaan PL 19 §:n säännökseen. (Huhtanen 2013; Nieminen 2015, s. 13, 224–225.)

43 Huhtanen 2013, s. 166.

44 HE 309/1993 vp, s. 44.

45 Tuori 2009, III Yksittäiset perusoikeudet – 15 Sosiaaliset oikeudet – Ihmisoikeuksina turvatut sosiaaliset oikeudet – sopimusten oikeusvaikutukset.

46 HE 309/1993 vp, s. 71.

47 Torkki ym. 2022, s. 6–7.

48 Tuori 2009, III Yksittäiset perusoikeudet – 15 Sosiaaliset oikeudet (PL 19 §) – Sosiaalisten perusoikeuksien oikeusvaikutukset; HE 309/1993 vp, s. 71.

3. Operationalisointi nelikentän avulla

3.1. Nelikentän kuvaus

Normatiiviselta luonteeltaan lapsen oikeus terveyteen näyttäytyy moniulotteisena oikeutena, joka fyysisen terveyden lisäksi sisältää myös psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Mielenterveydellä ja fyysisellä terveydellä on tutkimusten valossa todettu olevan kiinteä yhteys⁴⁹ mielenterveyden häiriöiden nostaessa muun muassa joidenkin somaattisten sairauksien riskiä⁵⁰. Terveyden sosiaalinen ulottuvuus sisältää terveyteen vaikuttavat sosiaaliset determinantit (*social determinants of health*), eli lääketieteen tai biologian ulkopuolelle jäävät, terveyteen vaikuttavat tekijät. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi elinympäristöön, ikään ja sosioekonomiseen asemaan liittyvät tekijät, jotka vaikuttavat kokonaisvaltaisen terveyden kokemukseen ja esimerkiksi terveystalouteen pääsyyn, terveellisen ravinnon saantiin ja tietoisuuteen terveellisistä elämäntavoista.⁵¹

Terveyden sosiaalisilla determinanteilla on vuorovaikutussuhde sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen. Sosiaalisen ulottuvuuden tarkastelu rajattiin kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Koronarokotusten ollessa maksuttomia, vapaachtoisia ja ikäryhmäkohtaisesti yhdenvertaisesti saatavilla, koulu- tai perusterveydenhuollon kautta annettuja, ja laaja-alaisesti eri medioissa ja eri kielillä viestittyjä, en katsonut tarpeelliseksi tarkastella rokotuksiin pääsyä lapsen ikään, perheen taloudelliseen asemaan tai kielelliseen tai kulttuuriseen taustaan liittyvistä näkökulmista. Sosiaaliset tekijät ovat saattaneet kuitenkin vaikuttaa esimerkiksi rokotuspäätöksen tekemiseen. Nämä yksilölliseen rokotuspäätökseen liittyvät tekijät ovat kuitenkin oikeudellisesti hankalasti tavoitettavissa. Tämän vuoksi sosiaalinen ulottuvuus rajattiin tutkimustehtävän ulkopuolelle, vaikkakin tämän tutkimuksen kontekstissa sosiaalisen ulottuvuuden voi nähdä toimivan nelikentän muihin osa-alueisiin vuorovaikutteisena taustatekijänä.

Fyysisen ja psyykkisen terveyden osa-alueiden lisäksi lapsen oikeuksilla on havaittavissa yksilöllinen ja kollektiivinen ulottuvuus. Lapsen oikeuksista lähtöisin olevan tulokinnan on todettu olevan keskiössä niin lasta yksilönä kuin kollektiivisesti lapsiakin koskevassa päätöksenteossa.⁵² Niin tutkimuskirjallisuudessa kuin EIT:n ratkaisukäytännössäkin on tunnistettu jännite yksilön autonomian sekä kollektiivisen terveyden välillä.⁵³ Tämän vuoksi tarkastelen lapsen oikeutta terveyteen sekä yksilöllisestä että kollektiivisesta näkökulmasta, sillä eri osa-alueiden tarkastelu tarjoaa mahdollisuuden havaita näille eri tasoille kohdistuvia argumentteja.

Edellä esitetyn perusteella olen operationalisoinut lapsen oikeuden terveyteen määrittelemällä nelikentän, joka rakentuu fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä niiden kollektiivisen ja yksilöllisen osa-alueen varaan (Kuvio 2). Lisäksi aineiston analyysivaiheessa havaitsin, että jokaisella osa-alueella on sekä positiivinen että negatiivinen ulot-

⁴⁹ Ohnberger ym 2017.

⁵⁰ Rowan ym. 2005; Stubbs ym. 2017.

⁵¹ WHO 2024.

⁵² Peleg 2019, s. 17; CRC/C/GC/5 2003, kohta 12.

⁵³ Tobin 2019, s. 70; Vavříčka ja muut v. Tsekki, kohdat 272, 282, 284 ja 306.

tuvuus riippuen vaikutuksista, joita lapsen oikeudelle terveyteen tietyistä päätöksistä aiheutuu. Lopullinen nelikenttä muodostuukin kahdeksasta alueesta, sillä jokainen neljästä osa-alueesta sisältää sekä positiivisen että negatiivisen ulottuvuuden. Näiden ulottuvuuksien tunnistaminen antaa mahdollisuuden tarkastella sekä eri osa-alueiden keskinäistä vuorovaikutusta, mutta myös osa-alueen sisällä positiivisille ja negatiivisille vaikutuksille annettua painoarvoa.

	Kollektiivinen	Yksilöllinen
Fyysinen	+	+
Psyykinen	+	+

Kuvio 2. Nelikenttä lapsen oikeudesta terveyteen.

3.2. Analyysirunko

Muokkasin nelikentän edelleen osa-alueiden käytännön sovellusten avulla analyysirungoksi (Kuvio 3). Käytännön tasolla lasten kollektiivinen fyysinen terveys koronarokotusten kontekstissa keskittyy erityisesti rokotteiden ikäryhmäkohtaiseen hyöty-haitta-punnintaan. Lisäksi kollektiivisen fyysisen terveyden ja rokotusten välinen suhde näyttäytyy kyseisenä ajankohtana käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa, jossa rajoitustoimet ja rokotuskattavuus sidottiin toisiinsa. Yksilöllisen fyysisen terveyden osa-alueella tarkasteluun otettiin sellaiset argumentit, joissa rokotuksia punnittiin suhteessa yksilöön. Tällaisia tekijöitä olivat esimerkiksi yksilölliseen rokotehyötyyn tai haittavaikutuksiin liittyvät maininnat.

Lasten kollektiivisen psyykkisen terveyden osalta tarkasteltiin sellaisia argumentteja, joissa käsiteltiin lapsiryhmän psyykkistä hyvinvointia. Koronarokotusten kontekstissa nämä argumentit oli yleisimmin sidottu osaksi rajoitustoimia ja niiden vaikutuksia lasten hyvinvointiin. Lisäksi tarkasteltiin argumentteja, joissa punnittiin rokotuskatta-

vuoden kasvusta seuranneen rajoitustoimien lieventymisen vaikutuksia lapsien psyykkiselle terveydelle. Yksilöllisen psyykkisen terveyden osa-alueella puolestaan keskityttiin niihin argumentteihin, jotka liittyivät rokottamattomien ja rokotettujen lasten yhdenvertaiseen kohteluun sekä esimerkiksi harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksiin.

	Kollektiivinen ulottuvuus	Yksilöllinen ulottuvuus
Fyysinen terveys	<ul style="list-style-type: none"> Lapsiryhmän fyysiseen terveyteen liittyvät positiiviset ja negatiiviset vaikutukset Jännite rokotuskattavuuden ja rajoitustoimenpiteiden välillä Ikäryhmäkohtainen hyötyhaitta-punninta Avainsanat: <ul style="list-style-type: none"> Tautitaakka Vakava koronavirustauti Terveydenhuollon kantokyky Tartuntojen leviäminen Rokotuskattavuus 	<ul style="list-style-type: none"> Lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastaava rokotussuoja; yksilölliset haittavaikutukset Yksilön ja yhteisön välinen punninta Rokotuksesta tai rokottamattomuudesta johtuvat yksilölliset seuraukset Avainsanat: <ul style="list-style-type: none"> Yksilöllinen riskiarvio Rokotteen haittavaikutukset Rokotteen teho Rokotteen turvallisuus Yksilöllinen punninta
Psyykinen terveys	<ul style="list-style-type: none"> Rajoitustoimista johtuvien psyykkisten seurausten punninta suhteessa rokotuskattavuuteen Viittaukset rokotusten vaikutuksista lasten hyvinvointiin ja mielenterveyteen Avainsanat: <ul style="list-style-type: none"> Psyykinen hyvinvointi Mieliala Mielenterveys 	<ul style="list-style-type: none"> Rokotusten tai rokottamattomuuden vaikutukset yksilötasoisesti psyykkiselle terveydelle Rokotuskattavuuteen sidottujen rajoitustoimien vaikutukset yksilötasoisesti psyykkiselle terveydelle Avainsanat: <ul style="list-style-type: none"> Psyykinen hyvinvointi Mieliala Mielenterveys

Kuvio 3. Analyysirunko. Analyysirungossa on kuvattu niitä tekijöitä, joita on huomioitu kyseisen osa-alueen osalta. Lisäksi on esitelty avainsanat ja -lauseet, joita aineistosta on tarkasteltu.

3.3. Aineisto ja analyysi

Aineisto on kerätty koronarokotusasetusten taustamuistioissa lähteenä käytetyistä lausunnoista ja selvityksistä. Näin on tunnistettu ne asiakirjat, jotka ovat vaikuttaneet konkreettisesti säädösvalmisteluun. Aineisto kerättiin hakemalla valtioneuvoston Istuntoaineistot-sivustolta⁵⁴ asetusten taustamuistiot ja päätöksenteon tukena käytetyt materiaalit, joihin muistioissa on viitattu. Lisäksi aineistoksi kerättiin koronapandemian hallintaan ja koronarokotuksiin liittyviä strategioita sekä toimenpide- ja toimintaohjelmia.

Lopullinen tutkimusaineisto koostui koronarokotusasetuksen taustamuistioista⁵⁵, kolmesta kansallisen rokotusasiantuntijaryhmän alaisen lasten koronarokottamista käsitelleen alatyöryhmän työpaperista ja lausunnosta⁵⁶, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) lausunnoista⁵⁷, valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan ETENE:n lausunnosta⁵⁸ sekä lapsiasiavaltuutetun lausunnosta⁵⁹. Lisäksi tutkimusaineisto sisälsi koronakriisin hallinnan hybridistrategioita⁶⁰, niiden perusteella annettuja toimenpide- ja toimintasuunnitelmia⁶¹ sekä kolme koronarokotusstrategiaa⁶². Kuviossa 4 esitetään tutkimusaineisto, joka on asetettu aikajanelle aineiston syntyhetken perusteella. Määrällisesti eniten aineistoa on syntynyt vuonna 2021, jolloin lapsia koskevia muutoksia koronarokotusasetukseen tehtiin kolme kertaa ja jolloin myös hybridistrategiaa toiminta- ja toimenpidesuunnitelmien päivitettiin.

Aineisto analysoitiin teorialähtöisen sisällönanalyysin menetelmin.⁶³ Aineistoa analysoitaessa tekstistä tehtyjä havaintoja on teoriaohjaavalle sisällönanalyysille ominaisin piirtein kerätty analyysirungon mukaisesti esitettyjen kategorioiden alaisuuteen (Kuvio 2). Analyysin perusteella havaittiin, että kollektiivisen fyysisen terveyden mukaiset argumentit keskittyivät erityisesti terveydenhuollon kantokyvyn turvaamiseen, epidemian leviämisen hillitsemiseen sekä rokotuskattavuuteen. Yksilöllisen fyysisen terveyden osalta esitetyt argumentit korostivat rokotteiden yksilöllisiä haittavaikutuksia sekä yksilöllistä rokotesuojaa. Psykkisen terveyden kollektiivisen osa-alueen osalta argumenteissa keskityttiin lasten ja nuorten hyvinvointiin ja toimintakykyyn sekä rajoitustoimien vaikutukseen psyykkiseen hyvinvointiin. Yksilöllisen psyykkisen terveyden osa-alueella argumentit jäivät vähäisiksi keskittyen rokotettujen ja rokottamattomien lasten yhdenvertaisuuteen.

54 Valtioneuvosto 2023.

55 STM 2020b; STM 2021a, STM 2021c; STM 2021d; STM 2021e; STM 2023.

56 Tapiainen ym. 2021a, Tapiainen ym. 2021b, Tapiainen ym. 2022.

57 THL 2023a; THL 2022a; THL 2022b; THL 2021a; THL 2021b; THL 2021c.

58 ETENE 2020.

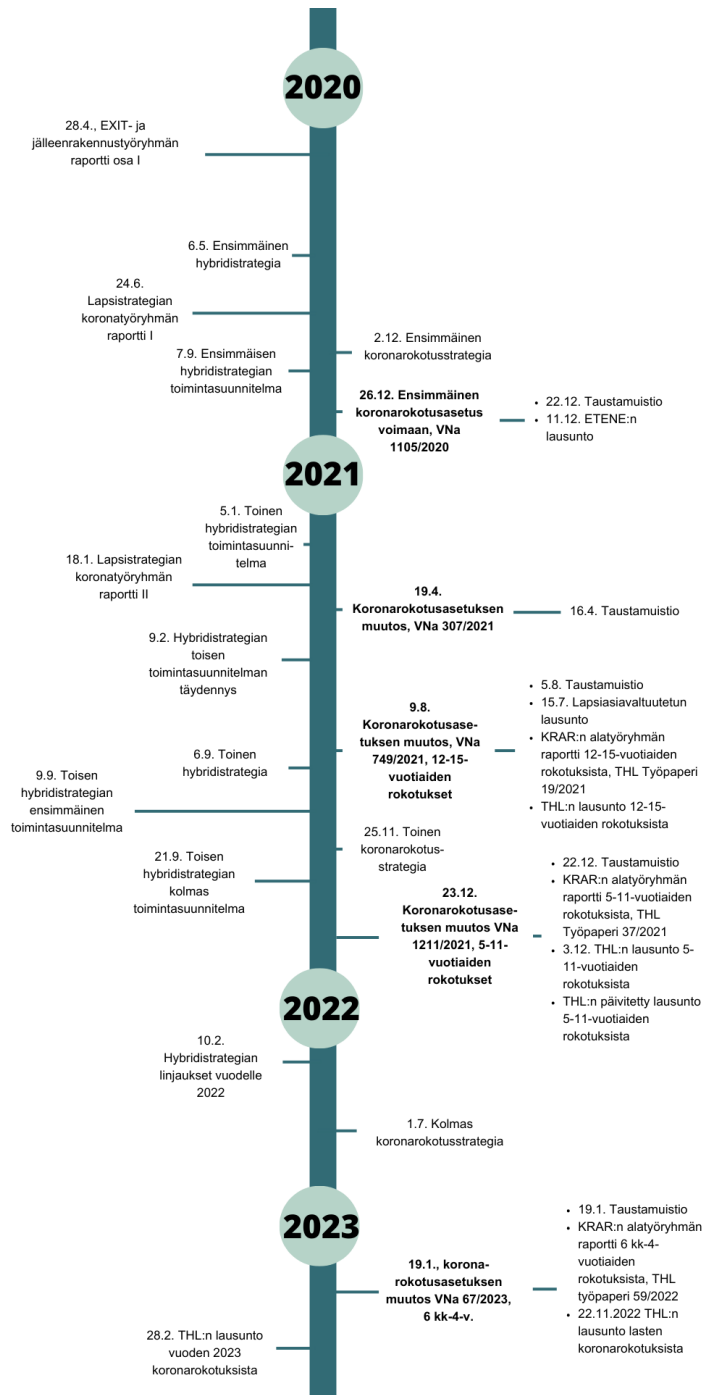
59 Lapsiasiavaltuutettu 2021.

60 VNK/2020/57; Valtioneuvosto 2021.

61 Voipio-Pulkki 2020, Voipio-Pulkki – Pohjola 2021a, Voipio-Pulkki – Pohjola 2021b, Pohjola ym. 2021b, Pohjola ym. 2021a, Voipio-Pulkki ym. 2021, STM/2021/170.

62 STM 2020a; VNK/2020/142, myöh. ensimmäinen koronarokotusstrategia; STM 2021b: STM/2021/240, myöh. toinen koronarokotusstrategia; STM 2022a, myöh. kolmas koronarokotusstrategia.

63 Kuckartz 2014, luku 4.3; teorialähtöisestä sisällönanalyysistä oikeustieteellisessä tutkimuksessa Rautiainen ym. 2023, luku 7.2.1; ihmisoikeustutkimuksessa Smith – Smith 2018, s. 85–87.

Kuvio 4. Aikajana tutkimusaineistosta.

4. Lapsen oikeus terveyteen koronarokotusasetusten valmisteluaineistossa

4.1. Kollektiivinen fyysinen terveys

Lapsen oikeus terveyteen näyttäytyi erityisesti fyysisen terveyden näkökulmasta niin kollektiivisella kuin yksilölliselläkin tasolla. Lasten rokottamisessa lähtökohtana on, että rokottaminen edistää lapsen oikeutta terveyteen niin kollektiivisen kuin yksilöllisenkin taudinsuojan avulla.⁶⁴ Laaja-alaisen rokotuskattavuuden tavoitteena olikin ensimmäisen koronarokotusstrategian mukaisesti tautitaakan vähentäminen, kuolemien ja eliniän menetysten estämisen sekä terveydenhuollon kantokyvyn turvaaminen.⁶⁵ Samat tavoitteet toistettiin alkuperäisen koronarokotusasetuksen perusmuistiossa.⁶⁶

Aineiston perusteella koronarokotusten tarkoituksena oli erityisesti tartuntojen leviämisen hallitseminen sekä terveydenhuollon kantokyvyn turvaaminen, jotka osaltaan suorasti ja epäsuorasti toteuttavat oikeutta elämään ja terveyteen. Esimerkiksi ETENE:n antaman lausunnon mukaan terveydenhuollon kantokyvyn turvaaminen tuottaa terveyshyötyä koko väestölle.⁶⁷ Kollektiivisen fyysisen terveyden näkökulmasta tarkasteltuna terveydenhuollon kantokyvyn turvaaminen loi yksilölle mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa hoitoa. Tartuntojen leviämisen estäminen joko rajoitustoimin tai koronarokotusten avulla puolestaan edisti niin väestön kuin yksilönkin terveyttä tartuntojen vähentyessä ja sairastumisriskin pienentyessä.

Huomionarvioiseksi seikaksi aineistossa nousee ETENE:n vuonna 2020 antama lausunto, jonka mukaan lasten rokottamisen aloittaminen vaatinee vielä tarkempaa tutkimustietoa.⁶⁸ Lasten rokottaminen oli kuitenkin mahdollista aloittaa heti koronarokotusasetuksen astuttua voimaan, sillä ensimmäisen myyntiluvan saaneen koronarokotteen käyttöaihe sopi 16 vuotta täyttäneille henkilöille. Ensimmäiset alle 18-vuotiaiden rokotukset annettiinkin heti vuoden 2021 alussa.⁶⁹ Alaikäisten osalta punnintaa oikeuden terveyteen suhteen ei ole ensimmäisen koronarokotusasetuksen valmistelumateriaaleista havaittavissa, vaan tarkastelu keskittyi aikuisväestön oikeuden terveyteen tarkasteluun.⁷⁰

Kollektiivista fyysisen terveyden tarkastelua suoritettiin myös ikäryhmäkohtaisesti tehtyjen epidemian kehittymisestä tehtyjen mallinnusten avulla. Lasten koronarokottamisen alatyöryhmän työpapereissa on havainnointu uusien ikäryhmien rokottamisen vaikutuksia epidemian leviämisen kannalta. 12–15-vuotiaiden rokotuksia sekä 5–11-vuotiaiden koronarokotuksia koskeneissa työpapereissa suoritettujen mallinnusten avulla

64 Helander 2018, s. 81; Nieminen 2015, s. 145.

65 VNK/2020/142, s. 1.

66 STM 2021e, s. 1.

67 Esim. ETENE 2020, s. 1.

68 ETENE 2020, s. 2.

69 Rokotuksia annettiin viikolla 1 neljä kappaletta ikäryhmässä 12–17 vuotta. Alle 16-vuotiaiden rokottaminen ei tammikuussa 2021 ollut vielä mahdollista, joten käytännössä nämä neljä rokotettua ovat olleet iältään 16–17-vuotiaita. THL 2023b.

70 Esimerkiksi rokotusjärjestykseen liittyvä punninta koronarokotusasetuksen muistiossa (STM 2020b), ETENE:n lausunnossa (ETENE 2020, s. 1–2) sekä ensimmäisessä koronarokotusstrategiassa (VNK/2020/142, taustamuistio, s. 1–2).

oli mahdollista selvittää, kuinka tietyn ikäryhmän rokotuskattavuus vaikuttaisi epidemiatilanteen kehitykseen. Mallinnusten perusteella todettiin ikäluokkien rokotamisen kollektiivisen hyödyn riippuvan vanhempien ikäryhmien ja aikuisväestön rokotuskattavuudesta.⁷¹ Lasten rokotamisella ei kuitenkaan voitu paikata aikuisväestön huonoa rokotuskattavuutta.⁷² Lapsi voi kuitenkin levittää sairautta eteenpäin, jolloin lapsen rokotaminen tulee nähdä myös laajemmin yhteiskunnallisena asiana, punnintana yksilön ja yhteiskunnan kannalta.⁷³

Kyseisten mallinnusten avulla havaittiin lasten rokotamisen vaikutukset tartuntojen leviämislle ja tautitaakalle. Altistuneet ja sairastuneet kuormittivat terveydenhuoltojärjestelmää ja vaikuttivat tartuntojen kautta fyysiseen terveyteen niin kollektiivisella kuin yksilölliselläkin tasolla. Tämän lisäksi mallinnettiin eri ikäryhmiin kuuluvien lasten rokotamisen vaikutuksia kokonaisrokotuskattavuuteen. Nuorimman ikäryhmän, 6 kk–4-vuotiaiden lasten koronarokotuksia koskevassa työpaperissa mallinnusta ei enää ole suoritettu.⁷⁴

4.2. Yksilöllinen fyysinen terveys

Tarkastelun siirtyessä vuosina 2020 ja 2021 tuotetusta aineistosta myöhempien koronavuosien 2022 ja 2023 aineistoihin, fyysisen yksilöllisen terveyden osa-alue korostuu aiempaa enemmän. Tausta-aineistoissa yksilölliseen lääketieteelliseen riskiarviointiin liittyvät tekijät nostavat päätään.⁷⁵ Koronarokotteen yksilöllisten haittavaikutusten punninta suhteessa yksilölliseen hyötyyn kasvoi suhteessa aiempien vuosien materiaalissa havaittuun kollektiiviseen punnintaan. Osaltaan muutoksen mahdollisti marraskuussa 2021 saavutettu kahden rokotusannoksen 80 %:n rokotuskattavuus, joka ei enää vaatinut uusien ikäryhmien rokotamista.⁷⁶ Toisaalta sairastetusta taudista kertovia vasta-aineita esiintyi keväällä 2022 jo 76 %:lla 1–4-vuotiaista lapsista⁷⁷, jolloin immuniteettia oli jo muodostunut sairastetun taudin myötä luoden suojaa vakavaa koronavirusautia vastaan.⁷⁸

Painopisteen muutos kollektiivisen fyysisen terveyden osa-alueelta kohti yksilöllisen fyysisen terveyden osa-alueetta on havaittavissa erityisesti 5–11-vuotiaiden koronarokotuksia koskevan sääntelyn sekä 6 kk–4-vuotiaita koskevan sääntelyn osalta. Jo 5–11-vuotiaiden rokotamisen mahdollistavaa asetusmuutosta valmisteltaessa vuoden 2021 lopussa pohdittiin, ylittävätkö tässä ikäryhmässä rokotamisen hyödyt mahdollisesti rokotteesta aiheutuvat haitat. Lapsen edun toteutumiseksi rokotteiden tulee olla turvallisia lapsille.⁷⁹ Rokotteen haittavaikutusten ollessa vielä epäselviä THL ei ensimmäi-

71 Tapiainen ym. 2021a, s. 10; Tapiainen ym. 2021b, s. 14–15.

72 Tapiainen ym. 2021a, s. 10.

73 Nieminen 2015, s. 156, 159.

74 Tapiainen ym. 2022. Tätä saattaa selittää jo aiemmin saavutettu 80 %:n rokotuskattavuus sekä rauhoittunut pandemiatilanne.

75 Tapiainen ym. 2022, s. 22; THL 2023a, s. 1; THL 2022b, s. 2; STM 2023, s. 1.

76 THL 2021d.

77 Tapiainen ym. 2022, s. 6.

78 THL 2022b, s. 1.

79 Nieminen 2015, s. 155.

sessä lausunnossaan suosittanut lapsen etuun vedoten laajamittaisia, koko ikäluokkaa koskevia rokotuksia.⁸⁰ Paria viikkoa myöhemmin lisätutkimusten varmistuttua mahdollisuutta rokotteeseen päädyttiin kuitenkin tarjoamaan koko ikäryhmälle.⁸¹ Vuoden 2023 alusta voimaan astuncella asetusmuutoksella 5–11-vuotiaiden ikäryhmää koskeva rokotussuositus kavennettiin taas uudelleen koskemaan ainoastaan lääketieteellisiin riskiryhmiin kuuluvia lapsia. Samanaikaisesti rokotteiden tehoon ja turvallisuuteen sekä pienten lasten tautitaakkaan vedoten rokotuksia suositeltiin ainoastaan riskiryhmään kuuluville 6 kk–4-vuotiaille lapsille.⁸²

Rokotussuositusten muutos havainnoi konkreettisesti tutkimusaineistossa havaittavissa olevaa ajallista muutosta, jossa myöhemmin tuotetussa aineistossa yksilölliset tekijät ovat saaneet kollektiivisia tekijöitä enemmän painoarvoa. Samanaikaisesti muutoksen voi havaita tukevan lasten rokotusten osalta laajemmin tunnistettua tematiikkaa, jossa lapsen oikeudella terveyteen voidaan argumentoida niin rokottautumisen puolesta kuin sitä vastaan.⁸³

4.3. Kollektiivinen ja yksilöllinen psyykinen terveys

Koronapandemian ja pandemian aikaisten rajoitustoimien vaikutuksista lasten ja nuorten mielenterveydelle on raportoitu usealta eri taholta.⁸⁴ Erityisesti aiemmista mielenterveyden haasteista kärsineille nuorille pandemia-aika oli kuormittavaa, ja raskaiden palveluiden sekä mielenterveyspalveluiden tarpeen uskottiin kasvavan.⁸⁵ Lasten ja perheiden ongelmien todettiin tutkimusten perusteella lisääntyneen koronapandemian aikana ja sen vaikutuksesta, ja samanaikaisesti erityisesti lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saanti vaikeutui.⁸⁶

Tästä huolimatta psyykkisen terveyden osa-alueet eivät niin kollektiivisella kuin yksilölliselläkään tasolla saaneet juurikaan huomiota koronarokotusasetusten valmisteluaineistossa. Psyykkiseen terveyden osa-alueena liittyvät argumentit keskittyivät pääasiassa ”*lasten mielialaan ja hyvinvointiin*”. Lasten koronarokottamisen alatyöryhmä kiinnitti huomiota pandemiarajoitusten ja lasten psyykkisen terveyden väliseen suhteeseen ainoastaan 12–15-vuotiaiden lasten koronarokotuksia käsittelevässä työpaperissa.⁸⁷ Myös hybridistrategian toimintasuunnitelman täydennyksessä kiinnitettiin huomiota sellaisten toimien kartoitukseen, joiden avulla voitiin minimoida lasten ja nuorten hyvinvoinnille ja toimintakyvyille aiheutuvia haittoja.⁸⁸ Hybridistrategian linjauksia vuonna 2022 käsittelevässä STM:n lausunnossa huomioitiin, että tartuntojen estämiseksi tehtävien toimenpiteiden vaikutusarvioinnissa ”*on syytä ottaa huomioon myös epide-*

80 THL 2021a, s. 8. Rokotteen turvallisuuden on todettu olevan merkittävä huomioonotettava seikka erityisesti rokotteen ollessa uusi (Helander 2018, s. 76). Lapsen edun tulkinnasta ks. lapsen oikeuksien yleiskommentti nro 14 (CRC/C/GC/14).

81 THL 2021a, s. 8; THL 2021b.

82 THL 2022b.

83 Helander 2018, s. 61–62.

84 Samji ym. 2022; Wennberg – Luukkonen – Haila 2020, s. 8.

85 Lapsistrategian koronatyöryhmä 2020, s. 35–36; Hietanen-Peltola ym. 2020, s. 49.

86 Järvinen – Valtonen 2025; Tiili ym. 2020, s. 8.

87 Tapiainen ym. 2021a, s. 7.

88 Voipio-Pulkki – Pohjola 2021b, s. 9, 17.

*mian torjunnan keinojen laajemmat hyvinvointivaikutukset, jotka saattavat ilmetä vasta pidemmällä aikavälillä”.*⁸⁹

Psyykkisen terveyden osalta aineistosta tehdyt huomiot keskittyivät erityisesti muutamisiin mainintoihin rajoitustoimenpiteiden ja psyykkiselle terveydelle aiheutuneiden negatiivisten seurausten suhteesta. Rajoitusten poistumisen uskottiin vaikuttavan positiivisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin, ja keinona niiden poistamiseksi nähtiin rokottautuminen.⁹⁰ Lisäksi lasten koronarokottamista selvittänyt työryhmä korosti lausunnossaan lasten yhdenvertaista asemaa riippumatta heidän rokotusstatuksestaan.⁹¹ Yhdenvertaisen kohtelun toteutumisella on positiivisia vaikutuksia psyykkiselle terveydelle niin kollektiivisella kuin yksilölliselläkin tasolla erityisesti tilanteessa, jossa rokottautuminen on vapaaehtoista.

Psyykkisen terveyden vähäinen näyttäytyminen aineistossa kuvaa laajemminkin sitä, kuinka pandemian vaikutuksia erilaisiin terveyteen vaikuttaviin tekijöihin ja rakenteisiin on vielä vaikea ymmärtää.⁹² Toisaalta tutkimustietoa koronapandemian negatiivisista vaikutuksista mielenterveydelle saatiin jo varhaisessa vaiheessa.⁹³ Tästä huolimatta aineistosta tehtyjen psyykkistä terveyttä käsittelevien havaintojen vähäisyys kuvaa sitä, kuinka rokotteiden ja psyykkisen terveyden välistä suhdetta ei valmistelun aikana ole ymmärretty. Kansainvälisiin sopimusvelvoitteisiin sisältyy vaatimus siitä, etteivät sopimusvaltioiden toimenpiteet aiheuta riskiä lapsen terveydelle ja hyvinvoinnille.⁹⁴ Mikäli oikeuden terveyteen moniulotteisuutta ja laaja-alaisuutta ei terveyttä koskevassa säädösvalmistelussa ymmärretä, on olemassa riski siitä, että toista terveyden osa-aluetta priorisoimalla aiheutetaan toisen osa-alueen heikentymistä.

5. Analyysin yhteenveto

Parhaan saavutettavissa olevan terveydentilan käsite on moniulotteinen ja monitahoinen ihmisoikeusvelvoite. Se jättää sopimusvaltioille mahdollisuuden ottaa omat rajalliset resurssinsa ja yhteiskunnalliset tarpeensa huomioon toteuttaessaan oikeutta terveyteen mahdollisimman täysimääräisenä.⁹⁵ Aika- ja tilannesidonnaisuutensa vuoksi tutkimusaineistoista jälkikäteisesti tehtyjä havaintoja voidaan osaltaan selittää pandemiatilanteessa, rokotuskattavuudessa sekä tiedonsaannissa tapahtuneilla muutoksilla.

Analyyseissä havaittu fyysisen terveyden osa-alueen selkeä erottuminen niin yksilöllisesti kuin kollektiivisestikin tarkasteltuna seuraa tutkimuksissa havaittua ajallista kehityskulkua, jossa fyysisellä terveydellä ja siihen liittyvillä tekijöillä on ollut psyykkistä terveyttä keskeisempi rooli.⁹⁶ Kansanterveyspoliittisen työn ansiosta lasten ja nuorten

⁸⁹ STM 2022b, s. 2–3.

⁹⁰ STM 2021d, s. 3.

⁹¹ Tapiainen ym. 2021b, s. 20.

⁹² Tobin – Barrett 2020, s. 8; Lapsistrategian koronatyöryhmä 2021, s. 16; Hiilamo ym. 2021; Järvinen – Valtonen 2025.

⁹³ Usher – Durkin – Bhullar 2020; Wennberg – Luukkonen – Haila 2020.

⁹⁴ Häusler 2019, s. 47, 65.

⁹⁵ Eide – Eide 2006, s. 3; Tobin 2012, s. 124; Arras – Fenton 2009, s. 34.

⁹⁶ Kesavayuth – Shangkhum – Zikos 2021, s. 457–458.

fyysisessä terveydessä on vuosien saatossa tapahtunut positiivista kehitystä, kun taas mielenterveydelliset haasteet ovat lisääntyneet myös lasten ja nuorten keskuudessa.⁹⁷

Psyykkisellä ja fyysisellä terveydellä on aiempien tutkimusten valossa kiinteä vuoro-vaikutussuhde.⁹⁸ Lisäksi sosiaalisilla suhteilla on positiivisia vaikutuksia mielenterveydelle.⁹⁹ Aiemmalla psyykkisellä terveydellä on todettu olevan sekä suoria että epäsuoria vaikutuksia myöhemmälle fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle.¹⁰⁰ Vaikka pandemian alkuaikoina mielenterveyspalveluiden kysynnässä ei nähtykään poikkeavaa kysyntää, yhteiskunnan jälleen avautuessa psykiatristen diagnoosien määrä alkoi nousta. Tätä nousua selitettiin muun muassa psyykkisten ongelmien kasvulla sekä rajoitustoimien aikaisella hoitovelalla.¹⁰¹

Aineiston analyysissa fyysisen kollektiivisen terveyden osa-alueella havaittiin jännite rajoitustoimenpiteiden sekä laajan koronarokotuskattavuuden välillä. Näissä argumenteissa punnittiin lasten ikäryhmäkohtaisten rokotusten hyödyllisyyttä epidemian hallinnan kannalta. Laaja rokotuskattavuus nähtiin keinona ylläpitää terveydenhuollon kantokykyä rajoitustoimien sijaan, ja näin luopua rajoitustoimista. Pandemiatilanteen kehittyessä ja rokotuskattavuuden noustessa fyysistä terveyttä käsittelevissä argumenteissa havaittiin siirtymä kollektiiviselta osa-alueelta kohti yksilöllisempää tarkastelua. Hyötyhaitta-punninnassa lapselle koituvia hyötyjä alettiin punnita suhteessa yksilöllisiin haittoihin. Lapsiväestöä ei enää verrattu yhtä vahvasti aikuisväestöön, vaan tarkastelu keskittyi enemmän lapsiin yksilöinä. Lasten rokotteiden turvallisuudelle ja mahdollisille vakaville haittavaikutuksille annettiin punninnassa aiempaa enemmän painoarvoa. Koska tavoiteltu rokotuskattavuus oli jo saavutettu, lasten kollektiivista rokottamista ei katsottu enää tarpeelliseksi. Tämä kuvaa siirtymää kohti normaaliolojen aikaista toimintatapaa, jossa kansallisen rokotusohjelman mukaisen peruserokotussuojan lisäksi riskiryhmiin kuuluville tarjotaan räätälöityä rokotussuojaa heidän tarpeitaan vastaavasti.¹⁰²

Kollektiivisen terveyden osa-alue korostui yksilöllistä terveyttä enemmän myös lasten koronarokotuksista käydyssä vähäisessä oikeustieteellisessä keskustelussa, vahvistaen näin analyysissa tehtyä havaintoa.¹⁰³ Esitetyissä argumenteissa lasten ikäryhmäkohtaisen rokottamisen vaikutuksia punnittiin valmisteluaineistoa kattavammin tartuntatautilain tarkoitusten kautta.¹⁰⁴ Argumenteissa korostui erityisesti tartuntatautilain yleinen tarkoitus ehkäistä tartuntatauteja, niiden leviämistä sekä niistä niin yksilöille kuin yhteiskunnallekin koituvia haittoja. Koska lasten kohdalla yksilön riskit vakavalle tautimuodolle olivat vähäisiä, korostettiin erityisesti kollektiivista ulottuvuutta rokotuskattavuuden kautta.¹⁰⁵ Ainoaksi perusteeksi 12–15-vuotiaiden rokottamatta jättämiselle esitettiin rokottamiseen liittyviä yksilötasoisia hyötyjä ja haittoja.

97 Lapsiasiavaltuutettu 2024, s. 15.

98 Ohrnberger ym. 2017; Stubbs ym. 2017; Surtees ym. 2008; Nabi ym. 2008.

99 Umberson – Montez 2010.

100 Kesavayuth – Shangkhum – Zikos 2021, s. 473–474.

101 Gyllenberg ym. 2023, s. 1, 15.

102 THL 2024; Salo 2017, s. 21–22.

103 Lehtonen – Nyblin 2021, Nyblin – Salminen 2021a, Nyblin – Salminen 2021b.

104 Lehtonen – Nyblin 2021.

105 Lehtonen – Nyblin 2021. Pakollisia rokotuksia koskevassa keskustelussa puolestaan punnittiin pakollisen rokotuksen yksilöllistä hyötyä, jota voitoin pitää suhteessa vähäisempänä, mitä nuoremmasta ihmisestä on kysymys (Nyblin – Salminen 2021b).

Tämän punninnan ja arvioinnin katsottiin kuitenkin kuuluvan myyntilupaviranomaiselle, jolloin kansallisen tason hyöty-riskisuhdetta ei enää katsottu tarpeelliseksi tehdä.¹⁰⁶ Argumenteissa korostettiin myös perusoikeuksien välistä punnintaa, sillä elämän ja terveyden suojelun lisäksi rokotuskattavuudella ja rokotusten luomalla suojalla katsottiin olevan vaikutuksia myös muihin perusoikeuksiin, kuten kokoontumis- ja elinkeinovapautteen sekä sivistyksellisiin oikeuksiin.¹⁰⁷

Rajoitustoimien vaikutuksia punnittiin erityisesti fyysisen terveyden osa-alueella, psyykkisen terveyden jäädessä lähes huomioitta. Aineistosta havaittiin ainoastaan yksittäisiä mainintoja rajoitustoimien negatiivisista vaikutuksista lasten *hyvinvoinnille ja mielialalle*¹⁰⁸ sekä *hyvinvoinnille ja toimintakyvylle*¹⁰⁹. Lasten rokotukset nähtiin keinona vaikuttaa rokotuskattavuuden nostoon ja rajoitusten poistumiseen, jonka koettiin välillisesti edesauttavan psyykkisen terveyden edistämistä.

Lasten psyykkisen terveyden osa-alueen vähäinen huomiointi koronarokotusasetusten valmisteluaineistossa herättää kysymyksiä siitä, onko terveyden eri osa-alueiden välistä vuorovaikutussuhdetta ja mahdollisesti pitkällekin aikavälille ulottuvia vaikutuksia ymmärretty.¹¹⁰ Samanaikaisesti kun rajoitustoimilla ja rokotuksilla suojeltiin fyysistä terveyttä niin yksilöllisellä kuin kollektiivisellakin tasolla, on raportoitu esimerkiksi lasten psykiatristen diagnoosien¹¹¹ sekä syömishäiriöiden¹¹² määrän kasvusta. Rajoitustoimien, rokotuskattavuuden ja fyysisen terveyden välisen jännitteisen suhteen korostuminen jättää huomioimatta rajoitustoimien ja rokotuskattavuuden suorat ja epäsuorat vaikutukset psyykkiselle terveydelle. Rajoitustoimien ja sosiaalisten kontaktien rajoittaminen lisäsivät yksinäisyyttä, huolia ja psyykkistä kuormittuneisuutta.¹¹³ Nuorten osalta kaikilla kouluasteilla raportoitiin ahdistuneisuuden kasvua sekä masennusoireilun ja yksinäisyyden lisääntymistä.¹¹⁴ Vaikka toisella asteella opiskelevien nuorten osalta luvut ovat tasaantuneet, toisten osalta ahdistuneisuus jatkaa edelleen kasvuaan.¹¹⁵

Huomionarvoista on myös se, että loppukesällä 2021 julkaistiin lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille.¹¹⁶ Osana kansallisen lapsistrategian täytäntöönpanoa laaditun käsikirjan tarkoituksena on antaa konkreettista apua lapsivaikutusten arvioimiseksi. Käsikirjassa terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvät vaikutukset on nostettu keskeisiksi.¹¹⁷ Ajallisesti käsikirjan ilmestyminen on tapahtunut lähes samanaikaisesti 12–15-vuotiaiden rokotuksia koskevan asetuksen voimaantulon sekä toisen hybridistrategian kanssa. Seuraavien ikäluokkien rokotuksen mahdollistamien asetusmuutosten aikaan käsikirja on jo ollut valmistelijoiden saatavilla. Taustamuistioissa esitetyt argumentit tarkastellessa ei kuitenkaan voi havaita mainittavaa muutosta lapsen terveyteen kohdistuvien vaikutusten arvioinneissa.

106 Lehtonen – Nyblin 2021.

107 Nyblin – Salminen 2021a.

108 Tapiainen ym. 2021a, s. 7.

109 Voipio-Pulkki – Pohjola 2021b, s. 9, 6, 17; STM 2022b, s. 2–3.

110 Järvinen – Valtonen 2025.

111 Gyllenberg ym. 2023.

112 Toulany ym. 2023.

113 Rissanen ym. 2021, s. 17.

114 Aalto-Setälä ym. 2021, s. 2–3.

115 Lapsiasiavaltuutettu 2024, s. 30.

116 Iivonen – Pollari 2021.

117 Ibid., s. 9. & 60.

6. Johtopäätökset

Lapsen oikeus terveyteen perus- ja ihmisoikeutena rakentuu kansainvälisten ihmisoikeus-sopimusten sekä perustuslaista johdettujen oikeuksien varaan. Vaikka Suomen perustuslakiin ei sisällykään nimenomaista säännöstä oikeudesta terveyteen, sillä voidaan nähdä olevan liittymäkohtia erityisesti PL 19.3 §:ssä sekä 7 §:ssä säädettyihin oikeuksiin. Tutkimuksessa käsitellyt kansainväliset ihmisoikeussopimukset on puolestaan saatettu Suomessa voimaan laein ja ase- tuksin siirtäen velvoitteet osaksi kansallista oikeusjärjestelmää.

Terveyden määritelmän osalta ihmisoikeussopimukset nojaavat WHO:n peruskirjan mää- ritelmään terveydestä täydellisenä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena terveytenä, ei ainoas- taan sairauden tai vamman puutteena. Lapsen oikeuksien osalta keskeiseksi ihmisoikeusinstru- mentiksi nousee lapsen oikeuksien yleissopimus, jonka 24 artiklassa säädetään lapsen oikeu- desta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta. Samaan parhaan mahdollisen tervey- dentilan käsitteeseen viitataan myös TSS-sopimuksessa, jonka 12 artiklaa on pidetty kattavim- pana oikeutta terveyteen käsittelevänä säädöksenä. Kirjaus parhaasta mahdollisesta terveyden- tilasta jättää sopimusvaltioille mahdollisuuden huomioida alueelliset ja kansalliset tarpeet sekä käytettävissä olevat resurssit toimiessaan oikeuden mahdollisimman täysimääräiseksi toteut- tamiseksi.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, *miten lapsen oikeus terveyteen on huomioitu koronarokotusase- tusten valmistelumateriaaleissa*. Tutkimustehtävään vastattiin määrittämällä ensin normatiivinen viitekehys lapsen oikeudelle terveyteen sekä ihmis- että perusoikeutena. Näin selvitettiin, miltä lapsen oikeus terveyteen normatiivisena käsitteenä tarkoittaa. Myöhemmässä vaiheessa tuon normatiivisen käsitteen pohjalta muodostettiin nelikenttä ja analyysirunko lapsen oikeudesta terveyteen keskittyen fyysisen ja psyykkisen terveyden kollektiivisiin ja yksilöllisiin osa-aluei- siin. Analyysirungon avulla analysoitiin koronarokotusasetusten valmistelumateriaaleja teoria- ohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Näin saatiin selville, miten lapsen oikeus terveyteen on käytännön säädösvalmistelussa huomioitu, ja millaisia sisältöjä sille on annettu.

Analyyysin perusteella havaittiin, että lapsen oikeuden terveyteen huomioiminen osana säädösvalmistelua on ollut vähäistä. Tarkastelu on pääasiassa keskittynyt epidemiologiisiin ja lääketieteellisiin seikkoihin, eikä oikeuksien välistä tai oikeuksiin liittyvää punnintaa ole juuri- kaan suoritettu. Eniten havaintoja tehtiin lapsen fyysisen terveyden osa-alueella, kattaen niin kollektiivisen kuin yksilöllisenkin tarkastelun. Ajallisesti kollektiivinen tarkastelu painottui eri- tyisesti pandemian ensimmäisille vuosille, ja yksilöllinen tarkastelu korostui vasta ajallisesti viimeisiksi asettuvissa dokumenteissa. Psyykkiseen terveyteen liittyvät havainnot puolestaan jäävät niin kollektiivisella tasolla kuin yksilöllisestikin tarkasteltuna vähäisiksi.

Vaikka lapsen oikeus terveyteen on monialainen ilmiö, aineiston analyysi muovasi melko yksipuolisen, fyysisen terveyteen keskittyvän kuvauksen lapsen oikeudesta terveyteen. Fyysi- sen ja psyykkisen terveyden välillä vallitseva vuorovaikutussuhde jäi valmistelumateriaaleissa lähes kokonaan puuttumaan. Rokotuskattavuuden ja rajoitustoimien välisen suhteen vahva painottaminen, epidemian leviämisen estäminen sekä terveydenhuollon kantokyvyn turvaa- minen näyttäytyivät aineistossa, mutta kokonaisvaltainen punninta niiden suhteesta psyykki- seen terveyteen tai muihin terveyttä määrittäviin tekijöihin puuttui.

Tutkimustulosten perusteella näyttääkin siltä, ettei säädösvalmistelussa ymmärretty kaikkia lapsen oikeuteen terveyteen liittyviä normatiivisia osa-alueita fyysisen terveyden saadessa psyykkistä terveyttä enemmän huomiota. Normatiivisen ja käytännön ulottuvuuden välillä havaittavissa olevat tulkintaerot lapsen oikeudesta terveyteen johtivat sääntelyyn, jossa kokonaisvaltaista lapsen oikeutta terveyteen ei ole huomioitu. Tämä puolestaan estää lapsen oikeutta terveyteen toteutumasta täysimääräisesti. Keskityttäessä fyysiseen terveyteen herää kysymys siitä, missä määrin mielenterveys ymmärretään osaksi oikeutta terveyteen ja mitä toimenpiteitä vaaditaan, jotta tulevaisuudessa lapsen oikeus terveyteen ymmärretään fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä koostuvana kokonaisuutena, terveyden sosiaalisia ulottuvuuksia unohtamatta.

Näiden havaintojen lisäksi tutkimuksen kontribuutio ulottuu myös laajemmalle, sillä tutkimuksessa tuotettu nelikenttä voi toimia tulevaisuudessa mahdollisena tapana jäsentää lapsen oikeutta terveyteen. Nelikentän avulla on mahdollista operationalisoida normatiivinen käsite, lapsen oikeus terveyteen, konkreettiseksi osa-alueiksi, joita voidaan hyödyntää niin käytännön säädösvalmistelussa, vaikutustentarvioinneissa kuin oikeustieteellisessä keskustelussakin. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin tarpeen tarkastella laajemmin pandemian aikana annettuja säädöksiä ja niiden valmistelumateriaaleja ja selvittää, millaisen roolin lapsen oikeus terveyteen on näissä materiaaleissa saanut.

Abstract in English

CHILD'S RIGHT TO HEALTH IN THE PREPARATION OF DECREES CONCERNING COVID-19 VACCINATIONS

This article aims to understand how a child's right to health has been considered in the preparatory materials of the decree of voluntary covid-19 vaccinations in Finland (government decree 1105/2020) and the decrees amending it. First, a legal framework was built around the notion of a child's right to health which was later operationalized by recognizing four different dimensions. The preparatory materials were later analyzed through these dimensions. The analysis showed that the physical health aspects of the child's right to health got the most mentions, with the psychological health having almost no recognition. Therefore, the child's right to health was not holistically understood as a human or fundamental right when preparing the decrees.

Keywords: Child's right to health, COVID-19 pandemic, COVID-19 vaccinations, children's rights, law drafting

Lähteet

VIRALLISLÄHTEET

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights (TSS-komitea), Substantive Issues arising in the Implementation of International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 14 (2000), E/C.12/2000/4, kohta 2. [E/C.12/2000/4].
- Committee on the Rights of the Child: General comment No. 5 (2003): General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6). [CRC/GC/2003/5].
- Committee on the Rights of the Child (2013) General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), kohta 11). [CRC/C/GC/14].
- Committee on the Rights of the Children, General comment No. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art. 24), CRC/C/GC/15. [CRC/C/GC/15]

- Exit- ja jälleerakennustyöryhmä 2020, Koronakriisin vaikutukset ja suunnitelma epidemian hallinnan hybridistrategiaksi – Exit- ja jälleerakennustyöryhmän 1. vaiheen raportti. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:12.
- HE 309/1991 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- Lapsiasiavaltuutettu, Lapsiasiavaltuutetun lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle luonnoksesta vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen 2 §:n muuttamisesta. 15.7.2021.
- Lapsiasiavaltuutettu, Toteutuuko lapsen oikeus terveyteen? Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2023. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2024:2.
- Lapsistrategian koronatyöryhmä, Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa - Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. [Lapsistrategian koronatyöryhmä 2020].
- Lapsistrategian koronatyöryhmä, Lapset, nuoret ja koronakriisi Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:2. [Lapsistrategian koronatyöryhmä 2021].
- M 4/2020 vp, Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista.
- OKM/2020/16, Ehdotus valtioneuvoston asetukseksi varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista rajoituksista. Opetus- ja kulttuuriministeriö, muistio 17.3.2020.
- Pohjola, Pasi – Voipio-Pulkki, Liisa-Maria – Koskela, Satu – Siikavirta, Jaska, Toimintasuunnitelma covid-19 -epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:24. [Pohjola ym. 2021a].
- Pohjola, Pasi – Voipio-Pulkki, Liisa-Maria – Koskela, Satu – Siikavirta, Jaska, Toimintasuunnitelma covid-19 -epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:21. [Pohjola ym. 2021b].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen Covid-19-rokotusstrategia 2.12.2020. Muistio 2.12.2020. [STM 2020a].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista. Muistio 22.12.2020. [STM 2020b].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, ”Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta.” Taustamuistio 16.4.2021, Valtioneuvoston yleisistunto 16.4.2021. [STM 2021a].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen covid-19-rokotusstrategia ajalle 25.11.2021–30.6.2022. Muistio 25.11.2021. [STM 2021b].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta. Muistio 16.4.2021. [STM 2021c].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen 2 §:n muuttamisesta. Muistio 5.8.2021. [STM 2021d].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen 2 ja 3 §:n muuttamisesta. Muistio 22.12.2021. [STM 2021e].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen covid-19-rokotusstrategia 1.7.2022 alkaen. [STM 2022a].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Covid-19-epidemian hillinnän hybridistrategian linjaukset vuonna 2022. 10.2.2022. [STM 2022b].
- Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtioneuvoston asetus vapaaehtoisista covid-19-rokotuksista annetun valtioneuvoston asetuksen 2 §:n muuttamisesta. Muistio 19.1.2023. [STM 2023].
- STM/2021/170, Valtioneuvoston periaatepäätös COVID-19-epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamisesta annettavasta toimintasuunnitelmasta. Valtioneuvoston täysistunto 9.9.2021.
- STM/2021/240, Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen COVID-19 -rokotusstrategian päivittämisestä. Valtioneuvoston yleisistunto 25.11.2021.
- Tapiainen, Terhi – Nohynek, Hanna – Peltola, Ville – Poukka, Eero – Renko, Marjo – Saarinen, Aija – Sarvikivi, Emmi – Valtonen, Kirsi, 12–15-vuotiaiden lasten ja nuorten rokottaminen COVID-19 -tautia vastaan Suomessa. THL Työpöytäpaperi 19/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2021. [Tapiainen ym. 2021a].
- Tapiainen, Terhi – Nohynek, Hanna – Peltola, Ville – Poukka, Eero – Renko, Marjo – Saarinen, Aija – Sarvikivi, Emmi – Valtonen, Kirsi – Virkku, Anniina, 5–11-vuotiaiden lasten rokottaminen COVID-19 -tautia vastaan Suomessa. THL Työpöytäpaperi 37/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2021. [Tapiainen ym. 2021b].

- Tapiainen, Terhi – Virkku, Anniina – Kääriäinen, Sohvi – Peltola, Ville – Renko, Marjo – Saarinen, Aija – Valtonen, Kirsi – Nohynek, Hanna, 6 kuukauden – 4 vuoden ikäisten lasten rokottaminen COVID-19 -tautia vastaan Suomessa. THL Työpäperi 59/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2022.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen 5–11-vuotiaiden koronarokotuksista antama lausunto. 3.12.2021. Löytyy lähteestä STM 2021e, muistion liitteenä. [THL 2021a]
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen 5–11-vuotiaiden koronarokotuksista antama lausunto. 17.12.2021. Löytyy lähteestä STM 2021e, muistion liitteenä. [THL 2021b]
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen 12–15-vuotiaiden koronarokotuksista antama lausunto. 23.6.2021. Löytyy lähteestä STM 2021d, muistion liitteenä. [THL 2021c].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Koronarokotuskattavuus on nyt 80 prosenttia – rokote kannattaa edelleen ottaa, THL tiedote 10.11.2021, <https://thl.fi/-/koronarokotuskattavuus-on-nyt-80-prosenttia-rokote-kannattaa-edelleen-ottaa>, avattu 29.3.2023. [THL 2021d].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Epidemiologinen tilanne ja toimintastrategian mahdolliset muutostarpeet. 17.1.2022. [THL 2022a].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL:n lausunto lasten koronarokotuksista. 22.11.2022. [THL 2022b].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL:n lausunto vuoden 2023 koronarokotuksista. 28.2.2023. [THL 2023a].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, taulukko ”Rokotusten edistyminen sairaanhoitopiireissä viikoittain eri ikäryhmissä”, saatavilla https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/vaccreg/cov19cov/summary_cov19covareatime, avattu 17.3.2023. [THL 2023b].
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Aiheet – Infektiotaudit ja rokotukset – Tietoa rokotuksista – Kansallinen rokotusohjelma – Rokotusohjelma lapsille ja aikuisille – Riskiryhmiin kuuluvien rokotukset. Saatavilla <https://thl.fi/aiheet/infektiotaudit-ja-rokotukset/tietoa-rokotuksista/kansallinen-rokotusohjelma/rokotusohjelma-lapsille-ja-aikuisille>, avattu 17.06.2024. [THL 2024].
- Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE, Sosiaali- ja terveysministeriön lausuntopyyntö Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lausunnosta koronarokotusten ensimmäisistä kohderyhmistä VN/18845/2020, 11.12.2020. [ETENE 2020].
- Valtioneuvosto, ”Hallitus hyväksyi uuden hybridistrategian”, tiedote 6.9.2021. Saatavilla <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-hyvaksyi-uudistetun-hybridistrategian>, avattu 18.10.2023. [Valtioneuvosto 2021].
- Valtioneuvosto, Istuntoaineistot-tietokanta, valtioneuvoston yleisistuntojen istuntoaineistot, saatavilla <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/istunnot>, avattu 11.2.2023. [Valtioneuvosto 2023].
- VNK/2020/31, Poikkeusolojen toteaminen. Valtioneuvoston kanslia, taustamuistio 16.3.2020.
- VNK/2020/57, Valtioneuvoston periaatepäätös suunnitelmasta koronakriisin hallinnan hybridistrategiaksi. Valtioneuvoston kanslia, taustamuistio 6.5.2020.
- VNK/2020/142, Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen COVID-19 -rokotestategiasta. Valtioneuvoston yleisistunto 10.12.2020.
- Voipio-Pulkki, Liisa-Maria, Toimintasuunnitelma hybridistrategian mukaisten suositusten ja rajoitusten toteuttamiseen covid-19-epidemian ensimmäisen vaiheen jälkeen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:26.
- Voipio-Pulkki, Liisa-Maria – Pohjola, Pasi, Toimintasuunnitelma covid-19-epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamiseen tammi–toukokuussa 2021. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:1. [Voipio-Pulkki – Pohjola 2021a].
- Voipio-Pulkki, Liisa-Maria – Pohjola, Pasi, Hybridistrategian toimintasuunnitelman täydennys 1/2021, Toimenpiteet epidemian uhkaavan nopean kiihtymisen ja tartuttavampien virusmuunnosten yleistymisen estämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:11. [Voipio-Pulkki – Pohjola 2021b].
- Voipio-Pulkki, Liisa-Maria – Pohjola, Pasi – Koskela, Satu – Siikavirta, Jaska, Toimintasuunnitelma COVID-19 -epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamiseksi 2021–22. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:30.

KIRJALLISUUS

- Aalto-Setälä, Terhi – Suvisaari, Jaana – Appelqvist-Schmidlechner, Kaija – Kiviruusu, Olli, Pandemia ja nuorten mielenterveys – Kouluterveyskysely 2021. Tutkimuksesta tiivistä 55/2021, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021.

- Alderson, Priscilla, Giving Children's Views "Due Weight" in Medical Law. *International Journal of Children's Rights* 26 (2018), s. 16–37.
- Alvesalo-Kuusi, Anne – Kumpula, Anne, 2 Oikeussosiologia, oikeustiede ja lainoppi. Teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.): *Empiirinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2021.
- Arras, John D. – Fenton, Elizabeth M., Bioethics & Human Rights – Access to Health-Related Goods. *Hastings Center Report* 39: s. 27–38, 2009.
- Bustreo, Flavia – Hunt, Paul (toim.), *Women's and Children's Health: Evidence of Impact of Human Rights*. World Health Organization 2013.
- Daly, Aoife, No Weight for "Due Weight"? A Children's Autonomy Principle in Best Interest Proceedings. *International Journal of Children's Rights* 26 (2018), s. 61–92.
- Daniels, Norman, *Just Health: Meeting Health Needs Fairly*. Cambridge University Press 2008.
- Doek, Jaap E., *Children's Rights in Health Care and General Principles of the CRC*. Teoksessa Dorscheidt, Jozef H.H.M. – Doek, Jaap E., *Children's Rights in Health Care*. Brill 2018, s. 48–70.
- Donnelly, Mary – Kilkelly, Ursula, Child-friendly healthcare: Delivering on the right to be heard. *Medical Law Review* 19 (2011), s. 27–54.
- Dorscheidt, Jozef H.H.M. – Doek, Jaap E., *Children's Rights in Health Care*. Brill 2018.
- Durch, Jane S. – Bailey, Linda A. – Stoto, Michael A. (toim.), *Improving Health in the Community: A Role for Performance Monitoring*. Committee on Using Performance Monitoring to Improve Community Health, Institute of Medicine. National Academic Press 1997.
- Eide, Asbjørn – Eide, Wenche Barth, Article 24. The Right to Health, teoksessa André Alen – Johan Vande Lanotte – Eugene Verhellen – Fiona Ang – Eva Berghmans – Mieke Verheyde (toim.): *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. Martinus Nijhof Publishers, Leiden 2006.
- Fenton-Glynn, Claire, *Children and the European Court of Human Rights*, Oxford University Press 2021.
- Freeman, Michael, *Children's Health and Children's Rights*. Brill 2006.
- Gostin, Lawrence, *Global Health Law*. Harvard University Press 2014.
- Gostin, Lawrence – Sirleaf, Matiangai – Friedman, Erik, *Global Health Law – Legal Foundations for Social Justice in Public Health*. Teoksessa Lawrence O. Gostin – Benjamin Mason Meier (toim.): *Foundations of Global Health & Human Rights*. Oxford University Press 2020, s. 45–66.
- Gyllenberg, David – Bastola, Kalpana – Wan Mohd Yunus, WMA – Mishina, Kaisa – Liukko, Emmi – Kääriälä, Antti – Sourander, Andre, Comparison of new psychiatric diagnoses among Finnish children and adolescents before and during the COVID-19 pandemic: A nationwide register-based study. *PLoS Med* 20(2):e1004072, 2023. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1004072>.
- Hakalehto, Suvianna, Johdatus lapsen oikeuksiin terveydenhuollossa. Teoksessa Suvianna Hakalehto – Irma Pahlman (toim.): *Lapsen oikeudet terveydenhuollossa*. Kauppakamari 2018, s. 20–57. [Hakalehto 2018a].
- Hakalehto, Suvianna, *Lapsioikeuden perusteet*. Alma Talent 2018. [Hakalehto 2018b].
- Hakalehto, Suvianna – Pahlman, Irma (toim.): *Lapsen oikeudet terveydenhuollossa*. Kauppakamari 2018.
- Hautakorpi, Johanna, Asumispalveluyksiköissä pandemia-aikana toteutetut tapaamisrajoitukset perusoikeuksien kannalta. *Oikeustiede – Jurisprudentia* LVI:2023, s. 5–79.
- Helander, Merike, Rokottaako vai ei? Teoksessa Suvianna Hakalehto – Irma Pahlman (toim.): *Lapsen oikeudet terveydenhuollossa*. Kauppakamari 2018, s. 58–95.
- Helin, Markku, Alaikäisen oikeudet potilaana. Teoksessa Jari Koivisto (toim.): *Potilaan oikeudet ja potilasasiamestointi*. Suomen Kuntaliitto 1994, s. 90–103.
- Hietanen-Peltola, Marke – Vaara, Sarianna – Hakulinen, Tuovi – Hastrup, Arja, Lasten nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, työpaperi* 26/2020.

- Hiilamo, Aapo – Hiilamo, Heikki – Ristikari, Tiina – Virtanen, Petri, Impact of the Great Recession on mental health, substance use and violence in families with children: A systematic review of the evidence. *Children and Youth Services Review* 121 (2021).
- Huhtanen, Raija, Sosiaaliset perusoikeudet perustuslakivaliokunnan käytännössä, teoksessa Hänninen, Sakari ym. (toim.): *Muuttuva sosiaaioikeus. Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2013, s. 161–191.
- Häusler, Katharina, *Social Rights of Children in Europe: A Case Law Study on Selected Rights*. Brill 2019.
- Iivonen, Esa – Pollari, Kirsi, Lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:5.
- Johnsdotter, Sara – Mestre i Mestre, Ruth M., 'Female genital mutilation' in Europe: Public Discourse versus empirical evidence. *International Journal of Law, Crime and Justice* 51 (2017), s. 14–23.
- Kesavayuth, Dusanee – Shangkhum, Prompong – Zikos, Vasileios, Building physical health: What is the role of mental health? *Bulletin of Economic Research* 2022, 74, s. 457–483.
- Kestilä, Laura – Jokela, Merita – Härmä, Vuokko – Rissanen, Pekka (toim.), COVID-19-epidemia vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, kevät 2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 03/2021.
- Kuckartz, Udo, Three basic methods of qualitative text analysis. Teoksessa *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice & Using Software* (s. 65-120). SAGE Publications 2014, <https://doi.org/10.4135/9781446288719>
- Lehtonen, Lasse – Nyblin, Klaus, Vierashuoneessa professori Lasse Lehtonen ja asianajaja Klaus Nyblin: Lasten ja nuorten rokottaminen voi olla välttämätöntä koronaepidemian tukahduttamiseksi. *Edilex Uutiset* 2.6.2021.
- Lind, Anna-Sara, The Right to Health from a Constitutional Perspective – the Example of the Nordic Countries. Teoksessa Elisabeth Rynning– Mette Hartlev (toim.), *Nordic Health Law in a European Context – Welfare State Perspectives on Patients' Rights and Biomedicine*. Martinus Nijhoff Publishers 2011, s. 67–76, 73.
- Linnanmäki, Kirsikka, Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. *Alma Talent verkkokirjahylly* 2019.
- Martinón-Torres, Federico, Expected and Unexpected Effects of Vaccination, s. 4–12, teoksessa Timo Vesikari – Pierre Van Damme (toim.): *Pediatric Vaccines and Vaccinations – A European Textbook*. Springer 2017.
- Meier, Benjamin Mason – Murphy, Thérèse – Gostin, Lawrence O., The Birth and Development of Human Rights for Health. Teoksessa Lawrence O. Gostin – Benjamin Mason Meier (toim.): *Foundations of Global Health & Human Rights*. Oxford University Press 2020.
- Nabi, Hermann – Kivimäki, Mika – De Vogli, Roberto – Marmot, Michael G. – Singh-Manoux, Archana, Positive and negative affect and risk of coronary heart disease: Whitehall II prospective cohort study. *BMJ* 2008;337:a118, doi:10.1136/bmj.a118.
- Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora, 1 Johdatus empiriseen tutkimiseen. Teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.): *Empiirinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2021.
- Nieminen, Liisa, *Terveys ihmisoikeuskysymyksenä*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015.
- Nolan, Aoife, Children's Economic and Social Rights. Teoksessa Ursula Kilkelly – Ton Liefwaard (toim.): *International Human Rights of Children*. Springer 2019.
- Nyblin, Klaus – Salminen, Janne, Vierashuoneessa asianajaja Klaus Nyblin ja professori Janne Salminen: Kolmannen koronarokotekannokset ja globaali solidaarisuus – tehosteannoksista päätetään tartuntatautilain puitteissa, mutta myös kansainvälinen vastuu on muistettava. *Edilex Uutiset* 30.8.2021. [Nyblin – Salminen 2021a].
- Nyblin, Klaus – Salminen, Janne, Vierashuoneessa asianajaja Klaus Nyblin ja professori Janne Salminen: Komission puheenjohtaja Ursula von der Leyen peräänkuuluttaa unioninlaajuista keskustelua koronarokotuksen pakollisuudesta, ja tämä keskustelu käynnistyy todennäköisesti myös Suomessa. *Edilex Uutiset* 17.12.2021. [Nyblin – Salminen 2021b].
- Ohrnberger, Julius – Fichera, Eleonora – Sutton, Mark, The dynamics of physical and mental health in the older population. *The Journal of the Economics of Ageing* 2017:195, s. 52–62.
- Oliveira, Eduardo A. – Colosimo, Enrico A. – Simões e Silva, Ana Cristina – Mak, Robert H. – Martelli, Daniella B. –Silva, Ludmila R. – Martelli-Júnior, Hercílio – Oliveira, Maria Christina L., "Clinical Characteristics and Risk Factors for Death among Hospitalised Children and Adolescents with COVID-19 in Brazil: An Analysis of a Nationwide Database". *The Lancet Child & Adolescent Health* 5 (8) 2021: s. 559–568, [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(21\)00134-6](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(21)00134-6).

- Pahlman, Irma, Alaikäisen potilaan itsemääräämisoikeus. Teoksessa Suviaanna Hakalehto – Irma Pahlman (toim.): Lapsen oikeudet terveydenhuollossa. Kauppakamari 2018, s. 282–301.
- Peleg, Noam, International Children's Rights Law: General Principles. Teoksessa Ursula Kilkelly – Ton Liefwaard (toim.): International Human Rights of Children. Springer 2019.
- Pike, Jamison – Bogich, Tiffany – Elwood, Sarah – Finnoff, David C. – Daszak, Peter, Economic optimization of a global strategy to address the pandemic threat. *Proc Natl Acad Sci USA* 111/2014, s. 18519–18523.
- Pollari, Kirsi – Lohiniva-Kerkelä, Mirva: Ketä kuullaan – kuka päättää? Alaikäisen osallisuus ja itsemääräämisoikeus terveyden- ja sairaanhoidossa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suviaanna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa s. 269–301. Lakimiesliiton Kustannus 2013.
- Pollari, Kirsi, Lapsen itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa. Teoksessa Paul Tiensuu – Maija Aalto-Heinilä – Anna Mäki-Petäjä-Leinonen (toim.): Itsemääräämisoikeus: Teoriasta käytäntöön. Vastapaino 2023.
- Rantala, Kati – Alasuutari, Noora, 4 Lainsäädäntötutkimus: Esimerkinä lainvalmistelun analyysi. Teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähtenmäki (toim.): Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Rautiainen, Pauli – Kostiaainen, Aura – Kurki, Visa – Soininen, Niko – Määttä, Tapio, Oikeus ja sen tutkiminen. Vastapaino 2023.
- Rautiainen, Pauli – Lavapuro, Juha sekä työryhmä Hartzell, Jari – Lehtinen, Emma – Meriläinen, Niina – Neuvonen, Riku – Todorov, Elina, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 36/2016.
- Rissanen, Pekka – Kestilä, Laura – Härmä, Vuokko – Jokela, Merita, 1 Johdanto. Teoksessa Laura Kestilä – Merita Jokela – Vuokko Härmä – Pekka Rissanen (toim.): Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio kevät 2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021, s. 17–20.
- Rowan, Paul – Haas, Donald – Campbell, John – Maclean, David – Davidson, Karina, Depressive Symptoms Have an Independent, Gradient Risk for Coronary Heart Disease Incidence in a Random, Population-based Sample. *Annals of Epidemiology* 2005 15(4), s. 316–320.
- Salo, Heini, Economic evaluations in adopting new vaccines in the Finnish national vaccination programme. Academic Dissertation. University of Helsinki 2017.
- Samji, Hasina – Wu, Judy – Ladak, Amilya – Vossen, Caralyn – Stewart, Evelyn – Dove, Naomi – Long, David – Snell, Gaelen, Review: Mental health impacts of the COVID-19 pandemic on children and youth – a systematic review. *Child and Adolescent Mental Health* 27 (2022) no. 2, s. 173–189.
- Smith, Clare – Odd, David – Hardwood, Rachel – Ward, Joseph – Linney, Mike – Clark, Matthew – Hargreaves, Dougal, "Deaths in Children and Young People in England after SARS-CoV-2 Infection during the First Pandemic Year". *Nature Medicine*, 28(2022), s. 185–192, <https://doi.org/10.1038/s41591-021-01578-1>.
- Smith, Rhona – Smith, Lorna, Qualitative methods. Teoksessa Lee McConnell – Rhona Smith (toim.): Research Methods in Human Rights. Routledge 2018, s. 70–93.
- Sormunen, Milka, Understanding the Best Interests of the Child as a Procedural Obligation: The Example of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review* 2020 vol. 20 (4) s. 745–768.
- Spronk, Sarah, Realizing Children's Right to Health – Additional Value of the Optional Protocol on a Communications Procedure for Children. *International Journal of Children's Rights* 22 (2014), s. 189–204.
- Stubbs, B. – Vancampfort, D. – Veronese, N. – Kahl, K. G. – Mitchell, A. J. – Lin, P.-Y. – Tseng, P.-T. – Mugisha, J. – Solmi, M. – Carvalho, A. F. – Koyanagi, A., Depression and physical health multimorbidity: primary data and country-wide meta-analysis of population from 190 593 people across 43 low- and middle-income countries. *Psychological Medicine* 2017 (47), s. 2107–2117.
- Surtees, P.G. – Wainwright, N.W.J. – Luben, R.N. – Wareham, N.J. – Bingham, S.A. – Khaw, K.-T., Psychological distress, major depressive disorder, and risk of stroke. *Neurology* 2008;70, s. 788–794.
- Tiili, Anna – Paasivirta, Annukka – Kuokkanen, Julia – Eriksson, Pia – Nelimarkka, Siiri, Koronan vaikutukset lastensuojeluun. Tutkimuksesta tiivistä 34/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Tobin, John, Right to Health in International Law. Oxford University Press 2012.
- Tobin, John, Children's Right to Health. Teoksessa Ursula Kilkelly – Ton Liefwaard (toim.): International Human Rights of Children. Springer 2019.

- Tobin, John – Barrett, Damon, *The Right to Health and Health-Related Goods*. Teoksessa Lawrence O. Gostin – Benjamin Mason Meier (toim.): *Foundations of Global Health & Human Rights*. Oxford University Press 2020, s. 67–87.
- Todres, Jonathan – Diaz, Angela, *Adolescents' Right to Participate: Opportunities and Challenges for Health Care Professionals*. *Annals of Global Health* 2017, vol. 83 (5–6), s. 697–703.
- Torkki, Paulus – Patja, Kristiina – Gehrman, Katarina – Vanhala, Antero – Ojanen, Tuomas – Ignatius, Eveliina – Kousa, Ilona – Ranta, Jussi – Leskelä, Riikka-Leena, *Terveydenhuollon priorisointia tulee kehittää avoimempaan suuntaan*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta 2022, Policy Brief 2022:11.
- Toulany, Alene – Saunders, Natasha – Kurdyak, Paul – Strauss, Rachel – Fu, Longdi – Joh-Carnella, Nicolette – Chen, Simon – Guttman, Astrid – Stukel, Therese, *Acute presentations of eating disorders among adolescents and adults before and during the COVID-19 pandemic in Ontario, Canada*. *Canadian Medical Association Journal* 2023 195(38), s. 1291–1299.
- Tuori, Kaarlo, osa III Yksittäiset perusoikeudet – luku 15 Sosiaaliset oikeudet (PL 19 §), teoksessa Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Tuomas Ojanen – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen (toim.): *Perusoikeudet*. Alma Talent Verkkojulkaisu, päivittyvä hakuteos, 2009.
- Umberson, Debra – Montez, Jennifer Karas, *Social Relationships and Health: A Flashpoint for Health Policy*. *Journal of Health and Social Behavior* 2010:51, s. 54–66.
- Usher, Kim – Durkin, Joanne – Bhullar, Navjot, *The COVID-19 pandemic and mental health impacts*. *International Journal of Mental Health Nursing* (2020) 29, s. 315–318.
- Wennberg, Mikko – Luukkonen, Tuomas – Haila, Katri, *Sosiaalihuollon ja lastensuojelun kantokyky koronakriisin aikana – haastavat tekijät ja uudet ratkaisukeinot kriisistä selviämiseksi*. Itlan raportit ja selvitykset 2020:1.
- WHO 2020a, "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020" saatavilla <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>, avattu 8.5.2023.
- WHO 2020b, *Covid-19 Strategy Update*. Policy Brief 14.4.2020. Saatavilla https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/covid-strategy-update-14april2020.pdf?sfvrsn=29da3ba0_12.
- WHO 2024, *Social Determinants of Health*. Internet-lähde, saatavilla [who.int – Health Topics – Social determinants of health \[https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1\]](https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1), avattu 18.11.2024].
- Williams, Gareth H., *The determinants of health: structure, context and agency*. *Sociology of Health and Illness* 2003, vol. 25, s. 131–154.
- Yamin, Alice E., *Power, Suffering, and the Struggle for Dignity: Human Rights Frameworks for Health and Why They Matter*. University of Pennsylvania Press 2016.
- Yle 27.12.2020, "Ensimmäiset koronarokotteet on annettu Suomessa – rokotteen saanut sairaanhoitaja: "Olen erittäin iloinen, että sain tämän rokotteen". Saatavilla <https://yle.fi/a/3-11715468>, avattu 13.3.2023.

EUROOPAN IHIMISOIKEUSTUOMIOISTUIN

- Dodov v. Bulgaria (59548/00, 17.1.2008)
- X v. Suomi (34806/04, 3.7.2012)
- Mehmet Sentürk & Bekir Sentürk v. Turkki (13423/09, 9.4.2013)
- Blokhin v. Venäjä (47152/06, 23.3.2016)
- Solomakhin v. Ukraina (24429/03, 15.3.2021).
- Vavrička ja muut v. Tšekki (47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 ja 43883/15, 8.4.2021) [GC]

Hyväksikäyttäjä vai ihmiskaupan uhri? Oikeustieteellistä tutkimusta teatterin keinoin – Akateeminen vartti 3

1. Johdanto

Yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja tieteen popularisointi on tärkeää, jotta tutkittu tieto tavoittaisi suuren yleisön. Tutkijoilta odotetaan tutkimusartikkelien lisäksi blogikirjoituksia, mediaesiintymisiä, podcasteja, aktiivisuutta sosiaalisessa mediassa tai muuta vastaavaa vaikuttavuutta. Myös tutkimusartikkelien videoabstraktit ovat yleistyneet, vaikka oikeustieteessä ne eivät vielä ole arkipäivää. Tieteen kansantajuistaminen on entistä tärkeämpää aikana, jona tutkittua tietoa kyseenalaistetaan ja tiedon ja mielipiteen välinen raja on hämärtynyt.

Tutkimuksen tekeminen on luova prosessi. Miksei sen esittäminenkin voisi olla luovaa? Turun kaupunginteatteri ja Turun yliopisto järjestivät 12.3.2024 esityksen nimeltä Akateeminen vartti 3, jonka tarkoituksena oli popularisoida tiedettä teatterin keinoin. Kyse oli kahdeksasta TED-talkin tyylisestä dramatisoi-

dusta puhe-esityksestä, jotka käsittelivät laajasti Turun yliopistossa tehtävää tutkimusta aina molekulaarisesta kasvibiologiasta oikeustieteen. Kukin näistä kansantajuisista esityksistä kesti 15 minuuttia.¹ Akateeminen vartti on järjestetty kolme kertaa. Turun yliopiston oikeustieteellistä tiedekuntaa ovat edustaneet vuonna 2021 oikeussosiologian professori *Anne Alvesalo-Kuusi* ja vuonna 2022 vero-oikeuden tutkijatohtori *Jussi Jaakkola*. Vuonna 2024 oli minun vuoroni olla mukana produktiossa oikeustieteellisen tiedekunnan puolesta. Omassa osuudessani kerroin ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatetta käsittelevästä artikkeliväitöskirjastani.² Muiden vuosien esityksistä poiketen YLE kuvasi esityksen suorana lähetyksenä ja tallenne on katsottavissa YLE Arenassa rajoitetun ajan.³ Akateeminen vartti 4 järjestetään 28.10.2025 Turun kaupunginteatterissa.⁴

Tässä kirjoituksessa jaan kokemukseni oikeustieteellisen tutkimuksen esittämisestä teat-

1 Turun kaupunginteatterin ohjelmisto, Akateeminen vartti 3. Saatavilla: <https://tkteatteri.fi/ohjelmisto/esitykset/akateeminen-vartti-3/> (vierailtu 8.1.2025). Akateeminen vartti on saanut inspiraatiota Helsingin Sanomien ja Kansallisteatterin Musta laatikko -konseptista, jossa toimittajat kertovat työstään vastaavalla tavalla. Ks. Helsingin Sanomat, HS kutsuu 700 ysiluokkalaista katsomaan Musta laatikko -esitystä – tavallisiin näyttäntöihin myynnissä viimeiset liput 13.3.2024. Saatavilla: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000010277174.html> (vierailtu 5.5.2025).

2 Ks. julkaistu väitöskirja-artikkeli Jani Hannonen – Tatu Hyttinen, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate Suomen rikosoikeudessa. Oikeus 1/2024, s. 11–31.

3 YLE Areena, Miltä pelko näyttää ja mitä mimosan kukat kertovat ihmisen vuorokausrytmistä? 12.3.2024. Saatavilla: <https://areena.yle.fi/1-68343539?seek=6718> (vierailtu 5.5.2025).

4 Turun kaupunginteatterin ohjelmisto, Akateeminen vartti 4. Saatavilla: <https://tkteatteri.fi/ohjelmisto/esitykset/akateeminen-vartti-4/> (vierailtu 5.5.2025).

terin keinoin. Tavoitteeni on jatkaa kotimaista keskustelua oikeustieteellisen tutkimuksen luovuudesta, josta on esitetty kiinnostavia keskustelunavauksia oikeustieteellisten aikakauskirjojen sivuilla. *Jussi Karkkulainen* ja *Sampo Mielityinen* ovat tutkineet luovuuden merkitystä oikeustieteessä kyselytutkimukseen nojaavassa artikkelissaan.⁵ Karkkulaisen ja Mielityisen tutkimuksen perusteella luovuus vaikuttaa olevan merkitykselliseksi mielletty ominaisuus oikeustieteessä, ja se voi tutkijoiden mukaan ”ilmetä tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa”.⁶ Myös empirisen oikeustutkimuksen piirissä laajasti viitattujen laadullisen tutkimuksen metodioppaiden perusteella luovuus on keskeisessä roolissa esimerkiksi tutkimusasetelmien kehittämisessä ja aineiston analysoinnissa.⁷ *Mirjami Paso* on puolestaan kiinnittänyt huomiota itse oikeustieteellisen kirjoittamisen luovuuteen. Vaikka oikeustieteellisen tekstin on noudatettava tiettyjä vakiintuneita konventioita, voidaan Pason mukaan samalla pyrkiä luomaan ”jotain oivaltavaa ja kaunistaa”.⁸ Paso toteaa, että oikeustieteilijä voi myös inspiroitua taiteesta, joka ”voi merkittävästi ravistella oivalluskykyä”.⁹

Art and Law -suuntauksessa mielletään, että oikeus ja taide ovat merkityksellisessä suhteessa

toisiinsa.¹⁰ Tieteen ja taiteen yhdistäminen on näkynyt Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan toiminnassa siten, että oikeudenkäyntidraamakurssi¹¹ on pyörinyt jo pitkään ja syksyllä 2024 järjestettiin ensimmäistä kertaa Law&Art-kurssi.¹² Law&Art-kurssi on maailman mittakaavalla varsin ainutlaatuinen, koska vastaavaa opintojaksoa on tiettävästi tarjottu aiemmin ainoastaan Westminsterin yliopistossa. Kurssi huipentui tiedekuntarakennuksen Calonian aulassa 21.11.2024 järjestettyyn näyttelyyn, jossa tiedekunnan perustutkinto- ja vaihto-opiskelijat esittelivät kurssityönä tekemäänsä taidetta. Myös vuotta aiemmin Calonian tutkimuksen päivässä 2.11.2023 järjestettiin samalla paikalla Art & Law -näyttely, jossa saatiin puolestaan tarkastella tiedekunnan tutkijoiden tekemää oikeuteen liittyvää taidetta.¹³

Kaikkeä Colonialla esitettyä taiteellista antia ei ole tuotettu oman tiedekunnan voimin. Nimitään Westminsterin yliopiston Law & Theory Lab -keskuksen johtaja *Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos* järjesti mieleenpainuvan performanssiluennon “Performing Spatial Justice” Colonialla vierailunsa aikana 17.5.2023. Performanssiluennolla nähtiin muun muassa rutotohtorin naamio, akvaario ja yleisön osallistettava piirileikki, jonka sääntöjä ei koskaan sanallistettu.

5 Jussi Karkkulainen – Sampo Mielityinen, *Luova, luovempi, oikeustiede?* Lakimies 7–8/2022, s. 1105–1132.

6 Karkkulainen – Mielityinen 2022, s. 1130–1132. Ks. myös ansiokas kirjallisuuskatsaus luovuuden käsitteestä, s. 1105–1107.

7 Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus 2.0. Neljäs, uudistettu painos*. Vastapaino 2011, s. 251–278; Jari Eskola – Juha Suoranta, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino 1998, s. 150–153; Jouni Tuomi – Anneli Sarajärvi, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi 2.*, uudistettu laitos. Tammi 2018, s. 113–114.

8 Mirjami Paso, *Kirjoitanko, koska muuta en voi? Tieteellisestä kirjoittamisesta ja sen opettamisesta*. Oikeus 3/2010, s. 299–310, 307. Myös monissa kirjoitusoppaissa on käsitelty luovan kirjoittamisen ja kaunokirjallisuuden keinojen, kuten vapaan kirjoittamisen tekniikan, hyödyntämistä tutkimuskonteksteissa. Ks. esim. Carol Kiriakos – Kimmo Svinhufvud, *Tohtoritakuu: Kirjoittamisen opas jatko-opiskelijalle ja tutkijalle*. Art House 2015, s. 57–62.

9 Paso 2010, s. 300.

10 Oren Ben-Dor, *Introduction: Standing before the gates of the law?*, s. 1–29 teoksessa Oren Ben-Dor (toim.), *Law and Art: Justice, Ethics and Aesthetics*. Taylor & Francis Group 2011, s. 5–6. Ođulcan Ekiz, *Book Review: Research Handbook on Art and Law*. *Queen Mary Journal of Intellectual Property* 10(4) 2020, s. 516–520, 520.

11 Oikeudenkäyntidraamakurssi: kotimainen oikeushistoria varhaisella uudella ajalla (12 op). Kurssin vastuuolettajana on oikeushistorian professori Mia Korpiola. Kurssikuvaus on saatavilla opinto-oppaasta: <https://opas.peppi.utu.fi/opintojakso/OTMU1104/1033?period=2022-2024> (vierailtu 5.5.2025).

12 Kurssin vastuuolettajina toimivat väitöskirjatutkijat Juho Aalto ja Yulia Dergacheva. Saatavilla: <https://opas.peppi.utu.fi/opintojakso/OT00BF72/102350?period=2024-2027> (vierailtu 5.5.2025).

13 Yulia Dergacheva, *Art and Law exhibition. Law, Space and Justice* -tutkimusympäristön verkkosivut 30.11.2023. Saatavilla: <https://sites.utu.fi/lawspacjustice/art-and-law-exhibition/> (vierailtu 5.5.2025).

Oikeustieteen ja taiteen yhdistäminen ei kuitenkaan ole mikään uusi villitys. Oikeusteoreetikko ja siviilioikeuden professori *Aulis Aarnio* oli mittavan tieteellisen tuotantonsa lisäksi aktiivinen kaunokirjallisuuden ja näytelmien kirjoittaja.¹⁴ Myös emeritusprofessori *Juha Karhu* on tunnettu värikkästä esiintymisestäään, jossa oikeustiede ja taide yhtyvät.¹⁵

Seuraavaksi kerron lyhyesti Akateemisen vartin luomisprosessista ja itse esityksestä. Tämä kirjoitus perustuu pääosin esityksen käsikirjoitukseen, jonka olen kytkenyt tieteelliseen keskusteluun alaviitteillä. Lopuksi reflektoin kokemusta suhteessa oikeustieteen luovuudesta käytyyn keskusteluun.

2. Esityksen luomisprosessi

Sain elokuussa 2023 sähköpostin, jossa minua pyydettiin mukaan Akateemiseen varttiin kertomaan väitöskirjatutkimuksestani. Ensireaktioni oli kummastus ja mieleeni juolahti ainoastaan ihmiskaupan tunnusmerkistön esittäminen nykytanssin keinoin taikka tunnusmerkistön resitointi samalla jonglööraten. Minulla ei olisi mitään taidollisia edellytyksiä kummankaan tekotaiteellisen idean toteuttamiseen. Lähdin kuitenkin avoimin mielin työstämään käsikirjoitusta Akateemisen vartin tiimin kanssa, vaikka tyyliä oli minulle tyystin uusi.

Esityksen idea alkoi hiljalleen kehkeytyä. Työstin kesällä 2023 englanninkielistä artikkelia ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatteesta, joka perustuu asiantuntijahaastatteluaineistoon. Olin kirjoittanut aiemmin blogikirjoituksen, jossa pähkäilin haastattelu-

aineistosta kumpuvia asiantuntijoiden käyttämiä juna-aiheisia vertauksia rikosprosessin kuvaamiseksi.¹⁶ Päätin lähteä kirjoittamaan käsikirjoitusta tältä pohjalta. Etenkin kaupunginteatterin dramaturgi *Satu Rasila* ja Turun yliopiston luovan kirjoittamisen yliopisto-opettaja *Niina Repo* auttoivat todella paljon käsikirjoituksen työstämisessä sellaiseen muotoon, että se toimisi teatterin lavalla. Lopulta esityksen käsikirjoitus valmistui, ja sai otsikokseen ”Hyväksikäyttäjä vai ihmiskaupan uhri? Oikeudellisten roolien limittyminen ihmiskaupassa”. Käsiohjelmaa varten tiivistin esityksen keskeisen sisällön seuraavasti:

”Rikoksen tekijän ja rikoksen uhrin ajatellaan olevan toistensa vastakohtia. Onko eroteltu lopulta näin mustavalkoinen? Ihmiskaupassa roolit voivat limittyä, kun ihmiskaupan uhrista tulee ajan saatossa hyväksikäyttäjä. Mitä rikosoikeusjärjestelmän tulisi suhtautua tällaisiin uhri-tekijöihin? Jani Hannonen tutkii väitöskirjassaan rikoksiin painostettujen ihmiskaupan uhrien rikosvastuuta. Onko heitä pakko rangaista vai voidaanko rangaistuksesta luopua?”

Luova kirjoittaminen artikkeliprojektin ohella tuntui vapauttavalta, kun samanaikaisesti sai pohtia tutkimusaihetta vapaammin verrattuna empiirisen artikkelin rajoittavaan IMRAD-runkoon ja tyyliä. Luovasta kirjoittamisesta sai uusia näkökulmia myös artikkelin kirjoittamiseen, koska ajattelu, tutkimuksen tekeminen ja kirjoittaminen liittyvät erottamattomasti toisiinsa.¹⁷ Halusin esittää tutkimukseni tarinallisessa muodossa, jossa kuvailtaisiin tutkimukseen pohjaava, mutta ku-

14 Aulis Aarnio, Tulkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. WSOY 2006, s. 406–407.

15 Esimerkiksi Karhu oli pääroolissa Franz Kafkan kirjaan perustuvassa Oikeusjuttu-näytelmässä vuonna 2017. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnan uutiset, Matkalla oikeuden kanslioihin ja käytävillä 7.4.2024. Saatavilla: <https://www.ulapland.fi/news/Matkalla-oikeuden-kanslioihin-ja-kaytavilla-/38382/2e44b7cd-3d6a-4d51-b4c7-b2e5b1d09285> (vierailtu 5.5.2025).

16 Jani Hannonen, The Criminal Procedure Runs Like a Train. Nordic Criminology blog 25.9.2023. Saatavilla: <https://www.nsfk.org/blog/the-criminal-procedure-runs-like-a-train/> (vierailtu 5.5.2025).

17 Ks. esim. Tuomi – Sarajarvi 2018, s. 173.

vitteellinen, ihmiskauppatilanne. Onneksi minulla sattui olemaan sopivia tapauskuvauksia valmiina, joita oli kehitetty rankaisemattomuusperiaatetta koskevaa selvityshanketta varten.¹⁸ Päädyimme näyttelijään keskeisenä dramaturgisena elementtinä, joka herättäisi tekstin päähenkilön, Alinan, tarinan uloon. Alinan hahmo esitettäisiin lavalla niin sanottuina kulkuina eli useina lyhyinä esiintymisinä ja tämän vaatteet vaihtuisivat ajan kulun osoittamiseksi. Puolisoni *Adalima Häyhä* lupautui innokkaana teatteriharrastajana auttamaan. Teatterilta valittiin sopivat esiintymisasut ja esityksen juonen kannalta keskeiset käsi- ja matkalaukut. Lisäksi kehiteltiin sopiva äänimaisema sateesta ja juna-aseman hälystä sekä tuotettiin tekoälyn avulla Alinan hyväksikäyttäjän, Ivanin, deittisovelluksen profiili.

Harjoitteluvaihe oli intensiivinen, kun tehokasta harjoitusaikaa jäi vajaa kuukausi muiden töiden ohella. Kaupunginteatterin taiteellinen johtaja *Mikko Kouki* valmensi esiintyjä kahteen otteeseen, ja omaa osuuttaan pääsi harjoittelemaan päänäyttämöllä yhteensä neljä kertaa. Olin todella helpottunut kuullessani, että lavalle saa puhujakortit mukaan, mikä ratkaisi samalla ongelman käsien luontevasta sijainnista.

3. Esityspäivä

Varsinaisena esityspäivänä lämpimön tunnelma oli mukava, mutta jännittynyt. Oma vuoroni oli väliajan jälkeen toisena. Viittä minuuttia

ennen edellisen puhujan lopettamista minut kuljetettiin lavan reunalle odottamaan vuoroni. Sitten edellinen puhuja poistui lavalta rai-kuvien aplodien saattamana. Seuraavaksi oli minun vuoroni.

(Kävelin spottivalon valokeilaan, jolloin vaimea tuulen ja sateen äänimaisema alkoi. Aloin puhua.)

”Rikoksen tekijän ja uhrin ajatellaan olevan toistensa vastakohtia. Hieman kärjistäen tekijät ovat pahoja ja uhrin ovat viattomia. Tekijät saavat rangaistuksen tekemästään rikoksesta ja uhrin saavat tunnustusta kokemalleen vääryydelle. Onko erottelu kuitenkin lopulta näin mustavalkoinen?”

Ihmiskaupassa on kyse epätasapainoisesta valta-asetelmasta ja toisen ihmisen hyväksikäytöstä. Hyväksikäyttötarkoitus voi olla esimerkiksi seksiperäinen tai työperäinen. Ihmiskauppaa ei tunnusteta riittävän hyvin. Populäärikulttuurissa ihmiskaupan uhreista annetaan usein siloteltu kuva,¹⁹ joka muistuttaa norjalaisen kriminologin *Nils Christien* ideaaliuhrin käsitteestä.²⁰ Mielikuva voi olla se, että nuori viaton nainen kaapataan kadulta, kahlehditaan kellariin ja pakotetaan fyysisistä väkivaltaa käyttäen seksiorjaksi. Todellisuus on toisenlaista. Ihmiskaupan uhrin ovat usein marginalisoiduista ihmisryhmistä, heillä voi olla päihderiippuvuus tai muita ei-ideaalisen uhrin piirteitä. Hyväksikäyttö on pitkäaikainen tila, jossa kontrollin keinot ovat fyysisistä väkivaltaa hienovaraaisempia. Kontrolli voi ilmetä haavoittuvaisen aseman, kuten esimerkiksi paperittomuus-

18 Jani Hannonen – Heini Kainulainen, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2022:8.

19 Edith Kinney, Victims, Villains, and Valiant Rescuers: Unpacking Sociolegal Constructions of Human Trafficking and Crimmigration in Popular Culture, s. 87–108 teoksessa Maria João Guia (toim.), The illegal business of human trafficking. Springer 2015.

20 Nils Christie, The Ideal Victim, s. 11–23 teoksessa Marian Duggan (toim.), Revisiting the “Ideal Victim”: Developments in Critical Victimology. Bristol University Press 2018. Ihmiskaupan kontekstissa ks. Julia Muraszekiewicz, Protecting Victims of Human Trafficking From Liability: The European Approach. Palgrave MacMillan 2019, s. 169–192; Rita Haverkamp, Victims of Human Trafficking Considerations from a Crime Prevention Perspective, s. 53–74 teoksessa Rita Haverkamp – Ester Herlin-Karnell – Claes Ernestedt (toim.), What is Wrong with Human Trafficking? Critical Perspectives on the Law. Bloomsbury Publishing 2019.

den, päihderiippuvuuden tai läheisen suhteen, hyväksikäyttämisenä.

Etenkin seksiperäisessä ihmiskaupassa uhreista voi tulla ajan saatossa tekijöitä. Ihmiskaupan kontekstissa tämä ilmiö näkyy siten, että prostituutiotyöstä niin sanotusti ’edetään’ parittamaan muita. Ihmiskauppatutkimuksessa käytetään tästä nimitystä ’victim-offender overlap’²¹ tai ’cycle of abuse’²². Tätä uhuriuden ja tekijyyden limittymistä tapahtuu esimerkiksi Nigeriasta lähtevässä seksiperäisessä ihmiskaupassa, jossa prostituutio-organisaatiot ovat yleensä madameksi kutsutun naisen pyörittämiä. Madame on usein itse alun perin ollut hyväksikäytön kohteena.²³ Miespuolisen hyväksikäyttäjän johtamissa organisaatioissa yhdellä työtöistä voi olla korkeampi asema ja hän osallistuu avustavassa roolissa muiden tyttöjen paritukseen.²⁴ Nämä ihmiset eivät istu mustavalkoisiin tekijän ja uhrin muotteihin, vaan he ovat jotain siltä väliltä. Tutkimuskirjallisuudessa heitä kutsutaan uhri-tekijöiksi.²⁵

(Alina käveli omaan valokeilaansa ja pysähtyi hetkeksi. Hänellä oli mukanaan vaaleanpunainen vedettävä matkalaukku ja design-käsilaukku.)

”Tämä tässä on Alina. Alina on kuvitteellinen hahmo, joka perustuu tapauskuvauksiin, jotka laadimme yhdessä hankkeen toisen tutkijan, *Heini Kainulaisen*, kanssa. Tutkimuksessa haastattelimme ihmiskauppa-asiantuntijoita, joista osan kanssa käytimme keskustelun

tukena konkreettisia tapausesimerkkejä.²⁶ Alinan esimerkki ammentaa eritoten Itä-Euroopassa esiintyvistä loverboy-ilmiöstä.²⁷ Tässä ihmiskaupan muodossa hyväksikäyttäjän ja uhrin side perustuu rakkaudenkaltaiseen suhteeseen ja tämän läheisen suhteen hyödyntämiseen.

Alina on 19-vuotias Romanian maaseudulta kotoisin oleva nuori nainen, joka haaveilee paremmasta elämästä. Alina on muuttanut Romanian pääkaupunkiin Bukarestiin edistääkseen unelmaansa mallin urasta. Keikkoja on kuitenkin ollut vähän. Sitten deittiäppiin kilahtaa match: Ivan 34 vuotta. Komea ja hie- man vaarallisen näköinen kaveri.”

(Ivanin deittisovelluksen profiili heijastettiin lavan takaseinälle viestiään saattelemana. Alina selasi puhelintaan ja otti selfieitä.)

”Ivan laittaa heti Alinalle viestiä. Ivan satuu pyörittämään työkseen mallitoimistoa ja hänellä on paljon kontakteja. He käyvät trefeillä ja Ivan osoittautuu oikein hurmaavaksi mieheksi. Varsin pian Alina rakastuu Ivaniin. Aluksi kaikki on oikein hyvin, vaikka Ivan onkin hieman äkkipikainen ja mustasukkainen. Ivan hemmottelee Alinaa ja ostaa tälle kalliita lahjoja. He käyvät jopa lomamatkalla, jolloin otetaan alastonkuvia Ivanin mieliksi.

Alina on harrastanut huumeiden viuhdekäyttöä jo ennen Ivanin tapaamista. Huumeiden käyttö on kuitenkin lisääntynyt, koska niitä on ollut helppo saada Ivanin kautta. Eräänä päi-

21 Alexandra Baxter, When the Line between Victimization and Criminalization Blurs: The Victim-Offender Overlap Observed in Female Offenders in Cases of Trafficking in Persons for Sexual Exploitation in Australia. *Journal of Human Trafficking* 6(3) 2019, s. 327–338.

22 Marija Jovanovic, The Principle of Non-Punishment of Victims of Trafficking in Human Beings: A Quest for Rationale and Practical Guidance. *Journal of Trafficking and Human Exploitation* 1/2017, s. 41–76, 65.

23 UNODC, Female Victims of Trafficking for Sexual Exploitation as Defendants: A Case Law Analysis. UNODC 2020, s. 30–31; Anna-Greta Pekkarinen – Anniina Jokinen (toim.), Patterns of exploitation. Trends and modus operandi in human trafficking in Finland, Latvia, Estonia, Poland and Ukraine. HEUNI 2023, s. 52–53.

24 Angie Henderson – Shea Rhodes, “Got Sold a Dream and It Turned into a Nightmare”: The Victim-Offender Overlap in Commercial Sexual Exploitation. *Journal of Human Trafficking* 8(1) 2022, s. 33–48.

25 Englanniksi “victim-offender”, Baxter 2019.

26 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 129–131.

27 Loverboy-ilmiöstä UNODC 2020, s. 32–33; Pekkarinen – Jokinen 2023, s. 53–54.

vänä Ivan kertoo, että hänellä on talousvaikeuksia ja ilmoittaa, että Alina on hänelle velkaa huumeista. Ivan on järjestänyt Alinalle keikan strippiklubilla. Paikan päällä Alina päätyy myymään seksiä, josta Ivan ottaa rahat itselleen. Keikat klubilla jatkuvat. Alinalle ilmenee, että Ivanilla on muitakin heiloja. Alina kertoo haluavansa lopettaa prostituution, mutta Ivan ei anna hänen lopettaa, vaan käyttäytyy aggressiivisesti ja uhkaa muun muassa lähettää Alinasta otetut alastonkuvat tämän perheelle. Alina kokee seksin myymisen henkisesti raskaaksi, ja Ivanin tarjoamat huumeet alkavat maistua enemmän.”

(Alina istui matkalaukun päällä diskomusiikin soidessa ja valojen välkyessä. Alina kairoi käsilaukustaan huumausainetta, ripotteli sen kämmenselälleen ja veti sieraimensa. Alina poistui hoippuen paikalta.)

”Ivan ja Alina sekä seitsemän muuta tyttöä tekevät keikkaa myös Virossa, Latviassa ja Suomessa. He ovat yhdessä maassa korkeintaan pari viikkoa kerrallaan, jonka jälkeen he siirtyvät seuraavaan maahan.²⁸ Ivan kerää tytöiltä noin puolet heidän ansaitsemistaan rahoista, mutta Alinan tienaat rahat hän pitää kokonaisuudessaan itsellään. Ivan lähtee takaisin Romaniaan muutaman tytön kanssa, jolloin hän laittaa Alinan vastuuseen Suomen keikasta. Suomessa Alina järjestää muille tytöille asiakkaita ja kerää heiltä rahat Ivanin puolesta. Alina on myös värännyt uusia mallipiireistä tuntemiaan tyttöjä töihin Ivanille. Samalla Alinan oma prostituutiotyö on jäänyt vähemmälle. Tässä Alina syyllistyy ainakin paritukseen tai jopa avunantoon ihmiskaupparikoksessa.”

(Äänimaisema vaihtui juna-aseman hälyyn ja vaimeisiin kuulutuksiin.)

”Alinan tilanteen ymmärtäminen on rikosoikeusjärjestelmälle haastavaa, koska hän ei asetu yksiselitteisesti uhrin tai tekijän muottiin. Suurin riski on se, että Alinaa kohdellaan yksinomaan rikoksen tekijänä, eikä hänen kokeemalleen hyväksikäytölle anneta mitään painoarvoa. Tutkimuksessamme monet haastatellut asiantuntijat käyttivät juna-aiheisia vertauksia kuvatakseen tätä ongelmaa. Uhriaseman tunnistaminen oikeudenkäynnissä on vaikeaa, koska ’Juna meni siinä kohtaa jo liian lujaa’ tai ’Juna oli jo mennyt’.”

Tämä on varsin osuva vertaus. Rikosprosessi koostuu esitutunnasta, syyteharkinnasta ja oikeudenkäynnistä.²⁹ Esitutunnassa poliisi pyrkii selvittämään varsin sekavia todellisen elämän tapahtumia. Tuomioistuimessa pitää pärjätä sillä näytöllä ja niillä todistajilla, jotka on onnistuttu keräämään esitutunnassa. Poliisi on siis keskeisessä roolissa siinä, mihin suuntaan juttu lähtee. Junaa ei oikein voi pysäyttää tai sen suuntaa muuttaa, jos se on lähtenyt kulkemaan tiettyä raidetta pitkin. Matkustajia tai matkatavaroita ei voida käydä hakemassa lähtöpaikasta, jos ne eivät ole ehtineet junaan. Sama koskee uhri-tekijän kertomusta ja sitä tukevaa näyttöä, jos esitutunnassa ei selvitetä rikoksen taustalla vaikuttavaa hyväksikäyttöä.

Alina jää kiinni poliiseille Suomessa. Häntä kohdellaan paritusrikoksesta epäillyn asemassa. Sen sijaan Ivan ei jää kiinni, koska hän on tällöin Romaniassa.”

(Alina kulki kohti valokeilaa vetäen matkalaukuaan ja pysähtyi hetkeksi. Poliisiauton sireeni alkoi soida, ja Alina lähti pakoon. Matkalaukku kaatui. Alina vilkaisi taakseen, muttei palaa hakemaan sitä. Matkalaukku jäi dra-

²⁸ Pekkarinen – Jokinen 2023, s. 49–51.

²⁹ Usein myös täytäntöönpano luetaan yhdeksi rikosprosessin vaiheeksi, mutta tämä ei ollut esityksen juonen kannalta olennaista. Ks. Antti Jokela, Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018, s. 7–8.

maattisen hiljaisuuden vallitessa kyljelleen valokeilaan.)

”Alinan käsilaukkuun mahtuu vain pieni osa hänen tarinaansa. Sen sijaan Alinan matkalaukkuun mahtuu hänen koko tarinansa Romanian maaseudulta Helsingin rautatieasemalle. Alinalla on varsin orpo olo, jos hän päätyy junaan pelkän käsilaukun kanssa. Vastavasti, jos Alinan hyväksikäyttöä ei saada esitutkinnassa selville, häntä kohdellaan yksinomaan rikoksen tekijänä. Tällöin häntä rangaistaan rikoksesta, hänet potkitaan todennäköisesti maasta ja Alinan hyväksikäyttö saa jatkoa. Matkalaukku olisi siksi ehdottoman tärkeää saada mukaan matkaan. Puuttuva matkalaukku olisi pitänyt älytää jo juna-asemalla tai sitten on liian myöhäistä.”

(Matkalaukun spottivalo sammui. Äänimaisema palasi tuuleen ja sateeseen.)

”Onko Alina uhri vai tekijä? Kysymys ei välttämättä ole oikein muotoiltu, koska hän voi olla samanaikaisesti molempia. Ensi silmäyksellä Alinan tilanne voi vaikuttaa lohduttomalta, koska hän on kuitenkin syyllistynyt rikokseen. Meidän ei kuitenkaan ole pakko rangaista Alinaa. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate on pätevä oikeudellinen työkalu tämän epäkohdan korjaamiseksi. Rankaisemattomuusperiaatteen mukaan ihmiskaupan uhreja ei tule rangaista rikoksista, joihin heidät on painostettu. Väitöskirjassani tutkin sitä, miten rankaisemattomuusperiaatteen tulisi toimia käytännössä.

Miten viranomaisten tulisi toimia Alinan tilanteessa? On tärkeää, että ihmiskaupan uhrit tunnustetaan myös silloin, kun heidät tavaataan rikoksesta epäiltynä. Alinan hyväksikäyttö tulee antaa merkitystä, kun arvioidaan hänen

rikosvastuutaan. Tämä on mahdollista vain, jos rikoksen tausta selvitetään huolellisesti esitutkinnassa ja hyväksikäytöstä hankitaan näyttöä. Muutoin Alinan hyväksikäyttö jää pimentoon ja se saa jatkoa. Lisäksi tulee avata ihmiskauppatutkinta Alinaan kohdistuneesta rikoksesta. Käytännössä Imania voi olla vaikeaa saada vastuuseen teoistaan Suomessa. Tästä huolimatta voisimme kohdella Alinaa ennemmin rikoksen uhrina ja rankaisemisen sijaan pyrkiä auttamaan häntä.”

(Kumarsin ja poistuin lavalta.)

4. Lopuksi

Akateeminen vartti oli todella antoisa kokemus tutkijan itseymmärryksen kannalta. Opin hahmottamaan paremmin tutkimusaiheeni yhteiskunnallista kontekstia, ja ymmärsin oman roolini siinä, millaista kuvaa ihmiskaupailmiöstä tuotetaan. Teatteriesityksen luominen oli ”oivalluskykyäni ravistelevaa”³⁰ juuri siitä näkökulmasta, että pääsin taas tutkimukseni ydinkysymyksen pariin eli siihen, että ihmiskaupan uhrien rankaisemisessa on jotain yleisen oikeustajun vastaista. Tutkijan on joskus vaikeaa nähdä metsää puulta, kun syvennyttään tutkimusaiheesta käytyyn tieteelliseen keskusteluun ja saatetaan takertua kokonaisuuden kannalta pieniin yksityiskohtiin. Tämä on hyvin luonnollista, koska tutkimusartikkelissa ei lopulta voida sanoa kovinkaan paljoa. Tieteessä ei sen sijaan ole vastaavia rajoituksia, ja esityksen monitulkintaisuus voidaan nähdä jopa rikkautena.³¹ Toisinaan asioiden yksinkertaistaminen on juuri sitä, mitä myös tutkimuksen umpikujien selättämisessä ja uusien oivallusten tekemisessä tarvitaan. Akateemisen var-

30 Paso 2010, s. 300.

31 Teatteriesitys toi itselleni näkyväksi tutkimuksen tekemisen metatason eli yksittäisiä tutkimusprojekteja laajemman tason, jossa on kyse siitä, miten tutkijana vaikutan ympäröivään yhteiskuntaan. Myös tässä oivalluksessa luovuudella oli keskeinen sija, ks. Karkkulainen – Mieltyinen 2022, s. 1130–1132.

tin avauspuheenvuorossaan Satu Rasila kuva-
sikin kauniisti tiedettä ihmisen järjeksi ja tai-
detta ihmisen tunteiksi, joiden kuuluukin se-
koitua keskenään.

Kannustan oikeustieteilijöitä kokeilemaan
ennakkoluulottomasti oikeustieteen ja taiteel-
listen elementtien yhdistämistä, jos mahdolli-
suus tulee vastaan. Karkkulaisen ja Mielityisen
sanoin tehkäämme siis yhdessä ”luovaa, luov-
vempaa, oikeustiedettä”.³² Teatterin lavalle ei
sentään ole pakko mennä, vaan oikeustiede voi
kohdata taiteellisia elementtejä huomattavasti
arkisemmissakin asiayhteyksissä. Esimerkiksi
blogikirjoitusten yhteydessä käytetyillä kuvilla
ja muilla visuaalisilla elementeillä on merkitys-
tä siinä, millaista käsitystä tutkimusaiheesta
luodaan. Esimerkiksi ihmiskaupan kontekstis-
sa kuvastolla voidaan joko vahvistaa ideaaliuh-
riuteen nojaavaa ilmiökäsitystä tai pyrkiä tietoi-
sesti rikkomaan sitä. Kulahtaneen sanonnan
mukaan kuva kertooikin enemmän kuin tuhat
sanaa, joka taas on blogikirjoitukselle jo mel-
koisen mittava sanamäärä.

Luovuudelle on sijaa myös oikeustieteen
opetuksessa, kuten esimerkiksi Turun yliopis-
ton oikeudenkäyntidraamakurssi ja Law&Art-
kurssi osoittavat. Luova esiintyminen tai tai-
deteoksen luominen pakottaa opiskelijat so-
veltamaan omaksumaansa tietoa, koska niin
sanottuja oikeita vastauksia ei ole. Taidetta,
kuten esimerkiksi lyhytelokuvia ja kaunokirjal-
lisia tekstejä, voitaisiin myös käyttää opetuks-
essa keskustelun pohjaksi. Aion tulevaisuu-
dessa hyödyntää Akateemisen vartin nauhoi-
tusta esimerkiksi luennon ennakkomateriaali-
na. Viidentoista minuutin mittaisen videon
katsominen on nähdäkseni opiskelijaystäväl-
lisempää kuin kirjallisen ennakkomateriaalin
toimittaminen. Kirjallinen ennakkolukeminen

puoltaa paikkaansa monessa yhteydessä, mutta
materiaalin formaatin vaihtelu on joka tapauk-
sessa virkistävä. Tämä myös ruokkii opiskeli-
joiden itsenäistä ajattelukykyä.

Tutkimuksen luovilla esittämistavoilla on
myös hyvin käytännöllinen tehtävä. Esimerkiki-
si teatteriformaatti tekee tutkimuksesta yksin-
kertaisesti kiinnostavampaa laajalle yleisölle.
Vertailukohteeksi sanottakoon, etten ole kos-
kaan ollut esittämässä akateemista esitelmää
noin 600 ihmiselle. Teatteriesityksellä on mah-
dollista tavoittaa laaja otanta ihmisiä ja pyrkiä
aidosti puhuttelemaan heitä. Sydäntäni läm-
mitti kovasti naisvankien asiaa tunnetuksi teh-
neen *Kaisa Tammen* kauniit sanat viestipalvelu
X:ssä: ”Lukuisat tapaamani Alinat saivat oi-
keutta jo tässä esityksessäsi. Uhrius ja tekijyys
eivät ole toisiaan poissulkevia”.³³ Toivon, että
tämä ajatuksen siemen jäi kytemään joidenkin
katsojien mieleen. Tällöin esitys oli ehdotto-
masti kaiken vaivan arvoinen.

Jani Hannonen

³² Karkkulainen – Mielityinen 2022, s. 1132.

³³ Kommentti saatavilla viestipalvelu X:ssä: <https://twitter.com/HannonenJani/status/1767840553482305830> (vierailtu 5.5.2025).

Hyvinvointivaltio väistyy – rapautuvatko TSS-oikeudet

Suomi kehitti taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä (TSS) oikeuksia kahdessa vaiheessa: osana 1800-luvun *liberaalia valtiota* ja rakentamalla *hyvinvointivaltiota* 1960–1980-luvuilla. Maa sitoutui näihin oikeuksiin myös kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kautta sekä antamalla niille perustuslaillisen suojan (1995). Oli kuljettu pitkä tie Euroopan takapajulasta sen kärkeksi näiden jokapäiväisen elämän kannalta tärkeiden oikeuksien turvaajana.

Nyt eletään uudenlaista aikakautta. Rakennetaan *kilpailu(ke)valtiota* ja karsitaan työntekijöiden oikeuksia, leikataan sosiaaliturvasta ja supistetaan koulutusta julkiseen velkaantuneisuuteen vedoten. Samalla haetaan tulkintoja sen tueksi, ettei kansainvälisiä sitoumuksia eikä perustuslain kirjainta tarvitsisi näissä muuttuneissa oloissa enää kunnioittaa.

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan ensin 1) TSS-oikeuksien pitkää kehitystä liberaalin valtion oloista hyvinvointivaltioon ja nykyisen yhteiskunnallisen murroksen aikaan. Sen jälkeen tarkastellaan 2) näihin oikeuksiin kohdistettuja rajoituksia sekä irtiottoja kansainvälisistä sitoumuksista ja perustuslain suojasta.

1. TSS-oikeuksien synty ja kriisiytyminen

1.1. Yhteiskunnallinen konteksti

TSS-oikeudet heijastavat yhteiskunnassa vallitsevaa reaalityodellisuutta, ajattelutapoja ja aat-

teita sekä ratkaisuja, joita sen poliittinen järjestelmä tuottaa. Ne muodostavat näiden oikeuksien yhteiskunnallisen kontekstin ja asettavat samalla valtiolliset puitteet sille, minkälaisina ja miten ne toteutuvat. Kun yhteiskunnallinen konteksti muuttuu, myös TSS-oikeuksiin voi kohdistua muutosvaatimuksia.

Suurten yhteiskunnallisten murrosten on katsottu usein saaneen alkunsa reaalityodellisuuden kuuluvista tekijöistä, kuten työkaluista, aseista, niiden metalleista (kivi-, pronssi- ja rautakaudet), tuotantotavoista ja elinkeinorakenteesta (agraari-, teollinen ja palveluyhteiskunta) tai informaatioteknologiasta. Muutoksen on voinut aiheuttaa myös luonnonkatastrofi, pandemia, yhteiskunnallinen eriarvoisuus tai, kuten *Heikki Ylikangas* on osoittanut, huonous ja ihmisten perustarpeiden sivuuttaminen ilman, että he pystyisivät vaikuttamaan asemaansa, hävitty sota tai nuorison pettymykset elämän odotuksissaan.¹ Muutosta on saatettu vauhdittaa monentyyppisten aatteiden ja poliittisten ratkaisujen avulla.

Viimeisten kahden vuosisadan kuluessa Eurooppa ja sen mukana myös Suomi on kokenut ainakin kolme suurta yhteiskunnallista murrosta.

Teollistuminen ja liberalismien nousu käynnistivät niistä *ensimmäisen*, joskin eriaikaisesti eri puolilla Eurooppaa: Iso-Britannia kävi edellä, Manner-Eurooppa perässä.² Suomessa teollistumisen läpimurtoon vaikutti monta samanaikaista tekijää: Pietarin markkinoiden läheisyys, tarjolla ollut vesivoima, autonominen hallinto, oma talous ja vakaat yhteiskunnalliset olot.

1 Ylikangas, Heikki, Käännekohtat Suomen historiassa. WSOY, Juva 1986, s. 35–43 ja 251–259.

2 Mikkola, Matti, Euroopan sosiaaliset ihmisoikeudet. Edita 2018, I luku, kohta.2.2.

Seuraukset näkyivät koko yhteiskunnassa. Suomi sai vastaanottaa koko joukon ulkomaisia investoijia, teollisuuspatruunoita ja insinöörejä perustamaan tekstiili-, saha-, metalli- ja kulutustavateollisuutta. Samalla tämä teollinen vallankumous johti aikaisemman merkantilististen ja palveluspakkoon perustuvien instituutioiden väistymiseen liberalismiin aatteille rakennetun yhteiskuntajärjestyksen tieltä.³

TSS-oikeuksien kannalta merkittävää oli palveluspakon väistymisen ja elinkeinovapauden (1879) mukanaan tuoma sopimusvapaus ja vapaa liikkuvuus. Turpeeseen sidottu työvoima saattoi hakeutua vapaasti töihin vesivoiman äärelle nousseisiin tuotantolaitoksiin, joissa työntekijälle tarjoutui mahdollisuus solmia työsopimus. Palvelussuhteet lähtivät korvautumaan työsuhteilla.

Muutokseen kuului myös lapsityövoiman käytön rajoittaminen tehdaslakien avulla ja alakansakoulujen perustaminen kaikkia lapsia varten. Köyhinkin kansanosa saattoi lähettää lapsensa, niin poikansa kuin tyttänsäkin, opintielle. Sen järjestämistä varten paikallinen seurakuntahallinto korvattiin kunnallishallinnolla, joka sai koulutuksen järjestämisen ohella tehtäväkseen torjua sosiaaliliberalististen aatteiden mukaisesti pahinta kurjuutta viljamakasien ja vaivashoidon avulla.⁴

Toinen mittava murros käynnistyi 1960-luvulla. Sen liikkeelle panevia tekijöitä olivat integroituminen Euroopan markkinoille, automaatioiden synty, elinkeinorakenteen nopea muutos, kaupungistuminen, maaltapako ja Ruotsiin muutto. Alkoi keskitettyihin tulopoliittisiin ratkaisuihin perustuvan sopimusyhteiskunnan ja laajaan kansanrintamaan perustuvan hyvinvointivaltion rakentamisen aika.

Tämä toinen murros liittyi tullittomien vientimarkkinoiden avautumiseen FINEFTA-sopimuksen myötä (1960), mikä avasi vapaakaupan Pohjoismaiden ohella myös Isoon, Britanniaan, Portugaliin ja Sveitsiin. Samalla geopolittiset tekijät johtivat tavaravaihdon lisääntymiseen Neuvostoliiton ja muiden itäblokin maiden kanssa.

Ulkomaankaupan lisääntymistä seurasi uudenlaisen maa-, vesi- ja ilmaliiikenteen ja muun modernin infrastruktuurin rakentaminen, palvelutuotannon kasvu, kaikille yhteisen peruskoulun syntyminen, ammatillisen koulutuksen lisääntyminen, ansiosidonnaisen sosiaaliturvan synty sekä terveyskeskusten ja muiden hyvinvointivaltion palvelujen rakentaminen, ei niinkään Ruotsin mallin mukaan mutta sen esimerkkiä seuraten.

1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa Suomesta muutti Ruotsiin 10 % maan työvoimasta, mikä johti osittaiseen työvoimapulaan ja nopeaan palkkojen nousuun, joka puolestaan antoi vauhtia tulopoliittisten (Tupo) kokonaisratkaisujen käynnistymiselle (1968).⁵ Suomesta tuli sopimusyhteiskunta.

Kolmatta suurta murrosta, siirtymistä hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon, elämme parhaillaan. Sen katalysaattoreina toimivat informaatioteknologia tekoälyineen, globaali kilpailu ja uusliberalistinen ajattelu, joille kuitenkin oman haasteensa asettaa lisääntyvä protektionismi ja suurvaltojen ympärille muodostuva blokkiutumisen. Kilpailua käydään siitä, miten valtiot pystyvät infrastruktuurin, varman ja halvan energian, matalien tuotantokustannusten, edullisen verotuksen ja suorien tukien avulla edesauttamaan vientituotannon menestystä globaaleilla markkinoilla.

3 Ståhlberg, K. J., Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Helsinki 1893.

4 Mikkola, Matti, Yhteiskunnallinen tausta. Teoksessa Suomalainen sosiaaliturva (toim. Mikkola – Pietarinen – Valpola). Jyväskylä 2002, kohdat 52–55.

5 Ibid, kohdat 72–74

1.2. Hyvinvointivaltio ajatuksena ja aatteena

Kaikkiin kolmeen suureen muutokseen on liittynyt myös valtaideologian muuttuminen. Merkantilistisesta yhteiskuntajärjestyksestä irrottauduttiin liberalismiin isänä pidetyn brittiläisen filosofin ja poliitikon *John Locken* ja *Jean-Jacques Rousseau*n ja muiden ranskalaisten valitusfilosofien sekä saksalaisen yhteiskuntafilosofin *G. W. F. Hegelin* opoin. Kaikki painottivat vapauden, ihmisarvon kunnioittamisen ja tasa-arvon merkitystä yhteiskuntajärjestyksen perusarvoina. Ihmisarvon kunnioittamiseen kuului myös pyrkimys köyhyyden torjuntaan, jota koskevat lainsäädännön ensi askeleet otettiin Isossa-Britanniassa kaksi vuosisataa sitten.⁶

Jo antiikin filosofit katsoivat, että valtio on olemassa sekä turvallisuuden takaamiseksi että hyvää elämää varten, jotta yksilö voisi täysin kehittää itseään. Niin *Platon* kuin *Aristoteleskin* korostivat (kaupunki)valtion merkitystä kollektiivisena hyvänä ja oikeudenmukaisuuden tuottajana.⁷

Locke ja Rousseau luonnehtivat valtion tarvetta ja tehtäviä konstruoimansa *yhteiskuntasopimuksen* avulla. Locken mukaan ihmiset solmivat yhteiskuntasopimuksen turvatakseen omat oikeutensa eriarvoistuvassa ympäristössä. Hyväosaiset luopuvat joistakin oikeuksistaan, mutta saavat tilalle stabiilin yhteiskunnan, valtion takaaman järjestyksen ja puolueettoman oikeuslaitoksen. Hänen mukaansa myös vähävaraisten ihmisten tavoitteena on pyrkiä onnelliseen elämään ja välttää kurjuutta, minkä yhteiskuntasopimus mahdollistaa heille.⁸ Hegelille valtion tehtävänä oli olla *hyvä valtio*, joka pitää huolen niistä, jotka eivät sii-

hen itse kykene.⁹ Hänen ajatuksensa välittyivät suomalaisen yhteiskuntaan Hegelin jälkeä seuranneen *J. W. Snellmanin* poliittisen toiminnan kautta.

Toisen yhteiskunnallisen murroksen aatteelliset juuret syntyivät pyrkimyksistä korjata 1930-luvun laman jälkeä ja rakentaa yhteiskuntaa, jossa samanlaiselta sosiaaliselta romahdukselta voitaisiin vastaisuudessa välttyä. Tässä toisensa löysivät Yhdysvaltain demokraatit, Skandinavian sosiaalidemokraatit ja osa johtavista taloustieteilijöistä ja sosiaalipolitiikoista.

Kansantaloudellisessa ja yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa suuri muutos tapahtui 1930-luvun laman seurauksena, kun *F. D. Rooseveltin* hallinto ryhtyi toteuttamaan *The New Deal* -ohjelmaansa (1932) ja kun *J.M. Keynes* osoitti taloustieteellisillä kirjoituksillaan ja yleisellä teoriallaan (1936) muillekin tien ulos lamasta.¹⁰ Siitä lähtien valtioilla ja keskuspankeilla on ollut aktiivinen rooli etenkin talouden suhdannekehityksen sääntelijöinä ja suurissa murroksissa laajemminkin.

1930-luvun laman uusiutumisen ehkäisemiseksi Skandinavian sosialidemokraattiset hallitukset loivat täystyöllisyyteen, universaaliin sosiaaliturvaan ja julkisiin palveluihin perustuvat hyvinvointivaltion mallinsa, joiden kustannukset katetaan verojen ja veroluonteisten maksujen avulla. Samantyyppisen ja maailmalla ehkä parhaiten tunnetun ohjelman sotien jälkeistä Isoa-Britanniaa varten julkaisi *William Beveridgen* johdolla toiminut komitea keskellä toista maailmansotaa (1942). Se lupasi briteille paremman tulevaisuuden, kunhan sodasta ensin selvitään.

Lisänä skandinaavien kehittämiin ajatuksiin Beveridgen ohjelma¹¹ sisälsi myös aktiivin työ-

6 Speenhamland System (1795) ja the Poor Law Amendment (1834).

7 Moore, Michael, *Principles of Philosophy*. Arcturus Publishing Ltd 2023, s. 204–206.

8 *Ibid.*, s. 212–214.

9 Eichenhofer, Eberhard, *Sozialrecht*, Mohr Siebeck 2017.

10 Keynes, John Maynard, *Työllisyys, korko ja raha: yleinen teoria* (suomenos: Karjalainen Ahti – Kivinen Pentti). WSOY 1951.

11 “Beveridge Report” *Social Insurance and Allied Services*. 1942.

voimapolitiikan mallin, jolla miljoonat rintamamiehet saataisiin sodan jälkeen työllistettyä. Sodan oloissa tuotannosta vastanneet ohjattiin toisenlaisiin rooleihin. Nuorille tarjottiin mahdollisuus koulutukseen, naisia kannustettiin synnyttämään lapsilisan turvin ja ikäihmisille tarjottiin mahdollisuus siirtyä kansaneläkkeelle. Suurimman kritiikin ohjelma sai Englannin naisasiainliikkeeltä.

Beveridgen ohjelmalla oli myös tärkeä talouspoliittinen sanoma: tulojen tasaisempi jakaminen sosiaaliturvan avulla parantaa köyhemmän kansanosan ostovoimaa ja lisää samalla tuotteiden ja hyödykkeiden kysyntää, mikä kasvattaa kansantaloutta ja luo samalla jälleen uutta jaettavaa.

Monet valtiot aloittivat hyvinvointivaltiodensa rakentamisen suhteellisen nopeasti toisen maailmansodan jälkeen. Suomi pääsi tähän hyvinvointivaltioolliseen kehitykseen mukaan viiveellä, 1960-luvulla.

Yksi tunnetuista hyvinvointivaltion ja sosiaaliliberalistisen ajattelun puolestapuhujista oli amerikkalainen filosofi *John Rawls* oikeudenmukaisuusteoriallaan (1971). Sen mukaan ”sellainen yhteiskunta on oikeudenmukainen, joka tarjoaa kansalaisilleen laajimman mahdollisen vapauden, antaa kaikille yhdenvertaiset mahdollisuudet tavoitella parempia asemia ja joka jakaa resurssit uudelleen niin, että toteutunut jako on huono-osaisemmillekin paras mahdollinen.”¹²

1.3. TSS-oikeudet ihmis- ja perusoikeuksina

TSS-oikeudet muodostavat laajan joukon toisiinsa systeemyhteydessä olevia oikeusnormeja, eettisiä sääntöjä ja ammatillisia käytänteitä, joilla säännellään työ- ja työmarkkinasuhteita, työoloja, asumista, toimeentuloa ja julkisia palveluja. Ne ovat *positiivisia oikeuksia*, jotka vaativat toteutuakseen riittävät taloudelliset ja henkilöstöresurssit, toimivat työmarkkinat, osaavan johtamisen, ajantasaiset tietojärjestelmät ja tehokkaan valvonnan.

Toisen maailmansodan päättyessä perustettu YK laati ensitöikseen ihmisoikeuksien julistuksen (1948). Siinä kansalais- ja poliittiset (KP) oikeudet ja TSS-oikeudet kirjattiin rinnakkain samaan asiakirjaan. Sen jälkeen KP- ja TSS-oikeuksien sääntely eriytyi niin Euroopassa kuin Yhdistyneissä kansakunnissakin.

Oman aikamme kolme keskeisintä TSS-oikeuksia sääntelevää eurooppalaista sopimusta ovat Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS), Euroopan sosiaalinen peruskirja (ESP) ja Euroopan unionin perusoikeuskirja (EUP).

EIS:n keskiössä ovat *liberaaliin valtioon* kuuluvat kansalaisvapaudet ja osallistumisoikeudet, jossa kaiken perustana on kuitenkin *ihmisen* kunnioittaminen. Sen tarkoituksena on suojella elämää ja kansalaisten terveyttä ja kitkeä epäinhimillinen vallankäyttö suhteessa muihin ihmisiin. Lisäksi se kattaa elämälle välttämättömät sosiaaliset oikeudet ja toimet perhe-elämän suojeluun luovuttamattomina oikeuksina. Vuonna 1951 hyväksytty ensimmäinen lisäpöytäkirja liitti suojeltaviin oikeuksiin myös jokaisen oikeuden peruskoulutukseen.

Suomi liittyi Euroopan neuvoston jäseneksi vasta vuonna 1989. Samalla Suomi ratifioi EIS:n, johon kaikki Euroopan neuvoston muutkin 46 jäsenmaata ovat sitoutuneet.

EIS 2, 3 ja 8 artiklat edellyttävät muun ohella elämän perusehtojen turvaamista jokaiselle, kuten oikeutta *terveyteen, ihmisarvoiseen asumiseen, perustoimeentuloon ja perhe-elämään*.

EIS 11 artikla sääntelee myös yhdistymisvapautta ja työmarkkinasuhteiden perusteita,

12 Lainaus teoksesta Paaermaa, Risto, *Filosofian vaikutus moraaliin ja yhteiskuntaan*. 2024, s. 73.

jotka ovat vuosikymmenten valvontakäytännön myötä kehittyneet turvaamaan osapuolille *järjestäytymis- ja neuvotteluoikeuden* lisäksi myös oikeuden etujensa ajamiseen tarvittaessa työtaistelutoimin.

EIS sääntelee syrjinnän kieltoa ja yhdenvertaista kohtelua (14 artikla) ja jokaiselle kuuluvaa oikeusturvaa (6 ja 13 artiklat). Henkilöllä, jonka EIS:n mukaisia oikeuksia on loukattu, on oikeus valittaa asiasta viime kädessä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen (EIT).

Vuoden 1961 ESP:n Suomi ratifioi vuonna 1991 ja uudistetun vuoden 1996 ESP:n vuonna 2002.¹³ Viimeksi mainittu ratifiointi tehtiin lailla, jolla korostettiin sen sitovuutta. Sen keskeisenä ajatuksena on kaikkien kansalaisten hyvinvoinnin progressiivinen kasvattaminen taloudellista edistystä ja muuta yhteiskuntakehitystä vastaavasti.

ESP sisältää kattavat säännökset:

1) *työelämän kysymyksistä*: työllisyydestä, työmarkkinasuhteista ja työsuhteen ehdoista. ESP 6§4 artikla oli aikoinaan ensimmäinen kansainvälinen säännös (1961), joka salli työntekijöille oikeuden lakkoon etujensa ajamiseksi. G artikla sääntelee lakon rajoittamisen ehtoja, joita tulkitaan suppeasti. Valtio voi osallistua työmarkkinaneuvotteluihin, mutta se ei saa johtaa neuvotteluja. Se voi vaatia työmarkkinaosapuolia osallistumaan työriitojen sovitteluun, mutta ei saa asettaa sovittelulle ennakkoehtoja.

2) *sosiaalisista oikeuksista*: oikeudesta riittävään toimeentuloon, standardiasumiseen, terveyteen ja huolenpitoon sekä tukeen perheille. Erityisen suojelun kohteina ovat haavoittuvassa asemassa olevat väestöryhmät: lapset ja nuoret, ikäihmiset, vammaiset henkilöt, maa-

hanmuuttajat sekä köyhät ja syrjäytymisen vaarassa olevat.

3) *sivistyksellisistä oikeuksista*: oikeudesta omaan kieleen, valtaväestön kieleen ja kykijensä mukaiseen koulutukseen sen kaikilla tasoilla.

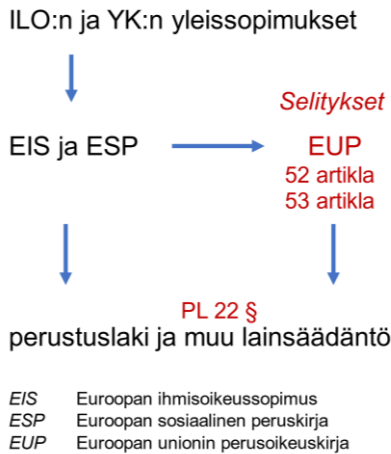
Vapausoikeuksien ja oikeusturvan osalta ESP:n oikeudet noudattavat EIS:n oikeuksia. Kaikkein fundamentaalisimmat sosiaaliset oikeudet ovat molemmissa sopimuksissa yhteisiä mutta muilta osin ESP:n oikeudet ovat EIS:n oikeuksia kattavammat ja standardeiltaan korkeammat. Myös yhdenvertaisuuden edistämiseksi ESP:n oikeudet menevät EIS:n oikeuksia pidemmälle. Syrjinnän kiellon ja yhdenvertaisen kohtelun lisäksi ESP edellyttää yhdenvertaista mahdollisuutta koulutukseen ja uralla etenemiseen. Uutena ulottuvuutena on kansalaisyhteiskunnan järjestöjen oikeus osallistua niiden toimialaan ja osaamiseen kuuluvaa säädösvalmisteluun.

EIS:n loukkaukset voidaan viime kädessä saattaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaistaviksi. Mikäli kansallinen laki tai käytäntö loukkaa ESP:n oikeuksia, työmarkkina- ja kansalaisjärjestöllä on oikeus saattaa asia ilman ennakoivia kansallisia prosesseja järjestökanteluna Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitean (ESOK) käsiteltäväksi.

Joulukuun 1. päivänä 2009 voimaan tullut EU:n perusoikeuskirja (EUP) rakentuu EIS:n ja ESP:n oikeuksien varaan, joiden tasoa se ei voi EUP 52.3 ja 53 artiklojen mukaan alittaa. Sidonnaisuutta ihmisoikeussopimukseen vahvistaa myös 52.7 artikla, jossa EUP:n esityöt (*selitykset*) säädetään peruskirjan soveltamisen oikeuslähteiksi. Ne velvoittavat tuomioistuimet kunnioittamaan EIS:n ja ESP:n oikeuksia ja standardeja.

13 ESP (80/2002) <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020080>.

Euroopan TSS ihmis- ja perusoikeuksien sääntely

EUP sisältää säännökset EU:n 27 maan kansalaisten perusoikeuksista. Se kattaa kaikki EIS:n ja ESP:n ihmisoikeudet ja kytkeytyy niihin yksityiskohtien osalta kunkin artiklan esitöiden (*selitykset*) sisältämien viittausten kautta. Lisäksi EUP sisältää myös säännökset elinympäristön suojelusta, kuluttajansuojasta ja oikeudesta välttämättömiin taloudellisiin palveluihin, jotka velvoittavat valtioita turvaamaan kansalaisille lämmön, valaistuksen, veden ja kommunikaation mahdollisuuden. EUP:tä ja muuta unionin lainsäädäntöä koskevat valitukset käsittelee Euroopan unionin tuomioistuin (EUT).

Suomen hallitusmuotoon (969/1995) TSS-oikeudet lisättiin kattavina *perusoikeuksina*, kun hyvinvointivaltion rakentaminen oli jo päättynyt. Se sisälsi kaikki keskeiset oikeudet minimipalkkaa (ESP 4 §:n 1 artikla) lukuun ottamatta, josta päättäminen jätettiin työmarkkinaosapuolten tehtäväksi. Samat oikeudet siirtyivät voimassa olevaan perustuslakiin (PL, 731/1999).

Perustuslain TSS-oikeudet sääntelevät oikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (19.1 §), perustoimeentuloon (19.2 §), riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin ja lasten hyvinvointiin (19.3 §) sekä asumiseen (19.4 §). PL sisältää myös säännökset työelämästä (13 § ja 18 §) ja sivistyksellisistä oikeuksista (16 § ja 17 §), joihin kaikkiin kohdistuvat myös säännökset yhdenvertaisuudesta (6 §) ja oikeusturvasta (21 §).

PL sisältää myös 22 §:n, joka asettaa julkiselle vallalle *velvoitteen turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen*. PL:n oikeuksien tulee täyttää EIS:n, ESP:n ihmisoikeuksien ja EUP:n perusoikeuksien asettamat vaatimukset.

1.4. TSS-oikeudet uusliberalismin puristuksessa

Meneillään olevan kolmannen vaiheen murroksen kohti kilpailuvaltiota käynnisti IT-teknologian läpimurto ja globaalien markkinoiden avautuminen ilman kommunikaation viiveitä. Se tapahtui viime vuosituhannen lopulla uusliberalististen ajatusten siivittämänä.

Merkittäviä piirteitä tässä uudessa ideologiassa ovat yritystaloudellisten intressien korostuminen ja yhteiskunnallisen näkökulman kaventuminen monetaristisiin kysymyksiin. Keskiöön on nostettu kansallisten ja kansainvälisten sijoittajien intressit, kun taas ajatukset yhteiskuntasopimuksesta, köyhyyden torjunnasta ja yhteiskunnan vakaudesta ovat väistyneet. Poliittisena viestinä on *Margaret Thatcherin* sanoin: “Less Government”.

Thatcherin hallituksen ohjelmaan kuului ammattiyhdistysten vaikutusvallan vähentäminen, palkkamalti, sosiaaliturvaetuksien leikkaaminen, matalammat verot, pienemmät sotumaksut, julkisten palvelujen korvaaminen yksityisillä, hallinnon vähentäminen ja kan-

sainvälisen pääoman ja investointien houkuttelu isommilla yritysvoitoilla ja pääomatuloilla. Vähimmälle jäivät vähäosaiset ja sosiaaliturvan varassa elävät. Kansalaisille ohjelmaa markkinoitiin tulevien vuosien paremmalla työllisyydellä.

Ohjelman seurauksena Lontoo vahvisti asemaansa pankkimailman keskuksena. Iso-Britannia sai uusia ulkomaisia investointeja ja vientitulot kasvoivat, mutta palkkamaltilti ja sosiaalietuuksien leikkaukset pienensivät kotitalouksien ostovoimaa, mikä vähensi kotimarkkinoiden ja samalla kansantalouden kasvua. Luvattua parempaa työllisyyttä ei tullut ja lopulta Thatcher sai mennä.

Kilpailuvaltiollinen yhteiskuntapolitiikka kuitenkin jäi. Osakkeenomistajat ja yritysten johto saivat enemmän, palkansaajat ja sosiaaliturvan varassa elävät vähemmän. Moni putosi aikaisempaa huonompiin turvaverkkoihin. Syitä menetyksiin haettiin sosiaalivun varassa elävistä itsestään, hallitsemattomasta maahanmuutosta ja Euroopan unionista, josta Iso-Britannia sittemmin erosi.

Muissa EU-maissa uudenlainen ajattelu valtasi alaa yhteisen rahapolitiikan myötä, joka käynnistyi Maastrichtin sopimuksella (1991). Sen mukaan valtioiden velkaantumisaste ei saanut ylittää 60 prosenttia kansantuotteesta, vuotuiset budjettialijäämät eivät saaneet nousta yli kolmen prosentin ja inflaation tuli pysyä alle kahdessa prosentissa. Käytännössä yhteinen rahapolitiikka tuli mahdolliseksi vasta, kun Saksa päätti vähentää panostustaan entisen DDR:n viiden tasavallan uustuotantoon, työllisyyteen ja sosiaaliturvaan marraskuussa 1995.

Useat maat asettivat työttömille aktiivisuus-

velvoitteita, kiristivät työttömyysturvan ja toimeentulotuen ehtoja ja vähensivät paineita eläkemaksujen nostamiselle madaltamalla eläkkeiden karttumisprosentteja ja sitomalla eläkkeelle siirtymisen ikäraajat elinajanodotteen. Ohjenuorana tässä toimi englantilaisen sosiologin ja parlamentaarikon *Anthony Giddensin* teos ”Sosialidemokratian uudistaminen”, joka neuvoi kohdistamaan tarvittavat säästöt etuuksiin, mutta säilyttämään julkiset palvelut.¹⁴

Globaalien markkinoiden avautuminen ja uusliberalistisen ajattelun vahvistuminen nostivat vientiyritysten tukemisen yhteiskuntapolitiikan keskiöön ja jättivät hyvinvointivaltion kehityksen taka-alalle. Lisävauhtia siirtymälle hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon antoi syksyllä 2008 käynnistynyt finanssikriisi.

1.5. Erivaiheinen Suomi

Suomi oli Ison-Britannian jälkeen seuraava maa, joka lopetti hyvinvointivaltion rakentamisen. Se tapahtui syksyllä 1991, kun pankkikriisi ja idänkaupan hiipuminen olivat johdattaneet maan talouden lamaan. Peloteltiin, että maa on ajautumassa IMF:n holhoukseen, minkä estäminen vaatisi rakenteellisia toimia. Ideologiset perusteet silloinen pääministeri *Esko Aho* esitti kahdessa New York Timesille antamassaan haastattelussa, joista ensimmäisessä hän kuvasi tehtyjä toimia askeleiksi, joilla Suomi karistaa pois sosialistisen perintensä.¹⁵ Toisessa haastattelussa hän julisti suorauksaisesti: ”The Nordic Model is dead.”¹⁶

Abon-Viinasen hallitus (1991–1995) aloitti leikkaukset syksyllä 1991. Sieltä otettiin, mistä oli äänestäjiä menettämättä helpoin ottaa: las-

14 Giddens, Anthony, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. John Wiley & Sons 1998. Giddensin ohjeistusta seurasivat työväenpuolueiden pääministereistä ainakin Ison-Britannian Tony Blair, Saksan Gerhard Schröder, Ruotsin Göran Persson ja Suomen Paavo Lipponen.

15 New York Times 28.1.1992.

16 New York Times 23.2.1992.

ten päivähoidosta, peruskoulusta ja lastensuojelusta. Suurimmat, kevään 1992 leikkaukset 2,5 miljardia markkaa kohdistuivat peruskouluun, jonka seurauksena tuntiopetusta, tuki- ja erityisopetusta ja oppilashuoltoa karsittiin ja koulujen harrastustoiminnot monissa kouluissa lopetettiin. Koulun luonne muuttui ja oppimistulokset kääntyivät lasku-uralle. Käräjienä olivat erityisesti murrosikäiset pojat.

Hallitus lakkautti laman pohjalla 60 000 julkista työtehtävää. Työttömyys kasvoi lähes puoleen miljoonaa.¹⁷ 60 000 perhettä menetti pankkivelkojen pantteina olleet asuntonsa. Elettiin roskapankki Arsenalin ja liikepankkien pelastamisen aikaa. Pankkituet nousivat lopulta 50 miljardiin markkaan, jolla pelastettiin osa laman aiheuttaneista pankeista ja niiden omistajien osakevarallisuus.

Vuosikymmenen puolivälissä Suomen talouden veturiksi nousi Nokia. Yritys sai suuren osan silloisista tutkimus- ja kehittämistuista, mutta pääasiallisesti panostukset uusiin innovaatioihin tapahtuivat sen oman rahoituksen turvin. Tuottavuus kasvoi, vienti lisääntyi ja maan kansantuote nousi Nokian imussa ilman valtion suurempia ponnisteluja. Erityistä tarvetta politiikan suunnan muutokseen ei ollut.

Vielä vuonna 2007 Suomi täytti eurooppalaisten ihmisoikeussopimusten TSS-oikeuksille asettamat vaatimukset paremmin kuin mikään muu Euroopan valtio.¹⁸ Käänte tapahtui Nokian matkapuhelintuotannon hiipumisen myötä, joka päättyi lopullisesti, kun tuotanto myytiin Microsoftille (2013). Innovaatiot, tuottavuus ja vientiin perustuva kansantalouden kasvu pysähtyivät, mikä pani vauhtia uuden politiikan läpimurrolle.

Sipilän-Stubbin/Orpon hallitus (2015–2019) oli ensimmäinen¹⁹, joka otti päällimmäiseksi

ohjenuorakseen yritysten *kilpailukykyyn* edistämisen. Samalla se asetti itsensä työmarkkinapolitiikan johtoon. Se ryhtyi edistämään yritysten kilpailukykyä pidentämällä työaikaa, vaatimalla työntekijöitä pidättäytymään palkankorotuksista ja leikkaamalla julkisen sektorin työntekijöiden lomakorvauksia. Siltä varalta, ettei ammattiyhdistysliike suostuisi hallituksen ja työnantajien vaatimuksiin hallituksen vaihtoehtona oli toteuttaa työmarkkinapolitiikan muutokset lainsäädännöllä.

Ay-liike valitsi kiky-sopimuksen. Se jäädytti palkankorotukset ja torjui yritysten henkilökustannusten nousun. Vastaavalta osin myös tulovero ja sotumaksut jäivät karttumatta, mikä avasi tien julkisen talouden velkaantumiselle. Työntekijöiden ostovoiman heikkeneminen vaikutti negatiivisesti myös arvonalisveron kertymään, joka sekun syvensi valtion velkaantumista.

Säästötoimet kohdennettiin jälleen myös koulutukseen. Ammatilliseen koulutukseen ja yliopistoihin kohdennettiin 800 miljoonan euron leikkaukset. Se johti sisäänottojen supistamisiin ja varsin nopeasti osaavan työvoiman vajeeseen ja antoi myös sysäyksen työttömyyden kasvuun. Pitkäaikaiset negatiiviset vaikutukset tulevat ulottumaan 2030-luvulle asti tuottavuuden ja kansantalouden kasvun hidastumisena, kantaväestöön kuuluvien nuorten aikuisten syrjäytymisenä ja tarpeena saada maahan osaavaa ulkomaista työvoimaa.

Kilpailuvaltion siirtymisen ohjelma katkesi neljäksi vuodeksi, kun väliin tuli *Marinin-Saarikon* hallitus. Sen pääasialliset panostukset suuntautuivat koronan hoitoon, Ukrainan tukemiseen Venäjän hyökkäyssodassa ja uusien hävittäjäkoneiden hankintaan. Sen ohjelmaan kuului, ettei verotukseen kosketa. Me-

17 Mikkola, Matti, Tervemenoa Antti Chydenius. Oikeus 4/1993, s. 342–343.

18 Mikkola, Matti, Social Human Rights of Europe. 2010, s. 69.

19 Petteri Orpo korvasi valtiovarainministerinä Alexander Stubbin kesällä 2016.

not katettiin velanotolla, jonka johdosta julkisen talouden velkaantumisaste suhteessa kansantuotteeseen kasvoi 60 prosentista 80 prosenttiin.

Kilpailuvaltiolliseen politiikkaan palattiin keväällä 2023, jolloin *Orpon-Purran* hallitus aloitti toimintansa.

Orpon-Purran hallitus jatkoi *sopimusyhteiskunnan purkua* ajamalla yrityskohtaisia TES-neuvotteluja ja tarkoituksena luoda järjestöjen neuvottelujen rinnalle henkilöstöedustajien neuvottelujärjestelmä, rajoittamalla oikeutta tukilakkoihin ja poliittisiin lakkoihin sekä helpottamalla työntekijöiden irtisanomisia. Perusteena tuotiin esiin positiiviset vaikutukset työllisyyteen, vaikka niitä ei voitu laskennallisesti osoittaa.

Julkisen sektorin velkaantumisen pysäyttämiseen Orpon-Purran hallitus ryhtyi karsimalla julkisen sektorin menoja yhdeksän miljardin vuotuisilla säästöillä, joilla

- vähennettiin ammatillista koulutusta, julkisen sektorin työntekijöiden määrää, vanhusten hoitokotien paikkoja ja vammaisille henkilöille tarkoitettuja palveluja
- siirrettiin työvoimapolvelujen järjestäminen valtiolta kunnille
- suljettiin sairaaloiden yöpöyvytyksiä ja synnytyssastoja
- pidennettiin terveyskeskusten hoitopalvelujen jonotusten enimmäisaikoja kahdesta viikosta kolmeen kuukauteen
- leikattiin asumistukia ja työttömyysturvaa
- jäädytettiin perusturvaetuuksien ja lapsilisien indeksitarkastukset; ja
- karsittiin aikuiskoulutusta ja lakkautettiin aikuiskoulutustuki.

Yritysten uusia innovaatioita, vientiponnisteluja ja vihreää siirtymää hallitus pyrki tuke-

maan aikaisempien yritystukien lisäksi verohelpotuksina ja suorana tukena kahden miljardin euron edestä. Osana sitä se suuntaa puoli miljardia euroa Kela-korvauksina yksityisten terveyspalvelujen tuottajille vuosina 2024–2027.

Valtiontalouden tervehdyttämisen ohella ohjelmaa perusteltiin Thatcherin ohjelman tavoin paremmalla työllisyydellä, 100 000 uudella työpaikalla. Mutta inflaatiokehitystä pienemmät palkkaratkaisut ja sosiaaliturvan mittavat leikkaukset heikensivät kansalaisten ostovoimaa ja pitivät kotimarkkinoiden talouskasvun pysähdyksissä, mikä esti tavoitteen toteutumisen. Kuntien työvoimapolveluissa olevien työttömien työnhakijoiden määrä oli 320 400 maaliskuun lopussa 2025.²⁰ Uusköyhyys koetteli erityisesti lapsiperheitä ja nuoria aikuisia.

Kevään 2025 puoliväliriihessä hallitus päätti keventää ansiotuloverotusta miljardilla eurola, josta suurin hyöty menee marginaaliveron alentamisen johdosta yli 100 000 euroa vuodessa ansaitseville. Samalla yhteisöveroa päätettiin laskea kahdella prosenttiyksiköllä, mikä pienentää verokertymää edelleen 830 miljoonaa euroa.²¹ Veroalen rahoittamiseksi päätettiin jatkaa leikkauksia ja ottaa miljardi euroa valtion eläkerahastosta.²²

Kansainvälisten investointien houkuttelussa ongelmaksi on muodostunut, että Suomi on jo saattanut menettää houkuttavuutensa koulutuksen ja hyvinvoinnin mallimaana. Kuka haluaa investoida maahan, josta osaajat puuttuvat? Kuka haluaa muuttaa perheineen maahan, jonka koululaitos taantuu, terveyspalvelut heikkenevät ja jossa vastakkainasettelu ja epävakaus lisääntyvät?

20 KEHA-keskuksen Työllisyyskatsaus, maaliskuu 2025, s. 3, <https://www.tyollisyyskatsaus.fi/graph/tkat/tkat.aspx>.

21 YLE tiedote 23.4.2025, <https://yle.fi/a/74-20157632>.

22 HS 24.4.2025, <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000011189306.html>.

2. Vaikutukset poliittiseen järjestelmään

Hyvinvointivaltion rapautumisen rinnalla myös lainvalmistelu on ajautunut uuteen vaiheeseen. Kolme vuosikymmentä jatkunut siirtymä hyvinvointivaltiosta ja sopimussyhteiskunnasta kilpailuvaltioon ilman poliittista yhteisymmärrystä on lisännyt lainvalmistelun poliittista mikro-ohjausta ja tiukentanut aikatauluja. Tuloksena on ollut avoimuuden väheneminen, vaihtoehdottomuus ja vaikutusten arviointien sivuuttaminen. Vaihtoehtojen puutetta on perusteltu ideologisin väittein, joiden mukaan valitut toimet ovat *välttämättömiä*.

Yhteiskunnallinen murros on muuttanut myös Suomen viranomaisten ja lainvalmistelijoiden suhtautumista kansainvälisiin sitoumuksiin. Muutos on ollut merkittävä, sillä tähän asti Suomi on korostanut sitoutumistaan sääntöpohjaiseen maailmanjärjestykseen ja on ollut sen vankkumaton kannattaja. Se on koettu pienen maan omaksi eduksi.

2.1. Murtuuko sääntöpohjainen järjestelmä

Suomessa on punnittu viime aikoina yhä useammin irtautumista joistain kansainvälisistä sitoumuksista. Julkisuudessa eniten sijaa ovat saaneet Geneven pakolaissopimus (1951), Ottawan jalkaväkimiinasopimus (1997),²³ muut sodankäyntiä rajoittavat sopimukset ja kansainvälistä meriliikennettä koskevat sopimukset. TSS-oikeuksien kannalta toistaiseksi merkittävintä on ollut muuttunut suhtautuminen sopimussyhteiskunnan ja hyvinvointi-

valtion suojaksi solmittuihin sopimuksiin ja perustuslain vastaaviin säännöksiin.

Miten sitoumuksiin on suhtauduttu, min-käläisen suojan PL on näitä koskeville oikeuksille antanut ja mikä on ollut eduskunnan perustuslakivaliokunnan rooli tässä prosessissa?

Työmarkkinasuhteet

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimukset 87 ja 98, Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 11 artikla, Euroopan sosiaalisen peruskirjan (ESP) 5 ja 6 artiklat ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EUP) 28 artikla edellyttävät valtioilta työmarkkinaosa-puolten *neuvottelujen edistämistä* ja niiden toiminnallisen vapauden turvaamista, työtaiste-luoikeudet mukaan lukien. Suomen perustus-laissa asiasta säädetään 13 §:ssä, jonka tulkin-nassa tulee kunnioittaa näitä oikeuksia sää-n-televiä perus- ja ihmisoikeuksia (PL 22 §).

Sipilän-Stubbini/Orpon hallitus (2015–2019) omaksui määräävän roolin *työmarkkina-subteiden* sääntelyssä. Samaan rooliin asetui myös nykyinen Orpon-Purran hallitus (2023–) vastoin näitä Suomen kansainvälisiä sitoumuksia. Sopimussyhteiskunnan sijaan työ-markkinasuhteista ja palkoista siirryttiin päät-tämään poliittisesti.

Tähän mennessä se on tapahtunut rajoit-tamalla ammattiyhdistysten oikeutta työtaiste-luihin (246/2024),²⁴ asettamalla työriitojen sovittelulle ennalta määrätyksi ehdoksi kan-sainvälisen kilpailukyyn varmistavat palkan-korotukset (816/2024)²⁵ ja edistämällä paikkalista ja järjestäytymisestä riippumatonta sopimista (942/2024).²⁶

Lakon rajoituksista säädetään EIT 11.2 artiklassa ja ESP G artiklassa. Molemmissa läh-

23 Hallituksen 1.4.2025 antaman tiedotteen mukaan Suomi käynnistää valmistelut henkilöminat kieltävästä Ottawan sopimuksesta irtautumisesta.

24 HE 12/2024 vp. Voimaantulo 18.5.2024.

25 HE 146/2024 vp. Voimaantulo 1.1.2025.

26 HE 85/2024 vp. Voimaantulo 1.1.2025.

tökohtana on, että 1) rajoituksista säädetään lailla, 2) rajoituksille on pätevä syy ja 3) rajoitus on välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa. Yksityiskohtaisen sisällön säännökset ovat saaneet etenkin ESP:n valvontaelimen (ESOK) käytännön kautta. Vakiintuneena käytäntönä on ollut, ettei taloudellisia menetyksiä pidetä yleisesti pätevänä perusteina lakon rajoituksille.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) valmistelussa hallituksen esityksessä tämä yksityiskohtainen normisto ohitettiin tarpeella suojata yritysten osakkeenomistajien oikeuksia ja vapauksia ja selittämällä, että ESOK:n *tulkintakäytäntö ei sido Suomea*.²⁷ Perustelu ontui, sillä Suomi on ratifioinut ESP:n ja siihen kuuluvan valvontamenettelyn lailla (80/2002) itseään sitovana. Myös valtakunnansovittelijan käsien sitominen vientialojen palkkaratkaisuun tehtiin kilpailukykyä painottavin taloudellisin perustein, kansainvälisiä sopimuksia kunnioittamatta. ESOK:n käytännön mukaan valtio voi säätää pakolliseksi sovitteluun osallistumisen mutta palkkakattoa tai muita ennakkoehtoja sovittelulle ei voida ESP 6 §:n 3 artiklan mukaan asettaa.

Työsuhteen ehdot

Euroopan neuvoston tähänastisen valvontakäytännön mukaan Suomi rikkoo yksittäisten työntekijöiden suojaksi ESP 2 ja 4 artikloissa säädettyjä *työsuhteen vähimmäisehtoja* seuraavissa kysymyksissä:²⁸

- samapalkkaisuus
- työntekijöiden lepoajat
- lepoajoista luopuminen

- ylitöistä johtuvien vapaa-aikojen pituudet
- työpaikkakiusaaminen
- laittomasti irtisanotun työsuhteen palauttaminen
- laittomasti irtisanotuille maksettavien vahingonkorvausten katot

Orpon-Purran hallituksen ohjelma sisältää yhden tulevan loukkauksen lisää: työntekijöiden *irtisanomissuojan beikentämisen*. Hallitusohjelman mukaan irtisanomiseen riittäisi *asiallinen* peruste. Suomen kansainväliset sitoumukset, ILO:n yleissopimuksen nro 158 4 artikla ja ESP 24 artikla edellyttävät *pätevää* perustetta irtisanomiselle. Niitä ovat työntekijän työkykyyn, työn suorittamiseen ja käyttäytymiseen liittyvät *vakanat puutteet ja häiriöt*.²⁹

Perustoimeentulo

EIS 3 artikla ja ESP 12 §:n 1 ja 13 §:n 1 artiklat sääntelevät siitä toimeentulominimistä, joka kyseisessä yhteiskunnassa selviytymiseksi vaaditaan. Se on 50 % EUROSTAT-tilastotietojen perusteella määräytyvästä pääoma-, palkka- ja sosiaalitulojen ekvivalentista nettoarvoisesta mediaanista,³⁰ joka on EU:n noudatamaa 60 %:n rajaa matalampi.

ESOK:n käytännössä tuo raja voi olla jopa alle 50 %, jos maalla on runsaasti ilmaisia tai mataliin asiakasmaksuihin perustuvia julkisia palveluja, joita Suomessa ei ilmaista koulua lukuun ottamatta juurikaan enää ole. Missään oloissa vaadittava rahallinen tuki ei saa jäädä alle 40 %:n. Sen alapuolelle jäävä tuki on ESOK:n mukaan “manifestly inadequate”.³¹

27 HE 12/2024 vp, s. 39.

28 Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, Country factsheets / Finland, s. 6–7. <https://rm.coe.int/finland-september2023-en-2778-6559-8216-1/1680ad399c>.

29 Mikkola, Matti, Euroopan taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet. Verkkojulkaisu, Edita 2023, luku 3, jaksot 4.1.

30 Suomessa se on noin 1 100 euroa/kk vuonna 2025.

31 Huomattakoon, että suhteessa työntekijän aikaisempiin ansioihin toimeentulominimi määräytyy ESP 12 §:n 2 artiklan perusteella. Sen tulee olla etuustyyppistä riippuen vähintään 40–50 % aikaisemmista ansioista.

Suomen on katsottu loukanneen 2013 lähtien köyhyyteen ajautuneiden kansalaisten oikeutta *perustoimeentulon turvaan* useiden etuuskien osalta. Seuraavien etuuskien vähimmäistasojen on katsottu jäävän alle tuon 40 %:n absoluuttisen minimin.³²

- sairaus- ja äitiyspäiväraha
- kuntoutusraha
- takuueläke
- työmarkkinatuki
- työttömyysturvan peruspäiväraha
- viimesijainen toimeentulotuki.

Orpon–Purran hallitus jatkoi toimeentuloturvaan kohdistuvia leikkauksia. Ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiriin pääsyä vaikeutettiin, työttömyyden alun päivät ilman tukea (*omavastuuaikea*) venytettiin viidestä päivästä seitsemään, tukien tasoa laskettiin työttömyyden keston mukaan portaittain, ja lapsikorotukset ja muut korotukset poistettiin samoin kuin 300 euron suojaosa (1300/2023).³³ Perusturvaetuksia leikattiin jäädyttämällä niiden indeksitarkastukset vuosina 2024–2027 (1297/2023). Tämän johdosta asumistuet, sairausvakuutuksen ja vanhempainrahan perustasot, työttömyysturvan peruspäivärahat, opintotuet ja lastenhoidon tuet laskevat seuraavat vuodet rahanarvon heikkenemisen verran, enimmillään 10,2 %. Leikkaukset kohdistuvat samoihin etuksiin, joiden vähimmäistason ESOK on jo aiemmin todennut loukkaavan kansalaisten ihmisoikeuksia.

Myös lapsilisän ostovoima putoaa indeksileikkausten johdosta ensi kertaa historiassa alle eurooppalaisen 4 %:n vähimmäisstandardin.

Koulutus

Suomessa koulutusleikkaukset on tehty kolmessa vaiheessa. Ensin kohteena oli peruskoulu (1992), sitten ammatillinen koulutus ja korkeamman asteen koulutus (2016) ja lopulta aikuiskoulutus (2024).

Suomi ei kuulu enää millään koulutuksen tasolla kärkimaiden joukkoon. Peruskoulutuksen taso on pudonnut kansainvälisessä vertailussa. Ammatillisen koulutuksen osalta maa on vajonnut eurooppalaisen keskitason alapuolelle. Korkean asteen koulutukseen Suomessa pääsee 39 % ikäluokasta, joka on selvästi vähemmän kuin muissa Pohjoismaissa tai yhdessäkään Baltian maassa.³⁴ On kyseenalaista, täyttääkö Suomi ESP 10 §:n 1 artiklan vaatimuksen, joka edellyttää edistämään ammatillista koulutusta kaikilla tasoilla ja tarjoamaan mahdollisuuden korkeampaan ammatilliseen ja yliopistokoulutukseen yksinomaan yksilön henkilökohtaisten edellytysten perusteella.

Orpon–Purran hallitus panostaa 200 miljoonaa euroa peruskoulun ongelmien poistamiseen. Tällä Suomi pystynee vähentämään etenkin yläasteella ilmenevää rauhattomuutta ja nopeasti lisääntyneiden koulupudokkaiden määrää ja saattaa samalla välttyä mahdolliselta ESP 17 §:n 2 artiklan loukkaukselta.

Toisaalta hallitus on päättänyt 100 miljoonan euron leikkauksista *ammattilliseen aikuiskoulutukseen* ja toisesta 100 miljoonan vähennyksestä *aikuiskoulutustukeen*. Nämä toimet vaikeuttavat aikaisempina vuosina ilman ammatillista koulutusta jääneiden kouluttautumista ammattiin ja heidän työllistymistään. Samalla näillä leikkauksilla vaikeutetaan myös kouluttautumista uuteen ammattiin. Toimet ovat ilmeisen selvästi ESP 10 §:n 3 artiklan vastaisia.

32 Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, Country factsheets / Finland, s. 2–4 ja 6. <https://rm.coe.int/finland-september2023-en-2778-6559-8216-1/1680ad399c>.

33 HE 73/2023 ja Laki työttömyysturvalain muuttamisesta (130072023).

34 HS 25.11.2024 Korkean-asteen koulutuksen suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista 2023. Koonnut: Saarinen Maija, grafiikka: Salmen Petri, lähde: OECD:n tilasto.

2.2. Tulkitaanko TSS-oikeudet pois perustuslaista

Perustuslain TSS-oikeuksille antaman suojan kannalta kaksi keskeistä kysymystä ovat: 1) kuinka ymmärtää PL:n TSS-oikeuksien suojaksi säädettyjen 13 ja 16–19 §:ien merkityssisältö ja 2) mikä painoarvo on tuolloin PL 22 §:n vaatimuksella kansainvälisten ihmis- ja perusoikeuksien kunnioittamisesta?

Vuimeksi mainittua kysymystä TEM ja STM lähestyivät eri tavoin vuoden 2024 lakien valmistelussa. TEM esitteli laajasti ILO:n yleissopimusten sääntelyä mutta suhtautui EIS:n ja etenkin ESP:n vaatimuksiin yliolkaisesti. ESP:n valvontakäytännön yksityiskohtaista normistoa se ei pitänyt edes Suomea sitovana,³⁵ jolloin PL 22 §:n vaatimusta kansainvälisten sitoumusten kunnioittamisesta ei tarvinnut noudattaa eikä ottaa huomioon ESP 6 §:n 4 artiklan vaatimuksia sopimusyhteiskunnan edistämisestä, lakko-oikeuden turvaamisesta ja työriitojen sovittelusta ilman ennakkoehtoja. Heikennykset PL 13 §:n mukaisiin työnantajien kollektiivisiin oikeuksiin voitiin tämän jälkeen ehdottaa tehtäväksi yksinkertaisesti lainsäätämisyjärjestyksessä.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta oli ESP:n valvontakäytännön osalta toista mieltä, mutta asettui hallituspuolueiden jäsenten turvin kannattamaan ajatusta lain säätämistä yksinkertaisella enemmistöllä. Ammatillisen edunvalvonnan rajoituksia ja sopimusyhteiskunnan heikentämistä ei pidetty sellaisena PL 13 §:n perusoikeuksien rajoituksena, että se olisi edellyttänyt vaikeutettua lainsäätämisyjärjestystä. Sopimusyhteiskunnalta oli poistunut perustuslaillinen suoja.

STM puolestaan piti sen valmistelemissa lakiesityksissä kaikkia Suomen ratifioimia ihmisoikeussopimuksia ja niiden käytäntöjä valtiota sitovina. Se ei kuitenkaan hyväksynyt ESOK:n metodologiaa selviytymisen kannalta välttämättömän toimeentulon määrittelyssä. Asia ilmaistiin yleisin sanankääntein: ”Suomi on arvioinut vähimmäisturvan riittävyttä toisin, koska Suomen sosiaaliturvajärjestelmä on kattava palvelujen ja sosiaalietuuksien kokonaisuus.”³⁶ Samaa väitettä on tarjottu vuodesta 2013 alkaen perusteluksi ESP:n 12 §:n 1 artiklan perusturvaetuuksien rikkomuksille, mutta ilman menestystä. Riippumattomista asiantuntijoista koostuva ESOK ei ole hyväksynyt Suomen selityksiä. Perustuslakivaliokunnan enemmistö hyväksyi.

Eurooppalaisen köyhyysrajan sivuuttaminen merkitsi jälleen irtiottoa kansainvälisistä sidonnaisuuksista. Se antoi STM:n lainvalmistelijoille, hallitukselle ja perustuslakivaliokunnalle mahdollisuuden ohittaa jälleen PL 22 §:ssä säädetty sitoumukset ja niiden vaikutukset PL 19 §:n 1 ja 2 momenttien merkityssisältöön.

Perustuslakivaliokunta esitti asiasta huolestuneisuutensa mutta katsoi, että PL 19.2 §:n mukaista oikeutta perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella voidaan säännöksen sitä estämättä laskea. Valiokunta seurasi hallituksen esitystä myös siinä, että ensisijaisuuksien taso voi vajota jopa alle viimesijaisen toimeentulotuen, koska puuttuva osa voidaan maksaa toimeentulotukena.³⁷

Johtopäätöksenä oli, ettei etuuksien vähimmäistasoihin puuttuminen loukkaa kansalais-

35 HE 12/2024 vp, s. 39.

36 HE 75/2023 vp, jakso 11.

37 PeVL 15/2023 vp, kohta 18.

38 HE 75/2023 vp, Yhteenveto.

37 HE 75/2023 vp, jakso 11.

ten perusoikeuksia ja leikkauksista voidaan säätää tavallisessa lainsäädäntöjärjestyksessä.³⁶ Näin PL 19.2 § menetti merkityksensä *perustoimeentulon* turvaajana.

Leikkausten perustuslaillisuuden tulkinnassa kummitteli kaiken aikaa taustalla myös niiden suhde PL 19.1 §:n vaatimukseen *välttämättömän toimeentulon* turvaamisesta jokaiselle kuuluvana subjektiivisena oikeutena. Annettiin ymmärtää, että toimeentulotuki varmistaisi joka tapauksessa välttämättömän toimeentulon kaikille kuuluvana viimesijaisena tukena.³⁷ Mainitsematta jätettiin, että toimeentulotuki on tarveharkintainen etuus, joka voidaan jättää maksamatta, jos hakijalla on rahaksi muutettava omaisuutta tai sitä voidaan alentaa työvoimapolitiittisena sanktiona. Sitäkään ei mainittu, että suomalainen toimeentulotuki ei täytä eurooppalaisia vähimmäisvaatimuksia vaan sek in on tasoltaan ”manifestly inadequate”.

3. Johtopäätökset ja vaihtoehtoinen tie

Suomen osallistuminen globaaliin kilpailuun suurvaltojen ja kansainvälisten monopolien asettamilla ehdoilla on johtanut kummalliseen tilanteeseen: pittaamattomuuteen kansainvälisistä sitoumuksista ja TSS-perusoikeuksista. Se on muuttanut tasavallan valtiosääntöä ja tehnyt eduskunnan perustuslakivaliokunnasta puhtaasti poliittisen elimen. Tilanne on uusi ja arvaamatonkin. Kun PL ei enää vanhan hallitusmuodon tavoin sisällä säännöksiä lepäämäänjättämisestä, voidaan TSS-oikeuksien ohella myös sananvapauden, omistuksen ja muidenkin perusoikeuksien suojaa karsia perustuslakivaliokunnan ja eduskunnan yksinkertaisen enemmistön tulkintaan pohjautuen.

Jos vakautta, tuottavuuden ja talouden kasvua ja kansakunnan menestystä halutaan vaa- lia kestävästi, ajatellaan ja menetellään toisin.

Se edellyttää kuitenkin erilaista ymmärrystä reaali maailman tarpeista ja resurssien suuntaamisesta. Jos omat ajatukset eivät riitä, mallia voidaan ottaa ympärillä olevista muista pienistä valtioista etenkin siinä, kuinka ne ovat panostaneet kansalaisten kapasiteettiin, parempaan osaamiseen, luovuuteen ja yhdessä toimimiseen.

Samalla neljän miljardin euron vanhat ja kahden miljardin suuruiset uudet yritystuet voitaisiin suunnata matalaa jalostusastetta edustavan suurteollisuuden sijasta *innovatiivisille yrityksille* ja tulevaisuutta pitkäjänteisesti rakentaville toimijoille niiden pankkisuhteista ja *koosta riippumatta*. Suomen suurinta kollektiivista säästämistä, 250 miljardin suuruisia eläkerahastoja voitaisiin kaukomaiden riskisijoitusten ohella suunnata myös kotimaisten start-upien rahoitus pohjan tukemiseen.

Kansalaisiin panostaminen taasen edellyttää, että palataan kunnioittamaan perusoikeuksia ja maan kansainvälisiä sitoumuksia (PL 22 §). TSS-oikeuksien kannalta vaatimuksena on PL:n mukaisesti, että:

- palataan edistämään työmarkkinajärjestöjen keskinäisiä neuvotteluja, jolloin valtio luopuu asettamasta ennakkoehtoja työriitojen sovittelulle ja vetäytyy määräävästä asemastaan työmarkkinoilla (13 §)
- taataan jokaiselle mahdollisuus kykijensä mukaiseen ammatilliseen ja korkeamman asteen koulutukseen sekä osaamisensa päivittämiseen (16 §)
- edistetään työllisyyttä ja pyritään turvaamaan jokaiselle oikeus työhön, ei valtaväestön ostovoimaa leikkaavilla

vaan viennin ohella myös kotimarkkinoiden kasvua tukevilla toimilla (18 §).

- turvataan kaikille ihmisarvoisen elämän vaatima perustoimeentulo ja köyhyysrajan alle jäävien sosiaalietuuksien leikkauksista luovutaan. Jokaiselle taataan eurooppalaisten standardien vaatima toimeentulo ja lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien tukien leikkaukset palautetaan (19.1–2 §)
- järjestetään terveys- ja huolenpitopalveluja riittävästi, tuetaan asunnon hankintaa ja torjutaan asunnottomuutta (19.3–4 §).

Kysymys on hyvinvointivaltion palauttamisesta, joka lordi *Beveridgeä* myötäillen on edellytys taloudelliselle kasvulle ja paremmalle huomiselle.

Matti Mikkola

Oikeudellinen elämä

EDUSKUNTA PÄÄTTI 4.6. jatkaa väliaikaisista toimenpiteistä välineellistetyin maahantulon torjumiseksi säädetyin lain, ns. rajaturvallisuuslain tai käännetyislain, voimassaoloaikaa. Huolimatta siitä, että asiantuntijoiden arviot lain vastakkaisuudesta kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ehdottomien normien kanssa eivät muuttuneet, ja esimerkiksi oikeuskansleri huomautti kynnyksen lain jatkamiseen olevan nyt jopa korkeammalla kuin sitä ensimmäistä kertaa säädettäessä, ei lain sisältöön tehty mitään muutoksia. Perustuslakivaliokunta antoi hallintovaliokunnalle tehtäväksi muun muassa selvittää eduskunnan vaikutusmahdollisuuksien riittävyttä lain käyttöönotossa, mutta hallintovaliokunta ei esittänyt muutoksia jo voimassa olevaan menettelyyn, jossa eduskunnalla on valiokuntien kautta vain jälkikäteinen tiedonsaantioikeus tehdystä päätöksestä ja mahdollisuus antaa lausuntoja tai mietintö. Alun perin vuoden voimassa olevan lain voimassaolo olisi päätynyt 22.7. Lakia jatkettiin nyt vuoden 2026 loppuun, eli pidemmän jakson kuin minkä laki oli ensimmäisellä kerralla voimassa.

* * *

EHDOTUS HALLITUKSEN esitykseksi poliisin ja Maahanmuuttoviraston rekistereihin tallennettuja biometrisia tietoja koskevan sääntelyn muuttamiseksi oli lausuntokierroksella alkukeväästä. Poliisin henkilötietolain, maahanmuuttohallinnon henkilötietolain ja ulkomaalaislain säännöksiä biometristen tietojen käsittelystä ehdotettiin muutettavaksi siten, että tietoja olisi mahdollista käyttää nykyis-

tä laajemmin muuhun kuin niiden alkuperäiseen käyttötarkoitukseen. Ehdotuksen perusteella poliisi ja useat muut turvallisuusviranomaiset saisivat käyttää kaikkien yli 12-vuotiaiden henkilöasiakirjoja varten kerättyjen rekisterien sormenjälkiä ja biometrisiä kasvokuvia useiden rikosten tutkimisessa, paljastamisessa ja estämisessä, sekä vaaran torjumiseksi ja rajatusti jopa henkilöiden tunnistamiseksi lainvalvontatehtävissä. Pyyntö henkilötietojen vertailusta tehtäisiin keskusrikospoliisille, joka suorittaisi vertailun tietokantaan. Tuloksia saataisiin hyödyntää laajasti eri viranomaisissa. Menettelyyn ei ehdotuksen mukaan tulisi ulkopuolista tuomioistuimen lupaprosessia tai jälkikäteisvalvontaa. Aikataulusuunnitelman mukaan lakiesitys annetaan viikolla 35 eli elokuussa.

Ehdotuksen saama lausuntopalaute oli hyvin kriittistä. Erityisesti huomiota kiinnitettiin välttämättömyyteen ja oikeasuhtaisuuteen: poliisi saisi esitysten mukaan pääsyn yli neljän miljoonan henkilön biometrisiin tietoihin, ja rikostapauksien yhteydessä hakuja tietokannasta tehtäessä vertailussa olisivat mukana kaikki tietokannoissa olevat. Esimerkiksi Amnesty huomautti, että esitysluonnoksessa esitetyn perusteella tulee vaikutelma, että rikosten estäminen, paljastaminen ja selvittäminen tehostuisivat tai kansallinen turvallisuus paranis niin oleellisesti, että kaikkien ihmisten tallennettuja biometrisiä tietoja tulisi päästä hyödyntämään.

Kansalaisjärjestöt ilmaisivat myös huolensa siitä yleisemmästä kehityksestä, johon Suomessa ollaan menossa. Electronic Frontier Finland Effi katsoi, että esitys muodostavaa va-

kavan riskin massavalvonnan ja yksityisyydensuojan heikkenemiselle. Demla puolestaan piti huolestuttavana, mikäli Suomessa ollaan päättymässä tilanteeseen, jossa kansallisella turvallisuudella tai rikostorjunnalla voidaan perustella melkein mitä vain viranomaisten toimivaltuuksien kasvattamista.

Kiinnostava kuriositeetti on, että tämä kansalaisten yksityisyydensuojaan voimakkaasti puuttuva ja viranomaisten toimivaltuuksia merkittävästi kasvattava ehdotus toteuttaa *Peteri Orpon* hallitusohjelman kokonaisuutta, joka on otsikoitu ”Turvallinen ja kriisinkestävä oikeusvaltio”. On kuitenkin huomattava, että Orpon hallitus ei ole yksin asialla. Myös esimerkiksi nykyistä rajavartiolaain 16 a §:ää, jonka nojalla valtioneuvosto on voinut yksinomaisella päätöksellään ilman minkäänlaista eduskunnalle varattua roolia sulkea itärajan ties kuinka pitkäksi aikaa, perusteltiin aikanaan *Sanna Marinin* hallituksen ohjelman kohdalla ”Turvallinen oikeusvaltio Suomi”.

Voinemme siis päätellä, että mikäli hallitusohjelmassa mainitaan jatkossa sana ”oikeusvaltio”, kannattaa olla hyvin huolissaan.

* * *

OIKEUSKANSLERIN VALINTAPROSESSI on puhututtanut paljon juristipiireissä, koska hakuprosessi on julkinen ja saanut osakseen paljon mediahuomiota. On ollut mielenkiintoista seurata spekulointia seuraavasta oikeuskanslerista ja hakijoiden mahdollisuuksien punnintaa, josta monella tuntuu olevan oma vahva mielipide. Rekrytointiprosessi on loppusuoralla ja valinta odottaa Tasavallan presidentin päätöstä.

* * *

OIKEUSAVUSTAJIEN PALKKIOT (110, 120 vai 130 euroa tunnilta), joista korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus ovat antaneet keskenään ristiriitaiset ratkaisut, on ollut kevään kestoaihe. Lakimies-lehden numerossa 2/2025 oli aiheesta mielenkiintoinen oikeustapausanalyysi, ja aiheesta kirjoitettiin myös samaisen numeron pääkirjoituksessa. Tuoreempaan avustajien palkkioihin liittyvänä tapauksena on puhututtanut Vastaamo-tapauksen juristien saamat isot voitot, joita on laskutettu uhrien vakuutusyhtiöiltä.

* * *

ENTINEN SUOMEN Lakimiesliitto siirtyi vihdoinkin 2020-luvulle, kun siitä tuli virallisesti Juristiliitto – Juristförbundet ry. Liitto muutti nimensä yksimielisesti keskustellen, ilman äänestystä, valtuuskunnan kokouksessa 19.5.2025. Liiton käyttönimenä on ollut Juristiliitto jo syksystä 2022 alkaen, mutta tuolloin valtuuskunnan jarrut saivat torpattua virallisen nimenmuutoksen vain yhdellä äänellä.

* * *

YLIOPISTOJEN VALINTAKOKEET ovat uudistuneet radikaalisti. Kevään 2025 hakukierroksella uutta mallia päästiin kokeilemaan ensimmäistä kertaa käytännössä. Uudessa mallissa valintakokeet tehdään kokonaisuudessaan sähköisesti omalla kannettavalla tietokoneella valvotussa ympäristössä ja yhdellä kokeella voi hakea samanaikaisesti usealle alalle. Valintakokeen G suorittanut hakija voi hakuvalinnostaan ja valintakoemenestyksestään riippuen päätyä opiskelemaan hallintotieteitä, liikunnan yhteistieteitä, oikeustiedettä, sosiaalitieteitä, viestintätieteitä ja yhteiskuntatieteitä, joka sisältää myös julkisoikeuden. Kokeen yhteisen

osan kesto on kaksi tuntia ja oikeustieteen tai viestintätieteet valinneilla hakijoilla on lisäksi yhden tunnin mittainen eriytetty osio, joka perustuu ennakkomateriaaliin. Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta tämä on hieno kehityskulku, kun lähtitieteen välisiä kynnyksiä madalletaan. Sen sijaan oikeustieteilijöiden identiteetille tämä voi olla kova kolaus. Juristiliiton julkaisemassa kirjoituksessa (*Janne Laukkanen: Oikeustieteellisen valintakoe mullistuu 2025 – kuinka kokeeseen tulee valmistautua? 15.4.2025*) valintakokeisiin pääntäämistä on osuvasti kuvattu juristeja yhdistäväksi sukupolvikokemukseksi.

Ainakin kevään 2025 oikeustieteen hakijat saivat varmasti osansa pääntäämisestä, koska melkein 200-sivuinen ennakkoinaisto oli luettavissa vain kolmen päivän ajan (YLE: Hakijat järkyttyivät uusista pääsykokeista: oikeustieteen valtava materiaolimäärä julkaistiin kolme päivää ennen koetta 4.6.2025). Ennakkoinaistona oli *Juha Raition*, *Allan Rosaksen* ja *Pekka Pohjankosken* laatima selvitys Oikeusvaltiollisuus Euroopan unionissa ja Suomessa (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:39). Aiemmat oikeustieteen hakijoiden sukupolvet on perinteisesti säästetty alaviitteiltä muutamaa viimeistä vuotakuun ottamatta, mutta vuoden 2025 hakijat saivat perehdyttäväkseen valmiiksi pureksimaton oikeudellista asiainkettä. Tämän kevään hakijoiden kärsimys ei ehkä ollut yhtä pitkä kuin aiempien sukupolvien, mutta heidän piinansa vaikuttaa olleen aiempia vuosia intensiivisempi. Voisi kuvitella, että tämä shokki on jossain määrin yhdistävä tekijä syksyllä opintojaan aloittaville uunituoreille oikeustieteen ylioppilaille. Toki on perusteltua kysyä, että onko ylipäätään järkevää panna hakijoita ottamaan haltuun vaikeaa oikeudellista tekstiä näin lyhyessä ajassa mahdollisesti jopa yöunien kustannuksella.

* * *

TURUN YLIOPISTON oikeustieteellisen tiedekunnan apulaisprofessori *Daniela Alaattinodlu* palkittiin kesäkuun alussa arvostetulla Nils Klim -palkinnolla (arvo NOK 500.000/n. 43 000 euroa). Palkinnon myöntää vuosittain Norjan parlamentti yhdelle pohjoismaiselle alle 40-vuotiaalle tutkijalle, joka on saavuttanut huomattavia tieteellisiä ansioita ihmistieteiden (ml. oikeustiede) alalla. Palkintokomitea nosti lausunnossaan esiin muun muassa Alaattinodlun kyvyn ammentaa ansiokkaasti eri tieteenalojen näkökulmia monimutkaisten oikeus- ja yhteiskuntatieteellisten ilmiöiden tarkasteluun sekä hänen runsaan ja kansainvälisesti korkeatasoisen julkaisutuotantonsa.

Alaattinodlu on tutkinut useita oikeus- ja yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä liittyen muun muassa sukupuoleen ja oikeuteen. Viime vuonna hän sai myös arvostetun ERC-rahoituksen projektille, jossa tarkastellaan saamelaiden oikeudellisen osallisuuden ja osallisuuden johtavia mekanismeja.

Lisää palkinnosta ja Daniela Alaattinodlun tutkimustyöstä: <https://holbergprize.org/laureates/daniela-alaattinodlu/>

* * *

YLEISEN OIKEUSTIETEEN professori *Panu Minkkisen* eläköitymisjuhlat järjestettiin 21.5. Hietsun paviljongissa.

* * *

DEMLAN KEVÄT käynnistyi 15.3. oikeuspoliittisella seminaarilla, jossa keskusteltiin kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksistä. Seminaarissa oli puhujina ja panelisteina niin tutkijoita kuin kansalaisjärjestöjen edustajia.

Seminaarissa erityisesti puhututtivat poliisin mielenosoitusoikeutta kaventavat tulkinnat ja valtiovallan kasvava haluttomuus järjestöjen tukemiseen.

Seminaarissa jaettiin perinteiseen tapaan Oikeudenturvaaja-palkinto. Palkinto myönnettiin asianajaja *Markku Fredmanille*, joka on tunnettu paitsi ammattitaidostaan ja syvällisestä juridisesta osaamisestaan myös kyvystään tarkastella asioita uusista näkökulmista ja rohkeudestaan kyseenalaistaa vakiintuneita käytäntöjä. Vuoden sisällä hän on saanut oikeuslaitoksen pasmat sekaisin niin kanteellaan avustajien palkkioista kuin poliisin oikeuksista laite-etsintään.

Demlan vuosikokous järjestettiin 10.4. Vuosikokouksen jälkeen oli keskustelutilaisuus, jossa käsiteltiin kansalaisten osallistumisoikeuksia ja -mahdollisuuksia luonto- ja ilmastopolitiikkaan.

Demlan vuosi etenee muun muassa strategiaproessin ja Amnestyn kanssa tehtävän mielenosoitusoikeuteen keskittyvän yhteistyön merkeissä.

* * *

OIKEUS- JA YHTEISKUNTATIETEELLISEN YHDISTYKSEN vuosikokous pidettiin 26.3. Tieteiden talolla. Vuosikokouksessa uudeksi puheenjohtajaksi valittiin OTM *Laura Sarasoja* ja varapuheenjohtajaksi VTM *Markus Himanen*. Varsinaisiksi jäseniksi valittiin VTM *Nora Fabritius*, VTM *Sanna Haarla*, OTM *Jani Hannonen*, VTT *Tomi Lehtimäki*, OTT *Nea Lepinkäinen* ja YTM, FM *Heini Litmanen*, sekä varajäseniksi VTM *Petri Danielsson*, OTT, HTM, M.Sc. *Majja Helminen* ja VTT *Elsa Saarikomäki*.

Vuosikokouksessa päätettiin myös yhdistyksen jäsenmaksuista, joita paperilehden lopettamisen takia katsottiin tarpeelliseksi päivit-

tää. Uusi jäsenmaksu on 35 euroa, alennettuna 20 euroa. Opiskelijoiden mahdollisuuksia liittyä jäseniksi parannettiin luomalla opiskelijoille oma, 10 euron jäsenmaksuluokka. Kannatus- ja yhdistysjäsenten jäsenmaksu on 120 euroa.

Keväällä lanseerattiin myös uusi tapahtumatyyppi, kun OYY järjesti kaikille avoimen kirjoituspäivän Tieteiden talolla. Tapahtumasta on tarkoitus muodostaa lukukausittain toistuva perinne. Syksyllä järjestettävän kirjoituspäivän lisäksi syyskaudelle on suunnitteilla myös keskustelutilaisuus ympäristöoikeudesta sekä ehdokashaku viiden vuoden välein jaettavan julkaisupalkinnon myöntämiseksi.

Ohjeita kirjoittajille

1. LEHDEN OSASTOT

Artikkeliosastossa julkaistaan tieteellisiä tutkimusartikkeleita, jotka on arvioitu anonymisessä vertaisarviointimenettelyssä. Päätoimittajat valitsevat vertaisarvioijat.

Katsauksina julkaistaan kirjoituksia ja esitteilyjä, joissa viritetään tuoreita näkökulmia, kysymyksiä ja ideoita. Palstalla julkaistaan myös laajahkoja keskusteleuvia kirjallisuusseitejä.

Keskustelua-palstalla julkaistaan kritiikkejä, kommentteja, polemiikkeja, vastineita, avauksia ja muita palstalle sopivia kirjoituksia

Kirjallisuutta-palstalla julkaistaan lyhyehköjä esitteleviä kirja-arvioita. Laajemmat kirjallisuusseit sijoitetaan katsausosastoon.

Oikendellinen elämä -palstalle otetaan vastaan tuoreita ja nasevia otoksia ajan ilmiöistä.

Päätoimittajat päättävät kaikkien tekstien julkaisemisesta.

2. KIRJOITUSOHJEET

Pituus ja tehostuskeinot

Tekstien enimmäispituudet ovat: artikkelit 6500 sanaa; katsaukset 4500 sanaa; kirjallisuusseit 3000 sanaa; keskustelupuheenvuorot 2000 sanaa; kirja-arvostelut 1500 sanaa. Rajat voidaan ylittää erityisin perustein päätoimittajien päätöksellä. Kirjoituksen alaviitteet, lähdeluettelot, taulukot ja mahdollisten kaavioiden kuvailutekstit lasketaan mukaan kirjoituksen enimmäissanamäärään. Siten esimerkiksi artik-

kelin enimmäissanamäärä alaviitteineen ja lähdeluetteloineen on 6500 sanaa.

Tehokeinona käytetään kursivointia. Lihavointia ja alleviivausta voi käyttää kursivoinnin ohella tehokeinona taulukoissa, kuvioissa ja kaavioissa, jos niiden luettavuus edellyttää tätä. Lihavointia ja alleviivausta ei käytetä koskaan leipätekstissä tai alaviitteissä.

Otsikointi

Kirjoitukset on otsikoitava napakasti. Kirjoituksissa käytetään koko kirjoituksen otsikon lisäksi korkeintaan kahta otsikkotasoa. Artikkeliosastolla julkaistavissa teksteissä muut otsikot kuin kirjoituksen pääotsikko numeroidaan.

Lähdeviitteet

Oikeus-lehdessä noudatetaan suomalaisten oikeustieteellisten julkaisujen yhteistä vuonna 2017 laadittua viittausohjetta ”Viittaaminen kotimaisissa oikeustieteellisissä julkaisuissa”, joka on julkaistu lehden kotisivuilla.

Artikkeliosastossa julkaistavissa kirjoituksissa lähdeviitteet voivat olla joko tekstin sisällä tai alaviitteenä. Muissa osastoissa lähdeviitteet ovat aina alaviitteenä.

Artikkeleissa tekstin loppuun sijoitetaan lähdeluettelo ja lähdeviitteet alaviitteisiin merkittäessä käytetään lyhyttä alaviitettä. Katsauksissa ja muissa lyhyemmissä kirjoituksissa ei käytetä erillistä lähdeluettelo, vaan lähdeviite merkitään pitkässä eli tiedot yksilöivässä muodossa alaviitteessä.

Pitkässä muodossa viite kirjoitetaan seuraavasti: Anne Alvesalo – Kaijus Ervasti, Oikeus yhteiskunnassa. Näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita 2006, s. 13. Lyhyessä muodossa sama viite kirjoitetaan Alvesalo – Ervasti 2006, s. 13.

Teos, johon viitataan, kirjataan kirjoituksen lopussa olevaan lähdeluetteloon periaatteessa samalla tavalla kuin viite merkitään pitkässä muodossa, mutta aakkostetussa luettelossa kirjoittajan sukunimi mainitaan aina ensin. Saman kirjoittajan teokset järjestetään julkaisuvuoden mukaan. Edellä mainittu viite merkitään lähdeluetteloon silloin seuraavasti: Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus, Oikeus yhteiskunnassa. Näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita 2006.

Henkilön nimiä ei kursivoida alaviitteissä, tekstin sisällä olevassa lähdeviittauksessa eikä lähdeluettelossa. Varsinaisessa tekstissä henkilön nimi kursivoidaan sen esiintyessä ensimmäisen kerran. Teosten nimiä ei kursivoida koskaan.

Tiivistelmät ja asiasanat

Artikkeleista laaditaan sekä suomen- (100–150 sanaa) että englanninkielinen (50–100 sanaa) abstrakti. Lisäksi toimitetaan viisi (5) asiasanaa molemmilla kielillä. Tiivistelmät ja asiasanat pyydetään lähettämään toimitukselle jo alkuperäisen artikkelikäsitteilykirjoituksen yhteydessä.

Toimitustapa

Kirjoitukset toimitetaan journal.fi-alustan kautta: <https://oikeus.journal.fi>.

Artikkeliosastolle tarkoitetut kirjoitukset on toimitettava vertaisarviointia varten anonyymisoituina siten, että kirjoittajaa ei voi tunnistaa tekstistä. Tiedot tutkimusta varten saadusta rahoituksesta tai esimerkiksi kiitokset lisätään

artikkeleihin vasta julkaisupäätöksen jälkeisessä viimeistelyssä.

Kirjoittajatiedot

Kirjoittajaa pyydetään ilmoittamaan lehdes- sä julkaistavina kirjoittajatieloina akateeminen oppiarvonsa, virkansa tai toimensa ja sitä vastaavan organisaation nimi sekä sähköpostiosoitteensa. Esimerkiksi näin: Matti Meikäläinen, OTT, vero-oikeuden professori, Turun yliopisto, matmei@utu.fi.

Sähköinen julkaisu

Antaessaan kirjoituksensa julkaistavaksi Oikeus-lehteen kirjoittaja suostuu ilman eri ilmoitusta siihen, että hänen kirjoituksensa voidaan julkaista sekä Journal.fi-palvelussa (oikeus.journal.fi) että Edilex-lakitietopalvelussa (www.edilex.fi).

3. VERTAISARVIOINTI-MENETTELY

Oikeus-lehti on tieteellinen julkaisu, joka sijoittuu julkaisufoorumien tieteellisten julkaisujen luokittelussa tasolle 2. Vuonna 2001 käytöön otettu artikkelien vertaisarviointimenettely on olennainen osa lehden tieteellisen laadun varmistamista. Vertaisarviointimenettelyn tarkoitus on taata puolueettomasti julkaistavaksi tarjottujen artikkelikäsitteilykirjoitusten tieteellinen laatu. Samalla menettely tarjoaa palautetta kirjoittajille ja auttaa heitä kehittämään tekstiään. Menettelyssä noudatetaan seuraavia menettelytapoja ja -periaatteita.

Kattavuus

Kaikki lehdes- sä artikkelieina julkaistavaksi tarkoitetut käsitteilykirjoitukset lähetetään ennen

julkaisupäätöstä kahdelle ulkopuoliselle vertaisarvioijalle. Artikkeliosastolla ei julkaista kirjoituksia, joita ei ole vertaisarvioitu.

Päätöksenteko artikkelikäsitteilyyn lähettämistä vertaisarviointi- menettelyyn

Lehden päätoimittajat päättävät käsikirjoituksen lähettämistä vertaisarviointiin, jos he katsovat sen soveltuvan Oikeus-lehdessä julkaistavaksi ja jos käsikirjoitus vaikuttaa olevan tieteelliseltä tasoltaan sellainen, että se voisi tulla artikkelina julkaistuksi.

Vertaisarvioiden valinta

Päätoimittajat valitsevat vertaisarvioiden. Valinnat tehdään arvioitavaa kirjoitusta koskevan tieteellisen asiantuntemuksen perusteella. Arvioiden tulee olla vähintään tohtorin tutkinnon suorittaneita. Poikkeuksellisesti toisena arvioijana voidaan kuitenkin käyttää myös muun kuin tohtorin tutkinnon suorittanutta henkilöä.

Nimettömyys

Vertaisarvioinnissa noudatetaan niin sanottua kaksoissokkojärjestelmää. Ulkopuolinen vertaisarvioija ei saa tietää artikkelikäsitteilyyn lähettävää kirjoittajaa eikä kirjoittaja saa tietää arvioijan henkilöllisyyttä. Lehden päätoimittajat muokkaavat tarvittaessa arviointimenettelyyn lähetettävät kirjoitukset niin, että kirjoittajien anonymiteetti ei vaarannu. Vertaisarvioiden esteettömyys pyritään varmistamaan etukäteen, ja heitä pyydetään ilmoittamaan mahdollisista esteellisyyksistä.

Vertaisarviointilausuntojen sisältö

Ulkopuolinen arvioija antaa arvioimansa artikkelikäsitteilyyn julkaisukelpoisuudesta lausunnon. Lausunnossaan arvioija voi 1) suositella artikkelin julkaisemista sellaisenaan, 2) suositella sen julkaisemista pienin korjauksin, jotka täsmennetään arvion liitteenä, 3) edellyttää käsikirjoituksen perusteellista uudelleenmuokkausta, jotta se voitaisiin julkaista, tai 4) todeta, ettei käsikirjoitus kelpaa tai sovellu Oikeus-lehden artikkeliosastolla julkaistavaksi. Julkaistavuutta koskevan lausuman ohella arvioijia pyydetään jättämään kirjoittajalle myös yksityiskohtaisempia huomautuksia ja kommentteja.

Arviointilausuntojen vaikutukset

Lehden päätoimittajat päättävät artikkelin julkaisemisesta saatuaan molemmat vertaisarviointilausunnot. Jos lausunnoissa on edellytetty täsmällisiä muutoksia, kirjoittajan tulee uutta käsikirjoitusta toimittaessaan osoittaa tehneensä kyseiset korjaukset, tai, mikäli hän ei pidä niitä perusteltuina, perustelut tälle. Jos lausuntojen perusteella on ilmeistä, että käsikirjoitus voidaan julkaista artikkelina vain perusteellisen uudelleenmuokkauksen jälkeen tai ettei arvioitu artikkeli sovellu julkaistavaksi, korjattu artikkelikäsitteilyyn voidaan julkaista vain uuden vertaisarviointimenettelyn jälkeen. Päätoimittajat voivat päättää kolmannen arviointilausunnon hankkimisesta erityisesti tilanteissa, jossa käsikirjoituksen julkaistavuudesta saadut lausunnot ovat hyvin erisuuntaisia. Lopullisen päätöksen artikkelin julkaisukelpoisuudesta tekevät päätoimittajat.

OIKEUS-LEHDEN AINEISTOPÄIVÄT

2/2025: artikkelit (täynnä), muut jutut 31.7.2025

3/2025: artikkelit 31.8.2025, muut jutut 30.9.2025

4/2025: artikkelit 31.10.2025, muut jutut 15.11.2025

OIKEUS

PÄÄTOIMITTAJA: Anna Hurmerinta-Haanpää.

TOIMITUSSIIHTEERI: Pasi Mustonen.

TOIMITUSKUNTA: Tuukka Brunila, Jani Hannonen, Maija Helminen, Markus Himanen, Anna Hurmerinta-Haanpää, Tarja Koskela, Aura Kostiainen, Nea Lepinkäinen, Pasi Mustonen, Riku Neuvonen, Jouko Nuottila, Jenna Päläs, Laura Sarasoja.

Toimituskunnan jäsenten yhteystiedot: *Tuukka Brunila*, tuukka.brunila@utu.fi, *Jani Hannonen*, jsshah@utu.fi, *Maija Helminen*, anna-maija.helminen@helsinki.fi, *Markus Himanen*, markus.himanen@helsinki.fi, *Anna Hurmerinta-Haanpää* (päätoimittaja), anna.hurmerinta-haanpaa@aalto.fi, *Tarja Koskela*, tarja.s.koskela@uef.fi, *Aura Kostiainen*, aura.kostiainen@helsinki.fi, *Nea Lepinkäinen*, nea.lepinkainen@utu.fi, *Pasi Mustonen* (toimitussihteeri), oikeus@demla.fi, *Riku Neuvonen*, riku.neuvonen@tuni.fi, *Jouko Nuottila*, Jouko.Nuottila@ulapland.fi, *Jenna Päläs*, jenna.palas@uef.fi, *Laura Sarasoja*, laura.sarasoja@helsinki.fi.

Toimituksen postiosoite: OIKEUS-lehti, Lintulahdenkatu 10, 00500 Helsinki.

TOIMITUSNEUVOSTO: Pia Eskelinen (Demla), Timo Harrikari (OYY), Heini Kainulainen (Demla), Toomas Kotkas (OYY), Maija Helminen (OYY), Tapio Määttä (Demla).

OIKEUS-LEHTI EDILEXISSÄ: Oikeuden Edilex-versio sisältää lehdet numerosta 3/2000 alkaen. Vuotta vanhemmat lehdet ovat kaikkien Edilex Peruspalvelun, Edilex EHS-palvelun ja Edilex Verotuksen tilaajien käytettävissä ilman eri toimenpiteitä. Käyttöoikeuden saa erillisellä tilauksella, ks. hintatiedot. Demlan ja OYY:n jäsenenä sinulla on mahdollisuus tilata Oikeus-lehti maksuttomasti. Katso tarkemmat ohjeet täältä: <https://www.edilex.fi/oikeus/tietoa>.

OIKEUS-LEHTI JOURNAL.FI-SIVUSTOLLA: Oikeus-lehti on saatavilla avoimena Journal.fi-sivustolla numerosta 1/2024 alkaen. Journal.fi on tiedelehtien toimittamiseen ja julkaisemiseen tarkoitettu palvelu, jota ylläpitää Tieteellisten seurain valtuuskunta. Katso tarkemmat tiedot ja tutustu lehteen täältä: <https://oikeus.journal.fi/>

ILMOITUKSET: koko sivu 340 e, ½ sivu 200 e.

JULKAISIJAT: Oikeuspoliittinen yhdistys – Rättspolitiska föreningen Demla ry, puheenjohtaja *Laura Linna*, puheenjohtaja@demla.fi, sihteeri *Ilari Mäkilä*, sihteeri@demla.fi, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys ry (OYY), puheenjohtaja *Laura Sarasoja*, puheenjohtaja@oyy-ry.fi, sihteeri *Tomi Lehtimäki*, sihteeri@oyy-ry.fi.

TAITTO: *Pekka Sirkkiä*, puh. 041 519 6402, pekka.o.sirkkia@gmail.com.

LEHDEN KOTISIVU: <https://oikeus.journal.fi/>

AVOIN JULKAISU: Tieteellisten seurain valtuuskunnan avustusehtojen mukaisesti artikkelien käsikirjoitusten (ns. final draft -versio) rinnakkaistallentaminen yliopistokirjastojen tietokantoihin on mahdollista 12 kuukauden viiveellä lehden julkaisupäivämäärästä Edilex-palvelussa lukien. Rinnakkaistallentamisessa käytetään CC BY-ND-NC -lisenssiä, ellei artikkelin kirjoittaja muuta vaadi.

ISSN: 0356-4037

Numeron kirjoittajia

Anne Alvesalo-Kuusi, OTT, oikeussosiologian professori, Turun yliopisto,
anne.alvesalo-kuusi@utu.fi

Tuukka Brunila, VTI, tutkijatohtori, oikeustieteellinen tiedekunta, Turun
yliopisto, tuukka.brunila@utu.fi

Jani Hannonen, OTM, rikosoikeuden väitöskirjatutkija, Turun yliopisto,
jssh@utu.fi

Anna Hurmerinta-Haanpää, OTT, yliopistonlehtori, Aalto-yliopiston
kauppakorkeakoulu, anna.hurmerinta-haanpaa@aalto.fi

Aura Kostiainen, OTT, VTMT, oikeustieteen yliopisto-opettaja, Turun
yliopisto, aura.kostiainen@utu.fi

Petra Järvinen, HM, väitöskirjatutkija (julkisoikeus), Tampereen yliopisto,
petra.jarvinen@tuni.fi

Sanna S. Lehtinen, HM, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto,
sanna.lehtinen@helsinki.fi

Matti Mikkola, OTT, työoikeuden emeritusprofessori,
matti.mikkola@helsinki.fi

Lauri Salonen, OTM, projektitutkija, Turun yliopisto,
lauri.a.salonen@utu.fi

Jaakko Tiinanen, OTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto,
jaakko.tiinanen@helsinki.fi

Matti Tolvanen, OTT, rikos- ja prosessioikeuden emeritusprofessori,
matti.tolvanen@uef.fi

Johanna Vanto, OTT, tutkijatohtori, Turun yliopisto,
johanna.vanto@utu.fi